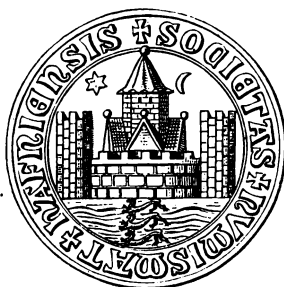

NUMISMATISK FORENING MEDLEMS-BLAD

27de 9de 1885

II.

J. WILCKE

CHRISTIAN IV'S MØNTPOLITIK

1588—1625

J. H. Schultz's ^{A/s} Universitetsbogtrykkeri · København

1919

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Indledning	5— 8
I. Møntforhold i Europa	9—49
II. Christian III og Frederik II	50—55
III. Dalerens stigende Skillingstal i de første 30 Aar under Christian IV	56—131
1. 4. April 1588—12. Maj 1602 Rigsdaleren til 64 β d.	56— 60
2. 12. Maj 1602—8. September 1602 " " 66 " I.	61— 64
3. 8. Septbr. 1602—3. Februar 1609 " " " " II.	64— 84
4. 3. Februar 1609—3. April 1610 " " 68 "	84—100
5. 3. April 1610—4. Juli 1616 " " 74 "	100—117
6. 4. Juli 1616—1. Maj 1618 " " 80 "	117—131
IV. Kronemøntens Indførelse	132—240
1. 1. Maj 1618—8. April 1619 Rigsdaleren til 84 β d. I.	132—161
2. 8. April 1619—16. Novbr. 1619 " " " " II.	162—174
3. 16. Novbr. 1619—14. Febr. 1624 " " 96 "	174—216
4. 14. Februar 1624—4. Maj 1625 " " 100 "	217—226
V. Den endelige Fastsættelse af Daleren til 96 β d. og Halv-Kronen (Krone, Sletdaler, Firemark, Zweidrittelt) til $\frac{2}{3}$ Daler (64 β d.).	227—240

FORKORTELSER:

R. A. Rigsarkivet.

l. c. loco citato.

f. folio.

p. pagina.

l. lybsk.

d. dansk.

ⷀ Pund.

℥ Mark.

ⷁ Skilling.

Pf. Pfennig.

c. cølnsk.

gr. Gram.

INDLEDNING.

Naar man kaster Blikket ud over Danmarks Møntrække, er der enkelte Mønter, ved hvilke man standser og spørger sig selv: Hvad har Meningen været med disse Mønter? Hvilket Indtryk har de gjort paa Datiden? Hvorfor er man netop da gaaet til en Reform eller en Forandring af Mønten fra den hidtil benyttede? Et saadant Vendepunkt, en saadan Forandring synes at være indtraadt under Christian IV.

Enhver, der har beskæftiget sig med danske Mønter, vil have lagt Mærke til de store, smukke Sølvmønter af hel ny Type og Benævnelse, der 1618 bryder den hittidige Række af Specier, Marker og Skilling. De kaldtes Kroner. Men ikke alene Møntsamlere, Numismatikere, vil have studset ved at se disse Mønter pludselig optræde; ogsaa Historikeren i Almindelighed vil ved Gennemgang af Datidens Dokumenter være bleven opmærksom paa denne nye Mønt, der dukker op i Regnskaber, Dagbøger m. v. Efterseer man for Eksempel Christian IV's egenhændige Optegnelser i hans Skrive- og Rejsekalender for 1618¹⁾, vil man under 27. Marts finde en Bemærkning om, at den daværende Møntmester, Nikolai Schwabe, har modtaget 1500 Dlr., hvoraf han skulde mønte hele og halve Kroner, item Johan Post 1500 Dlr. til ligesaadan Mønt. Fra det Tidspunkt omtales hyppigt Kroner ved Siden af Rigsdaler og Daler, senere Sletdaler.

Hvilken Rolle spillede disse Kroner i Møntsystemet? Til hvilken Værdi blev de regnede? Det sidste vil Historikeren kunne faa besvaret ved at efterse de om disse Mønter udgaaede Forordninger; men i hvor høj Grad de prægede Om sætningen, og navnlig hvad der bevægede Kongen til at indføre dem, derom vil han forgæves søge Oplysning. Møntvæsenets Historie er i vort Land et terra incognita, som kun ganske faa har opdyrket. Vel har P. Hauberg for Midelalderens Vedkommende søgt at give en Del mønthisto-

¹⁾ R. Nyerup: Mag. for Rejseagttagelser IV, Khhv. 1825, p. 419.

riske Oplysninger¹⁾); men Hovedvægten har dog ret naturligt været lagt paa den rent beskrivende og systematiserende Del. Middelalderens Mønthistorie kan paa Grund af Kilderne Mangelfuldhed kun blive meget fragmentarisk og usikker. Zoëga har i sit Værk: „Noget til Oplysning om Myntvæsenet etc.“, Kbhvn. 1788, givet en Del faktiske Oplysninger. Det samme gælder W. Scharlings „Kort Udsigt over den danske Mønthistorie“, Kbhvn. 1869. Paa samme Maade har C. T. Jørgensen i sin Beskrivelse over danske Mønter 1448—1888, Indledningen, givet et kort Referat af de vigtigste Begivenheder inden for Mønthistorien; men nogen virkelig Udredning af Bevæggrundene til de enkelte Reformers eller Forringelser af Møntvæsenet har ingen af disse Forfattere søgt at give. Den eneste, der i dansk Litteratur har ydet et stort Arbejde paa dette Omraade, er Axel Nielsen i Værket: Specier, Kroner, Kurant, Kbhvn. 1907. Der er her givet en indgaaende, for Numismatikere, Nationaløkonomer og Historikere lige interessant og vægtig Fremstilling af Møntpolitikken under Kongerne Christian V og Frederik IV, et Tidsrum fuldt af gode Forsætter til Forbedring af Mønten, men samtidig plaget af Krige og Rustninger, der virkede i modsat Retning, en Tid, der netop paa Grund af disse stridende Faktorer saa en Kamp tilspidse sig mellem Specier, Kroner og Smaamønt, senere ogsaa Sedler.

Forfatteren af nærværende Arbejde har følt Interesse for vore danske Mønter, i hvilke man ser Nationens Udvikling som i et Spejl, det gode med det onde, de rige som de fattige Tider; gennem Mønttrækkerne lige fra Kong Knud den Stores Dage træder de svundne Tider som legemliggjorte frem for vore Øjne. Det er Monumenter over Folkets Liv, tidt endog de eneste, der findes. For Erhvervelsen af dem har Slægt efter Slægt kæmpet og stridt og lidt.

Forfatteren har da ofte standset ved Kronerne og spurgt sig selv, hvilken Indsats de betød i Nationens Liv. Ved Læsningen af Axel Nielsens Værk modnedes da den Tanke, om det dog ikke skulde være muligt at faa oplyst, hvorfor netop disse Mønter, om hvis videre Udvikling og Skæbne under Frederik III, Christian V og Frederik IV fornævnte Bog yder Oplysning, pludselig fremkom under Christian IV, hvorfra de oprindelig kunde stamme, og hvortil de skulde

1) Danmarks Myntvæsen og Mynter 1241—1377. Kbhvn. 1885.

Danmarks Myntvæsen 1377—1481. Kbhvn. 1886.

Gullands Myntvæsen. Kbhvn. 1891.

Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146. Kbhvn. 1900.

Danmarks Myntvæsen 1146—1241. Kbhvn. 1906.

tjene, til en Afløsning af Rigsdaleren eller kun til en Forbedring af Kongens Indtægt af Møntregalet, eller om de overhovedet havde nogen bestemt, maalbevidst Betydning.

Paa disse Spørgsmaal skulde denne Afhandling forsøge at give Svar, der kunde tjene til nogen Oplysning med Hensyn til et af de mange Problemer, Mønthistorien byder, idet det samtidig maatte være Opgaven at klarlægge den ejendommelige Tilstand gennem de første 30 Aar af Christian IV's Regering, der kendetegnes ved Rigsdalerens uafbrudt stigende Skillingstal, og paa hvilken Kronemøntens Indførelse til en vis Grad danner Afslutningen. Til den rette Forstaaelse heraf vil det ikke kunne undgaas under denne Undersøgelse at inddrage samtidige Møntforhold i Europa, særlig i Danmarks Nabolande, der nødvendigvis maatte have en medbestemmende Indflydelse paa Udviklingen herhjemme. Uden en Oversigt over de udenlandske Møntsystemer, særlig Udlandets Kronemønt, kan det ikke med Sikkerhed afgøres, om Christian IV har taget Modellen til sine Kroner andetstedsfra eller ej. Skulde det første vise sig at være Tilfældet, kunde det tale for, at han virkelig havde tilsigtet en Reform. Kan et saadant Forbillede ikke paavises, maa man derimod være tilbøjelig til at antage det modsatte og søge Indførelsen af den nye Mønt, hvortil kun Navnet hentedes fra Udlandet, begrundet i andre Motiver. Udlandets Indflydelse maa da søges paa andre Punkter. Dets Møntforhold eller Møntforvirring kan have øget Vanskelighederne for Kongen ved at skaffe sig Metal til Møntningen eller have været bestemmende for Dalerens stigende Skillingstal m. v.

Ved Udarbejdelsen af dette Skrift har Forfatteren særlig draget Nytte af utrykte Kilder i Rigsarkivet, hvis Embedsmænd med aldrig trættet Redebonhed har staaet Forfatteren bi med Raad og Daad ved Fremskaffelsen af disse Dokumenter, ikke sjældent fra Afdelinger, hvis Akter endnu ikke har været Genstand for sagkyndig Ordning og Revision, og hvor det derfor har været forbundet med særlig store Vanskeligheder at fremdrage dem.

I Møntkabinetet har Forfatteren derhos ved Velvilje fra dets Bestyrers og Inspektørs Side haft Lejlighed til at gennemgaa det der beroende Bibliotek samt et der opbevaret Manuskript, udarbejdet af afdøde Generalmajor C. T. Jørgensen og omhandlende Mønthistorien under de oldenborgske Konger. For det heromhandlede Tidsrum lider dette Arbejde dog af ikke ringe Mangler og Misforstaaelser, særlig fordi dets Forfatter ikke har haft Lejlighed til at undersøge Rentemesterregnskaberne, den nedersachsiske Kredses Akter samt Møntmester Johan Posts Regnskaber, der ved Udarbejdelsen af det ommeldte Manuskript maa antages ikke

at have beroet i vedkommende Pakke i Rigsarkivet. Selve Møntpolitikken er næsten ikke behandlet.

Verdenskrigen har lagt Forfatteren Hindringer i Vejen for i det Omfang, som ønskeligt var, at faa Adgang til udenlandske — særlig tyske — Arkiver og Biblioteker. Paa et enkelt ret vigtigt Punkt er det dog lykkedes at fremskaffe afgørende Oplysninger fra Slesvigs Statsarkiv, hvorfor Forfatteren skylder dets Arkivar særlig Tak.

Forfatteren har i sine Citater fremdraget de mønt-historiske Oplysninger, men ikke underkastet de paagældende Aktstykker sproglige Undersøgelser.

Alle Tabelsummer er beregnede i Daler, hvor ikke andet er angivet.

I. MØNTFORHOLD I EUROPA.

Amerikas Opdagelse 1492 blev for Europas Møntvæsen som for saa meget andet den store verdenshistoriske Begivenhed, der satte Skel mellem Fortid og Nutid. Virkningerne viste sig dog ikke straks. Af ædle Metaller indførtes til Europa i de første Aar fortrinsvis Guld. Vel prægedes der Guldmønt rundt om i Europas Stater, men Sølvmønten var den alt beherskende, ja man maatte nærmest regne med en Sølvmøntfod, idet Guldmønten paa samme Maade, som Tilfældet havde været i Oldtiden¹⁾, stod som en Vare i Forhold til Sølvmønten. Kun i de store Handelsstater spillede Guldmønten en Rolle ved betydeligere Omsætninger, og der fastsattes et bestemt Udmøntningsforhold mellem denne og Hovedmønten i Sølv, hvori Handelsomsætningen dog fortrinsvis fandt Sted. Det af Staten gennem Udmøntningerne fastsatte Forholdstal mellem Guld og Sølv kunde imidlertid ikke opretholdes overfor de ædle Metalers Markedspris, der med en Naturlovs Nødvendighed maatte rette sig efter Tilbud og Efterspørgsel og bestemme det ene Metals og den ene Mønts Værdi, maalt med det andet Metal og den anden Mønt, som Regel Sølvmønten, som Værdimaaler og Hovedomsætningsmønt. Herved blev det af afgørende Betydning, hvor store Mængder af Guld og Sølv der produceredes, og med hvor stor Udgift. For denne Produktion blev den nye Verdens Opdagelse af uberegnelig Betydning²⁾.

Til en Begyndelse var det som nævnt Guldet, der havde Overvægten, men allerede c. 30 Aar efter Opdagelsen af Amerika havde dette Forhold forandret sig. For Aarene

¹⁾ Zoëga: Noget til Oplysning om Myntvæsenet, Kbhvn. 1788, p. 24.
Axel Nielsen: Specier, Kroner, Kurant, Kbhvn. 1907, p. 1. Ramus: Hist. Beretn. om de Guldmønter, som ere slagne i de danske Stater, Skand. Litteraturselskabs Skrifter 1807 I. Scharling: Den danske Mønthistorie p. 73.

²⁾ Danmarks Statistik III p. 275.

1521—1545 har man¹⁾ anslaaet den aarlige Produktion af Guld til en Værdi af 1 Mill. £, af Sølv til 1,100,000 £, i 1545—60: henholdsvis 1,200,000 £ og 3,850,000 £, i 1560—80: 855,000 £ og 3,640,000 £, i 1581—1600: 1,030,000 £ og 4,945,000 £ og i 1601—1620: 1,190,000 £ og 4,820,000 £. Det er store Summer, særlig set med Datidens Øjne og i Forhold til den beskædede Produktion af ædle Metaller, den gamle Verden hidtil havde kunnet præstere gennem sine Bjergværker i Mellemuropa. Selv med den Beholdning af Guld og Sølv, der gennem Aarhundreders Produktion fra Oldtiden til Aar 1500, efter Fradrag af Svind, var opsparet, var den nye Flod overvældende og maatte naturligt medføre et stort Røre i Omsætningen af disse Metaller. Spekulationen i disse fik fornyet Fart.

Naar hertil kommer, at hele Handelslivet ved Amerikas Opdagelse og Opdagelsen af Søvejen til Indien 1498 fik et uanet Opsving, hvorved hele den middelalderlige, mere tungt virkende Omsætning sprængtes, er det forstaaeligt, at der maatte stilles ganske andre vidtgaaende Krav til Møntvæsenet end tilforn. Langt flere Mønter maatte præges for at tilfredsstille Omsætningens Behov. Dette Forhold virkede i modsat Retning af den ved Amerikas Opdagelse hidførte Metalrigelighed. Det er i Virkeligheden et Spørgsmaal, om ikke Kravet paa Mønt overfløj Metalproduktionen. I det Europa, der fremstod efter Middelalderens Afslutning, skete der efterhaanden mange Ændringer, som fremmede Omsætningen. Livegenskabet indskrænkedes eller bortfaldt. Frit Arbejde mod Pengeløn vandt større og større Indpas. Krigerne var ikke længere udelukkende Lensherrernes Tjenere, men Soldater, der fik Pengesold; Landsknægtene tjente for Sold. Naturalydelser ophørte vel ikke, men afløstes i højere Grad af Penge. De store Religionskrige krævede store Pengemidler.

Paa den anden Side fandtes i Datiden næsten ingen andre Omsætningsmidler end Mønter. Der fandtes i det 16de Aarhundrede ikke Papirspenge eller Anvisninger. Det er derfor ikke til at undres over, at netop det 16de Aarhundrede og første Halvdel af det 17de saa en Udvikling, for ikke at sige Uorden, paa Møntvæsenets Omraade som aldrig før eller senere. Spekulation med ædle Metaller og med undervægtig Mønt mødtes med en alt beherskende Pengetrang hos Fyrster og Folk.

Der var dog to Lande, hvor denne Trang ikke følte, nemlig Spanien og det dermed i 1580 forenede Portugal, idet det var disse Lande, gennem hvilke Guld- og Sølvstrøm-

¹⁾ W. A. Shaw: The history of currency 1252—1894, London, p. 65.

men ledtes ind over Europa. De behøvede kun at øse af Amerikas udtømmelige Skatkammer. I Spanien udmøntedes Guldkroner, coronas d'oro, der under Ferdinand den Katolske og Isabella bestemtes til 68 Stkr. paa Marken af Finhed 22 Quilates (Karat) 3 Granos (Karaten deltes i 4 Granos). 1537¹⁾ lod Da Juana og D. Carlos I (Karl V) i Valladolid udgaa en Lov, hvorved coronas (escudos) fastsattes til samme Vægt og Finhed som de tilsvarende Mønter af dette Navn i Italien og Frankrig: 22 Quilates, 68 Stkr. paa Marken, der dog efter spansk Regning var c. 3 fr. gr. mindre end den cølske.

Sølvrealen indførtes under Pedro I (1350—69), 66 Stkr. paa Marken af Lødighed 11 Dineros 4 Granos (Marken = 12 Dineros à 24 Granos). Under Karl V (Carlos I) udmøntedes Piasteren²⁾ til en Vægt af 27 gr. og af en Lødighed 11 Dineros 4 Granos. Piasteren deltes under Philip II i 8 Realer³⁾.

Guldkroner og Otterealer var ikke uden Betydning for vort Fædrelands Møntvæsen. De første spillede en stor Rolle i vore Rentemesterregnskaber saavel som for Mønten, naar der skulde slaas Guld mønt eller forfærdiges Guld kæder og „Contrafeyer“ af Kongen som Skænk og Gave til fremmede Gesandter, som Ordenstegn for Elefantriddere m. v. Der blev da atter og atter Spørgsmaal om det 22 Karat fine „Cronengolt“⁴⁾. Om dette direkte stammede fra Spanien, var maaske ikke altid givet. Mulig var det ad en Omvej over Frankrig eller Nederlandene, hvor ligeledes sloges 22 Karats Guldkroner, kommet hertil. Men at netop Guld af denne Finhed spillede saa stor en Rolle i Datiden, kan sikkert udledes af, at man i Spanien i saa høj Grad benyttede denne Blanding af det amerikanske Guld, i hvilken der var $\frac{11}{12}$ fint Guld, og som — omsat efter cølsk Regning — udmøntedes i Guldkroner, 69 Stkr. af Marken brutto, 75,²⁷³ Stkr. af 1 Mark fint Guld à 24 Karat⁵⁾.

En langt større Betydning havde dog Piasteren eller Otterealen, hvoraf der gik $8\frac{1}{2}$ Stkr. paa 1 cølsk Mark af Lødighed 14 Lod 16 Gran $9\frac{9}{67}$ Stkr. paa 1 Mark fint Sølv⁶⁾.

1) Aloïss Heiss: Descripcion general de las monedas hispano-cristianas desde la invasion de los Arabes, Madrid 1865, Tom. I p. 148.

2) A. Heiss: l. c. p. 150.

3) A. Heiss: l. c. p. 156, jfr. p. 163.

4) Jfr. Aabent Brev om Mønten af 5. April 1618 § 1. V. A. Secher: Corp. const. Daniæ III p. 528—31. No. 487.

5) J. H. Gerhardt: Tafeln zur genauern Kenntniss aller wirklich geprägten Gold- und Silber-Münzen, Berlin 1818, p. 62—63.

6) l. c. p. 216—17.

Det var i denne Mønt, det amerikanske Sølv spredtes ud over Europa. Det var disse Mønter, der var eftersøgte af alle Møntherrer, Møntmestre og Møntforpagtere. I Forordning af 3. April 1610 om Møntens Forandring over alt Danmarks og Norges Riger og deres underliggende Provinser beskrives Mønten saaledes: „De spanske Daller, paa den ene side det kongelige spanske Vapen med efterfølgende Omskrift: PHILIPPVS. D. G. HISPANIARVM, paa den anden Side: ET. INDIARVM. REX“, og ansættes til en Værdi af 70 β d., medens Rigsdaleren fastsættes til 74 β d.¹⁾. I Forordning af 16. November 1619 om Mønten § 1 omtales „en rixdaller in specie och en spansk matte af otte realer“ som havende samme Værdi: 96 β d.²⁾. Forordning 10. Oktober 1629 om Møntvæsenets ny Indretning § 6 fastsætter Værdien af et „styk von achten“ til 5 $\mathscr{A}$ 14 β , 2 β mindre end en Rigsdaler³⁾. I et „Kort Overslag paa hvad Fordel Kong. Maj. kan have af Mønten paa 18000 enkende Rigsdaler her sammesteds vorder indgiven at formønde, naar hver Rigsdaler igen med 100 β d. er afbetalt, udi Cronengut beskikket“⁴⁾ opgøres Fordelen paa 100,000 Rigsdaler, „som hidindtil her udi Mønten udi enkende Rigsdaler og hispaniske Realer er indgiven og forsmeltede“. Men ikke blot i Danmark spillede den spanske Ottereal, Piaster, Styk von achten, Matte en stor Rolle. Overalt i Europa og Amerika⁵⁾ træffer vi den og vil derfor møde den igen i de andre Landes Møntvæsen. Sølv var Hovedmetallet, den egentlige Værdimaaler. Deraf opstod Jagten efter de „hispaniske Realer“.

Under Forbindelsen med Spanien maa Portugal antages som spansk Provins — hvortil Philip II søgte at reducere Landet — at have faaet Del i de fra Amerika hidrørende Metalmængder. Der ses fra Lissabon at være drevet en livlig Handel med Guld og Sølv af portugisiske Jøder. Disse Jøder indtog i de Tider en privilegeret Stilling inden for den jødiske Nation⁶⁾. De nedsatte sig ofte i Udlandet som Bankiers, men vedligeholdt Forbindelsen med Hjemlandet og de derboende Jøder, fra hvilke de hentede Guld og Sølv til

1) Secher: l. c. III p. 272—73. No. 318. Designationen A. 4 jfr. § 1.

2) l. c. p. 598—99. No. 541. Matte, hollandsk Betegnelse for Piaster, jfr. W. Scharling: Kort Udsigt over den danske Mønthistorie, Kbhvn. 1869, p. 93.

3) Secher: l. c. IV p. 491. No. 331.

4) R. A. Møntmestrenes Regnskaber 1602—35.

5) Shaw: l. c. p. 246.

6) Zeitschr. d. Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburg. Geschichte XXXVI p. 191. Dr. D. Dettelsen: Die städtische Entwicklung Glückstadts unter Chr. IV: Af denne Fremstilling frem-

deres Handel paa det fremmede Sted¹⁾. Der er f. Eks. god Grund til at antage, at det var spanske eller portugisiske Jøder, der i Begyndelsen af Aaret 1620 drev deres Spil med Prægning af daarlig Mønt i Værtshuset „Rothen Rosen Crantz“ i Trabantenstrasse i Wien²⁾. De kaldes „befriede Hofjøder“ og maa saaledes have hørt til den finere Portion. Det stemmer hermed, at den spanske Gesandt ved kejserlig Resolution af 16. September 1621 fik Ret til at oprette en Mønt i Wien, vel for at drive en lignende indbringende Virksomhed³⁾. I Altona og Glückstadt er det sikkert, at portugisiske Jøder, Gabriel de Valentza⁴⁾ og Albert Dionis, dennes Svoger Emanuel Texera Cordosa de Milan med Kusk Gabriel Gomez⁵⁾ (ret et portugisisk Navn) har spillet en Rolle som Møntmestre, Møntforpagtere og Sølvforhandlere.

Af Portugals Mønter er der særlig Grund til at fremhæve Portugaløserne, Guldkronerne og Sølvkronerne, ogsaa kaldet Cruzados. Portugaløseren omtales første Gang under D. Manuel (o felicissimo) 1495—1521. Den opgives at have en Finhed af 22⁵/₈ Quilates. Ejendommeligt for Præget er det brede Kors med Omskriften: „in hoc signo vinces“.⁶⁾ Denne Mønt efterlignedes rundt om i Europa, ogsaa her i Danmark under Christian IV; men særlig i Hamburg bibeholdtes den som 10-Ducat til den seneste Tid, ja præges endnu som en Erindringsmønt under Navnet „Bankportugaløser“. Af den cølnske Mark udmøntedes 6,654 Stkr. af Finhed 23 Karat 8 Gran, 6,7474 Stkr. af Marken fin⁷⁾.

Guldkronen, coróa velha ou de Franca nævnes under D. Duarte 1433—1438 og D. Alfonso (o africano) 1438—81⁸⁾. Den udmøntedes 22 Karat fin, 66,63 Stkr. af 1 cølnsk Mark, 72,69 Stkr. af Marken fin⁹⁾.

Sølvkronen havde en Lødighed af 14 Lod 12 Gran, 13⁴/₉ Stkr. af den raa Mark, 14²/₃ Stkr. af 1 cølnsk Mark fin¹⁰⁾.

gaar, at der meddeltes „den portugisiske Nation“ i Glückstadt særlige Privilegier.

1) De blev i stort Omfang forjagne under Philip II, kun hvis de antog den katolske Religion, fik de som „Nykristne“ Lov at forblive i Spanien og Portugal.

2) Num. Zeitschrift, Wien, XVII p. 359 jfr. XIII p. 93—94.

3) Num. Zeitschrift, Wien, XIII p. 112.

4) Zeitschrift für Numismatik, Berlin, XXVI p. 415.

5) R. A. Dansk Saml. Myntvæsen No. 581 c. 23.

6) A. C. Teixeira de Aragao: Descripcao de moedas de Portugal Lisboa 1874, Tom. I p. 252 ff.

7) Gerhardt: l. c. p. 54—55.

8) Teixeira de Aragao: l. c. p. 221, 236.

9) Gerhardt: l. c. p. 56—57.

10) Gerhardt: l. c. p. 198—99.

Som i Spanien saaledes ogsaa i Nederlandene indførte Kejser Karl V Guldkronen efter fransk og italiensk Mønster. Det skete ved Anordning af 29. Oktober 1540¹⁾, hvorefter den udmøntedes $71\frac{3}{4}$ Stkr. af Troymarken (246,08 gr.) af Finhed 22 Karat $3\frac{1}{2}$ Gran. Alene i Gelderland sloges der fra 1543, da Kejseren fik Herredømmet der, indtil hans Afgang 1555 over 160,000 Stkr., hvoraf udrededes en Slagskat af $17\frac{1}{2}$ Styver af Marken fin. Guldkronen udmøntedes paa samme Maade i Nijmegen til 1591²⁾ og sloges almindeligt i de 17 Nederlande³⁾, indtil disse ved Pacifikationen i Gent 1576 adskiltes i de nordlige „forenede“ og i de sydlige „spanske“ Nederlande. I de første vandt Guldkronen herefter ikke yderligere Indgang.

Da man i de forenede Nederlande ved Ordonnans af 21. Marts 1606 skred til en almindelig Ordning af Møntforholdene, havde man Øjet fæstet paa, hvorledes England ordnede sit Møntsystem. Særlig nævnes „Groote Nederlandsche gouden reijder, zijnde in gewigt en allooi conform aan den nieuwen Unité van Groot-Brittaiye, allooi 22 kar. 1 gr., in de snede $24\frac{8}{13}$ “⁴⁾. Det internationale Handelssamkvem spillede paa dette Omraade en Rolle.

I de spanske Nederlande bibeholdtes Guldkronerne. Ved Dekret af 14. August 1614 bestemtes det, at der skulde udmøntes écus d'or eller couronnes d'or af Finhed $21\frac{1}{2}$ Karat, $71\frac{35}{48}$ Stkr. paa Troymarken, med en Tilsætning af 15 Gran fint Sølv og 15 Gran Kobber. Af denne Mønt sloges der en Del i de følgende Aar. Den svarede i Vægt nær til de ældre Guldkroner, men var i Finhed c. $\frac{1}{2}$ Karat ringere. Præget paa disse Mønter særkendes ved et paa Forsiden anbragt Vaaben med Krone over, hvoraf Benævnelsen écus eller couronnes, medens Fyrstens Billede savnes. Dette findes derimod paa Dukater og anden Guld mønt, som derigennem af Menigmand kendtes fra Kronerne, hvis Revers som Regel prydedes af et Kors.

Af andre nederlandske Mønter maa nævnes Philipsdaleren, der fremkom første Gang 1557⁵⁾. Den regnes til $6\frac{5}{6}$ Stkr. paa den cølnske Mark, af Lødighed 13 Lod 6 Gran (10 Penn. hollandsk). Senere kaldtes den i Holland Real. En anden Daler, Løvedaleren, synes at stamme fra Gelder-

1) P. O. van der Chijs: De munten . . . van Gelderland, Haarlem 1852, p. 170.

2) W. I. de Voogt: Muntwezen: Gelderland, Amsterdam 1874, p. 170.

3) Chijs: l. c. p. 169, 193. Holland en Seeland, Haarlem 1858, p. 534.

4) Voogt: l. c. p. 38—39. Bull. de Num. IV, Paris 1897, l. c. p. 108.

5) Chijs: Holland en Seeland p. 539. Gelderland p. 199. P. Verkade: Muntboek, Schiedam 1848, p. 28.

land, hvis Vaaben, den opretstaaende Løve, findes i Møntens Reverspræg, medens der paa Forsiden er afbildet en harniskklædt Ridder, der for Knæet holder et Skjold¹⁾. Dens Lødighed angives til 9 Penninge — hvad der efter cølnsk Regning svarer til 12 Lod — $8\frac{8}{9}$ Stkr. paa Troymarken, $8\frac{4}{9}$ Stkr. paa den cølnske Mark, medens den hollandske Rigsdaler sloges $8\frac{72}{151}$ Stkr. paa Troymarken af Lødighed 10 Den. 15 Gran, hvad der svarer til $14\frac{1}{6}$ Lødighed efter cølnsk Regning, altsaa omtrent som den tyske og danske Daler²⁾. Af Nederlandenes Smaamønt, Stuiver, Sol, Sou, Patard, regnedes 20 Stkr. paa 1 Florin. 1577 er Styveren slaaet til en Finhed af $\frac{4}{12}$, 115 Stkr. à c. 2,1 gr. paa Troymarken, 1640 derimod $186\frac{2}{3}$ Stkr. à c. 1,3 gr.³⁾.

Med Nederlandene stod vort Fædreland alt fra gammel Tid i intim Forbindelse. Man mindes Christian II's For­ kærlighed for disse Lande. Han var gift med en Søster til Karl V, Isabella (Elisabet) af Burgund, der var født i Bryssel og opdraget i Brabant, hvorhen hun ogsaa tyede med sin Ægtefælle efter dennes Afsættelse. Han tog Hollænderinden Sigbrit, der stammede fra Amsterdam, til sin Raadgiverske og indkaldte 1521 Hollænderne til Amager. Men hvad der i denne Sammenhæng har større Betydning, er, at hans og hans Fader Hans's tredobbelte Nobler og Sølvgylden (Joachimsdalere)⁴⁾ til de mindste Enkeltheder har taget Møn­ stret fra nederlandske Forbillede. Hvis det kun havde været Til­ fældet med Joachimsdaleren fra 1523⁵⁾, var Sagen mulig tvivl­ som; thi det er et Spørgsmaal, om denne ikke er slaaet efter Kongens Afrejse her fra Landet den 13. April 1523 paa udenlandsk Møntsted for Summer, han fik i Udlandet. Den er ikke sjælden og kan være bevaret i Udlandet fra større Udmøntninger til Betaling af Lejetropper, Hofholdning m. m. Men ganske den samme Tegning findes paa ældre Mønter fra Hans's og Christian II's Tid⁶⁾. Sammenligner man dem med samtidige nederlandske Mønter fra Kejser Maximilians Tid⁷⁾, vil man finde Ligheden slaaende. Tegningen paa For-

1) Voogt: l. c. Tavle VII jfr. p. 26, 39. Verkade: l. c. p. 33. Bull. de Num. l. c. p. 108 jfr. 107.

2) Bull. de Num. l. c. p. 108.

3) Voogt: l. c. p. 171—72.

4) C. T. Jørgensen: Beskrivelse over danske Mønter 1448—1888. Kbhvn. 1888, p. 40—41 No. 2, 5 og 6 p. 44 No. 2—5.

5) Danmarks Riges Historie III. 1. p. 244.

6) Beskrivelsen af Møntkabinettet: Hans, Tavle I, Chr. II, Tavle I—III.

7) Chijs: Holland en Seeland Tavle XVII No. 1 og 2, jfr. J. Schulman. Auktionskatalog over de Castro m. fl.s Samlinger, Amsterdam 1912, No. 2406 jfr. Pl. XI No. 2409.

siden: Kongen i den brede Tronstol, er meget almindelig paa Datidens Mønter fra Nederlandene, særlig paa Guld-mønten, der derfor kaldtes Chaise d'or. Et religiøs-latinsk Fyndord savnes ikke paa den danske Mønt saalidt som paa den nederlandske. Anordningen af Rigsvaabnet, det forsirede lille Kors, der skiller Omskrifterne foroven, Bogstavtyperne, alt viser det nære Slægtskab mellem de paagældende hol-landske Mønter, de saakaldte store Guldrealer fra 1487, og den danske tredobbelte Nobel fra Kong Hans fra 1496. Teg-ningen førtes omtrent uforandret videre i Joachimsdalerne fra 1516 og 1518. Der er saaledes Grund til at formode, at Dan-mark allerede paa et tidligt Tidspunkt har søgt sine Mønt-forbilleder hos Beboerne af de rige Egne ved nedre Rhin. Og dette Forhold synes at være fortsat. Den staaende hele Ridder paa Guldmonter og Sølvmonter med Skjold mellem Fødderne eller for Knæet kan være overført fra nederland-ske Mønter¹⁾ til vore. De sammenstillede 3 Skjolde²⁾ findes ligeledes paa vore Mønter.

Det er ikke unaturligt, om de nederlandske Møntforhold kom til at spille en Rolle for Danmarks Møntvæsen. Med Hansestædernes synkende Magt trængte Nederlændernes Handelsflaader ind i Østersøen, som hidtil stærkt havde væ-ret undergivet Hanseaternes Vælde. Fra Begyndelsen til Slutningen af det 16de Aarhundrede mangedobledes Antal-et af nederlandske Skibe, der aarlig passerede Sundet³⁾. Allerede herigennem steg Indtægten af nederlandsk Mønt i Sundtolden, Kongernes vigtigste Indtægtskilde. Det er dog ikke let herigennem at konstatere, hvor stor en Andel hvert enkelt Lands Mønt udgjorde. Dels kunde Hollænderne be-tale med tysk, dansk og engelsk Mønt, de havde erhvervet, dels benævnes Mønterne kun i al Almindelighed Rosenob-ler, Nobler, Dobbeltdukater, Engelotter, Goltgylden og Da-lere, uden at det angives, hvorfra de stammer⁴⁾.

Kom der paa denne Maade nederlandsk Mønt til Landet, blegner Billedet af denne Indførsel dog ganske i Sammen-

¹⁾ Verkade: l. c. Tavle 78 No. 5.

²⁾ Verkade: l. c. Tavle 158 No. 1, 2.

³⁾ Nina E. Bang: Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Øresund 1497—1660. I. Kbhvn. 1906: Antallet var 1497: 567, 1597: 3908 Skibe fra Nederlandene, 21 og 618 Skibe fra Vesteuropa, 61 og 727 fra de vendiske Stæder. 1608 var Tallene paa Skibe fra Nederlandene, Vesteuropa og de vendiske Stæder henholdsvis 4362, 708 og 526.

⁴⁾ Kancelliets Brevbøger 1588—1592 p. 240. Kvittering af 23. August 1589.

ligning med den Strøm af Mønt, der gennem Studehandelen søgte hertil fra Nederlandene. Det er muligt, at Nettoindtægten for Opdrætterne af Studene ikke var betydelig¹⁾. Det, som det imidlertid i denne Forbindelse kommer an paa, er den Mængde nederlandsk Mønt, der gennem denne Handel droges ind i Landet og cirkulerede her.

Nederlandene maa antages i Datiden at have været det tættest befolkede Land i Europa²⁾. Det var da kun naturligt, at der her i det 16de og 17de Aarhundrede var et stort Marked for Kvæg. Den Forkærlighed, Christian II nærede for Hollænderne, og de Forbindelser, han havde i Nederlandene, kan have givet Handelen med Kvæg til Nederlandene et større Omfang end hidtil. Det var særlig i Holland og Brabant, at Studehandelen dreves³⁾. „Der var her sammentrængt en tæt og rig Befolkning, som ikke kunde ernæres af Landets egne Produkter“. Handelen dreves over Ribe, Kolding, Assens og Rødvig. De udenlandske Opkøbere, Prangere, kom til Jylland om Foraaret og rejste da omkring paa Gaardene og købte staldede (kornfedede) Stude, Fodernød, Staldøksne⁴⁾. Det daarligere Kvæg gik ud af Drifterne sydover allerede i Holsten og Hansestæderne; det bedre dreves videre sydpaa gennem Westfalen til Holland og Brabant. Det nød med Rette stor Anseelse i Nederlandene, hvor det ikke blot anvendtes til umiddelbart Forbrug, men ogsaa til Skibsproviant. De hollandske Matroser kendte intet bedre end de danske Studes Kød. Et hollandsk Ordsprog lød: „Han ligner snarere en god dansk Stud end et anstændigt Menneske.“ Det var store Mængder, der paa denne Maade udførtes. Rantzau har i sin *Descriptio Cimbricæ* (1597) ansat Udførslen til 50,000 Stkr. aarlig. Andre⁵⁾ nævner 70—100,000 Stkr. aarlig: „Vort Land sad i en overordentlig Bedrift,“ for hvis Fremme til Kronens og Adels Fordel Konge og Adel var lige ivrige. Regering og Rigsraad kaldte derfor ogsaa Studehandelen „fast den største Handel, som bruges, hvormed der kan blive Pendinge i Riget.“⁶⁾ I 1631—40 sættes Salgsprisen til 27 Daler pr. Stud. Man vil kunne forstaa, hvor mange Daler der herved kom til Landet. Vel var der en Overgang i Aarene 1570—80, dengang den nederlandske Opstand var paa sit

1) J. A. Fredericia: Adelsvældens sidste Dage, Kbhvn. 1894, p. 58.

2) J. C. H. R. Steenstrup: Fra Fortid og Nutid, Kbhvn. 1892, p. 21.

3) L. Holst: Nogle Bidrag til Studehandelens og Studeholdets Historie, Dansk Maanedsskrift 1866 I. p. 448.

4) l. c. p. 451.

5) Steenstrup: l. c. p. 22.

6) Nina Bang: Dansk Studehandel i 2. Halvdel af det 16. Aarhundrede, Hist. Tidsskrift 7. R. I. B. p. 328.

højeste, da Studehandelen gik tilbage, men allerede med Christian IV's Tronbestigelse var Forholdene igen saa vidt ordnede, at Handelen atter kunde tage fat i samme eller mulig større Omfang end hidtil. Det er da ikke underligt, at man i Christian IV's Forordninger finder omtalt hollandsk Mønt og sat en Værdi paa den i vor hjemlige Mønt, hvortil den kunde kursere sammen med denne her i Landet. Da saavel vor egen som den hollandske Mønt idelig var Forandringer (o: Forringelser) undergivet, maatte der stadig foretages Omvurderinger af den udenlandske Mønt.

I den til Frdng. af 3. April 1610¹⁾ hørende Designation over fremmed Mønt ansættes bl. a. Dalere fra Provinserne Holland, Zeeland, Gelderland og Vestfriesland til 70 β d., medens „De forenede provincier udi Nederland deris daler med aastallit 1606, paa den ene Side en gerustit krigsmand med en skiold, derudi en løfve, med denne omskrift: MO. ARG. PRO. CONFOE. BELG. TRA., paa den anden side: CONFIDENS. DNO. NON. MOVETVR. 1606. Er verd 48 skilling danske.“ I en anden Forordning af 24. Oktober 1622²⁾ sættes en nederlandsk Daler fra 1612 til 76½ β , en brabantisk Daler fra 1619 til 90 β og en zeelandsk Daler fra 1602 til 55½ β . Til disse Værdier eller mulig noget mere eller mindre Mand og Mand imellem cirkulerede de fremmede Mønter i Landet ved Siden af Rigets egen Mønt og findes i stor Mængde i de Møntfund, der gøres fra den Tid. Naar i et af Datidens Regnskaber opføres et Antal Daler til 96 β , vil dette ikke sige et tilsvarende Antal danske Dalerstykker, der ansættes til en Værdi af 96 β Stykket, men en Mængde Mønt, omsat i og omregnet til Dalerenheder à 96 β , men bestaaende af dansk Smaamønt, danske Dalerstykker, der med Opgæld sattes til 102 β , og fremmede Dalere, der i Overensstemmelse med fornævnte „Valveringer“ regnedes til 48, 55½, 70, 76½, 90 β o. s. v. Daler til 96 β var en Regneenhed. Undertiden opstilledes Regnskabet i flere Kolonner: Enkende Rigsdaller o: danske eller fremmede Rigsdalerstykker (Rigsdaler in specie) og Rigsdaler i Mønt til 96 β eller 80 β o. s. v. Til første Kolonne medregnedes saadanne udenlandske „Rigs“-dalere, der uomtvistet i Handel og Vandel jævnførtes med danske Rigsdaler in specie.

Der bestod saaledes en vidtgaaende økonomisk Forbindelse mellem Nederlandene og Danmark gennem Sundtolden og Studehandelen, vel knapt saa meget gennem Kornudførsel herfra. Denne Forbindelse skulde videre plejes og udvikles af Christian IV, der fortsatte sine Forgængeres Be-

1) Secher: l. c. III p. 272 No. 318 B. 13 p. 274.

2) Secher: l. c. IV p. 35 No. 36.

stræbelser for at svække og tilintetgøre Hansestædernes Indflydelse¹⁾ og samtidig foretrak Nederlænderne²⁾.

Under denne Konge fremkom da ogsaa flere Efterligninger af hollandsk Mønt, hvoraf først og fremmest maa nævnes Løvedaleren fra 1608. Den findes i Møntkabinettet her og er aftegnet i Beskrivelsen af dette³⁾. Paa Forsiden findes en Ridder i Rustning vendt til venstre og holdende foran sit Knæ det danske Vaaben. Paa Bagsiden er afbildet den norske Løve. Der vides ikke at være drevet nogen Bjergværksdrift eller at være indledet nogen særskilt Handel paa dette Tidspunkt i Norge, som kunde give Anledning til denne Mønt. Derimod er Mønten til de mindste Enkeltheder en Efterligning af den hollandske Leeuwendaalder⁴⁾, blot at Gelderlands Løve paa vor Mønt har faaet en Hellebard eller Økse i Labberne og derved er bleven „norsk Løve“. Ogsaa denne Mønt er et umiskendeligt Vidnesbyrd om, hvilken Rolle Hollands Møntvæsen har spillet i Datidens Beregninger herhjemme. Løvedaleren skulde tjene til Lettelse af Handelen mellem de to Lande. Formentlig har man dog fundet, at en saadan Mønt, naar den skulde udpræges i hollandsk Lignelse til en Vægt af 27,68 gr. 12 lødigt Sølv (9 Penn.)⁵⁾, kun vilde volde Forvirring — hvoraf der i Forvejen var nok — i det hjemlige Møntomløb, hvor Rigsdaleren sloges til en Vægt af c. 29 gr. 14 $\frac{1}{2}$ lødigt Sølv. Den fik derfor ingen Betydning herhjemme og udmøntedes kun i ringe Antal. Foruden denne Mønt sloges 1624 en Piaster til Efterligning af den hollandsk-ostindiske Mønt af samme Navn.

Det er i det foregaaende paavist, hvorledes Kejser Karl V søgte Forbillederne til sine spanske og nederlandske Guld-kroner i Frankrig og i Italien. I førstnævnte Land indførte Karl VI efter en Tid af vidtgaaende Møntforvirring og Landets Oversvømmelse med fremmed Mønt⁶⁾ ved Ordon-

1) V. Schweitzer: Chr. 4. v. Dänemark und s. Verhältniss zu den niederdeutsch. Städten bis 1618. Lübeck 1899.

Ferd. Grauhoff: Die Beziehungen Lübecks zu Chr. 4. bis zum 30-jähr. Kriege. Marburg 1899.

2) Danmarks Riges Historie IV p. 82, 101.

— J. A. Fredericia: Rem. sur la conduite de Chr. IV en économie politique etc. Vid. Selskabs Forhandl. 1896 p. 292, 302, 305 ff.

3) Chr. IV Tavle IX No. 8.

4) Voogt: Gelderland, Amsterdam 1874, Tavle VII No. IV (58) fra Aar 1589, jfr. Bulletin de Numismatique IV p. 107 og den foran pag. 18 omtalte Frdng. 3. April 1610.

5) Voogt: l. c. p. 172.

6) Shaw: l. c. p. 36.

nans af 11. Marts 1384 l'écu couronné. Disse écus à la couronne, der bar Navn efter Forsiden, hvor det kronede franske Lillievaaben var fremstillet, og som senere ogsaa kaldtes écus au soleil efter et lille Solbillede, der paa Forsiden skilte Omskriften: Kongens Titel, blev Frankrigs Hoved- eller Eneguldmønt indtil Indførelsen af Louisd'or under Ludvig XIII 1640¹⁾, medens der ikke prægedes større Sølv-mønt af nogen Betydning. Guldkrone udmøntedes 60 Stkr. paa Marken og vejede 4,079 gr. Allerede 28. Februar 1388 steg Tallet til 61 $\frac{1}{3}$ Stkr. af Parisermarken og faldt Vægten til 3,990 gr. Stykket²⁾. Ved Aar 1551 ansættes den franske Guldkrone i en Beretning til Kejseren fra Valuationsdagen i Nürnberg til en Finhed af 22 Karat 4 Gran, 70 Stkr. af den cølske Mark³⁾.

I 1541 opgives dog efter franske Kilder écu d'or à la croizette at være noget bedre baade af Finhed og Vægt, idet der efter Frans I's Ordonnans af 19. Marts 1541 kun skulde gaa 71 $\frac{1}{6}$ Stkr. paa Parisermarken af Finhed 23 Karat til en Kurs af 45 Sols pr. Stk.⁴⁾. En af de nævnte Guldkroner er vejlet til 3,366 gr.

1577 indførtes Sølvkroner, dog kun svarende til $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{3}$ Guldkrone. Guldkrone udmøntedes da 74 Stkr. af 1 Mark Guld, Sølvkronerne svarende til 6 $\frac{1}{3}$ Krone af 1 Mark „d'argent le Roy“ $\approx$ 15 $\frac{1}{3}$ lødigt Sølv⁵⁾.

At et ikke ubetydeligt Antal franske Guldkroner naaede herop, giver Rentemesterregnskaberne Grund til at formode. Langt den største Part af det Guld, der fandt Anvendelse her, var jo, som tidligere fremhævet, Kroneguld.

Af Vestmagterne, for hvilke Kronemønten spillede saa stor en Rolle, staar tilbage at nævne England.

Med Kong Jacob I forenedes Skotland og England til Storbritannien. Før sin Ankomst til London udstedte han en Proklamation om skotsk Mønts Værdi i England, for at der ikke under Indtogsfestlighederne i London skulde

1) H. Hoffmann: Les monnaies royales de France, Paris 1878, p. 47, 66, 153. Comte de Castellane: Les prem. écus à la couronne. Bull. de Num. Paris 1896, III p. 161.

2) Comte de Castellane: Le premier écu d'or. Revue numismatique, IV. Serie, 13. Tome, Paris 1909, p. 111—12.

3) J. C. Hirsch: Des Deutschen Reiches Münz Archiv I, Nürnberg 1756, p. 331, 333.

4) Saulcy: Recueil de documents relat. à l'hist. des monnaies frappées par les rois de France depuis Philippe II, jusqu'à Francois I. Paris 1892, IV, p. 369.

5) A. Luschin von Ebengreuth: Allg. Münzkunde und Geldgeschichte, München und Berlin 1904, p. 160, 163.

opstaa Misforstaaelser, naar hans Hoffolk betalte med den skotske Mønt, der vel som i England benævntes Pounds à 20 Sh. à 12 d., men kun havde $\frac{1}{12}$ af den ligelydende engelske Mønts Værdi, saaledes at f. Eks. et skotsk 6 £ Stykke gjaldt det samme som 10 engelske Shillings. Han indførte til Minde om Foreningen af de to Riger Benævnelsen „Unité“ for Pound Sovereign og sluttede under 11. November 1604 Kontrakt med Sir Richard Martyn og hans Søn om Udmøntningen, hvorefter et Pund Guld af 22 Karats Finhed med 2 Karats Tilsætning skulde udbringes til 37 Unités à 20 Sh. + 1 Thistle crown à 4 Sh., 74 dobbelte Guldkroner à 10 Sh. + 1 Thistle crown, 148 engelske Kroner à 5 Sh. + 1 Thistle crown, 186 Thistle crowns og 296 Halvkroner à 2 Sh. 6 d.¹⁾. Regner man et engelsk Troypund til 373,242 gr. og 1 cølsk Mark til 233,8 gr., vilde der af den sidste udbringes c. 46,6 Stkr. dobbelte Guldkroner à c. 5 gr. og halvt saa mange Unités, der herefter blev Englands Hovedmønt, medens Rosenoblen, der hidtil havde spillet den største Rolle, men var udmøntet paa højst forskellig Vis, tabte sin Betydning.

Af 1 Pund Sølv skulde udmøntes 62 Sh. eller et forholdsmaessigt Antal crowns, $\frac{1}{2}$ crowns etc. 2 Sh. lagdes til Antallet af de større Stkr. Lødigheden var Standard = 11 oz 2 dwts²⁾ eller $\frac{925}{1000}$ c: 14,8 lødig, idet Pundet deltes i 12 ounces à 20 pennyweights. Efter foranstaaende gik der $12\frac{2}{5}$ Sølvkroner paa 1 Troypund Sølv à 373 gr., hvad der giver c. $7\frac{7}{9}$ Stkr. af den cølske Mark og en Vægt af c. 30 gr.

Omkring Aar 1620 besluttede man at sætte den spanske Real of eight (Stuck van Achten, Piaster, peso) op i engelsk Mønt, saaledes at Købmændene med Fordel kunde indveksle den til Landet, og at forhøje Værdien af 1 Pund Sølv eller — hvad der kom ud paa det samme — udmønte det i et højere Antal Shillings, 65—66 Stkr., end hidtil.

Med England var Danmark paa dette Tidspunkt ikke uden Forbindelse. Dets Regent Jacob I var Christian IV's Svoger. Ligesom Kong Jacob havde været paa Besøg hos den danske Konge, havde denne ogsaa besøgt England. I 1614 var han saaledes sin Svogers Gæst³⁾.

Den 21. Juli 1620 laante Christian IV sin Svoger 200,000

1) R. Ruding: Annals of the coinage of Britain. Vol. III, London 1819, p. 105 ff.

2) E. Hawkins: The silver coins of England, London, edition 1876, p. 304.

3) C. Molbech: Uddrag af Chr. IV's Skrivkalendere. Hist. Tidsskrift IV p. 290 ff.

Dlr. i Guld og rede Daler¹⁾. Af et Brev fra Kongen til Chr. Friis af 4. Maj 1620 ses, at den engelske Konge trængte haardt til Penge. Der stilledes til Sikkerhed et Rubinhalsbaand, der senere gav Anledning til megen Tvist og Skriveri²⁾.

I 1607 havde Kongen henvendt sig til Robert Cecil for at organisere en Handelsforbindelse mellem England og Danmark³⁾. Senere hen opstod der en Subsidieforbindelse mellem Landene til Understøttelse af Kongen af Danmark ved dennes Indgriben i Trediveaarskrigen 1625.

Forbindelsen mellem de to Lande beroede væsentligt paa dynastiske og politiske Hensyn. Noget økonomisk Samkvem etableredes ikke, i hvert Fald ikke tilnærmelsesvis af samme Omfang som med Nederlandene. Kun gennem Øresundstolden kom der fra engelske Skibe en Del engelsk Mønt til Landet⁴⁾.

I det foregaaende er givet en kort Oversigt over Møntvæsenet i Vesteuropa, særlig med Hensyn til Kronemønten. I disse Lande, hvor Handelen dreves i større Omfang end i Norden, maatte Guld mønten faa større Betydning. Regeringerne var stærkt optagne af, hvorledes Forholdet mellem de to Metaller skulde fastsættes, saaledes at ikke for meget af det ene eller andet Metal forsvandt til Naboen. Denne Kamp om Forholdstallet særpræger Forholdene mod Vest ved Siden af, hvad der ellers af Fyrsterne blev bedrevet for at tjene paa Mønten. Idet vi gaar over til at betragte Forholdene i Centraleuropa, maa det straks siges, at denne Strid om Forholdstallet ikke her spillede saa stor en Rolle som i Frankrig, England og Nederlandene, fordi Omsætningen væsentligst var henvist til Sølv mønten. Inden vi imidlertid gaar nærmere ind paa Forholdene i Tyskland, der naturnødvendigt maatte øve den største Indflydelse paa Møntvæsenet herhjemme, maa kortelig omtales et Par italienske Guld mønter, uden hvilke man vilde savne Forstaaelsen af Udviklingen i Tyskland, nemlig: Gulddukaten og Guldflorenen.

Sidstnævnte Mønt prægedes første Gang i Florens i Aaret 1252 for at tilfredsstille den voksende Omsætnings Krav til større Omsætningsmidler end de hidtil kurserende

¹⁾ R. Nyerup: Mag. f. Rejseiagtt. IV, Kbhvn. 1825. Kong Chr. IV's egenh. Optegn. i hans Skrive- og Rejsekalendere p. 494.

²⁾ C. F. Bricka og J. A. Fredericia: Kong Chr. d. Fjerdes egenh. Breve I p. 171—73.

³⁾ J. A. Fredericia: l. c. p. 301.

⁴⁾ Kancelliets Brevbøger 1588—1592 p. 240. Kvittering af 23. August 1589 til Tolderne i Helsingør for bl. a. 1851 Rosenobler og 153 Engelotter, der vel for en stor Del var engelske.

småa Sølvdenarer. Paa Forsiden fandtes Byens Vaaben, en Lillie, afbildet med Omskrift: FLORENTIA. Paa Bagsiden var afbildet den staaende Johannes den Døber. Efter Byen og Blomsten kaldes Mønten: fiorino. Den efterlignedes i Frankrig, Tyskland og Ungarn og kaldtes snart Florin, snart — til Forskel fra Sølvpenning — Gyldenpenning eller kort Gylden. Den udmøntedes 24 Karat fin 64 Stkr. af den cølske Mark à 8 Unser = 16 Lod¹⁾, 96 Stkr. af den florentinske Mark à 12 Unser²⁾.

I Venedig udmøntedes Dukaten første Gang 1284 af Dogen Joh. Dandolo. Forsiden prydedes af et Billede af Dogen, knælende for St. Marcus; paa Bagsiden stod Kristus med Omskrift: SIT. T. XPE. DAT. Q. TV. REGIS. ISTE. DVCAT (sit tibi Christe datus, quem tu regis, iste ducatus, dette Hertugdømme, som Du regerer, være Dig Kristus indviet). Efter det sidste Ord fik Mønten Navnet Dukat³⁾. Ogsaa den blev Verdensmønt og efterlignedes trindt om i Landene. Den udmøntedes 24 Karat fin, c. 66 Stkr. af den cølske Mark; senere hen forringedes den noget i Vægt og Lødhed.

Brennerpasset er den laveste Alpeovergang mellem Italien og Tyskland. Tyrol var Overgangslandet mellem den vælske og germanske Verden. Her herskede i sidste Halvdel af det 15de Aarhundrede Ærkehertug Sigismund (1439—1490). Denne Fyrste førte — hvad ikke var almindeligt i de Tider — en vidtskuende Møntpolitik. Til en Begyndelse slog han som saa mange andre tyske Fyrster og Stæder Guldmønt til Efterligning af de italienske Gylden, dog naturligvis ringere end disse. Da der imidlertid dengang fandtes større Sølvværker i Tyrol, fandt han det rimeligt at udnytte Sølvet paa en Maade, der kunde tilfredsstille Omsætningens Krav paa større Mønt. Han lod derfor slaa Sølvmønt, der skulde svare i Værdi til den noget forringede Gylden, men oversaa, hvad vel iøvrigt ingen af hans Samtid tænkte paa, at Sølv og Guld er underkastet forskellige, tidt modstridende Love for Omsætningen, og at en Sølvmønt ikke vil kunne erstatte en Guldmønt som Hovedmønt i Omsætningen⁴⁾.

1484 lod Sigismund da slaa et Sølvstykke, der siden kaldtes „Dickthaler“, og et mindre, der senere kaldtes „Halbthaler“. 1486 slog han et tredje Stykke, der siden benævntes

¹⁾ Zoëga: l. c. p. 39.

²⁾ Shaw: l. c. p. 308.

³⁾ H. Dannenberg: Grundzüge der Münzkunde, Leipzig 1891, p. 220.

⁴⁾ W. Scharling: Handel, Værdi og Penge, Kbhvn. 1909, p. 459.

„Thaler“¹⁾. Dickthaler og Thaler skulde som nævnt svare til Gylden, der til Forskel fra den heromhandlede Mønt, som straks fik Navnet Sølvgylden, herefter benævntes Guldgylden, hvad der i Virkeligheden er en Pleonasm. Sølvgylden kaldtes ogsaa „Sølvstykke“ og „Gyldengroschen“: den store Groschen, der adskilte sig fra de hidtidige smaa Groschen ved at svare i Værdi til en Guldgylden. Den benævntes tillige „Uncialis“, idet den i Vægt svarede til en Unse Sølv eller 2 Lod 5: $\frac{1}{8}$ Mark af Lødighed $\frac{15}{16}$.

Denne Mønt vandt snart almindelig Yndest i alle de tyske Lande, hvor Gullet var knapt, men Sølvet til at faa. Minerne i Harz og i Ungarn dreves paany med al Kraft. Fra den nye Verden strømmede Sølvet derhos ind over Europa. Hvad var da naturligere end at benytte Sølvet, som var til at erholde, til Udmøntning af den store, smukke Sølvmønt, med hvis Sejrs-gang gennem de tyske Lande i Virkeligheden fulgte Sølvmøntfoden som Grundlag for Omsætningen.

Ogsaa denne Mønt forringedes hurtigt. Allerede 1519 slog Grev Schlick af Sølv fra de rige Joachimsthaler Bergwerke i Bøhmisk Erzgebirge Sølvgylden, der vel var 2 Lod svære, men kun holdt 14 Lod²⁾. Disse blev til Forskel fra de første Sølvgylden kaldte „Joachimsthalere“, senere kort „Thalere“, der saaledes oprindelig var ringere end Gylden.

I den af Kejser Karl V den 10. November 1524 fra Eszlingen udstedte Møntordning³⁾ fastsattes bl. a. Guldgylden til 89 Stkr. af 1 Mark 22 Karats Guld, et Sølvstykke = en Guldgylden til 8 Stkr. af den 15 lødige Mark. Efter Kejser Karls anden Møntordning, udstedt i Augsburg den 28. Juli 1551, skulde Sølvgylden udmøntes $7\frac{1}{2}$ Stkr. af den $14\frac{1}{9}$ lødige Mark og gælde 72 Kreuzer. Allerede da var der opstaaet stærk Uenighed mellem de tyske Fyrster om Udmøntningen

1) Nic. Morosini: Auktionskatalog, Wien 1913, p. 5. J. und A. Erbstein: Die Ritter von Schulthess-Rechbergsche Münz- u. Medaillen-Sammlung, II, Dresden 1869, p. 57—58. Reimmanns Münzen- und Medaillen-Cabinet, II, Frankfurt a. M. 1892, p. 199.

2) G. Minus og A. Preiss: Auktions-Katalog, Wien 1874, p. 234. J. und A. Erbstein: Schulthess-Rechbergs Sammlung, I. c. p. 308—9. Cabinet Reimmann, I. c. p. 442.

3) August Flor: Münz-Zustände, Altona 1838, p. 3 ff. Forud for denne Møntordning var gaaet vidtløftige Forhandlinger paa de tyske Rigsdage 1522 og 1523 i Nürnberg: „wie eine einheitliche Münze, dem Golde gemäsz, für das ganze Reich einzurichten und welches Wertverhältnis für die vorhandenen Silbermünzen festzusetzen sei.“ Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Karl V, III, Gotha 1901, p. 555 ff. IV, Gotha 1905, p. 470, 513.

af Gylden og Thaler. Det viste sig umuligt at skaffe Enighed og Ensartethed til Veje, saaledes at Gylden og Thaler kunde erholde samme Skrot (Vægt), Korn (Lødighed) og Værdi. For at modarbejde denne Usikkerhed og øve Kontrol med den af de tyske Fyrster udøvede Møntret, som de lidt efter lidt havde vidst at tilegne sig, blev der samtidig i 1551 fastsat to aarlige saakaldte Probationsdage i hver Kreds 1. Maj og 1. Oktober¹⁾, hvortil Stænderne skulde sende 1 eller 2 Raader, Møntmester samt Wardein med Prøveæsker, hvori der i Løbet af Halvaaret var lagt Prøver af alle af paagældende Stænder slagne Mønter.

Som nævnt var der opstaaet en Forskel paa Gylden og Thaler. Af en af Gesandter fra Rigskredse paa en Valvationsdag i Nürnberg 1551 afgiven Beretning til Kejseren²⁾ fremgaar, at der bl. a. af Lübeck og Bremen udmøntedes Thalere, 8 Stkr. af den 14 lødige Mark, hvis Værdi ansattes til 68 Kreuzer, og som paa det nærmeste stemte overens med de oprindelige Joachimsthalere (Joakimsdalere, dansk. Dalere).

Ved Kejser Ferdinands Møntedikt, udstedt i Augsburg den 19. August 1559, den sidste almindelige Møntbestemmelse for Tyskland, indførtes ved Siden af eller i Stedet for den gamle Gyldengroschen en ny lettere Gylden paa 60 Kreuzer, $9\frac{1}{2}$ Stkr. af den $14\frac{8}{9}$ lødige Mark³⁾. Udviklingen gik stedse i Retning af at forringe den ældre Mønt under samme Navn. Samtidig lod man de „hidtilværende Thalere“ beholde deres Værd af 68 Kreuzer⁴⁾. Følgen heraf blev den, at Gylden, der hidtil havde været bedre end Thaleren, nu blev ringere, idet den gamle Gyldengroschen helt forsvandt. Der eksisterede herefter 2 Hovedmønter i Tyskland, hvori Omsætningen fandt Sted: Thaleren, 8 Stkr. paa den 14, $14\frac{1}{9}$ eller $14\frac{2}{9}$ lødige Mark, c. 9 Stkr. paa Marken fin. og Gylden den $9\frac{1}{2}$ Stkr. af den $14\frac{8}{9}$ lødige Mark, c. $10\frac{1}{5}$ Stkr. paa Marken fin⁵⁾. Særlig den førstnævnte Mønt bevarede ned gennem Aarhundrederne i alt væsentligt sin Vægt og Lødighed. Tallet paa den Mønt, Skillemønt eller Landsmønt, hvori den deltes, varierede derimod saa meget mere. Denne Skillemønt havde i Tysklands forskellige Landsdele forskellige Navne. I Nordtyskland regnede man i Groschen og Schilling, i Sydtykland i Kreuzer, Batzen og Heller.

¹⁾ Hirsch: l. c. I p. 366.

²⁾ Hirsch: l. c. I p. 335.

³⁾ Hirsch: l. c. I p. 384.

⁴⁾ Hirsch: l. c. I p. 387.

⁵⁾ Nojagtigere 10 fl. $12\frac{1}{2}$ Kreuzer og $\frac{5}{132}$ af 1 Kreuzer. Hirsch: l. c. I p. 384.

Thalerens Antal Smaamønt eller Deling i Skillemønt kom i det Tidsrum, som her har Interesse, til at spille den største Rolle, ja voldte i Virkeligheden en saadan økonomisk Omvæltning i Tyskland, at dens Virkninger føltes mange Aar efter.

Ved Bedømmelsen af dette Forhold maa man erindre hele den Tilstand, hvori det tyske Samfund i en Række Aar befandt sig. I intet andet Land var den politiske Magt udstykket i en Grad som i Tyskland. Decentralisationen havde her naaet et Omfang, som var i høj Grad truende for det tyske Samfunds Sammenhæng. Den tyske Konge eller romerske Kejsers Myndighed over sine Vasaller, de utallige Fyrster, Bisper og Hanse- eller Rigsstæder, var svundet ind til et Minimum. Disse „Stænder“ havde, som ovenfor berørt, vidst at tilegne sig Møntretten, der oprindeligt kun tilkom Rigets øverste Herre, Kongen eller Kejseren af Tyskland. Herom hedder det i Schwaben-Spiegel¹⁾: „Wir sprechen dasz alle Münzen, die im Röm. Reich seynd, die seynd eines Röm. Königs, vnd wer sie haben will, es sey Pfaff oder Lay, der musz sie haben von dem Röm. Reiche vnd von dem Röm. Könige, vnd wer dies nicht thut, der frevelt an dem Röm. Reich.“ Stændernes Ret til at præge Mønt grundede sig enten paa kejserligt Privilegium eller Alderstids Hævd. Først opnaaede de gejstlige Stænder denne Ret som en videre Udførelse af deres paa den kanoniske Ret og Pavens Stilling grundede Selvstændighed overfor den verdslige Magt. Da de havde opnaaet den attraaede Møntret, varede det ej heller længe, inden de store verdslige Fyrster tilegnede sig den. Senere fulgte Grever og Stæder efter.

At Møntregalet var eftertragtet, er ikke mærkeligt. Før det første giver de blandt Menigmand kurserende Mønter, naar de bærer en Fyrstes Billede og Vaaben, et rent umiddelbart Indtryk af, at denne Fyrste er den rette Herre, Fædrelandets Repræsentant, hvem man skylder at lyde og følge. Om der sidder en Kejser eller Konge i Wien, som er hans Overmand og deres øverste Styrer, svinder af Menigmands Bevidsthed, naar de Mønter, han daglig modtager, bærer Portrættet af en anden og nærmere Herre. Men denne Side af Sagen skulde maaske, hvor lidet man end bør overse den, dog ikke have udfordret Fyrsters og Bispers Begærlighed, om ikke de tillige i Møntregalet havde set en rigt-flydende Indtægtskilde. Hvor forfejlet dette var, set fra et Samfundsstandpunkt, vil indlyse af det følgende og er iøvrigt ogsaa allerede fremhævet i det foregaaende. Men der

¹⁾ Hirsch: l. c. I Fortalen § 22.

er for Tysklands Vedkommende særlig Grund til paany at fremdrage dette Datidens Synspunkt — saa afvigende fra vor Tids, hvor Møntregalet nærmest betragtes som en Udgiftspost, i hvert Fald paa ingen Maade som en Indtægtskilde¹⁾ — som Møntretten i Tyskland var udstykket i langt højere Grad end andetsteds. I Tyskland prægedes i Virkeligheden ikke Rigmønt 3: Mønt for Rigets Regning. Kejseren lod vel præge Mønt, men for sine Arvelande. I de andre europæiske Lande fandtes stedse Rigmønt. I Frankrig udmøntedes vel nogen Mønt af Prinser, Fyrster, Gejstlige og Stæder²⁾, men disse Mønter havde dog kun ringe Betydning i Sammenligning med de af Kongen og Centralregeringen prægede Mønter. Nu skal det vel indrømmes, at Konger og Regeringer i Frankrig, England, Nederlandene, Sverige o. s. v. udnyttede Møntregalet efter Datidens Skik og Tænkemaade, men der øvedes dog nogen Kritik og Kontrol gennem Parlament, Stænderforsamlinger, Generalstater, Rigsraad m. v. Finansnød kunde friste disse Regeringer til at gaa vidt, men Forholdene var dog gennemgaaende større.

I Tyskland var den politiske Magt derimod udstykket helt ned til ganske smaa Stater, hvor Fyrstens Regering tidt var en ganske ringe Hof- eller rettere Husholdning, i hvilken det ofte kneb med at skaffe Midler til det rent nødtørftigste. Grever og Hertuger med mange Børn, der skulde opdrages standsmæssigt, kunde ikke gennem Skatter, Afgifter og Paalæg udpresse saa megen Mønt af Fyrstendømmets lille Befolkning, at Pengene kunde strække til for en „fyrstelig“ Hofholdning, der selvfølgelig aldrig skulde have været paabyrdet et saa lille Samfund med ringe Handel og Vandel, og som samfundsmæssigt set var saa ganske overflødig.

For et saadant lille „Hof“ var Møntregalet en Indtægt, der spillede en Rolle, og som kunde udnyttes uden Bevilgning, Samtykke eller Kontrol af Landdagen.

¹⁾ Paa Finansloven, f. Eks. for Finansaaret 1917—18, opføres den kongelige Mønt endnu paa Indtægtssiden under § 2 L, skønt den giver Underskud. Om dette kan betragtes som en Reminiscens fra de gamle Tider og Rentemesterregnskaberne, skal dog være usagt. I § 2 er Statsvirksomhederne samlede, hvad enten de giver Over- eller Underskud. Nogen ubetinget Konsekvens foreligger ikke, idet f. Eks. Klitvæsenet jfr. § 13 A II D, der opføres paa Udgiftssiden, ogsaa kan betragtes som en Statsvirksomhed.

²⁾ O. Devegges Mynt- og Medaille Samling III, Kbhvn. 1866, p. 43 ff. C. J. Thomsens Catalogue de la collection de monnaies. (Kr. Erslev): Seconde partie Tome I, Coph. 1873, Monnaies féodales p. 265—87.

Dette gælder selvfølgelig ikke blot det Tidsrum omkring Udgangen af det 16de og Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, der her særlig har Interesse, men ogsaa de ældre Tider. Bevægelsen for at opnaa Møntret var allerede begyndt i Middelalderen, hvis Smaamønt frembyder et eneste Billede paa Møntforringelse. Men der var dengang udelukkende Tale om Smaamønt i smaa Omsætninger. Til større benyttedes afvejet Metal i Barrer eller stor engelsk, fransk og italiensk Handelsmønt.

Nu derimod efter Indførelsen af Thaler og Gylden og et efter de 3 almindelige Rigsanordninger fastsat, bestemt Forhold mellem denne „grove“ Mønt og Smaamønten blev Møntforfalskningen særlig ondartet, idet den stadig forrykkede dette Forhold, der — som senere skal paavises — fik Betydning selv i større Omsætninger.

Ved Udmøntning af ringere Skillemønt, der gav sig Udseende af og bar Paalydende som den lovbestemte Smaamønt, opnaaede den bedragerske Møntherre — i hvert Fald i Begyndelsen, indtil Bedrageriet opdagedes — at kunne faa indveksel i Omsætningen hos den godtroende Tredje- og Menigmand den gode grove Mønt for det samme Antal slet Skillemønt, som i Rigsanordningerne var fastsat i god Skillemønt. Herved fik Møntherren — om han ikke selv ejede Bjergværker — igen godt Rigsdalersølv til Omsmelting med Fordel i ny slet Skillemønt. Begyndelsen til denne Trafik skete kort efter Udstedelsen af Møntordningen af 1559, idet nogle Stænder lod slaa $\frac{1}{2}$ Batzen, vel 155 Stkr. af 1 $\frac{1}{2}$ cølnsk, som i Ediktet fastsat, men kun $7\frac{1}{2}$ lødige, $\frac{1}{3}$ Lod for lidt¹⁾. Efterhaanden fulgte andre efter. Som Følge heraf steg Rigsdalerens Kreuzertal til 88, Rigsgyldens til 80.

Rigets øverste Myndighed, Kejseren, undsaa sig ikke ved at slaa ind paa samme Vej.

Vel havde Kejser Karl V og hans Broder Ferdinand I ved de forannævnte Møntedikter søgt at lægge Grunden til ordnede Mønttilstande. Men under sidstnævntes Sønnesøn, den karaktersvage Rudolf II (1576—1612), forværredes Mønten meget betydeligt.

Maximilian I havde paa Rigsdagene i Cøln 1500 og i Worms 1512 gennemført en Inddeling af Tyskland i 10

¹⁾ Betænkning af 10. Marts 1607 af kejserlig Raad og Reichs-Pfennigmeister Zacharias Geizkofler. Hirsch: l. c. III p. 287. Poul Welsers Politischer Discurs vom Münz-Wesen de ao 1601, l. c. p. 173: „als sich etliche Stände des Reichs durch böse Rāth solchen ungerechten Gewinn zu suchen.“

Kredse: Den østrigske, burgundiske, nederrhinske (Kurkredsen), frankiske, bajerske, schwabiske, øvrerrhinske, westfalske, øvre- og nedersachsiske Kreds. I 1551 vedtoges som ovenfor berørt et Opsyn med Stændernes Mønsteder gennem en Generalwardein i Kredsen og aarlige Probationsdage. Reformen havde været fuldendt, om man tillige havde gennemført Fastsættelsen af eet Kredsmønsted, hvor Stænderne i Kredsen skulde have været forpligtede til at indbringe deres Metal til Prægning under Kontrol. Det gjorde man ikke, men lod Stænderne beholde deres særlige Mønsteder. Dem vilde de paa ingen Maade opgive. Kredsen skulde dog paase, at ingen nye oprettedes. Kejseren maatte det være magtpaaliggende at paase, at denne Forpligtelse overholdtes. Det skete ikke. Men ikke nok hermed, Kejser Rudolf II gik videre og overlod Yndlinge at udnytte Møntregalet i særlige, nye Møntværksteder.

Medens Ferdinand I havde hævdet, at der kun skulde være een Møntret, nemlig Landsfyrstens, og derfor havde afskaffet den af Grev Schlick i Joachimsthal udøvede Møntret og ligeledes skred ind mod Johann von Pernsteins Overgreb i Mønten i Glatz, gav Rudolf ved Pfalzgrevediplom, dateret Prag den 7. Juli 1607, „Karl, Herrn und Regierer des Hauses Lichtenstein“, Ret til „allerley Gulden und Silberne Münzsorten klein und gross, in allermassen solches unnsers unnd des Heyligen Reichs Münz Edict und Ordnung zuelasset, mit Umschriften, Bildnussen, Wappen unnd Gepreg auf bayden seitten Münzen unnd schlagen lassen“¹⁾.

Lignende Møntbeføjelser skænkede Kejseren andre af sine mægtige Yndlinge: Grev Paul Sixt Trautson og Grev Georg Friedrich Hardegg.

Følgerne heraf udeblev ikke. Disse private Møntherrer bortforpagtede deres Rettigheder til Pengejøder; da Møntherren ikke besad Bjergværker, men var henvist til at lade opkøbe Bruchsilver, Pagament, gammel Mønt, maatte Forpagterne erhverve dette Sølv til højere og højere Priser. Dette havde de imidlertid saare let ved, idet de slog stedse daarligere Mønt, med hvilken de betalte Sølv, derunder de gode gamle Thaler, som de indsmeltede.

Igennem en Aarrække blev den Mønt, Forpagterne lod slaa, stadig ringere og ringere, ikke blot Smaamønten, men ogsaa den større Mønt, Thalerne og Gylden, ikke mindst som Følge af Kejser Ferdinand II's Deltagelse i Trediveaarskrigen og den Subvention, han fik af Forpagterne til

¹⁾ Johann Newald: Das österreichische Münzwesen unter den Kaisern Max. II, Rudolph II und Mathias. Num. Zeitschrift XVII, Wien 1885, p. 354 ff.

Krigens Førelse. Til sidst fremsatte de schlesiske Stænder og Biskoppen i Breslau, Ærkehertug Karl, Klager. I Regensburg og Augsburg dreves i 1622 og 1623 Møntforhandlinger. I Wien truede det i Slutningen af Juli 1623 med Opstand, idet Slagterne ikke vilde sælge Kød uden mod god Mønt.

Den 3. Juli 1623 standsede dog Kejseren Udmøntningen. Den 1. August resolverede han, at der skulde gaa $9\frac{3}{4}$ $14\frac{1}{4}$ lødige Thalere paa Wienermarken. For at undgaa Forveksling med de foregaaende slette saakaldte „Kipperthalere“ foretoges Ændringer i Møntens Tegning. Paa Wienerthaleren fik Kejseren en glat, smal Krave i Stedet for den krusede store paa „Kipperthalerne“. Paa Bagsiden erstattedes Ørnen med 5 enkelte Skjolde. I Prag fremstillede Kejseren i hel Figur i Rustning med Krone og Scepter i Stedet for som hidtil i Brystbillede. Værditallene bortfaldt.

Lidet kunde det imidlertid nytte pludselig at udsende nogen god Mønt midt i Massen af den kurserende slette. Denne maatte indløses. Dette skete — som altid — paa Ihændehaverens Bænkning, idet Kejseren til Slut efter forskellige Kommissionsforhandlinger maatte gaa til en almindelig Nedsættelse af den ringe Mønt mod den nye gode ved Patent af 14. December 1623. Det blev en Münz-Calada, det dengang brugelige Udtryk for, hvad vi senere har benævnt en Statsbankerot. I dette Patent fastsattes en Termin af 3 Maaneder, inden hvilken den slette Mønt skulde være indleveret til Indløsning. Fristen maatte dog forlænges af Hensyn til Hæren, der truede med Mytteri. For dobbelte eller halvtredjedobbelte Gylden gaves 20 Kreuzer af den nye Mønt. For en Gylden med Tallet 75 10 Kreuzer, 48 Kreuzerstykker indløstes med 6 Kreuzer, 24-ere med 3, 12 Kreuzerstykker med 6 Pf. etc. Indløsningen af denne „Kippermønt“, der i Østrig ogsaa kaldtes den „lange Mønt“, blev sluttelig udstrakt over hele Aaret 1624.

Man har ikke svært ved at forestille sig, hvilken Ruin, Sorg og Nød en saa voldsom Nedsættelse af Mønten maatte forvolde midt i al den øvrige Ulykke og Elendighed, som Trediveaarskrigen førte med sig. Den Tillid, som særlig Lichtenstein og med ham senere Wallenstein og andre havde vidst at tilvende sig hos Kejserne Rudolf, Mathias og Ferdinand II, havde de paa Møntvæsenets Omraade skammelig misbrugt. De havde forringet Kejserens Anseelse, ja bragt Skam over ham, skabt Forstyrrelse i Handel og Vandel, paaført den almindelige Velstand stor Skade og forarmet talrige Undersaatter. Der paabegyndtes store Retsundersøgelser mod de skyldige¹⁾. Mod Lichtensteins Arvinger resul-

¹⁾ Num. Zeitschrift XIII, Wien 1881, p. 128

terede Processen i et Erstatningskrav paa 10.747,817 Fl. 41 Kreuzer!

Naar Kejseren selv, Rigets øverste Styrer, i sine Arvelande kunde give saa slet et Eksempel, er det ikke til at undres paa, at alle de smaa og store tyske Fyrster, hvis Finansvæsen var mindst lige saa slet, ikke lyttede til Raad og Formaninger fra Wien, Møntvæsenet vedrørende, men ivrigt betraadte samme Bane.

I Rhinlandene dreves en over hele Tyskland berygget Forringelse af Smaamønten. Men ogsaa den større Mønt fulgte med. Den rhinske Guldgylden blev som berørt betydelig ringere i Finhed end alle øvrige Guldgylden.

I Mark Brandenburg begyndte man efter Joachim Friedrichs Død 1608 at slaa undervægtig og underlødig Mønt¹⁾. Man oprettede „die Heckenmünze“, en af den øvresachsiske Kreds — hvorunder Landet hørte — ikke godkendt Møntvirksomhed, i Driesen i den nordøstlige Del af Neumark med Heinrich Laffert som Møntmester.

Den egentlige „Kipper- und Wipperzeit“ indtraadte for Brandenburgs Vedkommende først under Kurfyrst Georg Wilhelm (1619—40) og varede fra 1621 til Michaelis 1623. I Mønten i Cøln ved Berlin møntede Liborius Møller, der senere tiltaltes for Møntforfalskning, efter 6. Juni 1622 Kippergroschen, Drei- og Sechsgroschen, der var 62½ % ringere, end Anordningerne tillod. De skulde efter disse være 8 lødige, men var kun 3 lødige, vistnok 336 Groschen paa Marken²⁾. I Crossen sluttedes efter flere Forhandlinger Kontrakt den 13. August 1622 for 1 Aar fra 25. Juli at regne med Basilius Bernhard og Reichardt Jaeger om Møntning af 3 lødige Groschen, 320 Stkr. paa Marken, Dreigroschen 3 lødige 107 Stkr. paa Marken, Sechs- og Zwølf groschen 4 lødige, de første 68, de sidste 34 paa Marken. I Afgift til Kurfyrsten skulde erlægges 6 Thaler af hver møntet Mark fin i de prægede Sorter. Til Michaelis 1622 skulde man prøve, om man kunde lægge ½ eller ¼ Thaler til „Pensionen“ (Afgiften)³⁾. I Oktober klagede Forpagterne over, at Raad og Borgerskab i Crossen ikke vilde tage den nye Mønt og allerede paa Forhaand, før den første Groschen var præget, havde erklæret dette; ja man vilde endog forgribe sig paa Mønthuset. Møntmestrene beder derfor om Beskyttelse og „Anbringelse af en Tavle med Haand og Økse, Forbryderne til Straf og Afskrækkelse.“ Kurfyrsten

1) Emil Bahrfeldt: Das Münzwesen der Mark Brandenburg 1415—1640, Berlin 1895, p. 291 ff.

2) E. Bahrfeldt: l. c. p. 330 ff.

3) l. c. p. 337—8.

forlangte senere sin Pension i Thalere, men det vilde Forpagterne ikke høre tale om: „Thalere var ikke til at skaffe.“ Det hele endte som andetsteds med, at de slette Mønter ikke kunde afsættes; den ene Forpagter løb sin Vej, den anden blev fængslet. Han var i Restance med Afgift, i Gæld til sine Værtsfolk; deraf opstod Proces, Arrest, Bøder m. v.

I det i den nedersachsiske Kreds beliggende Hertugdømme Braunschweig-Wolfenbüttel udviklede Forholdene sig om muligt endnu uheldigere. Under Christian IV's Svoger Henrik Julius (1589—1613) forefaldt ikke større Møntforringelser, idet han — mærkeligt nok — kun prægede lidt Smaamønt. Ialt udmøntedes under hans Regering 557,930 Mark Sølv, hvoraf kun 2754 Mark 13 Lod i Smaamønt, Resten i Thalere¹⁾. Han havde ikke den samme Anledning til at forringe Mønten som andre, der maatte indkøbe Sølv, idet han besad Sølvgruber i Harz, hvor de fire Møntstæder Goslar, Osterode, St. Andreasberg og Zellerfeld var beliggende. Dog klagede Kredsens Generalwardein, Christoph Biener, i sine Indberetninger af 10. Maj 1594 og 21. Maj 1596 over, at de fyrstelige Thalere fra Goslar var befundne meget knappe, ja i Indberetning af 4. Maj 1592 paataler han, at Møntmesteren har udmøntet $1\frac{1}{2}$ à 2 Thalere for meget paa 100 Mark. Derimod oversvømmedes Landet med ringe Mønt fra de omliggende Fyrstendømmer, som ikke ejede Gruber. Paa Kredsagen i Gardelegen den 21. November 1609 søgte man at bringe den tiltagende Forringelse af Smaamønten til Standsning ved at kræve Smaamønten udmøntet i Thalersølv af $14\frac{4}{18}$ Lødighed. Da man imidlertid udenfor den nedersachsiske Kreds Omraade stadig slog slettene og slettene Mønt, hvorved Specien steg i saadan Mønt, kunde Beslutningen ikke opretholdes. Naboerne fik fat i den gode Mønt, indsmeltede den og sendte slet Mønt tilbage. Nødtvungen maatte man derfor vende tilbage til Smaamønt af stærkt blandet Sølv. Ærkebispens af Bremen gik i Spidsen, idet han allerede 21. Maj 1611 begyndte Prægning af $7\frac{9}{18}$ lødige 2 β , 83 Stkr. paa Marken²⁾.

Under Henrik Julius's Søn, den svage Hertug Frederik Ulrik, forværredes Forholdene betydeligt. Hans Moder, Christian IV's Søster Elisabeth, mente, at han burde have en Statholder ved sin Side. Hertil valgtes 1616 Overhofmester Anton v. d. Streithorst. Denne tog 4 Landdroster til Hjælp.

¹⁾ M. Bahrfdt: Über die Münzprägung des Herzogs Heinrich Julius von Braunschweig und Lüneburg $\frac{3}{5}$ 1589— $\frac{20}{7}$ 1613. Quellen und Forschungen VI, Særtryk, p. 7.

²⁾ M. Bahrfdt: l. c. p. 10.

Disse 5 Mænd øvede imidlertid snart den skammeligste Misregering, der bl. a. paa Møntvæsenets Omraade gav sig Udslag i, at de midt under den almindelige Pengekrise lod slaa let Mønt i ikke mindre end 40 Møntsteder¹⁾. Den ene af Landdrosterne, Henning v. Rheden, blev senere anklaget for Rigskammerretten for Møntforfalskning. Om hele dette Regeringskollegium lod Christian IV's Dom i et Brev — senere kendt under Betegnelsen: „der königliche Wecher“ — til Frederik Ulrik saaledes: „Das Liederlichste, so jeder von diesen Männern verdient, ist ein Strang. Zur Regierung aber sind solche Leute weniger geschickt, denn der Esel zum Sackpfeifen.“

Stod det galt til i Wolfenbüttel, blegner Billedet heraf dog aldeles for det, der oprulles samtidig i Stiftet Halberstadt²⁾. Efter mange lange og trange Forhandlinger var det lykkedes Elisabeth at faa sin anden Søn, Christian, valgt til Biskop i Halberstadt. Til Kansler havde han faaet Anton v. Wietersheim. I dette lille Stift, der laa indeklemmt mellem en Mængde smaa tyske Fyrstendømmer, hvor Kippermønten florerede, var det rimeligt, om den fyrstbiskoppelige Regering opbød alt for at modarbejde den fordærlige Pengehandel, Aager med Sølv og Guld, Indførsel af slet Mønt og Udførsel af gode Thalere. Udviklingen tog dog en saadan Fart, at Kansleren med sine Hjælpere, Broderen Henrik Julius v. Wietersheim, Andreas Kippe og Henrik Hillefeld, blev fuldstændige Røvere under Foregivende af at forfølge Møntaagrerne, de saakaldte „Kippere“ og „Wippere“. Medens Fyrsterne andetsteds søgte at fylde de tomme Kasser ved at slaa slet Mønt, fyldte v. Wietersheim sine og Hjælperes saavel som ogsaa Bispens Lommer med Penge, gode og slette, som de under Retsforfølgnings Maske simpelthen røvede fra Folk, der rejste gennem Stiftet.

I den westfalske Kreds laa Grevskabet Schauenburg, hvis Grever i dette Tidsrum tillige sad inde med Herskabet Pinneberg og Byen Altona vest for Hamburg nord for Elben under den nedersachsiske Kreds. De kaldte sig derfor — til Christian IV's og Hertugen af Slesvig-Holstens store Fortrydelse — Grever af Holstein-Schauenburg.

For Herskabet Pinnebergs Vedkommende kunde Greverne ikke glemme, at de i sin Tid havde ejet Møntretten, men afstaaet den til Hamburg. De ønskede meget at oprette et Møntsted paany. Drosten og Amtmanden i Pinneberg kom Ønsket i Møde, idet de den 10. September 1588 med-

¹⁾ J. O. Opel: Der niedersächsisch-dänische Krieg I, Halle 1872, p. 226—28.

²⁾ J. O. Opel: l. c. p. 236 ff.

delte Grev Adolf, at Georg Michaelsen fra Westfeld havde tilbudt at oprette en Mønt i Altona. Greven svarede med tilsyneladende Betænkeligheder, men vilde dog gerne vide, hvad Fare man kunde løbe derved. Da han ikke hurtig nok fik Svar, sendte Greven sine Raader en Erindrings-skrivelse, der bl. a. indeholdt Paabud om at give Budet 1 Ortsdaler i Drikkepenge for hurtig Postgang. Saa meget hastede Sagen!

Den 12. Februar 1589 beordrede Greven, at Michaelsen skulde tages i Ed¹⁾, og dermed begyndte Mønten i Altona sin Virksomhed.

Hamburgerne betragtede dette som ganske uberettiget, idet Møntretten var afstaaet til Hamburg. De skulde snart faa god Grund til at beklage sig over dette Naboskab.

Foreløbig var der dog en Hindring for ret at kunne udnytte den nye Mønt. I 1594 havde den westfalske Kreds besluttet, at der kun maatte møntes 1 Mark Groschen for 10 Mark grove Sorter. En omtrent samtidig Rigsdeputationsdag i Speyer havde vedtaget det samme. Greven ansøgte om Dispensation herfra. Han vilde slaa Skillemønt alene for at modarbejde al den engelske, danske og svenske Smaamønt, der i Mangel af egen Smaamønt oversvømmede Pinneberg²⁾. Med ondt skulde ondt fordrives. Skulde der tjenes paa slet Mønt, var det urimeligt, om ikke Greven selv tog Fortjenesten. Han fik dog Afslag.

Til den westfalske og nedersachsiske Kreds indløb imidlertid gentagne Klager over den ringe Mønt, der sloges i Altona og derfra udbredtes i Nabolandene³⁾. Men først med 1616 blev der dog Grund til betydeligere Klager. Henning Hanses, der indehavde Mønten i Altona, havde nemlig, da gentagne Andragender om Tilladelse til at slaa Smaamønt, ikke var bevilgede, uden Hensyn hertil begyndt at smelte gode Hamburgerthalere og mønte Sølvet i slet Smaamønt. Denne Trafik tog ret Fart, da han den 21. Oktober 1616 sluttede Kontrakt med den portugisiske Jøde Gabriel de Valenza om egentlig Levering af 150 Mark fint Sølv til Mønten i Altona, hvor det skulde udmøntes i „Schreckenbergerere“⁴⁾, 47 Stkr. af den $9\frac{3}{18}$ lødige Mark, hvert Stykke altsaa af c. 5 Grams Vægt med 2.85 gr. f. S. De Valenza skulde udrede 20 β lybsk af hver Mark σ : egentlig 74 Thlr. til Møntmesteren. Det bliver 3852 Thlr. aarlig. Til Greven skulde

¹⁾ Chr. Lange: Sammlung schleswig-holst. Münzen und Medaillen II, Berlin 1912, p. 329—30.

²⁾ Weinmeister: Zeitschr. f. Num. XXVI, Berlin 1908, p. 406.

³⁾ R. A. T. Kanc.: Niedersach. C. Acta: 13, 1609—12. Nieders. Crays Abschied Gardelegen, 25. November 1609.

⁴⁾ 4 Groschen med Navn efter en Sølvgrube.

erlægges en aarlig Afgift af 870 Thlr. Efter forannævnte Møntfod fik de Valentza 12,300 Stkr. Schreckenbergere for de 150 Mark f. S. Hvis han kunde afsætte disse Mønter for $\frac{1}{6}$ Thl. Stykket, hvad der var Beregningen, men som vistnok ikke slog til, i hvert Fald i Længden, vilde han for $6 \times 2,85$ gr. f. S. = c. 17 gr. kunne opnaa at faa 1 Thl. = 25,5 gr. f. S. $\circ$ c. 50 % Vinding, hvad der for Aaret vilde give en Bruttogevinst af c. 53,000 Thlr., netto c. 48,500 Thlr.¹⁾ Greven havde tilsikret Møntmesteren Beskyttelse, hvis han af Probationsdagen skulde blive straffet for denne Møntning.

Som Kautionist for de Valentza hæftede Albert Dionis (Denis). Ved Paasketid 1617 overtog denne selv under Titel „Grevelig Møntfaktor“ Leverancerne af fint Sølv, der nu pr. Uge var steget til 250 Mark f. S., som iblandedes saa meget Kobber, at de udgjorde 500 Mark, og hvoraf der følgelig sloges 8 lødige Schreckenbergere. Han skulde svare Greven 2000 Thlr. aarlig. Virksomheden blev nu saa voldsom, at der maatte anlægges en ekstra Møntsmedie i Altona, og alle omliggende Lande oversvømmedes med den slette Mønt. Christian IV sendte Greven et Brev af 18. Februar 1616²⁾, hvori han beklagede sig herover. Greven svarede imidlertid den 26. Marts, at fra Altona stammede den slette Mønt ikke, langt snarere fra Hamburg, — der forøvrigt ogsaa klagede over den slette Mønt!

Men Hamburg indskrænkede sig ikke til Pennefejde alene. Hamburgs Raad følte sig fuldt forvisset om, at Alberto Denis (Albert Danis, Alberto Dionis, alm. Albert Dionis), der boede i Hamburg, dér opkøbte Thalere, lod dem smelte og sende til Altona. Det ventede kun paa Bevis for at gribe ind. Da det havde et saadant, var Fuglen selv fløjet til Altona, men man arresterede hans Svoger og Kasserer Paul Dirksen. Herover klagede Dionis til Greven, som sendte Hamburgs Raad en ualmindelig uforskammet Skrivelse. Dette skulde ikke stemme Raadet blidere. Dionis fandt det raadeligt ogsaa at hente sin Frue til Altona. Da hendes Vogn skulde passere Byporten, blev den undersøgt af Vagten og til Slut slaaet sønder og sammen. Selv maatte hun til Fods fortsætte til Altona³⁾.

Disse beklagelige Begivenheder indberettede Amtmanden i Pinneberg til Greven i Skrivelse af 8. Marts 1619, faa Dage efter Oprettelsen af Hamburgs Bank. Paul Dirksen blev ikke løsladt, fordi han, som Raadet i en Skrivelse

¹⁾ Weinmeister: l. c. p. 415.

²⁾ R. A. Ausländische Reg. No. 124 for 1614—16, 408.

³⁾ R. Ehrenberg: Altona unter Schauenburgischer Herrschaft V, Altona 1892, p. 37—38.

til Greven af 22. s. M. udtrykte sig: „antastede Folk paa Børsen for at faa Thalere til Købs for 44 ρ og vilde betale med Schreckenbergere.“

Imidlertid lod Dionis paa Altonas Mønt ogsaa slaa Fürstengroschen af 300 Mark f. S. om Ugen, 192 Stkr. af den 8 lødige Mark.

Ugeregnskabet ser saaledes ud¹⁾:

300 Mk. f. S. med Tilsætning af Kobber =	600 Mk. br.	
heraf udmøntedes $192 \times 600 =$	115,200 Groschen	
Af hver Mk. f. S. betaltes Møntmesteren		
24 Groschen = 300×24	7,200	—
	Rest 108,000 Groschen	
108,000 Groschen =		4500 Thlr.
De 300 Mk. f. S. kan anses indeholdte i		
9×300 Thlr. = 2700 Thlr.,		
idet 9 Thlr. regnes = 1 Mk. f. S.		
Greven fik ugentlig	139 Thlr.	
Møntmesteren	20	—
300 Mk. Kobber kostede	30	—
	2889	—
Nettogevinst ugentlig		1611 Thlr.

Denne smukke Forretning maatte Dionis snart opgive. Den 8. August 1619 om Eftermiddagen ved Femtiden kørte han gennem Altona langs Hamburgs Grænse. Kusken havde ikke Herredømmet over Hestene, der først slyngede et Barn op mod et Vinduesslag, dernæst rev en ung Pige omkuld og sluttelig kørte en 5-aarig Dreng ihjel. Kusken drejede da rask ind paa Hamburgs Omraade og lod Heste, Vogn og Herskab i Stikken. Paul Dirksen, der endelig var sluppet løs og flyttet til Altona, styrtede ud af sit Hus for at komme sin Svoger til Hjælp. Da han vendte tilbage, stormede de forbitrede Altonaer, hos hvem Dionis og Konsorter øjensynlig ikke i Forvejen har været populære, Dirksens Hus og saarede ham dødeligt²⁾.

Den selvsamme Kusk, der afstedkom hele denne Katastrofe, maa have givet Hamburgs Raad fældende Beviser i Hænde mod Dionis og hans jødiske Forbindelser i Hamburg, thi som det fremgaar af et opbevaret Brev fra Dionis til Christian IV, dateret Altona den 9. Oktober 1619³⁾, havde Raadet nogle Uger forinden, altsaa i Midten af September,

¹⁾ Weinmeister: l. c. p. 417.

²⁾ Ehrenberg: l. c. p. 41—43.

³⁾ R. A.: Danske Samlinger, Myntvæsen No. 581, c. 23.

„auf blosser nichtiger aussage meines (o: Dionis's) entlaufenen Kutschers“ ladet en anden af Dionis's Svogre Emanuel Texera Cordosa de Milan tilligemed hans Tjener Gabriel Gomez kaste i Taarnet. Og som Dionis fortæller i Brevet: uden sine Forbindelser mellem Portugiserjødernes i Hamburg kunde han ikke fortsætte Møntværket.

De fornævnte Forhold gjorde Dionis Opholdet i Altona besværligt; han fortrak til den af Christian IV nylig anlagte Fæstning Glückstadt, hvor — saa mærkeligt det end lyder efter Christian IV's egen Beklagelse til Grev Ernst over Møntvæsenet i Altona — han blev antaget som Møntmester¹⁾.

Grev Ernst var af den nedersachsiske Kreds alvorlig bleven tilmanet at holde op med Mønten i Altona. Men han havde paa det bestemteste afvist Kredsens Indblanding i den Sag. Han hørte som Greve af Schauenburg under den westfalske Kreds. At Altona laa i den nedersachsiske Kreds, kunde ikke gøre nogen Forandring heri. Han fremførte endog Klage for den westfalske Kredses Møntprobationsdag i Cöln, og denne afviste ved sin Beslutning af 7. Maj 1618 med Indignation en slig Anmasselse. I sin Instruktion til sin Afsending udtalte Greven, at den nedersachsiske Kreds havde understaaet sig at skille hans urgamle Grevskab Holstein og dets Mønt fra den westfalske Kreds. Men et saadant Attentat paa den „heilsame“ Rigsordning og mod den westfalske Kredses Jurisdiktion skulde hans Afsending klage over og forebringe Stænderne i den westfalske Kreds²⁾. Greven fik Medhold: et i Sandhed smukt Billede af det tyske Fædreland, dets Samhørighed og Samarbejdet mellem de enkelte Kredse. Greven opnaaede Indemnitet for hele sin uforsvarlige Mønttrafik i Altona. Den nedersachsiske Kreds var inkompetent til at paatale hans Adfærd. Den westfalske Kreds var ganske lige glad med, hvorledes det gik paa et Sted, der ikke laa inden dens eget Omraade, og hvor dens Generalwardein sandsynligvis ikke kunde inspicere uden at komme i Konflikt med den anden Kredses Embedsmænd. Den var tillige interesseret i ikke at blande sig i flere af disse intrikate og pinlige Møntaffærer end højst nødvendigt.

I det nærliggende Hamburg søgte man saa vidt muligt at undgaa Møntforringelser. At man dog ikke kunde holde sig helt fri, viser en Fællesskrivelse fra Christian IV

¹⁾ D. Detlefsen: Die städtische Entwicklung Glückstadts unter König Christian IV. Zeitschrift d. Ges. f. Schl. Holst. Lauenb. Geschichte XXXVI, p. 194. A. C. Lucht: Glückstadt, Kiel 1854, p. 32.

²⁾ R. A. T. Kanc: Niedersächsische Crays Acta 15, 1614—18. Læg 5. Crays Tags acta de anno 1618.

og Hertugen af Gottorp til Raadet, dateret samme Dag som den ovenfor nævnte Skrivelse til Grev Ernst¹⁾, den 18. Februar 1616, hvori paastaas, at der indenfor Raadets Omraade sloges en Mængde usædvanlige Groschen, 2 β og 1 β , der udbredtes i Naboeegnene. De vilde derfor advare Raadet mod at fortsætte hermed. I modsat Fald vilde de rent ud forbyde disse Smaamønter paa deres Omraader²⁾. Raadet afviste i Skrivelse af 12. Marts 1616 med stor Indignation den rejste Klage: Man havde tværtimod modarbejdet den skadelige Stigning af Thaleren. Det var saaledes bekendt, hvad der 13. Marts 1609 var vedtaget mellem Hertugerne af Meklenburg og Holsten, Lübeck og denne Stad, nemlig at der i 6 Aar ikke maatte slaas Smaamønt af Kontrahenterne. Da man efter Forløbet af denne Tid havde erfaret, hvorledes Hertugen af Holsten igen var begyndt med at slaas 2 β , fordi den trufne Aftale ikke havde naaet sit Formaal, men langt snarere givet Plads for de fremmede Groschen, saa havde ogsaa denne Stad i Efteraaret sidstafvigte 1615 tilladt Møntmesteren paa hans mangfoldige Klager over, at han nu paa 7de Aar havde maattet lade sin Hammer hvile, at slaas 2 β . Da man dog havde fundet, at man ikke herved slap af med de fremmede Groschen, havde man allerede 6 Uger efter forbudt denne Prægning af 2 β og ladet Møntmesteren paany lægge Hammeren. Men da Værket heller ikke paa denne Maade vilde fremmes, endmindre Ophobningen af ringe Møntsorter afværges, havde denne Stad og Lübeck for 5 Uger siden henvendt sig herom til de udskrivende Fyrster i den nedersachsiske Kreds³⁾. Forsvarsskrivelsen røber just ikke en udelt god Samvittighed.

Den 12. December 1618 udstedte Raadet sammen med Lübeck et Møntmandat, hvorefter Rigsdaleren skulde gælde 40 β 1. Til Forordningen var føjet en almindelig Valvation over 2 β og Groschen. „Da auch die Schreckenberger und Silber Groschen in diesen Städten zuvor keine gangbare Münz gewesen, nunmehr aber mit den neuen Schreckenbergern viele Falschheit und Betrug ausgeübet worden, als sollen dieselben in beyden Städten und deren Gebieten durchaus . . . verboten sein . . .“ Tillige forbød man al farlig Indveksling, Udførsel, Udsortering „Zerbrechen und Zermünzen der guten tauglichen Reichsmünzen“⁴⁾. Det er efter

¹⁾ pag. 35.

²⁾ R. A. Ausländische Reg. No. 124 1614—16, 408.

³⁾ J. P. Langermann: Hamb. Münz. und Medaillenvergnügen, Hamburg 1753, p. 452.

⁴⁾ Langermann: l. c. p. 455—6.

det foregaaende ikke vanskeligt at tænke sig, hvem de to sidste Bestemmelser særlig var rettede imod.

Endelig skred man i 1619 til Oprettelsen af den senere saa berømte Hamburger Bank. Allerede den 9. Februar 1615 fremsatte „et højædelt og højvist Raad af faderlig Forsorg for denne Stads Trivsel“ Forslag derom, men den 13. s. M. vedtoges det at stille Sagen i Bero. I en Forsamling den 28. og 29. Januar 1619 lod Raadet meddele Borgerskabet følgende ¹⁾: „Det er almindelig bekendt og dertil aabenbart, i hvilken sørgelig Tilstand Møntvæsenet har befundet sig saavel paa Grund af Stigning af den grove Sølv mønt som ogsaa ved den hyppige Indsnigelse af ringe Smaamønt, hvorved ikke alene Private, men ogsaa Kommuner, ja Kirker og Hospitaler, Enker og Faderløse har lidt Afkortning og Tab i deres aarlige Indkomster. Og om end den neder-sachsiske Kredsens Fyrster og Stæder i afvigte Aar 1617 til Mikselsdag paa Kredsagen i Braunschweig har vedtaget at sætte Rigsdaleren til 40 β l og valvere og ansætte den paa-klagede Smaamønt herefter, saa er saadan Bestemmelse vel publiceret, men ikke fulgt, som man haabede, og den berørte fordærlige Syge i Møntvæsenet tværtimod voksede mere og mere. Til Forebyggelse af alt dette besluttedes med Lübeck fornævnte Ordning af 12. December 1618 om 2 β og Groschen. Til virkelig Fuldendelse og Eksekution af dette Mandat og efter Aftale med Deputerede, de ældste af Købmændene og de fremmede Nationer (s: særlig Englænderne og Hollænderne) rekommanderes da følgende „Mandat wegen der Bank.“

Efter at Raadet til Befordring af Commerciens.. har fundet det fornødent og raadeligt, at der oprettes en Bank i denne gode Stad og paa indstændig Opfordring af de her residerende Købmænd er blevet foranlediget til nu at fare fort med saadan Bank, og for at denne kan vinde saa meget større Tillid (s: Kredit), gør Raadet først kundbart, at denne gode Stad hæfter for bemeldte Bank, og hvad Skade deraf kan opstaa. Og da Banken skal begynde 2. Marts 1619, vil Raadet have Borgerne erindret om, formanet samt paabudt efter den Tid at lade Veksler, det være sig „im Geben oder Nehmen“ eller ved Betaling her fra andre Steder og som forfalder efter den Tid, skrive og betale i nævnte Bank, naar saadan Veksels Sum er 400 fl. eller derover, med den Advarsel, at hvor nogen handler derimod, forfalder hver Gang 25 fl. til Banken. Endvidere forbydes Køb og Salg af Guld og Sølv og paabydes Aflevering af disse Metaller samt Mønt i Banken.

¹⁾ Langermann: l. c. p. 188 ff.

Dette Dekret var udstedt den 20. Januar.

Hertil føjedes en:

„Ordnung und Artikel der Wechsel Bank,“ hvorefter Banken bl. a. paa 100 fl l. ikke skulde modtage eller udgive i Smaamønt mere end 5 fl i β og Sechsling, Groschen slet ikke.

Banken skulde betale enhver, hvad han havde staaende, uden Undskyldning i gangbar Mønt. Hvem der særlig vilde have Specier, maatte forliges efter Billighed.

Ved hele denne Ordning søgte Hamburg at forhindre de gode Speciers Indveksling mod slet Smaamønt, deres Indsmeltning og Udførsel af Byen. Dette kunde efter de indvundne sørgelige Erfaringer med Naboer som Grev Ernst af Holstein-Schauenburg og mange andre ikke mere gennemføres ved Hjælp af Paabud, Forbud, Straffe m. v. Som det rigtig anføres i Raadets Fremstilling, blev alle Paabud tilsidesatte og omgaaede. Man maatte samle Sølvskatten paa eet Sted, værne om den med alle Midler og med den som Grundlag lade Borgerne udstede Veksler og Kreditbeviser til hinanden, der saa afregnedes af Skatmesteren i dennes Bøger ved Tilførsel og Fradrag i de paagældende Konti. Dette blev Bankens Opgave. Den blev et Depot eller Samlingssted for Speciedalere og andet ædelt Metal, som dannede et Fond, hvorpaa Byens og Borgernes Kredit kunde opbygges, en Slags Nationalbank.

Naar Sølv indleveredes i Banken, det være sig i Barrer, Bruggenstande, Thalere eller Smaamønt, blev det proberet og regnet i Thalere à 2 Lod $14\frac{1}{18}$ lødigt Sølv, 9 Stkr. paa Marken fin. Indleveredes lutter gode Thalere af denne Sort, godskreves det samme Antal, som indleveredes, paa Indskyderens Konto. Indleveredes 10 Mark f. S., blev det 90 Thalere. Kom man derimod med 10 Mark 8 lødigt Sølv, blev det kun 45 Thalere o. s. v. Man opdagede dog snart, at de gode Speciethalere tabte noget ved Slid i Omløbet. For at bøde herpaa og bevare Skatten for dette Tab, besluttede man at paalægge ogsaa Specierne en Afgift, et Fradrag af $1\frac{1}{100}$ ¹⁾. Dette blev den første Oprindelse til Forskellen mellem Bancotaler og Reichsthaler. Senere beregnede man en Bancotaler til $9\frac{1}{4}$ Stkr. paa Marken fin, idet man regnede med en Gennemsnitsthaler, eftersom Thalerne udmøntedes i Tyskland fra c. 9 Stkr. til c. $9\frac{1}{2}$ Stkr. af den fine Mark. Bancotaleren blev aldrig udmøn-

¹⁾ J. G. Bürsch's Sämtliche Schriften über Banken und Münzwesen, Hamburg 1801. Kgl. Bibl. Ny-kgf. Saml. 4° 282 c. Møntdirektør H. S. Knoph: Beretning af 11. Oktober 1777 til Arveprins Frederik om Møntvæsenet p. 504 ff.

tel. Den var en Regningsenhed, inddelt i 48 β l., hvorefter alle Regnskaber affattedes og større Betalinger fandt Sted. Disse grundedes som nævnt paa den Mængde fint Sølv i slet eller god Mønt, Barrer eller andet, som vedkommende havde indbetalt (deponeret) i Banken. I Staden omløb en af Hamburg slaaet „Courant“-Mønt til Betaling af Smaa-indkøb i Husholdninger og det daglige Liv. Den regnedes ved Indbetaling i Banken efter sit Sølvindhold, den fine Mark = $9\frac{1}{4}$ Bancothaler à 3 fl. à 16 β l. = $27\frac{3}{4}$ fl. Banco , 1 fl. Banco repræsenterende Værdien af 8,427203 fr. gr. f. S.¹⁾.

Paa denne Maade holdt Hamburg sin Storhandels Regnskaber og Gældsforhold, Veksler og hele Omsætning fri af Møntforvirringen og lagde midt i Tidens Storme det faste Grundlag for sin Storhed i den Skat af fint Sølv, Banken rummede, og i hvilken hver Købmand havde sin bogførte Andel, med hvilken han drev sin Forretning, og som skaffede ham en Kredit, der efterhaanden vandt grundfæstet Ry videnom.

Det var efter alt, hvad foran er skildret, ikke uden Grund, at Hamburgs Raad i Aarene 1615—18 søgte og fandt den snilde Udvej af Vanskelighederne: Depositobanken, som man jo iøvrigt allerede paa Elisabeths Tid havde tænkt paa i England, og som ogsaa var praktiseret i Italien.

Det var et økonomisk Uføre uden Lige, hvori vor sydlige Nabo, Tyskland, henlaa, og som det i en Række Aar — som vi har set allerede fra c. 1560 — var stilet henimod, i Begyndelsen Fod for Fod, senere i Stormskridt, til Kulminationen naaedes i Aarene 1620—23 med den egentlige „Kipper- und Wipperzeit.“

Medens Mønten i de øvrige europæiske Lande vel til Tider i ikke ringe Omfang forringedes af fiskale Hensyn, skyldtes Vanskelighederne i disse dog tillige, maaske hovedsagelig, Fiktionen om indenfor et enkelt Land uden Aftale med en større Kreds af Naboer at kunne opretholde et konstant Værdiforhold mellem Guld og Sølv. Med andre Ord: Guldmønten spillede i Omsætningen en Rolle ved Siden af Sølv mønten. Man kan benytte mere moderne Udtryk for den Kamp, der fandt Sted: Merkantilisme og Bimetallisme. Staterne strebes om at bemægtige sig saa store Mængder af de ædle Metaller som muligt, idet de gik ud fra, at herpaa beroede Nationernes Rigdom. I denne Vædestrid manøvrerede de med Forholdstallet mellem Guld

¹⁾ Zoëga: l. c. p. 65. Aug. Flor: Münz-Zustände, Altona 1838, p. 39, 40 Anm. R. W. Bauer: Haandbog i Mønt, Maal og Vægt, 1882, p. 135. H. Halke: Handwörterbuch der Münzkunde, Berlin 1909, p. 33.

og Sølv, saaledes at den, der i Øjeblikket vandt Held til at træffe det efter Verdenskonjunkturerne — Produktion og Lager af Guld og Sølv, Omkostningerne ved Frembringelse og Tilførsel, den efter Behovets Omfang afstemte Efter-spørgsel — til enhver Tid bedst stemmende Forholdstal, stod sig i Kampen. Nederlandene gik paa dette Felt i Spidsen.

For Tysklands Vedkommende traadte denne Art af Møntpolitik i Baggrunden for den rent samvittighedsløse Udnyttelse af Møntregalet, der i dette i Forvejen mørke og sørgelige Tidsrum af Tysklands Historie, opfyldt af indre Tvedragt, ydre Angreb og religiøse Stridigheder, føjede økonomiske Ulykker til alt det øvrige.

I det foregaaende er flere Gange omtalt, hvorledes denne Periode i Tysklands Mønthistorie har faaet Navnet Kipper- og Wippertiden, der vel særlig betegner Tiden fra c. 1620—23, men i Virkeligheden benyttes og med fuld Føje kan anvendes som Betegnelse for hele Perioden 1560—1623. Gustav Freytag mener, at Udtrykket ikke forekom i Rigsdagsbeslutninger før Trediveaarskrigen¹⁾. Dette kan mulig være rigtigt; i Kredsdaysbeslutninger forekommer det derimod tidligere. I en nedersachsisk Kredsbeslutning, dateret Gardelegen 25. November 1609²⁾, paalægges det bl. a. Møntmestrene at forfærdige Mønten saa nøjagtig, at „auswippen“ kan blive afværget. Om Betegnelsens sproglige Oprindelse har der hersket nogen Tvivl. Ordet „wippen“ er vel det samme som paa Dansk at vippe, i dette Tilfælde veje Mønterne paa en Vægt, som vipper. Ordet „kippen“ maa formentlig antages at være det samme som det danske at kippe, f. Eks. et Flag, at lade det gaa op og ned. Forsaa vidt er de to Ord Synonymer, hvad der i og for sig ikke er noget mærkværdigt ved. Skal „kippen“ have en særlig Betydning, maa man nærmest drage en Sammenligning med det danske „Ølkippe“ : et Sted, hvor der udskænkes, udhældes Øl. Ordene „kippen“ og „wippen“ vilde da i Forening betyde „at hælde ned og vippe op“ : udskille de gode vægtige Mønter, der tynger Vægten ned, fra de slette og lette, der vipper i Vejret³⁾. Som den holstenske Møntmester udtrykte sig paa den nedersachsiske Kredsday i Lüneburg, Maj 1605, „faldt 2 β ikke altid lige ud; Købmæn-

¹⁾ G. Freytag: Det p. 43 citerede Værk p. 162—63.

²⁾ R. A. Tyske Rentekammerkancelli. Varia Rentekammer I + og T. Kanc. Niedersachsische C. Acta 13. 1609—12.

³⁾ Halke: l. c. p. 153. C. Ernst: Ueber die Silberwährung Deutschlands im XVI. und XVII. Jahrhundert. Num. Zeitschrift IV, Wien 1875, p. 152—53.

dene, der stedse søgte deres Fordel, skød de sværeste og bedste ud til Smeltning¹⁾. Herved blev de daarligste Mønter tilbage i Omsætningen.

Det var jo imidlertid kun en enkelt Side af Møntforvirringen, endda maaske den mindst farlige; men det er muligt, at denne Virksomhed har været den først iagttagne blandt alle Misbrugene. Den gav Fællesnavn til hele Tiden. Selve Samklangen i de to Ord fæstnede sig i Folkets Bevidsthed som et almindeligt Udtryk for det Snyderi og Bedrageri med Mønten, som dengang fandt Sted paa Menigmands Bekostning. Høje og lave kendte dets Udspring. I Slutningen af Kejser Maximilian II's Mandat, forelagt Stænderne 15. December 1576, hedder det: En Fyrstes Ærlighed skal man fornemmelig kende paa 3 Ting:

1. Gadernes Renholdelse,
2. Tilsagns Opfyldelse og
3. Mønten

„und ist kein grösser Diebsthal denn wissentlich falsch und unrecht münzen“²⁾. Selve Fremhævelsen af No. 3 viser, hvor fornøden den var allerede dengang.

Gustav Freytag har i „Bilder aus der deutschen Vergangenheit III. Aus dem Jahrhundert des grossen Krieges“³⁾ givet et levende Billede af hele denne Tid, der frembyder Lighedspunkter med vor Tids Børsjobberi og Aktiesvindel; dengang foregik Spekulationen i det eneste Pengerepræsentativ, man havde: Sølvmønten. Selv ærlige Medborgere reves med dengang som nu. Tiden var en Sværdtid som nu. Den dybeste Aarsag var muligt nok de store Rustninger, den betydelige Sold, som af Fyrsterne maatte skaffes til Veje til Lønning af Landsknægtene. Mange Omløbsmidler skulde bruges. Som tidligere nævnt skulde derhos alle de smaa Fyrstehoffer optræde med Glans. Derfor maatte og skulde Mønten udpines det mest mulige. Der tjentes paa slet Skillemønt. Efterhaanden som det opdagedes, nedattes den slette Smaamønt efter Sølvindholdet til sin virkelige Værd. Thaleren inddeltes da i et større Antal saadan Smaamønt end tidligere. For paany at tjene paa Mønten maatte atter den nylig nedsatte (devalverede) Smaamønt eller tillige Hovedmønten — som i Østrig — slaas ringere.

Fyrsterne lejede deres Møntsteder ud i Stedet for at give Møntmestre og Svende fast Løn. Forpagterne skulde

¹⁾ R. A. T. Kanc. Nieder Sächsishe Crays Acta 12, 1596—1614. Abschied 12. Maj 1605.

²⁾ C. Ernst: l. c. p. 151—2. Hirsch: l. c. II p. 240.

³⁾ Leipzig 1888, p. 150 ff.

tjene Afgift og Svendeløn, Omkostninger og egen Profit paa Mønten, som de derfor havde den største Interesse i at gøre saa slet, som det overhovedet var muligt, naar de ikke vilde risikere Paatale af Kredsen, hvad de iøvrigt paa Grund af den sene Retsforfølgning ved Kammerretten og Kredsstændernes Splidagtighed og Egeninteresse tog sig meget let og knapt regnede med.

Almuen mærkede ofte for sent Bedraget¹⁾. Købmændene derimod forstod Fremgangsmaaden og blev snart „Mønternes“ og deres Herrers medskyldige. De mærkeligste Jøder, Handlende og Haandværkere søgte at blive Møntforpagtere og oprettede med Møntherrernes Billigelse deres Møntværksteder i daarlige Kroer, faldefærdige Smedier, hvor en Aa kunde tjene til Drivkraft, i Fyrsterne gamle Røverborge eller andetsteds, hvor det kunde være belejligt, for at deltage i den almindelige Svindel med Udmøntning af slet Mønt²⁾.

De, der ikke selv kunde blive Møntforpagtere, bragte Forpagterne deres paa Kistebunden hengemte gode gamle Thalere, Gylden, Sølvskeer, Bægre, Daabsgaver m. v., der pludselig syntes at have faaet 4—5 Gange saa stor Værdi. Ja Kobberkedler og Tintage fulgte med. Det kunde alt møntes i Penge, for hvilke nogle købte Hus og Jord, medens „ein Theil des Gewinnes wurde im Wirthshaus verjubelt“³⁾.

Over Landegrænserne udførtes ad øde Stier gennem Slugter i Skove eller ad helt ubanede Veje det gode Sølv for i Nabolandet at omsmeltes til „Kippergeld“, som atter paa hemmelig Vis indførtes i Landet.

Andre Steder gik Fyrsterne efter først at have nydt godt af Møntforpagterens Afgift bagefter løs paa denne med Bøder, Fængsel, Konfiskation m. v. paa Grund af den slette

¹⁾ R. A. T. Kanc. Nieder Sächs. Creys Acta 16, 1619—21. Læg 3. Skr. fra Hertug Frederik af Gottorp til Adolf Frederik af Meklenburg af 22. Juli 1619: weilen hierdurch unser Unterthanen, sonderlich aber die Paursleute als welche der gewicht und des gepreges nicht abwarten oder genugsame Kentnis haben konten, in grossen Schaden und Nachtheil gesetzet....“

²⁾ Berliner Münzblätter, Neue Folge XXXVIII No. 192, Dcbr. 1917. Dr. G. Schøtte: „Ein Flugblatt aus der Kipperzeit“, hvor der gives et morsomt Billede af Folkets Syn paa disse Aagerkarle. Det berettes, hvorledes en saadan Pengeforfalsker, der plyndrede hele Egnen omkring Klagenfurt for al god Mønt og spredte daarlige Penge ud i Stedet, hvorved alle Livsfornødenheder blev fordyrede, pludselig sank i Jorden, idet Helvedes Røg og Luer stod ham ud af Næse, Mund og Ører!

³⁾ G. Freytag: l. c. p. 160.

Mønt, de selv havde tolereret eller anordnet, og berøvede Forpagteren den Rigdom, han havde tjent paa Møntningen¹⁾.

Den hele Udvikling skulde snart vise sine fordærvelige Følger. Priserne paa alt steg. De faste Indtægter slog ikke til. Fyrsternes Skatter ydedes i slet Mønt. Talrige Processer om Laans og Kapitalers Beregning i gammel god eller ny slet Mønt opstod²⁾. Den slette Mønt kunde ikke bruges til Betalinger i Udlandet. God Mønt var opbrugt, omsmeltet, uerholdelig. Den daarlige Mønt maatte nedsættes til en Brøkdel af sit Paalydende og god Mønt paany med store Bekostninger skaffes til Veje. Den kunstig oppustede Rigelighed paa Penge — vel at mærke slette — sank sammen og svandt bort. Tilbage stod et forarmet Folk, berøvet sine Sparepenge, bebyrdet med tunge Skatter, omgivet af Trediveaarskrigens Rædsler. Saaledes er Billedet af det Tyskland, der paa Christian IV's Tid var vor sydlige Nabo³⁾.

I vort andet Naboland, Sverige, undergik Møntvæsenet i Johan III's Tid store Forandringer. I de første Aar, 1568—1574, naaede Kursen paa 1 Daler, der først var 6 Mark, lidt efter lidt 8, 10, 12 Mark for sluttelig 1571—74 at andrage hele 25 Mark. Finvægten udgjorde f. Eks. for en 4 Mark Klipping først 12,3 gr., til Slut kun 4,1 gr., for et 4-Ørestykke (1½ Mark) til en Begyndelse 1,5 gr. for at ende med 0,5 gr.⁴⁾. For at skaffe Sølvtildækning til Udmøntningerne opkøbtes gammel god Mønt, der ommøntedes, det saakaldte Vexleri⁵⁾, der ganske svarede til Forholdene i Tyskland. Ved Møntordnin-

¹⁾ R. A. T. Kanc. Nieder Sächs. Creys Acta 16, 1619—21. Læg 3. Hertugerne af Mecklenburgs Neue Valuation und Münztordnung 10. Juni 1620: „Wir Adolph Friedrich Unsers gewesene ungetreuen Münztmeister zu testierung Unsers dessins und nicht gehelens (!) auf erhaltenen Rath der Rechtes gelahrten, seinem verdienste nach, andern zum Schrecken und Exempel, justificiren lassen.“

²⁾ Hirsch: l. c. IV, Indledningen. J. P. Langermann: l. c. p. 443. Hamburgs Stadsret af 10. Oktober 1603 Art. 9.

³⁾ jfr. herved: H. Grote: Münzstudien, Leipzig 1867, V. p. 305. Friedr. Freiherr von Schrötter: Das preussische Münzwesen im 18. Jahrhundert. Acta borussica I, Berlin 1904, p. 43, 45—47. Max Donebauer: Münzverkehr in der Kipperperiode während der Jahre 1621—23. Num. Zeitschrift, Wien 1886, XVIII p. 359 ff. E. Bahrfeldt: Das Münzwesen d. M. Brandenburg 1415—1640, Berlin 1895, p. 299, 303.

⁴⁾ Kungl. Mynt och Justeringsverket: Myntdirektörens berättelse 1915, Stockholm 1916, p. 86—87.

⁵⁾ Sveriges Historia IV, Stockholm 1904, p. 139.

gerne af 13. November 1574 og 17. September 1576 skete en forbigaaende Ændring til det bedre¹⁾. Kursen paa 1 Daler var ubetydeligt over 4 Mark²⁾; men i Perioden 1589—1592 indtraadte atter en Møntforringelse, der absolut bar Prisen i Forhold til den tidligere. Dalerens Kurs steg til 38 Mark i Markstykker og 84 Mark i $\frac{1}{4}$ Ørestykker eller Fyrker, og der maatte udstedes gentagne aabne Breve mod Møntens „Foragt“ med Trusel om de strengeste Straffe³⁾.

Under Johan III's Efterfølger, Kong Sigismund af Sverige-Polen, forbedredes atter Møntvæsenet, saaledes at Daleren i Overensstemmelse med Møntordningerne af 1. Januar 1593 og 20. Maj s. A. regnedes til 4 Mark à 8 Øre à 4 Fyrker à 6 Penninge eller efter ældre Regning 3 Ørtuger à 8 Penninge⁴⁾. Under Slutningen af Sigismunds og Begyndelsen af Karl IX's Regering steg dog atter Dalerkursen til $4\frac{1}{2}$ à 5 Mark.

Med Aaret 1604 indtraadte en væsentlig Ændring i Sveriges Møntvæsen, en Reform, som fik Betydning langt ned gennem Tiderne. Utvivlsomt var med Hertug Karls Op-højelse til Sveriges Regent en kraftig og indsigtfuld Hersker kommen i Spidsen for Styrelsen. Christian IV's Kritik af denne Konge var ikke altid velbegrundet. Han stod langt over sine Forgængere. For Møntvæsenets Vedkommende var han fuld af Initiativ. Han søgte med alle Midler at modarbejde Rigsdalerens stigende Marktal. Han udmøntede ensartet god Mønt⁵⁾ og kunde forsaa vidt ikke paa lægges noget Ansvar for Stigningen. Men den almindelige Tendens hertil, der skyldtes Forholdene i Nabolandene, særlig Tyskland, hvorfra Lejetropper overgik i svensk Tjeneste, fik Daleren til som nævnt at stige til omkring $4\frac{1}{2}$ Mark⁶⁾. Herimod udstedtes 6. Oktober og 6. December 1602 Forbudsplakater, der paa det strengeste forbød, at nogen regnede i Reichsthaler og fremmed Mønt, og at den svenske slagne Daler — som dog i sidstnævnte Plakat ogsaa benævnes Rijkzdaler — maatte gaa og gælde mere end 4 Mark

1) A. W. Stiernstedt: Om Myntorter, Myntmästare och Myntordningar i det nuvarande Sverige. Num. Medd. I, Stockholm 1874, p. 27.

2) Myntdir. berättelse, I. c. p. 90—91.

3) Sveriges Hist. I. c. p. 139. A. W. Stiernstedt: I. c. p. 28. Myntdir. berättelse, I. c. p. 94—95.

4) Myntdir. berättelse, I. c. p. 98—99. A. W. Stiernstedt: Om Riksdalersnamnets uppkomst i Sverige. Num. Medd. II, Stockholm 1875, p. 31. Sveriges Hist. I. c. p. 321.

5) Myntdir. ber. I. c. p. 100—101.

6) Stiernstedt: I. c. p. 31—32.

= 32 Rundstykker (Øre), $\frac{1}{2}$ Daler 2 Mark eller 16 Øre. 1 β lybsk sættes til et Rundstykke (Øre), en dansk Mark til 8 Øre, 2 β dansk til et Rundstykke. Den 6. Oktober 1603 udgik et nyt Forbud mod fremmed Mønt. Desuagtet holdt Daleren sig i $4\frac{1}{2}$ Mark, hvad ogsaa paa Norrkøpings Rigsdag i Februar 1604 godkendtes. Da opgav Karl Kampen mod Rigsdalerkursen. Under 22. Marts 1604 udstedtes en ny Møntordning, i hvilken han vel fornyede den gamle Ordning om Udmøntning af 14 lødige hele, halve og orts (fjerdedels) Daler — som imidlertid slet ikke udkom i Aarene 1604—07 — men samtidig forordnede Møntning af 20, 8, 6, 4, 2, 1 og $\frac{1}{2}$ Markstykker af 13 Lod $2\frac{2}{3}$ /₃₉ Orts Lødighed. Tanken var den, at Almenheden gennem Møntens Præg bestemt skulde vide, hvad hvert Pengestykke var værd i Mark, i Mod sætning til Daleren, hvis Marktal var fastsat paa Papiret, men dog stadig var svævende. Samtidig benyttede Karl Lejligheden til i Mønternes Præg overfor Kong Christian i Danmark at fremhæve, at de 3 Kroner, som den danske Konge førte i Vaabnet, fra Magnus Ladelaas's Tid 1277 havde været det svenske Riges rette Kendemærke¹⁾, en Strid om Vaabnet, der jo som bekendt senere var medvirkende Aarsag til Kalmarskrigen.

Ved Bedømmelsen af denne „Reform“ kan Mønternes Finvægt ikke lades ude af Betragtning. Den nye 4-Marks Indhold af fint Sølv 16,2012 gr. stod betydeligt under den gængse lovlige Dalers 25,5957 gr., medens det nye 6-Markstykke havde en Finvægt af 24,3018 gr. Kong Karl vilde altsaa — som alle sine Kolleger i Datiden — ogsaa tjene paa Udmøntningen, hvis Folk skulde eller vilde tage hans 4-Marker for 1 Rigsdaler mindre end $\frac{1}{2}$ à 1 Mark eller endog slet og ret for 1 Rigsdaler og hans 6 Marker for c. $1\frac{1}{3}$ eller endog $1\frac{1}{2}$ Rigsdaler. Havde Kongen næret saadant Haab, viste det sig hurtigt forfængeligt. Vel kaldte Almenheden i Henhold til den gamle Beregning 4 Marken 1 Daler, men den vidste hurtigt at skelne den fra de gamle Dalere og de tyske Reichsthalere, og da disse befandtes at have et Fint sølvindhold, der endog noget oversteg 6 Marken, steg Rigsdalerkursen til dette Markbeløb. Rigsdaleren, den „slagne“ Daler, Daler in specie, var herefter 6 Mark værd, den „svenske“ Daler kun 4 eller $\frac{2}{3}$ Rigsdaler. Dette Værdiforhold var allerede fæstnet i 1607²⁾. Kongen gik i et Brev

1) Sveriges Hist. I. c. p. 323 øverst. 8 Marken har samme Præg som den her afbildede Seksdukat 1608, blot med Tilføjelse af Markbeløbet, jfr. L. E. Bruun: Auktionskatalog over svenske Mønter I, Frankfurt a. M. 1914, Tavle XXII og XXIII.

2) Stiernstedt: I. c. p. 33.

til Skatmesteren Seved Ribbing af 26. November ud herfra. Han fik nemlig nu pludselig atter Interesse for at slaa Rigsdalere, for hvilke han kunde faa 6 Mark i Stockholm, medens han ved deres Tilbagebetaling i de kgl. Kasser ikke vilde honorere dem med mere end 36 Rundstykker (Øre) $\therefore$ efter den gamle Kurs $4\frac{1}{2}$ Mark, dengang Marken efter Møntanordning af 20. Maj 1593 indeholdt 7,3 gr. 14 lødigt Sølv, medens den nu kun indeholdt 4,9 gr. $13\frac{1}{2}$ lødigt Sølv, henholdsvis 6,3990 gr. fint Sølv og 4,0503 gr. fint Sølv¹⁾.

Skulde Kongen betale Varer til et Beløb af 300 R , forlangte han at kunne berigtige denne Sum med 50 Rigsdaler. Skulde nogen erlægge Skatter og Afgifter til Kongen til et Beløb af 300 R , at berigtige i Speciemønt, maatte han yde $66\frac{2}{3}$ Rigsdaler.

I Aarene 1608—11 møntedes da en Del „slagne Dalere“, som før 1609 bar „VI Mark Svenska“ i Præget. Da efter Freden i Knærød 1613 Elfsborgs Løsen 10 Tønder Guld skulde udredes i „slagne Dalere“, steg Kursen til $6\frac{1}{2}$ Mark, idet de maatte skaffes til Veje mange Steder fra, bl. a. fra Hamburg, Lübeck og Bremen, hvor Købmændene gav 42 p l for Daleren og atter skulde tjene paa Dalerne ved deres Afsætning til den svenske Konge²⁾. I Plakat af 7. September 1619 gik man ud fra en Kurs af $6\frac{1}{2}$ Mark og benævnte for første Gang officielt „slagne Daler“ Rigsdaler.

Det kan ikke antages, at 1604-Udmøntningen direkte skulde have givet Anledning til Indførelsen af Sletdaleren (Kronen, $\frac{2}{3}$ Rigsdaleren) i Danmark 1618, som en enkelt Forfatter³⁾ har antaget eller antydnet.

Indirekte maatte Sveriges Møntvæsen paa samme Maade som Danmarks andre Naboers faa Indflydelse paa Christian IV's Møntpolitik. Danmarks Møntvæsen kunde ikke staa isoleret, upaavirket og uafhængigt af Nabolandenes. Christian IV maatte regne med den Virkning, som Udlandets Møntforhold øvede i den internationale Sammenhæng og Om sætning. Forholdene i Europa og da særlig i Tyskland og Holland maatte virke bestemmende paa de Forholdsregler, Konger traf. De i Udlandet hævdede Synspunkter kunde ikke undgaa at tildrage sig Kongens Opmærksomhed. Naar

¹⁾ Myntdir. berättelse 1915, p. 98—99.

Myntdir. berättelse 1913, p. 76—77.

²⁾ R. A. T. Kanc. Nieders. Crays. Acta 15, 1614—18, Læg 3: Skrivelse fra Gert Rantzau, Statholder i Hertugdømmerne til Sekretær i Tyske Kancelli Ernst Werckmann af 23. December 1616.

³⁾ C. N. Schwach: Udsigt over de tre nordiske Rigers Myntvæsen etc. Trondhjem 1842, p. 34—35, cfr. Zoëga: Noget til Opl. om Myntvæsenet, Kbhvn. 1788, p. 127.

man i Tyskland og Sverige gjorde sig Møntregalet indbringende paa forskellig Vis, tjente det til en vis Grad Kongen til Undskyldning, om han gjorde det samme. Han var Barn af sin Tid, ikke blot Danmarks, men Europas. Fra Udlandet hentede han Impulser. Det var rimeligt, at dette ogsaa skete paa Møntvæsenets Omraade. Som Hertug af Holsten hørte han til Tysklands Stænder. Herigennem var han ligefrem retlig forpligtet til at deltage i de tyske Møntforhandlinger, ikke blot i den nedersachsiske Kreds, hvorunder Holsten hørte, men i det tyske Rige. Men hvad han erfarede som Hertug, gjorde han ogsaa frugtbart som Konge.

II. CHRISTIAN III OG FREDERIK II.

Kejser Karl den Store delte et Pund Sølv (paa Latin: libra) i 20 Skilling (solidi) à 12 Penge (denarer, Pfennige, Pfenninge)¹⁾. Denne Inddeling overførtes til England, hvor den forefindes endnu, idet et Pund Sterling (£ = libra) deles i 20 shillings (s) à 12 pence (d = denarer). Paa Vikingetogterne traf Normannerne dette Møntsystem saavel i England som i Nederlandene; i dette sidste Land var det de i Byen Dorestad prægede carolingiske Mønter, der blev de første Forbilleder for deres Hjemlands Mønt²⁾, saaledes som denne udgik fra Danmarks ældste Møntsted, Hedeby.

I England tog Knud den Store sig med Iver af Møntvæsenet. Han gik ud fra Ethelred II's Mønt, hvorefter 1 Pund Sølv deltes i 240 Penge, saaledes at der udmøntedes en Mønt, der paa det nærmeste svarede til $\frac{1}{240}$ Pund (denar, penny, sterling). Snart forringede Knud den Store dog denne Mønt til $\frac{1}{240}$ af den nordiske Vægtenhed, Marken, der var c. $\frac{1}{3}$ mindre end Pundet. Marken deltes efter gammel nordisk Regning i 8 Øre à 3 Ørtuger, som herefter maatte deles i 10 Penge³⁾, hvis Vægt dog paa Grund af Møntteknikkens ringe Standpunkt kunde variere fra c. 1 lige til c. 3 gr. Sølv.

¹⁾ Zoëga: l. c. p. 29—30.

²⁾ Hauberg: Myntforh. til 1146 p. 35 og Nordens ældste Møntsted. Aarb. for nord. Oldk. 1914 p. 76 ff. W. Scharling: l. c. p. 10.

³⁾ C. J. Schive: Norges Mynter i Middelalderen, Christiania 1865, p. XVI. Hauberg: Danmarks Myntvæsen, 1241—1377, p. 35. W. Scharling: l. c. p. 2,8. Hauberg: Gullands Mv. p. 6. Kr. Erslev: Roskildes ældste Mønter, Aarb. f. n. Oldk. og Hist. 1875, p. 124.

Denne Inddeling bibeholdtes gennem den største Del af Middelalderen, men Møntens Vægt og Lødighed forringedes gennem Aarene, saaledes at 240 Penge = 1 Mark i Mønt tilsidst udgjorde 240 smaa Kobbermønter (Borgerkrigsmønterne), i hvilke der kun var en forsvindende Del af 1 Mark fint Sølv. Møntmarken var saaledes bleven en fra Vægtmarken vidt forskellig Størrelse¹⁾.

En saa slet Mønt, ved hvis Udmøntning Møntherrerne søgte den størst mulige Fortjeneste, kunde ikke tjene som noget tilfredsstillende Middel for Omsætningen, der i Stedet maatte betjene sig af fremmed Mønt, som i stor Udstrækning cirkulerede i Landet. Tilsidst gik Udmøntningen af dansk Mønt helt i Staa. Det skete i Aarene omkring Valdemar Atterdags Død²⁾. Hermed var Udmøntningen efter gammel dansk Møntregning til Ende.

Under Erik af Pommern, da Udmøntningen genoptoges, indførtes et nyt Møntsystem. I de nordtyske Stæder regnedes i Mark, der deltes i 16 Skilling (Schillinge) à 12 Penge (Pfenninge). Vel var Møntmarken, der inddeltes paa denne Maade, ikke længere af lige Værd med Vægtmarken, 1 Mark colnsk (233,855 gr.)³⁾, der i hvert Fald senere deltes i 16 Lod à 18 Gran, men den var dog ikke tilnærmelsesvis forringet i samme Grad som den danske Mønt i Forhold til den danske Vægt. Det blev nu dette nordtyske System — med Navn efter den i Datiden mægtigste nordtyske Hansestad, Lübeck — som trængte ind i Danmark. 1424 indgik Dronning Philippa en Forening med Hamburg, Lübeck og Lüneburg, hvorefter 1 Mark fint Sølv skulde være lig 7 Mark lybsk Mønt⁴⁾. Der prægedes dog vedblivende kun Smaamønt her i Landet.

Først under Kong Hans prægedes Guldmønt, særlig Guldgylden, der dog ikke fik større Betydning⁵⁾, og Sølvgylden, Joachimsthal(er), store Sølvmønter, der blev Forbillede for den senere Rigsdaler in specie : i eet Stykke, ogsaa kaldet Species, Specie, (2 Rigsdaler = 4 Kroner i nugældende Mønt)⁶⁾ samt endvidere Skilling og Hvid.

Møntvæsenet vedblev i alt væsentligt at bære et middel-

¹⁾ Hauberg: Gullands Mv. p. 9.

²⁾ Hauberg: 1241—1377 p. 52—53. Kr. Erslev: Om Møntregningen i Valdemars Jordebog. Danske Saml. II R. V., p. 126 ff.

³⁾ Axel Nielsen: Specier, Kroner, Kurant, Kbhvn. 1907, p. 31.

⁴⁾ W. Scharling: l. c. p. 4, 11. Schive: l. c. p. XVIII. Hauberg: Danmarks Myntvæsen 1377—1481, p. 1 ff.

⁵⁾ W. Scharling: l. c. p. 73. Axel Nielsen: l. c. p. 1.

⁶⁾ W. Scharling: l. c. p. 12 ff.

C. T. Jørgensen: l. c. p. 5—6.

alderligt Præg, ikke blot i Møntens Udstyrelse — Mønterne angav ikke Værdien — men ogsaa ved hele sit vilkaarlige, usikre, ja man kunde fristes til at sige tilfældige Forløb.

Det var Christian III forbeholdt at bryde med Middelalderen og indføre den nyere Tid i Møntvæsenet. Det vilde ligge uden for denne Fremstillings Ramme at gaa nærmere ind paa Christian III's og Frederik II's Reformer og Bestræbelser paa Møntvæsenets Omraade. Det er tilstrækkeligt at fremhæve, at det danske Møntsystem, som allerede nævnt, byggede paa det lybske, som det oprindeligt søgte ganske at efterligne, saaledes at 1 Mark lybsk à 16 β l. var det samme som 1 Mark dansk à 16 β dansk.

Det er foran oplyst, hvorledes Smaaamønten i Tyskland fra Midten af det sekstende Aarhundrede stadig forringedes, om end i Begyndelsen ikke i saa stærkt et Tempo som senere. Men allerede da havde vi her i Danmark i saa Henseende vundet et betydeligt Forspring, saa stort, at det ikke mere var muligt at bringe dansk Mark og Skilling i Overensstemmelse med lybsk.

Særlig to Begivenheder kom herved til at spille en Rolle: 1. Christian II's aldeles overvældende Udmøntning af Klippinge, slettere og slettere, tilsidst af rent Kobber, som det voldte Frederik I store Vanskeligheder at faa bragt ud af Verden, og 2. Christian III's slette Mønt under Grevens Fejde. Grev Christoffers Mønt kan man i denne Forbindelse vistnok se bort fra. Den betragtede Kongen som Oprørsmønt, til hvilken der ikke behøvede at tages Hensyn.

I 1524 var Frederik I ikke i Stand til eller til Sinds at udmønte Skilling bedre end 40 β paa Gylden (Thaleren), medens Skillingen endnu i 1514, før al den daarlige Klippingsmønt udsendtes for at bidrage til Omkostningerne ved Christian II's Svenskekrige, var udmøntet til 24 β paa Gylden¹⁾.

Da Christian III i Aarene 1537—44 bragte Møntvæsenet paa Fode igen, bl. a. ved Reduktion af sin egen Grevefejdmønt, og lod de nye Mønter forsyne med Værdibetegnelser i Præget, kunde han ikke naa længere end til at sætte 1 Gylden (Thaler, Daler) til 3 R dansk à 16 β d.²⁾. Det udtrykkes i følgende Passus i Recessen af 1540: „oc schall een rhinsk Gylden eller en Jochimsdaler ikke dyrere wedtzles end for III Mark Danske, og schall en Mark Danske heretter, som tilforne, regnes for XVI Skellinge Danske, effter thet Werdt, som Møntten nu for satt er oc icke kalles liiden Marck eller stor Marck, som hertill skeet er.“

¹⁾ Scharling: l. c. p. 15.

²⁾ Scharling: l. c. p. 21.

Der er forskellige Udtryk i det citerede Sted, som giver et Indblik i Forholdene. For det første maa der lægges Vægt paa Forbudet mod, at en Daler herefter maatte veksles dyrere end for 48 β . Dette viser, at med den forudgaaende slette Mønt var der gaaet langt flere „Skilling“ $\circ$: den Slags Mønter, der var udgivne for Skilling uden et tilsvarende Indhold af fint Sølv, paa Daleren end 48 β . Endvidere fremhæves Mark „danske“ i Bevidstheden om, at selv den nye Mark ikke svarer til den lybske. Ordene „efter det Værd, Mønten nu er sat til“ viser, at den forud fastsatte Reduktion af den gamle Mønt dog ikke er gaaet saa vidt, at 1 β lybsk og dansk kunde blive det samme. „Liden og stor Mark“ skulde man være tilbøjelig til at tyde som dansk og lybsk Mark $\circ$: en Mark i de daarlige danske Penge og en Mark i de bedre lybske, der kurerede her i Landet Side om Side med de danske, ikke just, som Scharling¹⁾ formener, forskellige Pengestykker, paa hvilke Opgælden ikke var den samme. Meningen er kortelig den, at i Danmark skal der regnes med Mark og Skilling „danske“, ikke „lybske“. Disse sidste regnedes endnu 1559 til 27—29 β paa Thaleren. Kejser Ferdinands Møntedikt af 19. August 1559²⁾ regner nemlig 288 lybske Pfennige paa 1 ny Gylden à 60 Kreuzer, 1 gammel eller Rigsgylden efter 1551-Aars Møntordning til 72 Kreuzer og de hidtilværende „taller“ til 68 Kr. Da der gik 12 Pfennig paa 1 β l., vil det sige, at der skulde regnes 24 β l. paa en ny Gylden og c. 27 β l. paa en „taller“ $\circ$: Joachimsthaler, der — som tidligere udviklet — var noget ringere end den gamle Rigsgylden, paa hvilken der gik c. 29 β l. Den sidste kan man efter det om Udviklingen i Tyskland oplyste se bort fra. Den lybske og hamburgske Thaler saavel som Christian III's Daler³⁾ var Joachimsthalerens Affødning. Man kan saaledes efter Kejser Ferdinands Møntordning af 1559 regne med en officiel Kurs af c. 27 β lybsk paa Thaleren.

Den danske Mark og Skilling var altsaa i det nedadgaaende Kapløb omtrent naaet dobbelt saa langt som den lybske, og tager man Opgælden med i Betragtning, kan man sikkert gaa ud fra, at 48 β d. kun var 24 β l. værd.

Værdiforholdet mellem de to Slags Mønt skulde imidlertid snart blive uomtvisteligt 1 : 2.

Med den nordiske Syvaarskrig indtraadte den tredje Hovedaarsag til den danske Mønts Forringelse i Forhold til den lybske. Foruden slet Klippingsmønt sloges ogsaa rin-

¹⁾ l. c. p. 21.

²⁾ Hirsch: l. c. I, p. 385, 387.

³⁾ Scharling: l. c. p. 21—22.

gere rund Mønt end tidligere, saaledes at der Mand og Mand imellem i denne nyere Mønt sluttelig beregnedes 4 ⧄ = 64 β d. paa en gammel Daler (Joachimsthaler). Saa store Spring gjorde den tyske Mønt endnu ikke. Den 26. April 1572 vedtog den nedersachsiske Kreds, at der skulde udmøntes Dobbeltskillinger: 114 Stkr. paa den 12 Lod 13 $\frac{1}{2}$ Gran lødige Mark, 16 Stkr. = 1 Reichsthaler, og Enskillinger: 145 Stkr. paa den 8 lødige Mark, 32 Stkr. = 1 Reichsthaler, samt Halvskillinger: 187 $\frac{1}{2}$ Stkr. paa den 5 Lod 2 $\frac{1}{2}$ Gran lødige Mark, 64 Stkr. = 1 Reichsthaler, en Ordning, der forblev gældende i Nedersachsen i længere Tid¹⁾. Den tyske Regering var nu naaet til at sætte Thaleren til 32 β l., medens den danske var naaet til det dobbelte Skillingstal paa Daleren. Frederik II godkendte ved Frdng. af 26. Juni 1572 denne faktiske Tilstand, idet han dog samtidig søgte at nytte Lejligheden til nu, da lybsk og dansk ⧄ og β stod som 1:2, at gaa tilbage til Ordningen, før nævnte 3 Hovedepisoder i Udmøntningen indtraadte, dengang da nemlig her i 1514 2 β udmøntedes 12 Stkr. paa Gylden (Thaleren)²⁾ og i Hamburg 1515—19 Thaleren regnedes til 1 $\frac{1}{2}$ ⧄ eller 24 β l.³⁾. $\therefore$ da dansk og lybsk ⧄ og β var ens. Vel kunde man ikke vende tilbage til saa lavt et Skillingstal, men Ensartethed var der nu en Mulighed for atter at tilvejebringe.

Kongen nedsatte sin daarlige Mønt, hvoraf 3 ⧄ à 16 β = 48 β efter Christian III's Møntordninger oprindeligt var bestemt til at gælde 1 Daler, men af hvilken Menigmand krævede 4 ⧄ à 16 β = 64 β for 1 Daler, til det halve. Hvis Skillingstallet paa Daleren i Henhold til de gamle Anordninger var vedblevet at være 48 , havde det været en virkelig Reduktion til det halve, hvad der havde været ufortjent og overdrevent. Men da Kongen samtidig i Overensstemmelse med ny lybsk Møntfod satte Daleren til 2 ⧄ à 16 β = 32 β af den reducerede Mønt, vilde det sige, at 1 ⧄ . der hidtil var beregnet til at gælde $\frac{1}{3}$ Daler, først var nedsat til 8 β eller $\frac{1}{6}$ Daler à 48 β og atter forbedret til $\frac{1}{4}$ Daler à 32 β $\therefore$ netop den Værdi, den i Handel og Vandel var sat til, hvad enten man saa som hidtil kaldte den 1 Mark dansk eller $\frac{1}{2}$ Mark lybsk (8 β l.), nu ogsaa efter Kongens Paabud $\frac{1}{2}$ Mark dansk (8 β d.).

Der sloges imidlertid efter disse nye lybsk-danske Benævnelser kun en enkelt Prøvemønt. Fra Aarene: 1572—

¹⁾ O. C. Gaedechens: Die neueren Hamburgischen Münzen und Medaillen II, Hamburg 1852, p. 188.

²⁾ Scharling: l. c. p. 13.

³⁾ A. Flor: l. c. p. 38.

1582 vil man i Møntsamlinger som Regel forgæves søge Mark og Skilling, saa sjældne er disse. Man har øjensynlig været stærkt i Vildrede med, om man skulde gaa fra Papiret over til Virkeligheden med den nye Møntbetegnelse eller fortsætte efter den gamle Udmøntningsnorm; derfor den ringe Udmøntning i disse Aar.¹⁾ Denne Halvhed skulde ikke gøre Forholdene klarere. I kurserende Mønt havde man Christian III's gode Mark og Skilling, der ikke var reducerede og gjaldt $\frac{1}{3}$ og $\frac{1}{48}$ Daler, og Frederik II's daarligere, der gjaldt $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{64}$ Daler, skønt Betegnelserne paa Mønterne var de samme: Mark og Skilling. Ingen af disse Benævnelser burde dog efter Kongens Anordning benyttes i Tale og Regnskaber: De sidste var $\frac{1}{2}$ # og $\frac{1}{2}$ β, de første $\frac{2}{3}$ # ($10\frac{2}{3}$ β) og $\frac{2}{3}$ β. Dette blev selvfølgelig Almenheden for indviklet. I daglig Tale var og forblev Markstykkerne, der „før gik“, 5: fra 1560—1572, Marker, 4 Stkr. paa 1 Daler, og Skillingstykkerne Skillinger, 64 Stkr. paa 1 Daler, alt i Overensstemmelse med deres Paalydende.

Ved Møntanordning af 12. Januar 1582 gik man da ogsaa ud herfra.

Nordens indbyrdes Krige havde forvoldt, at den danske Dalers Skillingstal var steget til det dobbelte af den lybskes. Derefter er det Tysklands Ulykker i Forbindelse med Christian IV's Møntpolitik, der bringer det lybske og danske Mark- og Skillingstal til at vokse samtidig under den iøvrigt faststaaende Proportion 1:2.

¹⁾ Num. Foren. Medlemsblad I. p. 210.

III. DALERENS STIGENDE SKILLINGSTAL I DE FØRSTE 30 AAR UNDER CHRISTIAN IV.

1. 4. April 1588 — 12. Maj 1602. Rigsdaleren til 64 β d.

For dette Tidsrums Vedkommende haves kun ret sparsomme Oplysninger om Mønternes Finhed og Udmøntningernes Størrelse. Der er efterladt os meget faa Aktstykker om disse Emner fra denne Periode.

Den ene af Frederik II's Møntmestre, Hans Dalhusen, var ved Tronskiftet forlængst ophørt med at være Møntmester. Den 21. Juli 1591 udgik Missive til Christoffer Walkendorf om at efterse Hans Mønters Regnskaber fra Frederik II's Tid, og den 22. September 1598 fik Hans Dalhusen Kvittans, hvoraf fremgaar, at han ophørte at mønte den 21. Februar 1576¹⁾. Endnu den 8. Februar 1603 udstedte han i København et Gavebrev²⁾. Det er saaledes urigtigt, naar han anføres som død 1596. Sandsynligvis beror det paa en Forveksling med den nedenfornævnte Møntmester Andreas Metzner³⁾.

Den anden af den afdøde Konges Møntmestre, Poul Gulden, har vistnok heller ikke varetaget Møntvæsenet i de første Aar under Christian IV. Han var ansat 1581 ved et nyanlagt Møntrykværk i Frederiksborg Dyrehave, hvor der udmøntedes en Del Mønt i de sidste Aar af Frederik II's Regeringstid⁴⁾. Af en Tilførsel i Enevold Kruses Rente-mesterregnskab 1594—95⁵⁾ fremgaar, at Rentekammeret den

¹⁾ Kancelliets Brevbøger 1588—1592, p. 643. 1596—1602, p. 327.

²⁾ Hoffmanns Fund: Tom, X p. 271 ff. „Hans Dalhuus Mynter“.

³⁾ Krebers Mynt- og Medaille-Samling. Kbhvn. 1841 p. 143, jfr. 120—21. C. T. Jørgensen: Beskr. over Danske Mønter 1448—1888, Kbhvn. 1898, p. 22.

⁴⁾ Kreber: l. c. p. 121.

⁵⁾ R. A. folio 204.

24. December 1594 har modtaget en Del Sølvaffald fra Markstykkers Udmøntning af tidligere Møntmester Hans Dalhusen i København, der atter havde faaet det af Poul Gulden, som for nogle Aar siden var Møntmester, men derpaa afskediget og rejst til Preussen¹⁾.

I Aarene 1588—1593 udmøntedes bortset fra en enkelt Specie fra 1590 og nogle Guldmonter ingen Mønt²⁾. Ifølge de i Rigsarkivet opbevarede Rentemesterregnskaber ses ikkun nogle Guldsmæde i København og Odense at have faaet Ordre til at forfærdige en Del „Contrafeyer“ af Kongen, særlig i Anledning af Søstrenes Bryllupper: Anna med Jakob VI af Skotland (England) den 23. November 1589, Elisabeth med Henrik Julius af Braunschweig-Lüneburg (Wolfenbüttel) den 19. April 1590.

Først 1594 præges Toskillinger. Der var da den 14. September 1593 fra Kolding udstedt Bestalling for en ny Møntmester, Andreas Metzner³⁾. Af Bestallingens § 3 erfarer man, at der var Tale om et helt nyt Møntværk, som efter § 6 skulde anlægges i København paa det Sted, Kongen vilde lade paavise, og hvor Møntmesteren da ogsaa skulde have fri Bolig. Den 26. August var der udgaaet Missive til Ditlef Holck om at skaffe Metzner Bolig i Møntergaarder tilligemed Kongens Bøssesløber og efter hans Anvisning istandsætte Ovne og andet⁴⁾, men den 25. Februar 1596 udgik der Missive til Carl Bryske om, at han, da Møntmesteren paa Mønten nylig var død, med nogle af Borgmestre og Raad skulde forsegle, hvad der fandtes paa Mønten efter ham og tilhørte Kongen, saa det kunde blive

¹⁾ Berliner Münzblätter, Neue Folge XXXIX Jahrg. No. 193 Jan. 1918. Dr. E. Bahrfeldt: „Der Confetter C. A.“ I denne Artikel oplyses det, at Poul Gulden døde 1593 som Møntmester i Kønigsberg.

²⁾ Beskrivelse over danske Mynter og Medailler i den kongelige Samling, Kbhvn. 1791, p. 243—48.

³⁾ Numismatisk Forenings Medlemsblad I p. 13—14.

⁴⁾ Kancelliets Brevbøger 1593—96 p. 131. Møntergaarden var en Del af Skt. Klare Klosters Bygninger, der tillige tjente som Gjethus for Bøssesløberen, og var beliggende paa Gammelmons østlige Hjørne ved Møntergade. Senere, 1610—11, opførte Christian IV et nyt Gjethus ud mod Pilestræde og Sværtegade, medens Mønten laa højere oppe i Pilestræde henimod Hjørnet af Møntergade, se Carl Bruun: Kjøbenhavn I, Kbhvn. 1887, p. 360—61, 409, 487; J. P. Trap: Kongeriget Danmark. 3. Udg. I. Kbhvn. 1906, p. 183, 510; Kjøbenhavns Diplomatarium IV p. 770, VI p. 218.

uforrykket, indtil Kongen og Regeringsraadet kom til Stede¹⁾. Der var da i Løbet af 1595 kun møntet 2 β og 1 β . Heller ikke i Aarene 1596—1601 antog Udmøntningerne noget større Omfang. I 1596 prægedes 2 forskellige Specier, Mark, 8 β , 4 β , 2 β og 1 β , i 1597 Dobbelt Specie og Specie, i 1600 Dobbelt Specie og Specie og i 1601 en 2 β . Hvad den ene Specie fra 1596 angaar, paa hvilken Kongen er fremstillet med Krone paa Hovedet i Modsætning til Specien fra 1590, hvor han som udvalgt Konge og Prins af Danmark ikke bærer Krone, kan en Del tale for, at den ikke er slaaet til Omsætningens Behov, men i Anledning af Kongens Kroning den 29. August 1596²⁾. Den anden Specie fra samme Aar, der fører Danmarks Vaaben paa et Kors paa Forsiden og paa Bagsiden betegner sig som IIII Mark danske, tjener efter hele sin Udstyrelse ubetinget Omsætningens Tarv paa samme Maade som de øvrige Mønter fra dette Aar af ganske samme Præg³⁾, der er slaaet af Geert van Campen, efter Navnet at dømme en Hollænder, som efter Metzners Død er antagen til Møntmester⁴⁾; han havde efter Rentemesterregnskaber fra Frederik II's Tid tjent som Møntersvend under daværende Møntmester Hans Køppe-
lin⁵⁾, og hans Mønter fra 1596 bærer da ogsaa alle samme Præg og Tegning som Frederik II's runde Marker og Otteskillinger fra 1559—63.

Dobbelt Specie og Specie fra 1597 med det smukke Portræt af Kongen, hvorunder Roser⁶⁾, er slaaet til Kongens Bryllup den 27. November 1597⁷⁾ med Anna Katrine af Brandenburg. Billederne af Kongen paa de 2 Specier fra 1596 og 1597 har en saa paafaldende Lighed i Udførelsen med Billederne paa to af Nikolai Schwabe signerede Medailler fra 1596⁸⁾ (NICOLA. SCAVP. FEC.), at man allerede paa Forhaand med nogen Grund kunde gaa ud

1) Kanc. Brevb. 1593—96 p. 603. Personalh. Tidsskrift 7 R 2 B 3 H 38. Aarg. 1917, p. 296. Udtog af vor Frues Skoles Regnskaber. Indtægt for Disciplenes Sang ved Begravelser fra Hovedstadens Kirker 1584—86, 1594—1612: Den 29. Febr. 1596. Myntemesterens Liigh: V $\frac{1}{2}$.

2) Beskr. Tavle V No. 1.

3) Beskr. Tavle IV No. 10—15.

4) R. A. Enevold Kruses Rentemesterregnskaber $\frac{1}{5}$ 1596— $\frac{1}{9}$ 1596 Indt. 10. Aug. 1596; 1596—97 f. 210. Num. For. Medlemsblad I p. 105.

5) Jørgensen: l. c. p. 22. Chr. Lange: l. c. I, p. 215.

6) Beskr. Tavle V No. 4.

7) Num. For. Medlemsblad I, p. 97.

8) Beskr. Tavle V No. 2 og 3.

fra, at samme Mester havde skaaret Stemplerne til alle 4 Stykker. Formodningen bliver til Vished, naar man efterter Enevold Kruses Rentemesterregnskab 1. Maj 1597—1. Maj 1598¹⁾, i hvert Fald for Bryllupsspeciens Vedkommende. Ifølge nævnte Regnskab har Rentemesteren 29. Oktober 1597 af Isenschnider Nicolaus Schwabe modtaget 100 Daler i den af Kongen befalede „Skuemynt“ med Kongens Billede paa den ene Side og Danmarks Riges Vaaben paa den anden.

Nicolaus Schwab (Nikolai Schwabe) von Dressen (Dresden) blev ved Bestallingsbrev, dateret Koldinghus 14. Februar 1596, af Christian IV antaget som „Bildschnider und Contrafeyer“²⁾. Den 25. April 1600 fik han Forleningsbrev paa det Hus paa Mønten i København, som han nu bor i, at beholde, saalænge han er i Kongens Tjeneste³⁾. Det er herefter utvivlsomt, at han i hvert Fald har skaaret Stemplerne til Mønterne; at han tillige skulde have fungeret som egentlig Møntmester, var jo ikke paakrævet for de faa Mønters Skyld, der i disse Aar udkom, og som egentlig ikke har større Betydning for hele Omsætningen eller for Bedømmelse af Tidens Møntpolitik. —

Den Møntanordning, hvorefter Mønterne udmøntedes, er Frederik II's Befaling til Poul Gulden af 12. Januar 1582⁴⁾, der forudsætter Dalerens Deling i 4 Mark. Dette godkendes udtrykkeligt i en Befaling for Norge af 1. August 1589⁵⁾. Fornævnte Specie fra 1596 med Indskriften III Mark danske bekræfter Speciens Deling i 4 Mark, idet der ikke findes nogen Grund til at betvivle, at bemeldte Mønt tillige har fungeret som Rigsdaler in specie.

Naar man herefter regner med Befalingen af 1582 som Norm for Udmøntningen 1588—1602 og supplerer den med de i „Beskrivelsen“ omtalte Prøver, bliver Udmøntningsforholdene for Sølvmønten følgende:

¹⁾ R. A. f. 211.

²⁾ Georg Habich: Die deutschen Medailleure des XVI Jahrhunderts. Halle 1916, p. 192. E. Madsen: Leverancer og Leverandører til det danske Hof i 2. Halvdel af det 16. Aarh. Fra Arkiv og Museum III, p. 515, 517, jfr. F. R. Friis: Saml. til Dansk Bygnings- og Kunsthist., p. 373: 1. Febr. 1596. Dr. Ant. Feill: Auktion I Frankf. a/M. 1907 No. 39 p. 3: Nicolaus Schwabe jr. (genannt Nicolaus Schauben) ein geb. Sachse, Schüler Valentin Malers. Der Einfluss Malers lässt sich an seinen Arbeiten deutlich erkennen.

³⁾ Kanc. Brevb. 1596—1602 p. 494.

⁴⁾ Scharling: l. c. p. 88.

⁵⁾ Paus: Samling af gamle norske Love III, Kbhvn. 1751, p. 410. Norske Rigsregistranter III, p. 64.

Schørling: l. c. p. 28—29.

Lovbestemt Værdi	C. T. Jørgensen Beskr. №	Skr. paa 1 Mk. c. brutto	Finhed		Skr. paa 1 Mk. c. fin	Den fine Mk. udbragt til	Gevinst paa 1 Mk. f. S.	Gevinst i ‰	Brutto- vægt i gr.	Finvægt i gr.
			Lod	Tusinde- dele						
1 Dlr. 1597	70	8	14 $\frac{5}{18}$	892,36	8 $\frac{248}{257}$	8 $\frac{248}{257}$ Dlr.	1 Mk. 8 Sk.	4,3	29,232	26,085
1 Mk. 1596	190	23 $\frac{2791}{2804}$ (24)	9 $\frac{15}{18}$	614,58	39 $\frac{1}{24}$ (39 $\frac{3}{59}$)	9 $\frac{3}{4}$ - 2 Hvid	4 - 8 -	11,5	9,744	5,989
8 Sk. 4 -	191 192	48	»	»	78 $\frac{1}{12}$	»	»	»	4,872	2,994
2 -	10,196	100	5	312,50	320	10 Dlr.	5 - 8 -	13,7	2,338	0,731
1 -	11,193	132	3	187,50	704	11 -	9 - 8 -	21,6	1,772	0,332
Hvid	144	370	2 $\frac{12}{18}$	166,66	2220	11 $\frac{1}{2}$ - 4 Sk.	11 - 12 -	25,4	0,632	0,105

Der er ikke tilføjet nogen Værdi i nugældende Mønt. Efter Overgangen til Guldmonterfod den 1. Januar 1875 kan der i Virkeligheden ikke angives nogen saadan Værdi. Ved Møntforandringen beregnedes $9\frac{1}{4}$ Specie = 1 cølnsk Mark fint Sølv (233,855 gr.) til 37 Kr. (1 gr. f. S. c. $15\frac{4}{5}$ Øre). Man vilde altsaa i Henhold hertil kunne angive Værdien i Krone-mønt, men de Beløb, der herved vilde udkomme, vilde være misvisende i flere Retninger. Tænkte man paa Købeevnen, vilde Beløbene være meget for lavt ansatte; gik man ud fra Sølvværdien, vilde Beløbene paa Grund af dette Metals Fald i Forhold til Guld blive for høje.

Om Guldmonternes Finhed og Udmøntning vides foreløbig intet. Man maa antage dem udmøntede i alt væsentligt i Overensstemmelse med Mønterne fra den efterfølgende Periode.

Af Sølvmonter kendes følgende Udmøntninger ¹⁾:

Mønten i København:

Aar	Møntmester	Dlr.	Mk.	8 Sk.	4 Sk.	2 Sk.	1 Sk.	I alt
1595	Andreas Metzner					2154	208	2362
1596	Geert van Campen		489	49	392	157	158	1245
1597	Nikolai Schwabe	100						100
I alt		100	489	49	392	2311	366	3707

¹⁾ R. A. Enevold Kruses Rentemesterregnskaber.

2. 12. Maj 1602—8. September 1602.

Rigsdaleren til 66 β d.

I.

Befalingen af 12. Januar 1582 forudsætter, at 1 $\mathbb{A}$ fint Sølv kunde købes for 8 Dlr. 2 $\mathbb{A}$ 8 β . Naar hertil da beregnedes en Gevinst af lidt over 4 % paa Rigsdaleren indtil 21,6 % paa 1 β , vilde dette i og for sig ikke være uforsvarligt, naar man tager i Betænkning, at der i Metzners Bestalling var tilsagt ham en Aarsafgift af 850 Dlr. til Lønning, Folkehold m. v. Saafremt Udmøntningerne ikke har været større end foran oplyst, kunde Gevinsten ikke dække denne Udgift samt Udgifterne til Møntens Indretning, til Kul og Ved, Wardeinens Besoldning m. v. Blev Hovedmønten, Specien, derhos udmøntet i rette Antal i Forhold til Smaamønten, saaledes at denne sidste fik sin rette Plads som Skillemønt, vilde der være saa meget mindre at indvende mod de danske Udmøntningsforhold i denne Periode.

Saa meget mere kunde der indvendes mod Naboernes. Vi har set, hvorledes Greven af Holstein-Schauenburg netop ved Aarhundredskiftet begyndte sin uheldige Virksomhed i Altona. I Sverige havde Johan III bragt Møntvæsenet i fuldstændig Uorden. Samtidig steg Sølvprisen rundt om i Europa, til Dels paa Grund af de almindelige Konjunkturer. Saavel i England som i Frankrig mærkedes Dyrtid paa Sølv netop omkring Aarhundredskiftet¹⁾. I Tyskland fremkom ved denne Tid lignende Udtalelser²⁾.

I og for sig skulde der, naar Sølvmønten var Hovedmønt og Værdimaaler, medens Guld og Guld mønt forholdt sig som en Vare hertil³⁾, ikke kunne være Tale om nogen egentlig Prisstigning, forsaavidt 1 Mark fint Sølv altid maatte kunne købes for 1 Mark fint Sølv, indeholdt i Mønt, særlig Dalere, blot med det Fradrag i „Prisen“, som fulgte af Møntningsomkostningerne. En Prisstigning skulde kun kunne fremgaa af et Prisfald i de Varer, som et Land maatte præstere for at erhverve det ædle Metal; men Forholdet for dunkledes, som allerede flere Gange paavist i det foregaaende, ved Møntherrenes Udnyttelse af Møntregalet til egen Fordel ved Udmøntning af Penge, der vel bar de gamle Betegnelser, men ikke havde det tidligere Indhold af fint Sølv. Efterhaanden som dette opdagedes, „steg Prisen“ paa Søl-

¹⁾ Shaw: l. c. Tavlerne efter p. 84 og 114.

²⁾ Hirsch: l. c. III p. 196. Fürstl. Bamberg. Instruction 1601: Stigning af Sølvprisen og alle grove Møntsorter.

³⁾ Danmarks Statistik 1878. W. Scharling: Omsætningsmidlerne p. 259. Anm.

vet, en Omstændighed, der kunde virke til Skade for det Naboland, der i og for sig ikke havde gjort sig ublu Fordel paa Mønten, men præget den som hidtil, uden at de udenlandske Sølvleverandører dog vilde nøjes med det hidtidige Antal Mønt for 1 Mark Sølv. De forlangte et til den udenlandske Pris svarende Beløb i den forholdsvis bedre Mønt.

Som bemærket vilde der ikke have været Grund til at anse den danske Udmøntning for daarlig, om Specierne var blevne slaaede i tilbørligt Antal. De Specier, der i Tidsrummet 1588—1602 udgik af Mønten, var imidlertid nærmest Pragtstykker i fæstlige Anledninger. Omsætningen maatte da falde tilbage paa udenlandsk Stormønt og dansk Smaamønt. Denne var efter Befalingen af 1582 allerede forringet i Forhold til den Møntfod, der i 1572 indførtes i den nedersachsiske Kreds, paa Grundlag af hvilken Daleren var sat til 32 β l. (64 β d.). 1 β l. udmøntedes 145 Stkr. af den 8 lødige Mark¹⁾, hvad der giver en Finvægt pr. Stk. af 0,806 gr., medens vor tilsvarende 2 β kun indeholdt 0,731 gr. f. S. At Forholdene i Sønderjylland og Holsten ikke var bedre end i Danmark, derom vidner den øvresachsiske Kredsbeslutning, dateret Jüterbog 23. April 1602, hvori fremsættes gentagne Klager over de i den nedersachsiske Kreds i Slesvig og en Landsby ved Hamburg, Steinbeck, mod Rigsanordningerne slagne ringe 2 β ²⁾. I den nedersachsiske Kredsbeslutning, dateret Halberstadt 28. Maj 1601, angives særlig Hertug Johan Adolf af Holstens Møntmester Chr. Vogel i Steinbeck som Misdæderen³⁾, hvem man truer med Straf, medens man korrekt undlader at nævne Slesvig, der ikke hørte under Kredsen saa lidt som under Tyskland. Man beklager, at Forholdene en Tid har forhindret Afholdelsen af Probationsdage. Det har vist sig i højeste Grad nødvendigt at fortsætte dermed. Der indskærpes Overholdelsen af den af Generalwardeinen fastsatte Værdi paa de ringe Møntsorter.

Den 18. Oktober 1601 tilskriver Johan Adolf Christian IV et Brev fra Gottorp i den Anledning. Han har faaet Kredsbeslutningen angaaende den af hans Møntmester slagne daarlige nedsatte Mønt til Bekendtgørelse og trykker sig nu øjensynligt herved. Han spørger Kongen, om man alligevel skal publicere disse Edikter. Forandringen i Mønten vil berede Undersaatterne stor „Ungelegenheit, auch auff bevorstehenden Umbschlage merkelige Unrichtigkeit“⁴⁾.

Naar faa eller ingen Specier udmøntedes og Smaamøn-

¹⁾ Gaedechens: Die n. Hamb. Münzen und Med. II Hamburg 1852, p. 188.

²⁾ R. A. T. Kanc. Nieder Sächs. Crays Acta 12. 1596—1614.

³⁾ R. A., l. c. 11, 1599—1607. — ⁴⁾ l. c.

ten, der da skulde bestride Omsætningen, forringedes baade i Vægt og Lødighed, maatte de faa Speciedalere nødvendigvis stige i Skillingstal $\circ$: ækivalere et saa meget større Antal Smaamønt, som denne blev mindre værdifuld. Hamburg havde allerede 1580 sat Daleren op til 33 β lybsk¹⁾. Det er kun mærkeligt, at den danske Regering saa længe kunde holde igen. Det er dog sikkert udelukket, at Daleren Mand og Mand imellem skulde være byttet for de befalede 64 β d. Der er taget en Opgæld, som ikke har været under 1 β l. (2 β d.), snarere over.

Omsider maatte Regeringen ved aabent Brev af 12. Maj 1602 anerkende Rigsdalerens Ansættelse til 33 β l. = 66 β d.²⁾. I Indledningen hedder det: „Eftersom vi forfarre, hvorledis at daller her udi riget møget skulde opvexlis och udførris af den aarsag, at en guod gangbar daller skal uden lands udi stederne och anden steds gielde 33 lybske sk., som er 2 sk. danske mere, end den gielder her udi riget, och derforre er at befrygte, at med tiden paa slig mynt, hvad daller er anlangendis, skal blifve her udi riget stuor brøst och mangel, da hafve vi nu den leiglihed med vorre rigens raad, som nu her huos os hafver verret til stede ($\circ$: paa Herredagen i København 12. April 1602 og følgende Dage)³⁾ betenkt och ofverveiget och derom giort denne forandring.“ Efter Hovedbestemmelsen i § 1 tilføjes: „Dog skal icke hermed verre ment ortsdaller eller och danske markstycker, meden den nom at blifve ved sin sedvонlige verd“, $\circ$: Markerne skulde vedblive at gælde $\frac{1}{4}$ Dlr. eller $16\frac{1}{2}$ β d.⁴⁾ og ikke følge den øvrige Smaamønt fra 8 β og nedeft, der nedsattes i Værdi gennem Forhøjelsen af Skillingstallet paa Daleren, en Manøv, der maatte medføre Tab for alle dem, der i Handel og Vandel havde taget Smaamønten til Navneværdien.

Kongen nævner særlig Forholdet til Udlandet, som ved den højere „Pris“, det i sin Mønt kunde give for Daleren,

¹⁾ J. P. Langermann: l. c. p. 431—32.

²⁾ V. A. Secher: l. c. III, p. 150—51, No. 173.

³⁾ Kr. Erslev: Rigsraadets og Stændermødernes Hist. i Kr. IV's Tid. I p. 111—12.

⁴⁾ § 1 in fine i Forordningen af 12. Maj 1602 bør formentlig forstaas saaledes; lod man Marken vedblive at gælde 16 β , blev den jo som Ortsdaler ikke ved sin sædvanlige Værd, men tabte $\frac{1}{2}$ β i Værdi. Efter denne Forstaaelse indfører den senere Forordning af 17. Marts 1605 § 1 ikke noget nyt tiltrods for, at Ordene egentlig kunde tyde derpaa. Med den her hævdede Fortolkning stemmer de Beløb, hvortil den fine Mark Sølv efter Frdng. 8. September 1602 er udbragt saavel i grove som fine Marker; de sidste er i sidstnævnte Forordnings No. 8 udtrykkelig erklærede for Ortsdalere.

kunde befrygtes at faa Held med sig i sine Bestræbelser for at trække Specierne ud af Landet. Det tog sig godt ud saaledes at lægge Skylden paa de udenlandske Købmænd. I Virkeligheden var det vel nok saa meget Kongens egne Undersaatters Utilbøjelighed til at tage den danske Smaamønt til 64 β paa Daleren, som bevirkede, at Kongen selv maatte tabe Interessen i at holde igen. Ellers havde Nedsættelsen af Smaamønten næppe ventet over 20 Aar efter Nedsættelsen i Hamburg. Kongen kunde derhos i mange Tilfælde ved Beregningen af sine egne Indtægter være interesseret i at forlange 66 β for en Dalers Værd. Kun Hensynet til Almuesmanden holdt igen. Han saa sin Smaamønt forringet og de Livsfornødenheder, han skulde have for den, fordyret uden maaske foreløbig at faa sin Løn forbedret.

Sølvmarkens Prisstigning og Skillingsmøntens Nedsættelse førte til en ny Møntanordning. Denne udkom den 25. Juni 1602¹⁾, da Nikolai Schwabe erholdt Beskikkelse som Møntmester.

Efter denne Forordning stiller Udmøntningsforholdene sig, som Tabellen pag. 65 viser.

I dette Tidsrum er udmøntet følgende Beløb²⁾:

Mønten i København:

Aar	Møntmester	Ɔ	$\frac{1}{2}$ β	Blaffert	Ialt
$\frac{26}{5}$ — $\frac{31}{7}$ 1602	N. Schwabe	8600	100	100	8800

I Scharlings Gengivelse af Forordningen af 25. Juni 1602 er udeladt den for 4 β i Tabellen p. 65 angivne Variant, ligesom der er indløbet enkelte Trykfejl.

**3. 8. September 1602—3. Februar 1609.
Rigsdaleren til 66 β d.**

II.

Den forannævnte Møntforordning af 25. Juni 1602 frembyder den Mærkelighed, at de Beløb, hvortil den fine Mark Sølv er udbragt i den nye Mønt, er beregnet efter

¹⁾ Scharling: l. c., p. 88—89. Beskr. p. XIX. R. A. Varia Rentekammer I. + Tyske Rentekammerkancelli, Læg: Møntvæsen. Original med Kongens Underskrift og Segl.

²⁾ R. A. Enevold Kruses Rentemøsterregnskaber 1. Maj 1602—1. Maj 1603.

Metal	Lovbestemt Værdi	Jørgensens Beskr. Nr.	Stkr. paa 1 1/2 cølnsk brutto	Finhed		Stkr. paa 1 1/2 cølnsk fin	Den fine 1/2 cølnsk udbragt til	Brutto- vægt gr.	Finvægt gr.
				Lod	Tusinde- dele				
Sølv	Mark	206	24	9 ³ / ₁₈	593,75	40 ⁸ / ₁₉	40 Mk. 6 β 8 ¹⁶ / ₁₉ Pf.	9,743	5,785
—	4 β	208	76	7 ¹ / ₄	453,12	167 ²¹ / ₂₉	41 — 14 - 10 ²² / ₂₉ —	3,077	1,804
—	—	„	78	—	—	172 ⁴ / ₂₉	43 — „ - 6 ¹⁸ / ₂₉ —	2,998	1,358
—	2 β	„	108	4 ³ / ₄	296,87	363 ¹⁵ / ₁₉	45 — 7 - 6 ¹⁸ / ₁₉ —	2,165	0,642
—	4 Hvid = 16 Pf.	„	116	3 ¹ / ₄	203,12	571 ¹ / ₁₃	47 — 9 - 5 ³ / ₁₃ —	2,016	0,409
—	1 β	„	136	2 ³ / ₄	171,87	791 ³ / ₁₁	49 — 7 - 3 ³ / ₁₁ —	1,719	0,295
—	1/2 β = Sechsling Søsling 6 Pf.	„	220	2	125,00	1760	55 — „ - „ —	1,063	0,183
—	1/3 - = Hvid, 4 Pf.	„	312	1 ¹ / ₂	93,75	3328	69 — 5 - 4 —	0,749	0,070
Kobber	Blaffert = 2 Pf.	164—6	400	0	0	400	4 — 2 - 8 —	0,585	0

Marken til 16 β . Hvis man f. Eks. forsøger at omsætte 1760 Halvskillinger (Sechslinger, Søslinger, 6 Pfennige) til Mark, vil disse, naar Marken regnes til 16 β , give 55 fl . Regnes Marken derimod til $16\frac{1}{2}$ β , vil Beløbet i Mark kun udgøre $53\frac{1}{3}$ fl eller 53 fl $5\frac{1}{2}$ β . At Beregningen er foretaget efter Mark til 16 β , er i Modstrid med den ovenangivne Fortolkning af Brevet af 12. Maj 1602, hvorefter Marken skulde blive ved sit Værd som Ortsdaler og ikke nedsættes sammen med Skillingsmønten. At begge Lovbestemmelser er rigtig daterede, derfor borger Kilderne. Forordningen af 25. Juni 1602 findes med Kongens Underskrift og Segl i Rigsarkivet. Det aabne Brev er i korrekt Tidsfølge indført i Sjællandske Tegnelser XIX. 358—59, ligeledes i Rigsarkivet. Det er imidlertid ikke saa uforstaaeligt. Til Forordningen af 25. Juni 1602 har der hørt Forarbejder og Udregninger af Møntmester og Renteskriver. Af saadanne Overslag findes et ikke ringe Antal opbevarede i Rigsarkivet¹⁾.

Man har i Forvejen søgt at gøre sig klart, hvorledes man med de forhaandenværende Metalpriser uden Tab eller rettere med Fordel kunde slaa ny Mønt. Det er sandsynligt, at disse Udregninger og Forslag har været foretagne og forelagte inden Forhandlingerne paa Herredagen i København.

Selve Forordningen af 25. Juni 1602 har et Forslags Karakter og bærer ikke Præget af en endelig Forordning, idet der — hvad ikke fremgaar af Scharlings Gengivelse — ved 4 β er tilføjet i Originalen:

„Wann aber acht und siebenzig Stücken auf die gewogene Mark gehen, So kombt die feine Mark aus der Munz vor 43 fl $6\frac{18}{29}$ Pf.“

En saadan Usikkerhed ser mærkelig ud. Var det Meningen at lade Møntmesteren selv om, hvorvidt han vilde slaa 4 β bedre eller ringere? Man fristes til at antage, at der ved Forordningens Udstedelse er gaaet noget sorgløst til Værks. Man har i Kancelliet eller Rentekammeret ganske mekanisk skrevet Møntmesterens Forslag af, ogsaa det Stykke, der henstiller 2 Muligheder til Overvejelse. Man har da ogsaa afskrevet de Summer, der i Forslaget eller Konceptet var udregnede paa Grundlag af Markens Deling i 16 β . Der er dog ogsaa den Mulighed, at Forordning af 12. Maj 1602 er læst saaledes, at en Mark skulde forblive ved sit gamle Værd, nemlig 16 β d., og at Forordningen af 25. Juni 1602, der alene regner i fl og β , er gaaet ud herfra.

Hvorledes det nu end maatte forholde sig, er man dog hurtig blevet klar over, at Beregningerne burde ændres efter

¹⁾ R. A. Tyske Rentekammerkancelli. Varia Rentekammer I + Læg: Møntvæsen. T. Kanc. før 1670 VIII. Møntsager og Møntmesterregnskaber. Div. Rentekammersager ca. 1500—ca. 1660.

1 Mark = $16\frac{1}{2}$ B. Samtidig benyttede man Lejligheden til under Trykket af den stigende Sølvpris yderligere at forringe Mønten.

Om Sølvprisen hedder det ganske vist i alle national-økonomiske Værker, at den faldt. Sølvet gik fra Midten af det 16de til Midten af det 17de Aarhundrede ustandseligt tilbage i Købeevne, og Priserne paa alle Varer steg. Ser man efter i Statistiske Meddelelser, IV. Række, 15. Bind, 1. Hefte: Kapitelstakster i ældre og nyere Tid p. 2, vil man finde, at netop i Aarene 1601—03 faldt Pengenes Købeevne over for en Læst Rug meget betydeligt i Forhold til umiddelbart foregaaende og efterfølgende Aar. Hos Falbe Hansen¹⁾ anføres derimod et Gennemsnit for Byg, for Havre og for Smør 1600—1609, der viser en forøget Købeevne hos Pengene i Forhold til foregaaende og efterfølgende Tiaar. Ogsaa Scharling²⁾ anfører Tabeller, der kunde tyde paa lignende Forhold i England og Frankrig i dette Tiaar. Falbe Hansen forklarer Prisstigningen i Femaaret 1600—04 som en Følge af daarlig Høst³⁾, hvad der dog — som i 1598 — kun synes at have været Tilfældet for Rugens Vedkommende. Under alle Omstændigheder er det vanskeligt ud fra Varepriser at bedømme Sølvprisen i enkelte Aar, selv om det, naar man ser paa en længere Periode som Helhed, synes klart, at Sølvet faldt i Pris. I enkelte Aar kan det have stillet sig anderledes. Faktisk steg Sølvet omkring 1602 over hele Europa, f. Eks. i Frankrig fra ca. 19 til 21 Livres for Marken⁴⁾.

Det er imidlertid som ofte berørt næppe hele Spørgsmaalet om et vist Kvantum fint Sølvs Købeevne og Pris, det her drejer sig om. Langt snarere er det den almindelige Depravation af Mønten i egennyttigt Øjemed, der her spiller ind, saaledes som det tidligere er skildret for Tysklands Vedkommende. Forringelsen af Mønten bevirkede en — omend kun tilsyneladende — Forhøjelse af alle Priser i den slette Mønt. Det er vel muligt, at Prisen, beregnet i fint Sølv, var den samme eller i hvert Fald ikke meget højere. I slet Mønts Paalydende steg den voldsomt og rev dermed — saa selvmodsigende det end lyder — Sølvprisen med sig, fordi Sølvet var en nødvendig Forudsætning for hele Bedrageriets videre Flor. Herved kom der et uvedkommende og kunstigt Moment ind i den naturlige Udvikling.

¹⁾ Hvilke Forandringer er der siden Amerikas Opdagelse foregaaet i Priserne, Kbhvn. 1869, p. 59, jfr. p. 71.

²⁾ Pengenes synkende Værdi, Kbhvn. 1869, p. 220.

³⁾ l. c., p. 61.

⁴⁾ Shaw: l. c., p. 85 og Tavlen foran.

Med disse Forhold for Øje er det forklarligt, om man noget forringede Mønten. Dette skete ved Forordning af 8. September 1602¹⁾, der fulgte kun godt 2 Maaneder efter Forordningen af 25. Juni 1602.

Efter den nye Forordning blev Udmøntningsforholdene følgende: (Se Tabel pag. 69).

For Portugaløserens Vedkommende er der i Scharlings Gengivelse urigtigt anført 6³⁹/₄₇ Pf. for 3³⁹/₄₇ Pf..

Hvad der falder mest i Øjnene, naar man gennemgaar Tabellen pag. 69 og sammenligner de enkelte Mønters Metalindhold, er de grove og fine Marker og 4 ß, der er opført Side om Side. De fine Mønter udkom ganske vist først i 1606, men deres Udmøntning var altsaa allerede hjemlet ved Instruksen eller Forordningen af 8. September 1602. At deres Fremkomst har maattet gøre et højst mærkeligt Indtryk paa Datiden, vilde ikke være til at undres over, naar man lægger Mærke til, at den fine 8ß skulde have samme Bruttovægt som den grove 4ß. Bruttovægten var den, som Almuesmanden først og fremmest maatte tage efter. Den indre Værd var det ikke Hvermand givet at faa Rede paa. 4ß fra 1604 og 8ß fra 1606 har i Henhold til denne Bestemmelse samme Vægt. Indskriften og hele Præget er dog vidt forskelligt. Det samme gælder den grove Mark fra 1602 og fra 1604 i Sammenligning med de fine Marker fra 1606 og 1607 med Kongens Billede, hvis Vægt jo ogsaa er i høj Grad afvigende. Men sammenligner man de samme grove Marker, der bærer Danmarks Vaaben paa Dannebrogskorset, med den fine Mark fra 1606 med ganske samme Tegning, vil man kunne forstaa, om den jævne Mand følte sig usikker ved at modtage den sidste Mønt jævnsides med de to første. Den er kun halv saa tyk og synes kun at indeholde den halve Mængde Sølv.

Hvorfor gik man nu til en saadan Udmøntning, der dog maatte tage sig grelt og afstikkende ud i Cirkulation med den hittidige og samtidigt hjemlede? Svaret kan kun blive, at der her er gjort Forsøg paa at følge udenlandske Anvisninger paa, hvorledes man skulde kunne undgaa Vekselereres og Guldsmedes Indsmeltning af den store gode Mønt, Rigsdaleren, og Udmøntning af det derved indvundne Sølv i daarlig Smaamønt enten i Landet selv eller ved Salg til Udlandet og Møntning der. Gjorde man nemlig den mindre Mønt ligesaa god af Lødighed som Daleren, var der intet at tjene ved at lade saadan Mønt slaa, forudsat dog, at Vægten — bortset fra Møntningsomkostningerne —

¹⁾ Scharling: I. c., p. 89—91. — R. A. Tyske Rentekammerkancelli, Varia Rentekammer I +: Original samt 2 Koncepter.

Metal	Lovbestemt Værdi	Jørgensens Beskr. Nr.	Stkr. paa 1 $\frac{1}{2}$ cølnsk brutto	Finhed		Stkr. paa 1 $\frac{1}{2}$ cølnsk fin	Den fine $\frac{1}{2}$ cølnsk udbragt til	Brutto- vægt gr.	Fin- vægt gr.
				Karat	Tusinde- dele				
Guld	Portugaløser = 17 Dlr.	12,13	6 $\frac{3}{4}$	23 $\frac{1}{2}$	979,17	64 $\frac{2}{47}$	117 Dlr. 6 β 38 $\frac{9}{47}$ Pf. l.	34,645	33,923
—	Ungersk Gylden = 1 $\frac{5}{8}$ —	30	67	23 $\frac{1}{3}$	972,22	68 $\frac{32}{35}$	111 — 32 - 61 $\frac{12}{35}$ —	3,190	3,898
—	8 Dlr. Klipping	17	13 $\frac{1}{4}$	22 $\frac{1}{2}$	937,50	14 $\frac{2}{15}$	113 — 2 - 2 $\frac{1}{5}$ —	17,649	16,546
—	6 — —	18	17 $\frac{3}{4}$	22 $\frac{1}{6}$	923,61	19 $\frac{29}{133}$	115 — 10 - 21 $\frac{10}{133}$ —	13,175	12,169
—	4 — —	19	24	20	833,33	28 $\frac{4}{5}$	115 — 6 - 71 $\frac{1}{5}$ —	9,744	8,119
				Lod					
Sølv	grov Mark = 16 $\frac{1}{2}$ β	133—5, 206	25	9 $\frac{1}{2}$	593,75	42 $\frac{2}{19}$	10 $\frac{1}{2}$ — 0 - 10 $\frac{8}{19}$ —	9,854	5,554
—	fin — = —	{ 129, 131, 137 }	38	14 $\frac{2}{9}$	888,88	42 $\frac{3}{4}$	10 $\frac{1}{2}$ — 6 - 21 $\frac{1}{4}$ —	6,154	5,470
—	fin 8 β	{ 138, 206 }	80	14 $\frac{2}{9}$	888,88	90	10 $\frac{1}{2}$ — 13 - 6 —	2,923	2,598
—		{ 130, 139 }							
—		{ 141, 207 }							
—	grov 4 -	{ 201, 202 }	80	7 $\frac{1}{4}$	453,12	176 $\frac{16}{29}$	10 $\frac{1}{2}$ — 6 - 77 $\frac{1}{29}$ —	2,923	1,324
—		{ 208, 210 }							
—	fin 4 -	132, 140	160	14 $\frac{2}{9}$	888,88	180	10 $\frac{1}{2}$ — 13 - 6 —	1,462	1,299
—	2 -	197—9, 203	112	4 $\frac{3}{4}$	296,87	377 $\frac{5}{19}$	11 — 14 - 3 $\frac{3}{19}$ —	2,088	0,619
—	1 -	{ 194—5, 200 }	146	2 $\frac{3}{4}$	171,87	849 $\frac{5}{11}$	12 $\frac{1}{2}$ — 12 - 2 $\frac{8}{11}$ —	1,602	0,275
—		{ 209, 211, 215 }							
—	$\frac{1}{2}$ β (Søsling)	,	230	2	125,00	1840	13 — 31 - 0 —	1,017	0,127
—	Hvid	{ 167, 184—5 }	328	1 $\frac{1}{2}$	93,75	3498 $\frac{2}{3}$	17 $\frac{1}{2}$ — 51 $\frac{1}{2}$ - 11 $\frac{1}{3}$ —	0,713	0,067
—		{ 187—9 }							
Kobber	Blaffert	164—6	200	0	0	»	$\frac{1}{2}$ — 0 - 2 —	1,169	

nogenlunde svarede til den nominelle Værdi. Kun den aller-ringeste Smaamønt maatte man dels af tekniske Hensyn, dels paa Grund af de større Omkostninger, særlig Arbejds-løn, ved Sølvets Udstykning i de mange smaa Mønter udmønte af daarligere Sølv for derigennem at indvinde og dække Bekostningen. Men dels skulde det kun være det direkte Tab, som indvandt, dels maatte der kun udmøntes en vis mindre Procent af denne Mønt, endelig skulde ingen være pligtig at tage betydelige Beløb heraf.

Disse Synspunkter var udviklede i en Sagkyndig, Paul Welsers Politischer Discurs vom Müntz-Wesen de anno 1601¹⁾. Han fremhæver, at Gylden og Thaler skulde udmøntes af samme Lødighed: ca. $14\frac{1}{9}$, den ene til 64, den anden til 72 Kreuzer, og Underafdelingerne $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{8}$ i fuldstændig samme Proportion og samme Lødighed, saaledes at Marken fin ikke udbragtes til større Beløb i den ene Sort end i den anden. De mindste Mønter, 2-Kreuzer og 1-Kreuzer, kunde være 8 lødige, Pfennigen 4 lødig, saaledes at Marken til Dækning af de større Møntningsomkostninger kunde udbringes noget højere end i Hovedmønten „doch nicht oder kaum um so viel, dasz es die Übermasz gegen den groben zu rechnen, ertrüge, und solches darum, damit man destoweniger Ursach hätte, solche geringe Sorten häufig zu münzen, als welche allein zu täglichen Ausgaben dienen, in den grossen Zahlungen aber gar nicht gebraucht werden solten“²⁾.

Disse overordentlig sunde Betragtninger kom flere Aar efter atter frem i en Skrivelse fra de udskrivende Fyrster i den nedersachsiske Kreds til Kurfyrsten af Sachsen af 14. November 1616: „Da einer je kleine Münz verfertigen lassen wollte, das dieselbe kleine Münz aus lautern guten Silber in bonitate intrinseca des Thalers gleich gemünzet werden musste, dadurch wurde die groben und also die Reichsthälern in einerley Valor erhalten“³⁾. Ligeledes foreligger der en Betænkning fra et af den nedersachsiske Kreds i Halberstadt den 26. Marts 1614 nedsat Udvalg, der skulde udtale sig om den tiltagende Møntforvirring. Betænkningen er dateret 14. Juli 1616. I Besvarelsen af det andet Hoved-spørgsmaal: „Hvorledes Møntforvirringen skulde remederes“,

1) Hirsch: l. c., III., p. 170 ff., jfr. ogsaa de to Rigs-„Pfenningmeistre“ Zacharias Geizkofler og Math. Welsers Betænkninger p. 286 ff. og 309 ff. Betænkningerne er daterede 10. Marts 1607 og har sikkert været med-virkende til Beslutningerne paa en nedersachsisk Kredsdag i Garde-legen den 25. November 1609.

2) l. c., p. 185.

3) R. A. T. Kanc. Niedersächsische Crays Acta 15. 1614—18. 3. Læg. Crays Tags acta de anno 1616.

udtaler Udvalget under Punkt 3: „Die kleine Müntzen muste aus lautern Silber, doch mit dem erlaubten Thalerzusatz gemünzet“¹⁾. Af en Beslutning paa en Møntprobationsdag i den nedersachsiske Kreds, dateret Lüneburg den 5. Juni 1614, fremgaar, at Generalwardeinen Christoff Biener havde indberettet, at Møntmestrene ansaa sig ude af Stand til (da de var Forpagtere) at mønte Smaamønt efter en Vedtagelse i Gardelegen 1609. De mente, at naar de slog Mønt efter den øvresachsiske Kredses Ordning af Anno 1610, maatte den nedersachsiske Kreds være tilfreds²⁾. Paa den omtalte Kredsdag i Gardelegen var det den 25. November 1609 vedtaget, at Enkeltgroschen skulde være 14 lødige, Dobbeltgroschen, 1 β og 2 β 14 $\frac{2}{3}$ lødige³⁾.

Naar Christian IV valgte at lade slaa „fine“ γ : 14 $\frac{2}{3}$ lødige Mark, 8 og 4 β , kan det kun have været under Indtrykket af, hvad der rørte sig i Tyskland, og for at finde et tjenligt Middel mod Indsmeltningen af Dalere⁴⁾, ikke sine egne, thi dem havde han ikke ladet slaa mange af, men de tyske og hollandske, der kom herind med Kvægghandelen og Sundtolden. Hans Handlemaaede gør forsaavidt Indtryk af god Vilje til at bevare det danske Møntvæsen og det økonomiske Liv for de Rystelser og Omvæltninger, som Møntforvirringen i Tyskland truede med.

Men som saa ofte før og senere bar Kongens Handlinger ogsaa paa dette Omraade Halvhedens Præg. Billedet af hans Fremfærd forandres, naar man nærmere undersøger de „fine“ Mønters Beskaffenhed.

Det er givet nok, at det er Dalerkorn: 14 $\frac{2}{3}$, der er valgt. Noget sikkert herom kan dog for dansk Mønts Vedkommende ganske vist ikke anføres, idet der — sandsynligvis paa Grund af Sølvrisen — ikke sloges Specier herhjemme i disse Aar. De i Beskrivelsen Aar 1603 anførte Specier er sikkert kun Afslag i Sølv af Portugaløserne eller Pragtstykker til festlig Lejlighed, Hyldingen i Hamburg. Man nødes til at regne med de i Mængde ind i Landet strømmende fremmede Specier. Disse maa paa dette Tidspunkt forudsættes at have været 14 $\frac{2}{3}$ lødige 2 Lods Dalere, 9 Stkr. paa Marken fin⁵⁾, hvad der giver en Vægt af 29,232 gr. brutto, 25,983 gr. fint Sølv. Den grove Mark var langt fra at være $\frac{1}{4}$ heraf; men det er beskæmmende, at den fine Mark, der efter hele Læren skulde være nøje $\frac{1}{4}$ Daler og indeholde 6,496 gr.

1) l. c. I. Læg. Crays Tags acta de anno 1614. — 2) l. c.

3) R. A. Tyske Rentekammerkancelli Varia Rentekammer I + Møntvæsen: Extract Creisabscheidts, gegeben zu Gardelegen 25. Novbr. Ao 1609, jfr. T. Kanc. Nieders. C. Acta. 13. 1609—12. — 4) jfr. Frdg. 12. Juli 1603 mod Udførsel af Guld, Sølv og Kobber. Secher: l. c. III. p. 161.

5) Hirsch: l. c. III, p. 180, 402.

fint Sølv, ikke engang indeholdt den grove Marks Finvægt, 5,554 gr., men kun 5,470 gr.

Den fine Mønt var altsaa slet, idet over en Grams Undervægt pr. Markstykke var for rigeligt til Dækning af de ved Sølvmarkens Udstykning i det større Antal Markstykker paaløbende, noget større Udmøntningsomkostninger end ved Dalerudmøntning. Det kunde herefter kun være et Spørgsmaal om Tid, inden hvilken der maatte betales Opgæld paa Marker mod Specier i aabenbar Modstrid med Kongens Bestræbelser for at opretholde Marken som den subsidiære Hovedmønt i Kurs som $\frac{1}{4}$ Daler. Kongen kunde imidlertid ikke holde sig fri for Datidens Betragtning af Møntregalet som en Indtægtskilde for Kronen. Vel udnyttedes det endnu ikke fuldt saa hensynsløst som andetsteds, ja han kunde endog, som vi senere skal se, føle sin gode Samvittighed oprørt over andres slette Mønt. Men at Møntregalet slet ikke skulde give nogen Indtægt, det kunde han ikke tænke sig¹⁾, ja han valgte endog senere, som det fremgaar af de i Rigsarkivet opbevarede Beregninger og Møntkontrakter, den uheldigste Form for Regalets Udnyttelse, Bortforpagtning²⁾.

Medens den danske Regering var optaget af at søge Forbilleder til og Belæring om de „fine“ Mønter sydpaa, skete der en Tilnærmelse paa Møntvæsenets Omraade østfra. Den 21. April 1603 tilskrev nogle af Sveriges Raader, der havde deltaget i et Grænsemøde ved Flakkebæk den 9. Februar—6. April 1603, Danmarks Raad et Brev, hvori det bl. a. hedder: „Videre eftersom Vi af Eder til sidste Afsked paa Vor Allern. Fyrstes Vegne begærede, I hos Kgl. Maj. i Danmark ville dertil forhjelpe og raade, at den svenske Mønt, som i Korn og Skraa er nu saa god som den danske, maatte....gaa og gælde der i Danmark som den danske Mønt alment gaar her udi Sverige. Saa allenstund os synes raadsomt, at en Lighed saavel i den som i andre Maader maa blive holdt, paa det at Handel og Vandel, alle tre Rigers Undersaatter imellem, desto bekvemmeligere kunde have sin Fremgang. Derfor begære Vi endnu Naboenlige og Venligen, at I gode Herrer ville være besværede med hos H. K. Maj. derom, at med det allerførste maatte ske en Forening imellem Vor N. Fyrste og H. K. Maj. Thi hvis

¹⁾ C. F. Bricka og I. A. Fredericia: Kong Chr. IV.'s egenh. Breve, IV, p. 74, Nr. 95. Til Rentemestrene den 13. November 1636: „Efferdi man ingen Middel kan finde til at mynte her paa Mønten uden min Skade, da skal Rentemestrene afskaffe Mynteskriveren med alt det gesendeken paa Mynten findes, Myntemesteren undtagen“, jfr. I., p. 332 Nr. 241. Til Kansler Chr. Friis den 21. Oktbr. 1623, og nedenfor.

²⁾ R. A. T. Kanc. m. m. Møntsager og Møntmesterregnskaber.

det ikke sker, at den svenske Mønt i sit Værd der i Danmark bliver opbaaret, da kan H. F. N. ikke heller tilstede, at den danske Mønt her i Riget maa være gængs¹⁾." De Ord synes at klinge 300 Aar før Tiden.

Men var det nu ogsaa en ærligt ment Reform, eller bundede Forslaget i Egennytte? De danske Raaders Svar er køligt og tyder ikke paa nogen hedere Forstaaelse af Tanken. De skriver den 8. Maj som Svar, at de af Raadet, der var tilstede i København, vilde søge at besvare de stillede Spørgsmaal. Hvad Mønten angaar, indlader de sig slet ikke paa den Side af Sagen. De kan overhovedet ikke give noget endeligt Svar uden sammen med deres Embedsbrødre, som ikke var tilstede²⁾. Senere hører man intet.

Paa Mødet i Flakkebæk var en af Forhandlingsgenstandene: den Gæld, som K. M.'s Undersaatter havde at fordrø hos Hertug Carl, H. F. N., som han dem paa sine egne og Cronens Vegne skyldig var, endvidere hos Cronen udi Kong Johans og Kong Sigismunds Tider samt endelig udi Sverige hos svenske Undersaatter³⁾. Var de svenske Raaders Forslag et Forsøg paa at faa denne Gæld betalt i daarligere svensk Mønt?

Begge Parters Standpunkt er forklarligt. De svenske Raader havde virkelig Ret i, at den svenske Mønt nu var saa god som den danske. Efter en af den svenske Møntdirektør udgiven Oversigt over Sveriges Mønt 1594—1604⁴⁾ havde $\frac{1}{4}$ Daler et Indhold af 6,3989 gr. f. S., altsaa betydelig mere end den danske Mark. En svensk 4 Øre = 8 β d. havde en Finvægt af 3,0261 gr., 2 Øre = 4 β d. 1,4627 gr., 1 Øre = 2 β d. 0,6838 gr., medens de tilsvarende danske Finvægte kun udgør 2,598 gr., 1,324 (1,299) gr. og 0,619 gr. Forsaavidt var Svenskernes Forslag velment og kunde kun gavne Danmark. Ser man derimod hen til, at 1 Mark Klipping i samme Tidsrum kun er opført med 6,07 gr. brutto, hvad der ikke tegner godt med Hensyn til Finvægten, som ikke er oplyst, og tager man Hensyn til den tidligere svenske Mønt, hvis Slethed var berygtet: 1 Mark svensk 4,2311 gr. f. S. (1593)⁵⁾ og 2,9971 gr., 1,4691 gr. (1589—92⁶⁾, samt har de svenske Raader haft Kundskab om den „Møntreform“, som Karl paatænkte og i 1604 gennemførte⁷⁾,

¹⁾ R. A. Suenske Acta ab anno 1601 ad annum 1611, Nr. 2, 314—15.

²⁾ l. c., p. 315—16.

³⁾ l. c., p. 214—32.

⁴⁾ Kungl. Mynt- och Justeringsverket, Myntdirektörens årsberättelse 1915, p. 100—01

⁵⁾ l. c., p. 98—99.

⁶⁾ l. c., p. 94—95.

⁷⁾ Myntdir. berätt. 1913, p. 76—77.

hvorved 1 Mark fik en Finvægt af 4,0503 gr., har de tænkt paa Sveriges Fordel. Fortiden kunde vække berettigede Tvivl hos de danske. Hovedanstødsstenen var dog sikkert Rigerens indbyrdes Rivalitet og Mistro, de danske Illusioner om Danmarks Forrang, den hele politiske Modvind, der forhindrede, at der kom nogen „Forening“ i Stand om denne Sag, som maatte vente helt til 1875. —

De i Forordningen af 8. September 1602 hjemlede Udmøntningsforhold for Guldmønt giver endelig Anledning til at undersøge det danske Forholdstal mellem Guld og Sølv for ret at kunne bedømme vor Mønts Stilling i den internationale Sammenhæng. Sammenlignes Portugaløseren til 17 Daler af Finvægt 33,923 gr. med Daleren af Finvægt 25,983 gr., bliver Forholdstallet 13,021. Sammenholdes Daleren derimod med 4 Daler Guldklipning af Finvægt 8,119 gr., bliver Tallet 12,80. Ihvorvel det maa anses rettest at sammenholde Guldmønten med den egentlige Hovedmønt i Sølv, kan der dog ogsaa være Tale om en Sammenligning med den i dette Tidsrum vigtigste danske Sølv-mønt, den grove Mark. Forholdet bliver saa henholdsvis 11,13 og 10,95, men disse Tal kan dog i Virkeligheden ikke — som i Beskrivelsen over Møntkabinettet p. XXI —, paaberaabes; de giver ikke noget paalideligt Billede af Proportionen. Denne maa regnes efter den lødigste Sølv-mønt, dansk eller fremmed, i hvilken Betaling kan kræves og regnes, og som udgør den egentlige Værdimaaler. I England var Tallet paa det Tidspunkt 10,90, i Holland 11,29—11,64, i Frankrig 11,88, i Sydtyskland 12,22—12,24¹⁾, i Sverige efter Møntordningen 1604²⁾ 13,35, et tydeligt Bevis paa Guldmanglen i Centraleuropa og Skandinavien og Aarsag til disse Landes Sølv-møntfod. Steg Forholdstallet i Vest-europa, blev Guldmanglen blot end mere følelig i Norden, hvor det i Datiden maatte anses for haabløst at mønte Guld i større Mængde til cirkulerende Mønt. De Guldmønter, der fremkom, kunde ikke spille nogen virkelig Rolle for Handels-samkvemmet. Deres Forskelligartethed og indbyrdes afvigende Forholdstal til Sølv viser ogsaa, at de snarere var at anse for Skuømønt til festlig Lejlighed end som en konstant Handelsmønt. Med det for Datiden høje Forholdstal skulde man i og for sig kunne tænke sig Guldet søge hertil. Men der har i Samfundet ikke været Evner til eller Ønske om i større Omfang til den høje Pris at skaffe Guld herhid.

I 1604 søgte man at nedsætte Forholdstallet. Under 20. November 1604 udstedtes en Møntordning, der var

¹⁾ Shaw: l. c., p. 70.

²⁾ Myntdir. berätt. 1913, p. 76—77: 16 $\frac{1}{2}$ Sølv: 64,8048 gr., Guld 4,8524 gr., 6 $\frac{1}{2}$ Sølv: 24,3018 gr., Guld: 1,8197 gr.

enslydende med Møntordningen af 8. September 1602, dog at de 3 Sorter fin Mønt: $\frac{1}{2}$, 8 β og 4 β var udeladte og Guld-møntens Værdi i Dalere uomtalt. Den fine Mark Guld udbragtes i Portugaløserne kun til 110 Daler 9 β 9⁹⁰/₉₄ Pf. l. i ungerske Gylden til 107 Dlr. 15¹/₂ β 5¹¹/₃₅ Pf. l. 4 Daler Guldklipping skrodedes 24¹/₂ Stkr. i Stedet for 24 Stkr. paa den 20¹/₃ Karat i Stedet for 20 Karat fine Mark til 115¹/₂ Dlr. 5 β 8¹⁰/₆₁ Pf. paa Marken fin¹⁾. Herefter var Portugaløseren nedsat til 16 Daler, den ungerske Gylden med ¹/₄ Ort til 1⁹/₁₆ Daler, medens 4 Daler Guldklipping vedblev at have en Værdi af 4 Daler, idet den fine Mark Guld udbragtes til 28⁵⁶/₆₁ Stkr. i Stedet for som tidligere til 28⁴/₅ Stkr., hvorefter hvert Stykke fik en Finvægt af 8,087 gr. Forholdstallet vedblev herefter for 4 Daleren at være ca. 12,8, medens det for Portugaløserens Vedkommende gik ned til 12,26, hvad der svarede til Forholdstallet i Tyskland.

Det blev vistnok, bortset fra en midlertidig Nedsættelse i 1640 efter en overdreven Forhøjelse²⁾, den sidste egentlige Nedsættelse af Guldmonet. Derefter steg dens Værd baade indenlands og udenlands rask og stadigt. I Rigsarkivet findes nogle udaterede Optegnelser, hvorefter en Mark „Ungergolt“ af 23¹/₂ Karats Finhed kunde erhverves for 96 Dalere og en Mark „Cronengolt“ af 22¹/₂ Karats Finhed kunde købes for 80 Dalere³⁾. Det kan dog ikke med Sikkerhed angives, fra hvilket Aar disse Beregninger hidrører, men efter disse synes det ganske vist, som om det høje Forholdstal noget skyldes en stærk Udnyttelse af Mønten til Omkostninger og Slagskat samt anden Gevinst.

Foruden Nedsættelse af Forholdstallet viser Forordningen af 20. November 1604 derhos Regeringens Betænkeligheder ved at lade den „fine“ Sølvmonet træde fra Papiret ud i Livet, idet den i denne Forordning er udeladt. Som allerede tidligere fremhævet udkom denne Sort Mønt først 1606. Dette staar i Forbindelse med, at der den 31. August 1605 udstedtes en ny Møntordning, enslydende med Bestemmelsen af 20. November 1604, men med Tilføjelse af de 3 fine Møntsorter i Overensstemmelse med Forordningen af 8. September 1602. Om disse „fine“ Mønter har Renteskriveren givet et Koncept til Møntordningen af 31. August 1605 følgende Paategninger:

¹⁾ R. A. Tyske Rentekammerkancelli, Varia Rentekammer I+, Møntvæsen.

²⁾ Secher: l. c. V., p. 36 Nr. 31. Frdg. af 8. Juni 1639 og p. 56 Nr. 56, Frdg. af 18. Maj 1640, jfr. Chr. IV. egenh. Breve: IV., p. 267—68 Nr. 326 og p. 275 Nr. 330.

³⁾ R. A. T. Kanc. før 1670 VIII. Møntsager og Møntmesterregnskaber.

„Diese 3 Puncte (α: 4, 8 β og 4 β) sind uff befehl der Königl. Maytt. Unsers gn. Herr. mir von Müntzmeister zugestellet, mitt bericht, dass sie der andere Müntzordnung mitt einverleibet werden sollten, welches auch geschehen. Und die ganze Müntzordnung, wie die in diesen Puncten verfasst von Ao 1602, d. 8. Septbr., alhier heutt dato den 31. August unterschrieben worden.“

„Diese 3 Puncte sind auch uff der Renterey durchgesehen und richtig befunden wie der Müntzmeister berichtet; eod. dato 31. Aug. 1605.“

Disse Bemærkninger viser Kongens personlige Interesse i Møntvæsenet, særlig i disse Mønters Udmøntning. Hans Betænkkeligheder er forsvundne i Løbet af Aaret 1604—05.

Medens der gennem Anvendelsen af Mønter af større Finhed og Bestræbelserne for at holde Daleren nede paa et ringere Skillingstal spores Paavirkninger fra Syd, og medens der østfra af Svenskerne søgtes Forening med os om gensidig Benyttelse af Mønten, optræder der nu Faktorer i Møntvæsenet, som henleder Opmærksomheden mod Vest, mod Holland.

I Aaret 1607 sendtes Sekretær i tyske Kancelli, Dr. juris Jonas Charisius til Nederlandene for, som hans Instruks af 21. Januar 1607 lyder¹⁾, at tale med Folk, saavel Haandværksfolk som fornemme Købmænd, der var trætte af Krigen og den evige Uro, og som derfor kunde ønske at etablere sig andetsteds. Hvis de valgte at tage til Danmark, skulde han være bemyndiget til at love dem forskellige Privilegier, saaledes fri reformert Gudstjeneste, en vis Skattefrihed m. v. Der findes opbevaret²⁾ en Del Erklæringer fra forskellige, der har været villige til at rejse til Danmark, bl. a. fra en Mand fra Leiden i Holland ved Navn Hans Fleminck. I en af denne underskrevne Erklæring, dateret Leiden, den 17. Marts 1607, erkender han at have truffet Aftale med Dr. Jonas Charisius om, at enten han selv eller en anden navngiven Hollænder skulde tage til Danmark.

Kort Tid efter, den 28. Maj 1607³⁾ ansættes der en

¹⁾ R. A. Holland A. 1600—1622. Læg: Papirer vedrørende Jacob Ulfeldts og Jonas Charisius's Sendelse til Holland 1607—08.

²⁾ l. c.

³⁾ R. A. 2. Afd. 1607—1740: Kopier af Møntanordninger (Afskrifter af gamle danske Mynte Reglementer) Münzordnung af Hanses Flemingk. gerichtet unterm Dato Copenhagen den 28. Maj 1607.

Des Mynz Meister Hansen Flemmings Bestalling Copenhagen, den 28. Maj Anno 1607: „... dass er in unsern Stadt Helsingør fürderlichst ein Münz-Werk anrichten und alda unsere Reichsgewohnliche und gangbare Münz Sorten so viel deren jezo gange und im gebrauch seyn

Møntmester i Helsingør, Hans Flemming. Efter den ham under nævnte Dato givne Bestalling samt Møntordning skulde Mønterne udmøntes i Overensstemmelse med den gældende Lovgivning 3: den 2 Gange gentagne Ordning af 8. September 1602. Naar der i Beskrivelsen¹⁾ er optaget en fuldstændig Specifikation over Flemmings Udmøntning, er dette misvisende, hvis herved skal antydes, at det var noget nyt, der var indført. Udmøntningsforholdene forblev de samme, hvad ogsaa vil ses ved en Sammenligning af de i Beskrivelsen anførte Udmøntningsforhold med den sammesteds optagne Gengivelse af Forordning 8. September 1602. Det fremgaar ogsaa af et i Rigsarkivet opbevaret Koncept til Flemmings Møntordning, hvori henvises til „gnedigster Ordnung Ihrer May.“, og hvorved er lagt en løs Seddel med Gengivelse af de hidtil gældende Udmøntningsforhold²⁾. At Konceptet, skønt udateret, maa henføres til 1607, fremgaar af, at Daleren regnes til 33 ß l. Allerede 3. Februar 1609 forhøjedes Dalerens Skillingstal til 34 ß l. (68 ß d.), og den 28. September s. A. udstedtes da en ny Bestalling og Ordning for Flemming.

I Rigsarkivet³⁾ er opbevaret en Række Koncepter og Originaler til de forannævnte Møntordninger og Bestallinger; mellem disse findes vedlagt 13 Stkr. Afskrifter af hollandske Instruks for Møntmester, Wardain, Stempelskærer, Møntersvende og Værksfolk, nogle daterede S'Gravenhagen 17. Februar 1606, andre med Henvisning til den bekendte hollandske Møntplakat af 21. Marts 1606.

Det ligger paa Forhaand nær at antage, at disse Afskrifters Tilstedeværelse skyldes Charisius.

Formodningen stiger til høj Grad af Vished, naar man ser hen til Indholdet af Flemmings Bestalling og Ordning af 28. Maj 1607, sammenholdt med Bestallingen af 28. September 1609⁴⁾. Der tales f. Eks. om en Bøsse, hvori der skal lægges Prøver af hver Udmøntning, og hvortil forskellige skal have hver sin Nøgle. Til dette findes Forbilledet i den hollandske Instruks for Wardeinen §§ 16—18.

I Møntordningen af 28. Maj 1607 omtales, at Kongen allernaadigst har tilladt Møntmesteren Hans Flemming paa engelske og nederlandske Købmænds „Forlag“ og Foran-

vermöge unser darüber schriftlich verfasseten und ihm zugestellten Münz-Ordnung an schrott, Korn und Gewichte schlagen und machen möge.“

¹⁾ p. XXI—XXII jfr. p. XX.

²⁾ T. Kanc. før 1670 VIII. Møntsager og Møntmesterregnskaber.

³⁾ Tyske Rentekammerkancelli, Varia Rentekammer I+. Læg: Møntvæsen.

⁴⁾ Num. Foren. Medlemsblad I, p. 15—16.

ledning i Helsingør at slaa 2 Slags Mønt, en Guld mønt efter det romerske Riges Korn og Skrot og en Sølv mønt, som er paavist at være den danske Løvedaler fra 1608¹⁾). Om disse Mønter hedder det videre, at de var beregnede paa at udføres og benyttes paa andre Steder. Hvad særlig Løvedaleren angaar, er det klart, at den skulde benyttes af Nederlændere her, vel de nyindkaldte Købmænd, til Betalinger i Hjemlandet. Det var et Led i Bestræbelserne for at knytte Hollænderne her til Landet og hjælpe dem paa enhver Maade.

Det kan herefter ikke vel betvivles, at vor Flemming i Helsingør er den samme som Borgeren i Leiden.

Hovedbetydningen af dennes Bosættelse maa søges i følgende Forhold.

Hidtil havde Møntvæsenet været en Regnskabssag under Renteriet med simpel Opførelse af Indtægt og Udgift. Af forskellige, iøvrigt ikke meget specificerede Overslag over Indtægter og Udgifter ved Nik. Schwabes Mønt i København²⁾ ses, at han i Tiden fra 10. Februar 1602 til 8. September 1613 har haft Mønten paa Regnskab. I et Overslag over Møntens Gevinst i Tiden fra 10. Februar 1602 til 27. April 1610 omtales udtrykkelig Møntmesterens og hans Folks Aarsløn og Kostpenge, der androg 966 Dlr. I Andreas Metzners Bestalling af 1593 § 1 nævnes en Sum af 850 Dlr. til Løn, Underholdning og Besoldning³⁾).

Med Flemmings Ankomst til Landet indtræder en Forandring. Han bliver Forpagter af Mønten. Det fremgaar tydeligt nok af ovenanførte Bestemmelser for hans Antagelse. Møntmesteren skulde selv bære Omkostningerne ved Indretningen af Mønten i Helsingør. Han skulde selv lønne sine Svende og Folk og finde sig et passende Møntsted i Helsingør. Indførelsen af Prøvebøssen er betegnende. Naar alle Mønterne sloges for kongelig Regning og gik ind i Renteriet, skulde det vel opdages, om der var noget i Vejen med dem. Sloges Mønterne derimod for Møntmesterens Regning, saaledes at kun en Afgift af dem passerede Rentekammeret, kunde det gøres fornødent, at der indførtes en særlig Kontrol. For den ovenomtalte Guld mønts Vedkommende blev det i Flemmings Møntordning derhos indskærpet, at den endelig ikke maatte forringes i Gehalt, saa derved kunde opstaa Skade eller Besværinger. Der udtrykkes herigennem en Frygt, som ved et Forpagtningsforhold var nærliggende.

¹⁾ Num. Foren. Medlemsblad I., p. 65—77.

²⁾ R. A. Møntmestrenes Regnskaber 1602—1635. Forskellige Overslag over Møntens Gevinst 1602—10 m. m.

³⁾ Num. Foren. Medlemsblad I., p. 13—14.

Endelig fastsattes Forpagtningsafgiften, Slagskatten, som Møntmesteren skulde svare af de Mønter, han paa egen Regning og Risiko slog, til følgende Beløb:

- Af Sølvmønten: $2\frac{1}{2}$ Ortsdaler = $\frac{5}{8}$ Dlr. af 1 c. $\frac{1}{2}$ f. S.
- Guldmønten: 14 β l. af 1 c. $\frac{1}{2}$ f. G.
- Løvedaleren: 4 β l. af 1 Troymark f. S.

Leverede Kongen Metallet, skulde Møntmesteren svare 15 % i „fri Gevinst, Slagskatten heri indbefattet“ og levere for 100 Daler Sølv 115 Daler Mønt. Der tilfaldt selvfølgelig herefter Wardeinen en langt betydeligere Opgave end hidtil, hvor han egentlig kun var en Medhjælp for Møntmesteren ved Metallegeringernes Prøvelse, medens Rente-kammeret førte Bog over, hvad Metal der var udleveret Møntmesteren, og hvad denne herfor skulde tilsvare og havde tilsvaret. Nu skulde han paase, hvor store Udmøntninger der fandt Sted, for at Kongen kunde faa sin Afgift deraf. Hans Probering af Mønten var af langt større Betydning end hidtil, idet Møntmesteren nu havde en Egeninteresse i at gaa den lovbestemte Finhed saa nær som muligt, ja til-sidesætte den. Der gaves Møntmester Flemming et Remedium af 2 Gran fint paa Marken¹⁾, øjensynligt en Indrømmelse til ham, nu da han selv skulde staa for Ansvar et og Pengerisikoen og derfor kunde antages i sin Frygt for at paaføre sig selv Tab at gaa under Finhedsgrænsen. Han skulde dog i næste Udmøntning lægge de manglende 2 Gran fra forrige Udmøntning til og gøre Mønten saa meget bedre. Alle disse Forhold skulde Wardeinen i Kongens og Statens Interesse paase; ikke desto mindre drev man Ideen om Møntmesterens Forpagtning af Mønten og deraf flydende Forpligtelse til at bære alle Omkostninger saa vidt, at man lod ham selv ogsaa lønne Wardeinen med 300 Rdlr. aarlig. Til Wardein blev under 15. Juli 1607 udset Guldsmed Johan Post i København²⁾.

Flemmings Regnskaber, som de foreligger i Rigsarkivet³⁾, har da ogsaa en anden Karakter end N. Schwabes ældste Regnskabsoversigt, der indeholder en Opgørelse af Møntens virkelige Indtægter og Udgifter, medens Flemmings kun

¹⁾ R. A. 2. Afd. 1607—1740. Kopier af Møntanordninger. Wardeinens Bestalling.

²⁾ I. c. Bestalling for Post. Han fik heri strængt Paalæg om at have Stemp-lerne under sine Hænder og i sin Varetagt, naar de ikke benyttedes. Han maatte ingen hemmelige Aftaler have med Mester og Svende, men nøje paase Møntordningens Overholdelse. Ingen Skænk og Gave maatte han modtage!

³⁾ R. A. Møntmestrenes Regnskaber 1602—1635.

bliver et Slagskatregnskab 3: en Oversigt over, hvor mange Mønter der er slagne og af hvilken Art, med Opgørelse af Slagskatten af disse.

Det hedder saaledes: Anno 1609 den 8. Juli har ærlig og velagtet Mand, Nicolaus Swaabe, Kon. Mayt.s Møntmester her udi Kjøbenhavn, Johan Post og Hans Goslar, Guldsmede her sammesteds prøberet alle Sorter af hvis Guld og Sølv mønt og ellers anden Mønt af Payement, som Hans Flemmingk, Møntmester udi Helsingør, paa sin egen Bekostning har møntet og forfærdiget udi Helsingør og deraf givet Kongl. Mayt. sin Slagskat fra den 4. August 1607 til den 18. Juni 1609. At denne Opgørelsesmaade var en Lettelse for Rentekammeret, kan næppe betvivles. Det hele Kontrolarbejde gik over paa Wardeinen. Kammeret skulde modtage den rene Fortjeneste.

At man har været stærkt optaget af, hvor højt Slagskatten eller Procenten kunde drives i Vejret, derom vidner de foran omtalte Beregninger og Udkast, der endnu findes opbevarede. Mærkeligt nok synes Flemming til en Begyndelse at have gjort i hvert Fald en Del af Mønten for god, saaledes som det fremgaar af den af Schwabe, Post og Goslar anstillede Undersøgelse og afgivne Attestation¹⁾. De ufine Marker og 4 Skillinger samt 2 Skillinger og 1 Skilling er alle for lødige efter Forordningen af 8. September 1602. At det saaledes var en ængstelig korrekt Forpagter, man havde faaet, var jo egentlig ikke Regeringens Fortjeneste. Princippet var derimod i sig selv højst forkasteligt. Bortforpagtning af Møntregalet og Møntvirksomheden var en slet Opfindelse, som Charisius og Flemming havde ført til Landet. Ved den kunde Danmarks Møntvæsen ikke fremmes. Det skulde med al Klarhed vise sig senere.

Paa Grundlag af de i Rigsarkivet opbevarede Rente-mesterregnskaber, sammenholdte med Møntmesterregnskaber, Brudstykker heraf, Overslag m. v., kan der opstilles følgende Oversigter over de i dette Tidsrum stedfundne Udmøntninger, beregnede i Daler: (se pag. 81)

Guldmøntens Værdi er beregnet efter den oprindelige Møntanordning af 8. September 1602 uanset det i 1604 gjorde Forsøg paa en Nedsættelse, der — efter alt hvad der senere foreligger — næppe har haft varig Betydning. Forsaavidt Udmøntningen i 1604 angaar, kan det derhos ikke ved Sikkerhed oplyses, om den ligger før eller efter 20. November.

¹⁾ Beskr. p. XXII.

Nikolai Schwabes Mønt i København:

Aar	Guld							Sølv									Ialt	
	2 Portug.	1 Portug.	8 D□	6 D□	4 D□	3 D□	ung. Gylden	2 ‰	grov ‰	fin ‰	fin 8 β	grov 4 β	fin 4 β	2 β	1 β	1/2 β		Hvid
1602	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1,491	»	»	»	»	1,174	2,665
1603	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	16,704	»	»	1,107	17,811
1604	»	73 Stkr. 1,241	»	143 Stkr. 858	»	»	2,300 Stkr. 3,738	424	6,387	»	»	9,061	»	6,441	»	1,971	»	30,121
1605	21 Stkr. 714	»	409 Stkr. 3,272	282 Stkr. 1,692	588 Stkr. 2,352	61 Stkr. 183	150 Stkr. 244	»	»	»	»	»	»	8,513	1,414	»	»	18,384
1606	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6,995	9,943	»	128	»	»	»	»	17,066
1607	5 Stkr. 170	10 Stkr. 170	»	»	»	»	2,016 Stkr. 3,276	»	»	4,594	20,368	»	1,944	1,250	»	280	»	32,052
1608	»	»	»	»	»	»	84 Stkr. 136	»	»	»	29,079	»	»	2,447	»	»	»	31,662
Ialt	884	1,411	3,272	2,550	2,352	183	7,394	424	6,387	11,589	59,390	10,552	2,072	35,355	1,414	2,251	2,281	149,761

Guldklippingene fra 1605 er opført efter „Kongens eget Kammers“ Regnskab med Rentekammeret. Medens iøvrigt Mønt fra Kongens Kammer ikke er medtaget i Opgørelsen, idet det er umuligt at se, om det er fremmed og gammel dansk Mønt eller ny Mønt fra Mønten, Talen er om, kan denne specifikke danske Guld mønt jo kun hidrøre fra Nyprägning i Schwabes Mønt. Den er efter Regnskabet, hvori den er optaget, opført under 1605, uagtet saadan Mønt kun kendes med Aarstal 1604, men den kan jo særdeles godt være præget i 1605 med Stempler fra 1604, ligesom den ganske vist ogsaa kan være slaaet i 1604, men først være naaet ind i Regnskabet for det følgende Aar. En Post af 588 Stkr. 4 Dlr. Klipping er i hvert Fald præget i 1605, idet den i Regnskabet 1605—06 omtales som ompræget af en Post 4 Dlr. Klipping, ialt 552 Stkr., der var befundne for vægtige, og som Schwabe derfor maatte omsmelte¹⁾. 3 Daler Guld-klipping er efter de foreliggende Oplysninger udmøntet som halv 6 Daler Klipping. Sølv møntens samlede Beløb udgør 131,715 Daler. I et Overslag over Møntens Gevinst i København fra 10. Februar 1602 til 8. September 1613²⁾ opgøres Sølvudmøntningen til 152,888½ Dlr. 21 ß, dog uden nærmere Specifikation. Efter Rentemesterregnskaberne er i Rentekammeret efter Specifikation i samme Aar modtaget 151,835 Dlr. Sølv mønt. Som det vil ses, er Differencen ikke større, end at man med god Føje kan regne med Specifikationen i Rentemesterregnskaberne som udtømmende for Schwabes Mønts Vedkommende. Iøvrigt haves ingen anden Kilde, naar man vil søge at opgøre de enkelte Møntsorters Udmøntningsbeløb. Saa meget er sikkert, at mindre har Beløbene ikke været, mulig lidt større, idet der kan være udmøntet Beløb for Kongens Kammer eller for Private. Mellem 31. Juli og 3. November 1602 ses Schwabe ikke at have afleveret Mønt i Renteriet.

Hvad Flemmings Mønt angaar, er der opbevaret forskellige Kildeskrifter, der ikke fuldt ud stemmer overens. De kan deles i 2 Hovedgrupper:

1. Siverdt Bech og Jens Juels Rentemesterregnskaber 1. Maj 1608—1. Maj 1610, hvorefter den samlede Slagskat af Flemmings Mønt i Tiden, fra den tog sin Begyndelse den 4. August 1607 og til den 18. Juni 1609³⁾, udgjorde 8,215½ Dlr. 26 ß 4½ Pf.

2. Rentemesterregnskaber og Overslag⁴⁾:

a) Et Register over Udmøntningerne paa Flemmings Mønt fra

¹⁾ f. 216—21.

²⁾ R. A. Møntmestrenes Regnskaber 1602—35.

³⁾ R. A. Rentemesterregnskabet 1609—10 f. 209.

⁴⁾ R. A. Møntmestrenes Regnskaber 1602—35.

4. August 1607 til 18. Juni 1609 — samme Tidsrum som under 1. anført — med Omslag, dateret 8. Juli 1609, hvorefter N. Schwabe, Johan Post og Hans Goslar har prøvet Flemmings Mønter. I dette Register opgø- res Slagskatten til	6,384	Dlr.	7	ß	6	Pf.
b) En Fortegnelse over Penge, der er møntede hos Flemming fra den 2. April 1608, da Svendene be- gyndte at føre Register, til 30. September s. A., og over hvor meget Slagskatten af disse Penge andrager. Herefter er der endnu „nicht oder unverschlagschattet“, d: ikke optaget i Registret under 2 a. en Sum ⅔, 8 ß, 2 ß og 1 ß, hvoraf Slagskatten andrager...	1,455 ³ / ₄	-	3	-	5	-
c) Endelig foreligger der det under 2. b. omtalte Svenderegister, som Bilag til 2 b. Efter dette mang- ler der endnu et Beløb af 105 Mark brutto i fine Marker og 8 ß, hvoraf Slagskatten vilde an- andrage ca.....	50	-	„	-	„	-
Ialt Slagskat...	7,889 ³ / ₄	Dlr.	10	ß	11	Pf.

Der er altsaa en Uoverensstemmelse mellem Doku-
menterne under 1. og 2. af ca. 325 Dlr. Slagskat. I Rente-
mesterregnskaberne findes ikke specificeret de enkelte Udmøntninger, hvis forskellige Beløb maa udtrages af Doku-
menterne under 2., saaledes at 2 a. suppleres med Be-
løbene i 2 b. og c. Forsaaavdt Summerne i disse sidste er
angivne under eet for Marker og 8 ß, er disse fordelte for-
holdsvis efter Udmøntningssummernes Størrelse i 2 a. for
disse Sorters Vedkommende. Der mangler dog sluttelig et
Udmøntningsbeløb, svarende til den manglende Slagskat,
som det er umuligt at fordele, og som der vil blive gjort
nærmere Rede for ved Opgørelsen af Flemmings Udmønt-
ning i det følgende Tidsrum. For det herommeldte Tids-
rum er Udmøntningen opgjort nedenfor, p. 84. Den i Op-
gørelsen omtalte Løvedalers Udmøntningsforhold vil senere
blive oplyst¹⁾.

Af de i 1607—08 udmøntede Summer, tilsammen
124,591 Dlr., er ifølge Regnskaberne udredet i Slagskat til

¹⁾ Num. Foren. Medlemsblad I., p. 74.

Hans Flemmings Mønt i Helsingør:

Aar	Løve- daler	ung. Gylden	grov ƣ	fin ƣ	fin 8 ƣ	fin 4 ƣ	2 ƣ	1 ƣ	Ialt
1607	»	1,232	213	20,635	»	»	402	»	22,482
1608	765 Stkr. = 587	2,455	282	66,652	22,644	3,520	1,262	4,707	102,109
1609	»	»	»	1,370	»	820	»	918	3,108
Ialt	587	3,687	495	88,657	22,644	4,340	1,664	5,625	127,699

Kongen 6,967 Dlr., hvad der gennemsnitlig giver en Fortjeneste paa Mønten af 5,6 %. Af Sølvmønten, Løvedaleren undtagen, var Afgiften som tidligere nævnt $2\frac{1}{2}$ Ort = $\frac{5}{8}$ Dlr. af hver ƣ f. S., hvad der for grove og fine Marker, 8 ƣ, 4 ƣ, 2 ƣ og 1 ƣ vil udgøre henholdsvis 5,94 — 5,85 — 5,73 — 5,84 — 5,47 og 4,86 %. Da Slagskatten regnes af Marken fin og denne udbringes til mere, jo mindre Mønten er, bliver den procentvise Fortjeneste størst, jo større Mønten er. Der foreligger altsaa ikke en Spekulation i ren Skillemønt, som Tilfældet saa ofte var i Tyskland. Af de foreliggende Aktstykker ses, at Mønten udelukkende er slaaet paa Flemmings Bekostning, ɔ: af hans eget Sølv. Havde Kongen selv leveret Sølv, havde hans Fortjeneste efter Kontrakten været 15 %.

4. 3. Februar 1609—3. April 1610.

Rigsdaleren til 68 ƣ d.

Forholdene i Udlandet øvede efterhaanden en stærkere og stærkere Indflydelse paa Pengeforholdene her i Landet. Som allerede skildret for Tysklands Vedkommende steg Dalerens Smaamøntstal nu hurtigere og hurtigere. I en Betænkning af 31. Marts 1600 sættes den til 73 Kreuzer¹⁾, i en Instruktion 1601 til 75 Kreuzer²⁾, den 14. Marts 1607 af kejserlig Raad Mathæus Welser til samme Beløb³⁾, men allerede paa de 3 korresponderende Kredse, Bayern, Franken og Schwabens Møntprobationsdag i Augsburg den 13.(3.)

¹⁾ Hirsch: l. c. III, p. 151.

²⁾ Hirsch: l. c. III, p. 198.

³⁾ Hirsch: l. c. III, p. 311.

Oktober 1606¹⁾ oplystes det, at Daleren paa sidste Frankfurter Messe var handlet til 88 Kreuzer. I Sachsen steg Daleren omtrent 1 Groschen i hvert af Aarene 1604—09²⁾).

Det er ovenfor anført, hvor lidt et Markstykkets Indhold af fint Sølv svarede til en Ortsdalers, og hvor uheldigt Reformen med dennes Udmøntning af finere Lødighed var faldet ud, idet disse Mønters Finvægt var bleven ringere end den grove Marks. Det var følgelig ikke let tænkeligt, at denne Mønt skulde kunne holdes oppe i en kvart Dalers Værd, saafremt den i Omsætningen i større Omfang skulde gaa og gælde for en Hovedmønt og ikke for en Skillemønt.

Men dette blev netop Tilfældet. Da der ikke udmøntedes Dalere, var Omsætningen henvist til de udenlandske Dalere og danske Markstykker, der saaledes blev delvis Hovedmønt. Smaamønten var samtidig noget ringere end andetsteds hjemlet³⁾).

Det kan derfor ikke undre, at Kongen efter Raadslagning paa Kronborg ved Forordning af 17. Marts 1605⁴⁾ om Dalerens Deling i 4 Mark à 16 $\frac{1}{2}$ ß maatte indskærpe Overholdelsen af Forordningen af 12. Maj 1602. Der maa øjensynlig have været en stærk Tendens hos Folk til at forlange et højere Antal Skilling og vel ogsaa mere end 4 Markstykker for en god, fuldvægtig Daler. Denne Tendens kunde kun finde Støtte i den slette Mønt, der strømmede ind i Landet sydfra dels gennem, dels fra selve Hertugdømmerne.

Den nedersachsiske Kreds vedtog i Lüneburg den 12. Maj 1605 en hel Række Bestemmelser vedrørende Møntvæsenet⁵⁾. Man fordømte fremfor alt de mange „Heckenmünzen“ og truede de Fyrster, der tillod deres Oprettelse, med Berøvelse af Møntretten. Særlig vilde man skrive til den kejserlige Fiskal om at skride ind mod Møntstederne i Steinbeck og Altona ved Hamburg. Det sidste Møntsteds Fata kender vi fra den Schauenburgske Mønthistorie. Paa det første Sted havde Hertug Johan Adolf af Slesvig-Holsten-Gottorp et „Lysthus“, som han under 10. Juni 1598 for 10 Aar havde lejet ud til Hamburgeren Matz Puls, der under 25. November 1596 var udnævnt til Møntforvalter

¹⁾ Hirsch: l. c. III, p. 285.

²⁾ J. P. Langermann l. c., p. 432, Anm. 12.

³⁾ R. A. T. Kane. Nieder S. Crays Acta 12, 1596—1614. Neders. Kredses Beslutning af 12. Maj 1605 formaner saaledes til kun at udmønte 70 Stkr. 2 ß l. (4 ß d.) af 1 $\frac{1}{2}$, ikke 74, 75 og flere Stkr.

⁴⁾ Erslev: l. c. I., p. 134.

Secher: l. c. III., p. 181—82, Nr. 208.

⁵⁾ R. A. l. c.

i Slesvig, til Indretning af endnu et Møntværk¹⁾. I Steinbeck og Slesvig maa Matz Puls have drevet en særlig uheldig Virksomhed, der giver Kredsen Anledning til i fornævnte Beslutning at udtale følgende:

De gode grove Rigsmønter forsvinder Dag for Dag i denne Kreds, de slette fremmede og indenlandske Sorter formerer sig hobevis, saaledes at der opstaar en højst skadelig Fordyrelse af de gode Rigsmønter. Derfor maatte alle fremmede Mønter fra andre Kredse, saavel fra Nabokredse som fra mere afsides Steder, herunder — for at ingen skulde tage fejl — in specie indbefattet og medunderforstaaet de slesvigske 2 ß og 1 ß, ikke gives og modtages i Betaling til den Værdi, de hidtil var valverede til, i mere end 6 Maaneder; i den Tid skulde de skaffes væk; efter den Tid maatte de ikke bruges i Handel og Vandel. —

Mønten i Steinbeck, der laa i Holsten og under Kredsens og det tyske Riges Omraade, vilde man altsaa med Magt lade lukke. Mønterne fra Mønten i Slesvig, der laa udenfor Kredsens Magtomraade, vilde man udelukke derfra.

Johan Adolf maatte hurtig give Køb. Allerede den 12. Juni 1605 lod han Matz Puls fængsle og hans samtlige Ejendele forsegle. Dagen derpaa maatte han fra sit Hus Kiel udstede en højst ydmygende „Fürstl. Verordnung vom Valeur der kleinen Müntze“²⁾. Som Indledning bemærker han, at han for en Del Aar siden havde erfaret, at der var stor Mangel paa Smaamønt. Derfor havde han til Befordring af den almindelige Handel tilladt „Unsern Lieben Getreuen Matz Pulsen, Bürgern unserer Stadt Hamburg“ at slaa Mønt i Slesvig efter det hellige romerske Riges Korn og Skrot og efter Kredsbeslutningerne under Trusel om Straf efter Møntordningen, saafremt han handlede derimod. Derfor kunde han jo slet ikke tænke sig og vidste heller ikke andet, end at Matz Puls slog anordningsmæssig Mønt, hvad han ogsaa efter mange Formaninger bestemt havde erklæret. Nu havde Hertugen imidlertid modtaget saa mange Klager, og den nedersachsiske Kreds sat de slesvigske Mønter i saa langt ringere Værd, end de var prægede til, at han følte sig opfordret til at lade hele det slesvigske Møntvæsen undersøge og havde ladet Matz Puls tage „in gebührlicher custodio“, for at han kunde justificere sig for Kredsstænderne (som imidlertid ikke havde noget at gøre i Slesvig), eller hvem det ellers maatte tilkomme (c: den hele Forfølgning var Spilfægteri) og blive ikendt Straf, hvis han

1) Chr. Lange: Nachrichten über die schlesw.-holst.-gott. Münzstätten u. deren Beamte. Berliner Münzblätter. Neue Folge XXVII., p. 241.

2) R. A. Rtk. T. Sekr. Afskrifter af Forordninger vedr. Hertugdømmerne 4. Del, 4. Afd.

ikke kunde retfærdiggøre sig. For at slet Mønt ikke skulde faa Overhaand og de grove Mønter rent forsvinde af Hertugens Fyrstendømmer og Lande, vilde han da advare Enhver, der drev Handel, imod at tage de af hans Møntmester i Slesvig slagne Smaamønter til højere Værd, end de var nedsat til af den nedersachsiske Kreds, nemlig 2 ß for 20 Pf., 1 ß for 9 Pf. og Sechsling for 4 Pf., indtil Matz Puls maatte bevise, at hans Mønt i Henhold til hans Bestalling var i Overensstemmelse med det hellige romerske Riges Anordninger!

Man ved ikke, hvad man mest skal beundre: Frækheden eller Hykleriet. Allerede i 1601 havde Kredsen jo beklaget sig stærkt over Hertugens daværende Møntmester Chr. Vogel i Steinbeck, der imidlertid kun var Møntforvalter eller Møntforpagter Matz Puls's Stedfortræder eller Haandlanger¹⁾. Hertugens „Uvidenhed“ var derfor i temmelig høj Grad mala fides. At Fængslingen af Matz Puls heller ikke betød stort, viste sig da ogsaa snart, idet han allerede 1607 paany var i Hertugens Tjeneste som Møntmester og vedblev at fungere som saadan i adskillige Aar, ligesom hans Søn Heinrich blev Møntmester i Slesvig 1622²⁾.

Hurtigst muligt maatte Kongens Statholder i den kongelige Del af Hertugdømmerne Gert Rantzau følge Hertugens Eksempel for at forhindre, at de slette gottorpske Mønter, der ikke længere kunde gaa og gælde for deres Paalydende i den gottorpske Del, skulde oversvømme den kongelige Del, hvor de endnu kunde forlanges taget til Paalydende.

I Skrivelse af 9. Juli 1605³⁾ indberetter han til Kongen, at Johan Adolf i Henhold til Kredsbeslutning og Advarsel havde fængslet „Matthes Pelsen“ og ved offentligt, trykt Patentmandat nedsat de af ham prægede Smaamønter som ovenanført. Til Advarsel for Undersaatterne i Kongens Gebet, hvor disse Mønter hobevis var indførte, havde han i Kongens Navn og med hans Indsegl bekendtgjort et lignende Mandat og udbeder sig nu, at Kongen ved en Skrivelse til Johan Adolf skal foranledige, at nævnte Møntmester yder Erstatning og atter indveksler den daarlige Mønt, som Kongens Undersaatter maatte have faaet.

Særlig interessant er Slutningen af Statholderens Brev, hvor der kræves Erstatning. Det kunde han roligt forlange, da det var en fremmed Møntmester, Talen var om. Ellers lod man Tabet gaa ud over Borgerne, saaledes som det for Østrigs Vedkommende tidligere er skildret.

¹⁾ C. Lange: l. c., p. 241—42.

²⁾ C. Lange: l. c., p. 244.

³⁾ R. A. T. Kanc. Nieders. Crays Acta 12, 1596—1614.

Kongen havde allerede den 8. Juli, Dagen forud for Statholderens Brev, ladet udgaa om begge Rigerne en Forordning angaaende den slesvigske Mønt, hvori han udtrykkelig fremhæver, at han er kommen udi Forfaring, hvorledes den slesvigske Mønt nu til sidste Kredsday i Lüneburg er bleven afsat, paa enhver 4 β Stykke 4 lybske Penge og 1 β Stykke 2 Penge lybsk, og efter 6 Maaneders Forløb helt forbudt. Da det herefter kan befrygtes, at samme Mønt udi Mængde her ind i Kongens Riger og Lande skulde blive forført, naar den paa andre Steder ikke for sin forrige Værd kan ydes, Undersaatterne til mærkelig Skade, fastsætter Kongen, at i Danmark og Norge skal et slesvigsk 4 β Stykke (2 β l.) gælde 3 β d., en 2 β 4 danske Hvide og 1 β 2 danske Hvide¹⁾. Nedsættelsen er større end i selve Hertugdømmerne, hvad der er naturligt nok overfor fremmed Mønt, medens man forstaar Landsherrens Modvilje mod til Skade for Undersaatterne at nedsætte sin egen Mønt mere end højst fornødent.

Den 4. August 1605 efterfulgtes denne Bestemmelse af en lignende vedrørende den i Sønderborg for den der residerende hertugelige Linie slagne Mønt, om hvilken Kongen var kommen i Forfaring, at den ikke skulde være saa god af Paiement, at den kunde gælde sit fulde Værd²⁾.

Af alle disse Bestemmelser fremgaar klart, at den danske Mønt, skønt den ikke var særlig god, dog paa den anden Side ikke kunde maale sig i Slethed med Hertugerne af Gottorp og Sønderborgs samt Greven af Schauenburgs Mønt. Det var derfor forstaaeligt, om man i Danmark endnu vægrede sig ved at nedsætte Smaamønten yderligere i Forhold til Speciedaleren, tiltrods for at den slette Mønt pressede paa ved Sydgrænsen og søgte at drive Daleren i Vejret. At Slesvig-Holsten ikke var ene om at virke i denne Retning, viser fornævnte Kredsbeslutning, der bl. a. ogsaa omtaler en Møntmester i Meklenburg, der tidligere havde været ansat i Altona hos Greven af Schauenburg, nemlig Klaus Isenbehn (Nikolaus Eisenbein), men var bleven „stukket ud“ af en anden Møntmester, Daniel Kostede, med 1000 Daler³⁾. Han var saa kommen til Hamburg og derefter til Marienehr hos Hertug Ulrik, senere Karl af Meklenburg. Han fik ingen Løn. I det hele taget var det de færreste Møntmestre, der fik Løn. De maatte tage deres Fordel paa Sølvkøbet. Den Slags Kontrakter kunde Kredsen

¹⁾ Secher: l. c. III., p. 188, Nr. 214.

²⁾ Secher: l. c. III., p. 192, Nr. 216.

C. Lange: Samml. schl.-holst. Münzen und Med. II., Berlin, 1912, p. 321, hvor dog Nedsættelsen er ukorrekt gengivet.

³⁾ C. Lange: l. c., p. 331.

ikke anerkende. Møntmestrene maatte lønnes fast „zu abschneidung aller eigennutzigen Finantziren“. Paa dette Punkt tog Kong Christian imidlertid kun daarligt Lære. —

Spørgsmaalet om Dalerens stigende Skillingstal blev atter mere og mere paatrængende. Som det fremgaar af en Indberetning fra Gert Rantzau til Christian IV af 19. Oktober 1609¹⁾, havde Daleren i Stæderne Lübeck og Hamburg i adskillige Aar staaet i 34 ß l. Ifølge Statholderens Indberetning og et Brev fra Baltzar von Ahlefeldt, dateret Steinborch 7. Oktober 1609²⁾, var det saare vanskeligt at komme tilrette med de forskellige Møntværdier i Fyrstendømmernes forskellige Dele, hvis Indbyggere var nærmeste Naboer og bosatte med hinanden i eet Fyrstendømme. Johan Adolf fastholdt dengang Dalerens Ansættelse til 33 ß l., medens den danske Regering da alt havde forhøjet den til 34 ß l. (68 ß d.).

Endnu den 27. Juli 1608 tilskrev Kongen Lensmanden paa Aggershus Enevold Kruse en alvorlig Formaning om at tilholde Menigmand kun at tage 66 ß d. for Daleren eller 4 $\frac{1}{2}$, idet Kongen havde bragt i Erfaring, at hans tidligere udgangne Forordning og Mandat herom ikke blev overholdt og efterkommet³⁾. Brevet viser, at Daleren Mand og Mand imellem var steget over, vel endog meget over, de lovbefalede 66 ß d.

Den 14. November 1608 var der delvist Raadsmøde i Randers, hvortil Kongen den 3. s. M. havde indkaldt 6 Raader for at raadslaa med ham „om nogen forefaldende Lejlighed, som Magt paaligger“. Samme Dag var der afgaaet Skrivelser fra Kansleren til 7 andre Raader angaaende en paatænkt Forhøjelse af Rigsdalerens Værd. I Kanslerens Breve hed det, at Kgl. Majt. var „kommen udi forfaringe, hvorledis richs dalers verdt fast høygst opstiger udi thet rommische rige, saa at en richs daler udi Söstederne allerede gielder 34 ß lubsch, och opber udi Thydschland da gielder den alrede 35 ß lubsch, hvilcket foraarsager, at faa richs daler her udi rigit er at bekomme. Er och at formode, at saa frempt udi thide icke blifver nogit herom af hans mt. forordinerit, da schulde mand icke lettelligen kunde bekomme richs daler, hvilcket vilde thilføye adelen og kiøbstedsmænd her udi rigit, som ofte richs daler in specie schal udgifve, stoer uleilighedt. Hvorfore hans k. m. for raadsom och fornøden anser, at en hver richs daler blifver sat paa 34 ß lubsch eller och 35 ß lubsch, paa thet

¹⁾ R. A. Tysk Rentekammerkancelli, Varia Rentekammer I+, Læg: Møntvæsen.

²⁾ l. c.

³⁾ R. A. Danske Samlinger: Møntvæsen Nr. 581.

mand richs daler her udi riget kunde beholde¹⁾. Han udbeder sig vedkommende Raads Erklæring herover snarest muligt.

Sten Brahe erklærer i sit Svar af 18. November 1608, at Ansættelsen i 34 eller 35 β l. maa ske med det første, „ellers vil her blifve stor brøst for daller udi rigt“.

Breide Rantzau svarer den 16. s. M., at Forandringen er højst fornøden, da de, som skal give Kgl. Majt. Rente-penge, maa give „ein schilling lybsc paa hver daler“.

Arild Hvitfeld anbefaler den 7. s. M., at enhver Rigsdaler bliver sat paa 35 β l., paa det man Rigsdaler her udi Riget kan beholde.

Axel Brahe skriver den 12. s. M., at Rigsdalerne bør sættes til 34 β l., som de gælder i Søstæderne. Dersom de højere blev opsat i Stæderne til 35 β l., som de gælder udi Højtyskland, da kunde de og her blive opsat derefter.

Henrik Lykke anser det ogsaa fornødent, at Daleren sættes til 34 eller 35 β l.

Sten Maltesen udvikler i sit Brev af 6. December, at „det er ingen tvivvel, det dalleren jo blifver forførdt paa di steder, som di høyeste er i pris, och paa det sidste saarre faa schal blifve her i riged indførdt; hvorledes der schal forholdes med mynten, som meste part af bønderne udi derris landschyld opbærris, der om hafver hans mays. en naadig betenkelse.....“

Jakob Ulfeld slutter sig ligeledes til Forhøjelsen.

Af Brevvekslingen fremgaar de forskellige Samfundslags Interesser. Konge, Adel og Købmænd skal bruge Dalere, medens Bønderne betaler Landgilden i Smaamønt. Sten Maltesens Tanke er da den, om ikke Smaamøntsforpligtelserne bør forhøjes, eftersom Smaamønten nedsættes i Værdi i Forhold til Rigsdaleren.

Den Omstændighed, at Dalerne ikke kan beholdes i Landet til det lavere Skillingstal, viser, at Skillemønten ikke her i Landet var god nok til i et Antal af 66 β at udfylde en Speciedaler.

Paa det følgende Raadmøde i Horsens den 24. Januar 1609²⁾ er man enedes om at sætte Daleren til 68 β d., hvorom der udgik Forordning den 3. Februar 1609³⁾. Med Præmissen i Overensstemmelse med det foran udviklede sættes 1 Rigsdaler til 68 β d., 1 Mark til 17 β d. og $\frac{1}{2}$ Mark (8 β) til $8\frac{1}{2}$ β , medens den øvrige Smaamønt nedsættes som Følge af Dalerens Forhøjelse paa Ihændehaverens Bekostning.

¹⁾ Erslev: l. c. I., p. 161 ff.

²⁾ Erslev: l. c. I., p. 166—67.

Secher: l. c. III., p. 252—53, Nr. 295.

Scharling: l. c., p. 91, hvor dog skal læses halvniende for halvfjerde β d. = $\frac{1}{2}$ fl.

Denne Gang fulgte 8 ß Marken og Daleren, saaledes at 8 ß kom til at gælde $\frac{1}{8}$ Daler.

I Perioden fra 3. Februar 1609 til 3. April 1610, altsaa godt et Aar, i hvilket Rigsdaleren gjaldt 68 ß d., udkom ingen Møntanordninger, der officielt forandrede Udmøntningsforholdene. Den 28. September 1609 fik Hans Flemming ny Bestalling¹⁾ som Møntmester og samtidig Bemyndigelse til at slaa Dalere²⁾, hvortil han maa antages allerede 1608 at have forfærdiget Prøvestempler, idet der foreligger Speciedalere fra 1608 med hans Mærke, 2 korslagte Faner eller Hamre³⁾, uden at de dog efter Regnskaberne ses at være slagne i 1608. Omtrent samtidig begyndte Schwabe i København at udmønte Specier.

Naar man nu i Mangel af positive Bestemmelser vil søge at naa til Klarhed over disse Speciers Udmøntningsforhold, maa man først gøre sig klart, at der i Virkeligheden med en ganske enkelt Undtagelse i 1596 ikke under Christian IV før 1609 var slaaet egentlige Specier til Omsætningsbrug. Den i Tabellen p. 60 optagne Specie fra 1597 var en Bryllupsspecie, en Skuepenge. Om dens Lødighed var noget for god, spillede ikke nogen Rolle. Snarere maa den antages ved en Lejlighed som denne med Forsæt at være gjort særlig lødig, idet det maatte være Formaålet, at denne smukke Mønt ved Uddelingen blandt de fornemme Gæster skulde tage sig saa anselig ud som muligt. Specien fra 1600 er kun en Gentagelse af Specien fra 1597, idet der til den er benyttet Reversstempleet fra 1597 med ændret Aarstal. Nogen stor Udmøntning kunde der med et gammelt Stempel ikke blive Tale om.

I Rentemesterregnskabet 1591—92⁴⁾ er nævnt „Prindsens Daller“ i Modsætning til gamle Dalere. Denne Daler, der sikkert er Specien fra 1590, ses ikke at være ført til Indtægt nogetsteds i Rentemesterregnskaberne. Den var en privat Lejligheds mønt, som var uden større Betydning for Omsætningen. Heller ikke „4 Marken“ fra 1596 er, mærkeligt nok, opført i Forbindelse med de andre af Geert

¹⁾ Num. Foren. Medlemsblad I., p. 15—16. I Bestallingen gentages en Formaning fra den ældre Bestalling om at holde Mønten forsynet „mit geübten kunstreichen Eysen Schneydern . . . damitt kein unzierlich und verstümpelt Werck ausgepregett werde“. Heri genkender man Kongens Sans for Kunst. Det kunde være særlig paakrævet at give et Paalæg som det nævnte, naar Speciemøntning nu skulde til at begynde. Forøvrigt har Paalæget ikke frugtet; de helsingørske Specier udmærker sig ikke ved Kunst eller Zirlighed.

²⁾ Beskr. p. XXIII.

³⁾ Num. Foren. Medlemsblad, Løvedaleren fra 1608, I., p. 73, 68.

⁴⁾ R. A. f. 84; Num. Foren. Medlemsblad I., p. 208.

van Campen i dette Aar forfærdigede Mønter. Heller ikke disse Specier synes slagne for kongelig Regning. Dette tyder paa, at Regeringen kun ved festlige Lejligheder kunde føle sig opfordret til at slaas Dalere in specie; ellers var den ikke fristet dertil. Grunden hertil kunde næppe være nogen anden end den, at det med de stigende Sølvpriser ikke kunde betale sig.

Det er klart, at med den Tendens — som allerede gentagne Gange er indgaaende skildret i det foregaaende — hvorefter Fyrsterne ligefrem spekulerede i Indsmeltning af Speciedalere til Udmøntning i Smaamønt, kunde det falde besværligt for en Regering som den danske, der før Kongsbjergs Anlæg ikke besad Bjergværker af nogen Betydning, at udmønte Dalere. Disses Opgave som Hovedmønt var jo — bortset fra et ringe Beløb til Udmøntningsomkostninger — at danne Ækvivalent i Sølv, saaledes at ca. 9 Stkr. udgjorde en Mark fint Sølv. De skulde i Vareomsætningen udgøre en af alle anerkendt tilforladelig Værdimaaler for alle Ting. Tilsidesattes denne deres Opgave, og misbrugtes Mønten i større Omfang til Udmøntning af Skillemønt, fik den som Smelttemateriale en større nominel Værdi i Smaamønt, end 1 Mark fint Sølv i Dalere, rent bortset fra alle Konjunkturer, burde have. Derfor faldt det vanskeligt at skaffe Sølv, i hvert Fald uden Ofre, til Udmøntning i gode Dalere. Regeringen vilde nødig indlade sig herpaa og tilsidesatte derfor sin Hovedopgave paa Møntvæsenets Omraade: at slaas god Hovedmønt.

Det er af Betydning at holde fast herved, naar man skal bedømme, hvorledes Specien udmøntedes nu, da Regeringen ikke længere kunde lade denne Opgave ligge eller i hvert Fald vilde benytte Lejligheden til at paalægge Møntforpagterne som en Del af deres Forpligtelser at skaffe nogen Hovedmønt til Veje, om ikke for andet saa for den kongelige Forfængeligheds Skyld, der ikke tillod helt at savne Specier med kongeligt Billede, Navn og Vaaben¹⁾.

Det faste Udgangspunkt var, at Speciedaleren skulde veje 2 Lod, 8 Stkr. af 1 Mark brutto. Af en Mængde Overslag over, med hvilken Fördel der kunde slaas Smaamønt af Rigsdalersølv, erfares, at 1000 Daler altid regnedes til 125 Lod Sølv brutto²⁾. Af Generalwardein Christoff Bieners Indberetning af 22. Maj 1612 til Møntprobationsdagen i

¹⁾ Selv Schauenburgerne lod slaas enkelte smukke Thalere som en Slags Skuepenge til deres Forherligelse, jfr. Chr. Lange: l. c. II. Tavle 50—54. Det samme gælder de af de braunschweigske Hertuger udmøntede Breddalere, der tillige skulde tjene som en Slags Sparepenge for Befolkningen.

²⁾ R. A. Diverse Rentekammersager ca. 1500—ca. 1660, c. 8.

Lüneburg den 23. s. M.¹⁾ fremgaar, at der regnedes 800 Dalere af 100 Mark brutto.

Hovedspørgsmaalet bliver kun, hvad disse Dalere holdt. I saa Henseende har Prætorius²⁾ oplyst, at Schwabes Dalere var $14\frac{4}{18}$ lødige. Han opfører dem sammen med de fine $14\frac{4}{18}$ lødige Marker og $\frac{1}{2}$ Marker. Til Støtte for denne sin Paastand har han imidlertid i Virkeligheden kun en Udtalelse i en Ekstrakt og Forklaring over Møntmester Nikolai Schwabes Møntmesterregnskaber 10. Februar 1602 til 8. September 1613³⁾, hvori hver $\frac{1}{2}$ Guld ved Opgørelsen af Schwabes Restbeholdning af Guld og Sølv sættes til 112 Daler og hver $\frac{1}{2}$ Sølv til 9 Daler. Denne Beregning giver med 8 Stkr. af Marken brutto ganske rigtigt en Lødighed af $14\frac{4}{18}$. Muligvis har Prætorius tillige anført denne Lødighed paa Grundlag af en Del uunderskrevne Erklæringer, Udviklinger og Notater, der er opbevarede til vor Tid⁴⁾ og vistnok som oprindelig Kilde har Arbejder af Luxdorph. Heller ikke denne ses at have kunnet øse af anden Originalkilde end den nysnævnte, men det synes dog ret betænkeligt at støtte en Udmøntningsformel paa en enkelt Beregning, der kun er Forudsætning for en ren Postering i et Regnskab. Der kunde jo ligesaavel være anført et Gennemsnit af, hvad der ved Udmøntning af al Mønt udkom af 1 Mark f. S. I hvert Fald udelukker Kilden ikke, at Marken udbragtes til mere i Dalerstykker. Tværtimod har dette Formodningen for sig, idet de 9 Daler snarere kan antages for Værdien, Prisen for 1 Mark fint Sølv, hvortil kommer Omkostningerne ved Dalerudmøntningen, saaledes at 1 Mark f. S. i Dalere maa udbringes til mere end 9 Stkr.

Naar Prætorius anfører Schwabes Dalere sammen med de $14\frac{4}{18}$ lødige fine Marker og 8 β eller rettere $\frac{1}{2}$ Marker, skulde dette vel tjene som Bevis for, at denne Lødighed var Dalermøntfodens. Det er forsaavidt rigtigt, som dette var Forudsætningen for Valget af denne Lødighed for de fine Mønter, saaledes som tidligere nærmere udviklet. Ikke destomindre er der stor Forskel paa de to Slags Mønt, idet de saakaldte „fine“ Mønter til Gengæld skrodedes saa lette, at de i Virkeligheden havde en ringere Finvægt end de tilsvarende „grove“ Mønter, tiltrods for at det „fine“ Markstykke i Forordning af 8. September 1602 Nr. 8 ud-

¹⁾ R. A. T. Kanc. Nieder. Sächs. Crays Acta 13: 1609—12, Bilag A. til Afskeden af 23. Maj 1612.

²⁾ Beskr. p. XXIII.

³⁾ R. A. Møntmestrenes Regnskaber 1602—35.

⁴⁾ R. A. „Stemaniana“, Samlinger af Efterretninger og Betænkninger, Møntvæsenet vedrørende.

trykkelig er erklæret for $\frac{1}{4}$ Daler¹⁾. Det er tidligere vist, hvor lidt den fine Mark svarede hertil. Selve Møntordningen lader den ogsaa udbringe til over $10\frac{1}{2}$ Daler af Marken fin. For disse Mønters Vedkommende var det derfor saare let at overholde den rene, uforfalskede Dalerlødighed. Man tjente jo godt paa dem. Helt anderledes stillede Sagen sig, naar Talen blev om Dalere, hvis Vægt ikke kunde forringes. Da hørte Fortjenesten op.

Langt snarere kunde anføres, at $14\frac{4}{18}$ Lødighed var det romerske Riges Thalers²⁾. Skulde de danske Dalere gaa jævnsides med disse, maatte de være af samme „bonitate intrinseca“, den de tyske Møntteknikere og Sagkyndige ikke blev trætte af at berømme og fremhæve. Af Generalwardein Bieners fornævnte Indberetning fremgaar imidlertid, at man i Slesvig, Lübeck, Hamburg og Lüneburg konsekvent udnyttede det tilladte Remedium paa Kornet: 1 Gran paa Marken, til kun at gøre Dalerne $14\frac{3}{18}$ lødige. Der er paa Forhaand ikke den mindste Grund til at formode, at de danske Møntmestre ikke skulde have gjort det samme. Det bekræftes da ogsaa af en Tilførsel i Siverdt Bechs Rentemesterregnskab for 1610—11³⁾ angaaende nogle Dalere, som er annammet af Møntmester Flemming. De opgives som $14\frac{3}{18}$ lødige. De af Flemming i Proberæsken nedlagte Prøvestykker var prøberede af Nik. Schwabe og Hans Goslar og befundne lige saa gode som Kurfyrsten af Sachsens⁴⁾. For Hans Flemmings Dalere haves derhos den positive Oplysning i et Møntregnskab, aflagt af ham og hans Søn Casper Flemming for Tiden 2. December 1610 til 7. April 1615⁵⁾, at Daleren var 14 lødig, og at der svarede 3 β l. i Slagskat af Marken. Den ringe Slagskat i Forhold til den sædvanlige tyder paa Vanskeligheden ved til den forhaanden-værende Sølvpris at udmønte Dalere. Det ringe Beløb, 219 Mark $11\frac{1}{2}$ Lod Sølv, sammenlignet med Udmøntningerne af Smaamønt, stemmer hermed. Det er klart, at

¹⁾ Scharling: l. c., p. 90.

R. A. 2. Afd. 1607—1740. Kopier af Møntanordninger. Flemmings Møntordning, 28. Maj 1607, Nr. 7.

²⁾ Shaw: l. c., p. 393. Rigsdagen i Augsburg 1566.

³⁾ R. A. f. 255—56: Den 26. Oktober 1610 annammet af Hans Flemming i Helsingør og tilforordnet Wardein Matthias Gudtenraade Slagskat anl. hvis nye danske Rigsdaler han udi Helsingør paa egen Bekostning har møntet fra 19. Oktober 1609 efter hans ny Bestilling er udgangen og til den 13. Oktober 1610, ialt 649 $\frac{1}{2}$ 15 L. 3 O. 1 Q., af hver Lødemark fin, 14 Lod 3 Gran „som den bør at holde“ 6 β d.

⁴⁾ Dette er rimeligt nok, idet der findes danske Rigsdalere, der kan ses at være slagne paa sachsiske Thalere!

⁵⁾ R. A. Møntmestrenes Regnskaber 1602—35, jfr. Beskr. p. XXIII.

man kun vanskeligt kunde skaffe bedre Lødighed. Af Siverdt Bechs Rentemesterregnskab 1. Maj 1614 til 1. Maj 1615¹⁾ ses f. Eks., at 1 Mark fint Rusølv kunde koste indtil 10 „Rixdaler“. Naar Lødigheden ovenfor opgives som $14\frac{3}{18}$, havde man valgt den med Remedium nedsatte tyske Lødighed. Møntmesteren lod atter denne nedsatte Lødighed yderligere forringes, mulig under Paaskud af Remedium.

Møntedes Daleren 14 lødig i Helsingør, er det højst usandsynligt, at Schwabes københavnske Dalere skulde være bedre. Kølles Tabeller stadfæster dette²⁾. Forsaavidt han et Øjeblik anfører en Lødighed af $14\frac{4}{18}$ ³⁾, er det sikkert kun et Ekko af Prætorius's Opgivende, for hvilket der som nævnt ikke gives nogen sikker Kilde som Hjemmel.

Ganske vist findes en Attest af Schwabe, Post og Goslar paa det af Flemming for Tiden 4. August 1607—18. Juni 1609 aflagte Regnskab, dateret 8. Juli 1609, hvorefter en enkende Dalers Lødighed var $14\frac{1}{18}$. At Flemming inden Bemyndigelsen af 28. September 1609 har møntet en Prøvedaler⁴⁾ fra 1608 eller 1609 bedre end senere hen, kan ikke undre, naar vi ved, at han ogsaa slog anden Mønt bedre, end han var forpligtet til. Det er rimeligst at antage, at Dalerne oprindeligt skulde have været udmøntede $14\frac{3}{18}$ lødige, men at denne Forpligtelse ikke har kunnet overholdes, saaledes at Lødigheden efterhaanden er gaaet ned til $14\frac{1}{18}$ og 14.

Hermed stemmer Beregningerne i de foran omtalte Overslag fra de første ca. 18 Aar af Aarhundredet. Paa mange forskellige Steder i disse forudsættes en Lødemark Daler at holde „udi fiin 14 Lod“. Et enkelt Sted bemærkes, at det kan knibe med Vægten⁵⁾, men at Dalerne skulde kunne udbringes til mere, er der ikke Tale om.

Under disse Omstændigheder kan man forstaa, at der ikke fremkom nogen offentlig Tilkendegivelse om Dalerens Udmøntningsforhold. Det kunde skade denne Hovedmønt i dens internationale Omdømme og Cirkulation.

I Sverige var Rigsdaleren kun 14 lødig⁶⁾; i Hamburg satte man sluttelig Bankodaleren til $9\frac{1}{4}$ Stkr. af Marken fin. —

Den 9. August 1609⁷⁾ beordrede Kongen nye fine danske

¹⁾ R. A. f. 203.

²⁾ Beskr. p. LVIII. Species 4. Post, jfr. p. XXIII.

³⁾ l. c., p. LVIII. Species 1. Post.

⁴⁾ R. A. Rentemesterregnskabet 1610—11, f. 255—56, hvorefter der tidligere var oversendt Kongen 2 Prøvedalere.

⁵⁾ Num. Foren. Medlemsblad Nr. 2, p. 8.

⁶⁾ Myntdir. berätt. 1913, p. 76—77.

⁷⁾ R. A. Diverse Rentekammersager ca. 1500—ca. 1660.

Metal	Lovbestemt Værdi	Beskr. Nr.	Stkr. paa 1 $\frac{1}{2}$ c. brutto	Lødighed		Stkr. paa 1 $\frac{1}{2}$ c. fin	Den fine $\frac{1}{2}$ c. udbragt til	Brutto- vægt gr.	Fin- vægt gr.
				Lod	Tusinde- dele				
Sølv	Reichsthaler	»	8	$14\frac{4}{18}$	888,88	9	9 Dlr.	29,232	25,984
—	Reichsthaler med Remedium	»	—	$14\frac{3}{18}$	885,42	$9\frac{3}{85}$	$9\frac{3}{85}$	—	25,882
—	Rigsdaler	56	—	14	875	$9\frac{1}{7}$	$9\frac{1}{7}$	—	25,578
—	Løvedaler	91	9 paa Troy $\frac{1}{2}$	12	750	12 paa Troy $\frac{1}{2}$	$8\frac{3}{4}$ Dlr. à 66 β	27,341	20,506
—	4 β fin	132	172	$14\frac{4}{18}$	888,88	$193\frac{1}{2}$	11 Dlr. 1 $\frac{1}{2}$ 9 β	1,360	1,209

4 β Stykker udmøntede, 172 Stkr. af Marken brutto, medens Tallet hidtil havde været nøjagtig det dobbelte af 8 Skillernes: 160.

Medens de sidste søgtes opretholdte som $\frac{1}{8}$ Dalere, havde man opgivet at opretholde 4 β som $\frac{1}{16}$ Daler og lod dem derfor blive ringere.

For denne Periodes Vedkommende er der herefter Grund til at anføre Udmøntningsforholdene, p. 96, for Speciedaleren og 4 Skillingen, hvorhos Løvedaleren medtages til Sammenligning med Specien, medens den anden fremmede Mønt, som hjemles i Flemmings Møntordning, den ungerske Gylden, ikke giver Anledning til Omtale, idet dens Udmøntningsforhold ikke er ændrede. Det er muligt, at den senere udmøntedes et Par Gran bedre end $23\frac{1}{3}$ Karat for at bringe den i Overensstemmelse med det romerske Riges Bestemmelser om denne Mønts Korn og Skrot¹⁾, men dette har ikke nogen væsentlig Interesse for dansk Mønthistorie.

Af foranstaaende vil ses, at Løvedaleren i Koncept til Flemmings Møntordning rigtigere er beregnet til 52 β d. end i Originalen til $50\frac{2}{3}$ β ²⁾.

Udmøntningsbeløbene er følgende:

Nik. Schwabes Mønt i København:						
Aar	Dalere	fin 8 β	4 β	2 β	$\frac{1}{2}$ β	Ialt
1609	2,000	225	4,528	716	1,897	9,366

Disse Beløb findes optagne i Rentemesterregnskaberne for 1608—09 og 1609—10 som afgivne til Rentekammeret fra 20. April 1609—7. December 1610. Fra dette sidste Tidspunkt til 31. Maj 1611 ses ingen Mønt at være afleveret af Schwabe til Renteriet. Der kan ikke opgives noget særligt Slagskatbeløb for denne Udmøntning.

Hvad Hans Flemmings Mønt angaar, findes Udmøntningsbeløbet for Løvedalere, der er slagne i 1608, optaget under foregaaende Tidsafsnit.

Hans Flemmings Mønt i Helsingør:								
Aar	ung. Gylden	fin $\%$	grov $\%$	fin 8 β	fin 4 β	grov $\frac{1}{4}$ β	1 β	Ialt
1609	599	8,474	873	650	794	644	1,726	13,760

¹⁾ Shaw: l. c., p. 390 og p. 391: $23\frac{2}{3}$ Karat.

²⁾ R. A. T. Kanc. før 1670 VIII. Møntsager og Møntmesterregnskaber.

De under foregaaende 3 Tidsafsnit optagne Tabeller over Udmøntningerne er som gentagne Gange fremhævet uddragne af Rentemesterregnskaberne sammenholdte med Møntmesterregnskaberne, saavidt saadanne findes. Møntskriverregnskaber findes endnu ikke i denne Periode.

For Schwabes Mønts Vedkommende er Tabellen udelukkende grundet paa Rentemestrenes Regnskaber, i hvilke Beløbene alene findes specificerede. Hovedsummerne udgør følgende Beløb:

Rentemesterregnskab	1602—03	16,912	Dlr.	8	ß
—	1603—04	14,325	—	”	-
—	1604—05	27,008 $\frac{1}{2}$	—	13	-
—	1605—06	15,193 $\frac{1}{2}$	—	12 $\frac{1}{2}$	-
—	1606—07	10,204	—	”	-
—	1607—08	35,549	—	7 $\frac{1}{2}$	-
—	1608—09	24,333 $\frac{1}{2}$	—	12	-
—	1609—10	6,349 $\frac{1}{2}$	—	17	-
—	1610—11	—	—	—	-
—	1611—12	1,958	—	33	-
		Ialt ca.	151,835	Dlr.	

Sammenlægger man Sølv møntbeløbene fra de 3 Tabeller for disse Tidsrum:

1602	8,800	Dlr.
1602—08	131,715	—
1609	9,366	—
ialt		149,881 Dlr.

med det i Rentemesterregnskabet for 1611—12

anførte Beløb 1,958 —

der først vil blive indtaget i Udmøntningstabellen for det følgende Tidsafsnit,

udkommer 151,839 Dlr.

som efter Afrundingerne af de specificerede Beløb stemmer med Rentemesterregnskabernes Hovedsummer og tillige tilnærmelsesvis med det af Møntmester Schwabe selv i forskellige summariske Oversigter over Sølvudmøntningen i alle disse Aar opgivne Beløb 152,888 Dlr., jfr. ovenfor p. 82. I et Overslag over samme Mønt i Tiden 1602—10 opgiver han en Sum af 150,930 Dlr., medens Rentemesterregnskaberne for samme Tid har 149,877 Dlr., foranstaaende Tabeller ialt 149,881 Dlr. Med det foreliggende Materiale vil man ikke lettelig komme Sagen nærmere i Nøjagtighed.

I sidstnævnte Overslag opgives det udmøntede Guld til 21,275 Dlr. Ifølge Tabellen 1602—08 udgør Guldmønten

en samlet Sum af 18,048 Dlr. De manglende Summer af Guld og Sølv kan hidrøre fra ny Mønt til Kongens Kammer, uden at dette med Sikkerhed kan ses af Rentemesterregnskaberne, eller fra Guld- og Sølvarbejder, særlig Kontrafeyer — Guld- eller Sølvmedailler af Speciestørrelse med Kongens Billede paa Forsiden og paa Bagsiden en taarnet Krigselefant, at bære af Riddere i Kæder om Halsen —, som Schwabe har leveret.

Hvad angaar Flemmings Mønt, kan der til de tidligere nævnte Hoveddokumenter føjes et hans Register vedlagt Regnskabsbilag Nr. 14, Undernummer 1: En Kvittering, udstedt i Helsingør den 21. April 1609 af Johan Post til Flemming for Modtagelsen af en Sum: 1829 $\frac{1}{4}$ Dlr. 3 β 8 Pf., som han er Kongen skyldig „von wegen ettliche schlegschatz und auch von dem troischem gewichte“. Naar man lægger dette Beløb til det i Flemmings Hovedregister opgjorte Slagskatbeløb 6384 Dlr. 7 β 6 Pf., for hvis enkelte Poster der fra Wardeinens Haand iøvrigt foreligger, Sum for Sum, specificerede Kvitteringer med Angivelse af de enkelte Udmøntningers Størrelse, Gehalt m. v., medens kun fornævnte Kvittering er saa almindelig formuleret som citeret, fremkommer paa ca. 2 Daler nær det efter Siverdt Bechs Rentemesterregnskab 1609—10 opgjorte samlede Slagskatbeløb 8215 $\frac{1}{2}$ Dlr. 26 β 4 $\frac{1}{2}$ Pf. Det er efter det ovenfor p. 82 oplyste klart, at der har foreligget nogle Uordner ved Slagskattens Beregning. Dels er Slagskatten ligefrem ikke opgjort for en Del Posters Vedkommende, dels er den i Hovedregistret for i hvert Fald 3 Poster: 459 Mark Skillinger, 137 Mark fine Markstykker og 164 Mark fine 4 Skillinger fra Begyndelsen af Aaret 1609 opgjort, som om der var Tale om cølske Vægtmark, tiltrods for at det udtrykkelig oplyses, at Vægten ikke er cølsk. Det kan da kun have været Troymark — en for en Hollænder som Flemming særlig nærliggende Vægtberegning — saaledes som det er godtgjort for Løvedalernes Vedkommende¹⁾, og som det ogsaa er antydnet i Posts foran omtalte Kvittering. For disse 3 Posters Vedkommende er derfor Møntsummerne beregnede efter Troyvægt, saaledes at en Mark:

Skilling er regnet.....	til 153 Stkr.
fine 4 Skillinger.....	- 169 —
fine Marker.....	- 40 —

hvorhos de efter de tilføjede Datoer er fordelte mellem dette og forrige Tidsafsnit. Det er og kan ikke blive fuldt nøjagtigt, idet der ikke foreligger et egentligt „Værksregister“

¹⁾ Num. Foren. Medlemsblad I. Nr. 13.

3: Bog over selve Smeltningerne og Prægningerne, der godt kan ligge noget forud for Wardeinens Probering.

Den øgede Slagskat, for hvis Efterbetaling Post har meddelt Kvittering under eet, skyldes altsaa dels nogle Poster, der er opførte i den vægtigere Troymark, og hvoraf Kongen skulde have større Slagskat end den for 1 cølnsk Mark fastsatte, der var beregnet af en Række andre Summer, om hvilke det udtrykkelig siges, at de er opførte i cølnske Mark, der er ca. 12 gr. lettere, dels en Del Poster, som Flemming maatte erkende slet ikke at have medtaget i Registret. Sammenholder man nu den erlagte Slagskat 8215 Dlr. med de i Tabellen opgjorte Udmøntningsbeløb for:

1607—09.....	127,699 Dlr.
1609	13,760 —

Ialt... 141,459 Dlr.

vil det ses, at Slagskatten udgør 5,81 %, hvad der stemmer med, at Hovedsummen er slaaet i fine Marker ca. 97,000 Dlr. og fine 8 Skillinger ca. 23,000 Dlr., hvoraf Slagskatprocenten som tidligere nævnt udgør 5,85 à 5,73 %.

Den danske Slagskatberegning $2\frac{1}{2}$ Ortsdaler af 1 Mark fint Sølv gav — som tidligere berørt — ikke Kongen Anledning til som i Tyskland at tjene mest paa den ringeste Smaamønt og følgelig heller ingen Opfordring til at fremme denne Udmøntning. For Kongen var Mellemssorten: ½, 8 ß og 4 ß mest magtpaaliggende. Af dem fik han sin Slagskat uden en alt for stor Udnyttelse af Mønten, medens paa den anden Side Møntmesteren undgik den højere Arbejds løn ved den stærke Udstykning af Sølvmarken i den ringeste Mønt.

5. 3. April 1610—4. Juli 1616.

Rigsdaleren til 74 ß d.

Forhøjelsen af Dalerens Skillingstal til 68 kunde kun være rent midlertidig. Kongen havde selv gennem Kansleren spurgt Raaderne, om man skulde vælge 34 eller 35 ß l. Man valgte ganske naturligt det mindste Antal for ej at paaføre Ihændehaverne af Smaamønten alt for stor Skade, og for at den nymøntede Skillemønt vedblivende kunde udbringes saa højt som muligt. Men man maatte være klar over, at den trufne Forholdsregel ikke kunde være fyldestgørende til Dalernes Bevarelse i Landet eller oprettholdes ret længe.

Den 6. Maj 1609 havde de udskrivende Fyrster i den nedersachsiske Kreds udskrevet Kredsmøde og Probationsdag til Halberstadt den 26. Juli bl. a. i Anledning af Ud-

stedelsen af en ny Møntordning for Kredsen, indtil en almindelig Rigsdagsbeslutning kunde komme til at foreligge. Man hørte de sædvanlige Klager over Skade for høje og lave, Mønternes uvisse Værd m. m. I et Postscriptum meddeles, at Fyrsterne lige havde faaet Underretning fra den øvresachsiske Kreds om dens seneste Beslutning i Møntsagen¹⁾. Mødet blev udsat ikke mindre end 3 Gange for sluttelig at berammes til Afholdelse i Gardelegen den 20. November 1609. En mellem Lübeck og Hertugen af Sachsen-Lauenburg opstaaet Strid kan have medvirket hertil. Mest sandsynligt er dog, at man har villet afvente Resultatet af den øvresachsiske Kredses yderligere Overvejelser i Møntsagen. Det var nemlig paa denne Kredses Probationsdag i Frankfurt a/O i Maj besluttet paa Probationsdagen i Oktober at fastsætte en almindelig Valvation af Mønterne efter indhentet Betænkning af Generalwardeinen Christoff Biener. Mødet fandt Sted i Leipzig, og Beslutning blev truffet den 13. Oktober 1609. Den da foretagne Værdsætning af Mønterne oversendtes den nedersachsiske Kreds og blev afgørende for dennes Beslutninger, idet „Afskeden“, forsaavidt Valvationen angik, blev enslydende med Nabokredsens²⁾.

Den indvarslede Kreds- og Probationsdag i Gardelegen maa af den danske og de slesvig-holstenske Regeringer være tillagt Betydning og imødeset med en vis Spænding.

I et Brev fra Statholderen Gert Rantzau til Kongen, dateret Haderslev den 23. Juni 1609, hedder det angaaende den tilstundende Kredsda³⁾: „Was sonsten aber die Münz anbelangend were wohl hochnötigt, das durch algemeine Schluss und abschied solche unleitige und den armen Unterthanen unertregliche Ungelegenheit und beschwerung so bis hero in ersteigerung und darauff alsbalt verringerungh der Münz widhaltigh practiciret werden, gantzlich abgeschaffet und seine richtige masze gegeben werden muchte, wie ich dann für glaubewürdigh berichtet, dass die Thaler in Niederlanden und sonsten an anderen ortzen wieder abgesetzt sein sollen.“

Dette lyder efter hele Situationen ikke troligt⁴⁾, men den gode Statholder kendte sikkert sine Overordnedes Ønsker, der ikke gik i Retning af at faa Rigsdaleren yderligere forhøjet. Vel havde man oprindeligt tænkt sig Muligheden af at gaa til 35 ß l. (70 ß d.); nu havde man den 3. Februar bestemt sig for 34 ß l. (68 ß d.); længere vilde man nødtigt strække sig. Det fremgaar tydeligt af Hertug Johan Adolfs

¹⁾ R. A. T. Kanc. Niedersächs. Crays Acta 12 a, 1609.

²⁾ Hirsch: l. c. III., p. 388, 393, jfr. p. 390—91.

³⁾ R. A. T. Kanc. Niedersächs. Crays Acta 12 a, 1609.

⁴⁾ Jfr. Shaw: l. c. Tavlen ved p. 83.

Tillægsinstruktion, dateret Oktober 1609, til hans og Kongens Afsending paa Kredsagen, Dr. Jonathan Gutshoff.

Han skulde i Christian IV's og Johan Adolfs Navn bestemt holde paa, at Rigsdaleren ikke sættes højere end til 33 ß l., da dette allerede var i Strid med det i Riget publicerede Edikt, hvorefter den kun skulde holde 32 ß l., og den altsaa var steget 1 ß.

Særlig skulde han inden den almindelige Raadslagning tale med Gesandterne fra Johann Friedrich, Ærkebisp af Bremen, Hertug Ernst af Lauenburg og Hertug Karl af Meklenburg samt fra Staden Lübeck, som Kongen og Hertugen havde plejet Raad med om denne Sag, for at de kunde optræde med samlede Stemmer paa dette Punkt.

Ved Siden heraf fik Gesandten Ordre til at klage over Ernst af Holstein-Schauenburgs Mønt i Altona, der var overladt nogle Jøder mod Pension, og hvorfra en Mængde daarlige 2 Skillinger indførtes. Kredsen skulde i et Brev til Greven formane ham til at lukke dette ulovlige Møntsted. Den daarlige Mønt skulde valveres. Forbydes den, maa Gesandten sørge for en Frist, inden hvilken Indbyggerne kunde blive af med den(!).

At Hertugen instruerede Gesandten om at holde Daleren nede paa 33 ß l., synes mærkeligt, i hvert Fald forsaavidt han tillige taler i Kongens Navn, eftersom denne da i Kongerigerne havde udstedt Forordning om dens Forhøjelse til 34 ß l. (68 ß d.). Hertugen har sikkert paa dette Punkt handlet uden Mandat fra Kongen i stærk Egeninteresse for at holde sin egen — som vi har set i det foregaaende — ikke for gode Smaamønt oppe.

Dette bekræftes af et Brev fra Gert Rantzau til Kongen af 15. December 1609¹⁾. Han havde efter Kongens Ordre instrueret Gesandten paa Kredsagen om, at Rigsdaleren skulde sættes til 34 ß og ikke til 33 ß l. Nu har han først faaet Kundskab om den med Brevet følgende Bi- eller Additionalinstruktion fra Hertug Johan Adolf, hvorefter Gesandten saavel i Kongens som i Hertugens Navn skulde holde paa Rigsdaleren til 33 ß l. Saavidt han vidste, mente Kongl. Majt., at Rigsdaleren i hans Lande skulde gaa til 34 ß l. Derfor var en saadan Tillægsinstruks ikke fornøden.

Dette Brev aabner for Møntvæsenets Vedkommende Indblik i en vis Divergens mellem de to Svogre, Konge og Hertug, der iøvrigt i det store og hele kom godt ud af det sammen. I denne Sag synes Hertugen at have været af en noget anden Mening end Christian IV og ikke at være meget tilbage for til en vis Grad at gaa bagom Kongen.

¹⁾ R. A. l. c.

Saa holdtes da Kredsdagen i Gardelegen i November, og den Beslutning eller „Afsked“, der under 25. November 1609 endte Kredsdagen, blev af ikke ringe Betydning, ikke blot for Holsten, men gennem Slesvig ogsaa for Kongens øvrige Lande, saavist som det ikke var muligt ret længe at holde en anden Rigsdalerkurs paa denne Side Ejderen eller Kongeaaen end mellem Ejderen og Elben.

Først undersøgte man forskellig Mønt, som var befunden for ringe. Det var Tilfældet med den meklenburgske Møntmester Simon Lüdemanns 2 ß (4 ß d.), den Hildesheimer Møntmester paa St. Moritzburg, Hans Lockendries 2 ß l. og Hildesheimer Møntmesteren i Peine, Caspar Kohls Silbergrotschen. Med Hensyn til den schauenburgske Mønt i Altona havde man skrevet til den nederhinske Kreds om dens Afskaffelse. Greven burde ikke have en Mønt, der hverken besøgtes af den nederrhinske eller nedersachsiske Kredswardein.

Al denne slette Mønt havde den danske Regering imidlertid allerede ved Forordning af 4. Oktober 1609¹⁾ ganske forbudt, idet Kongen havde bragt i Erfaring, at den allerede af flere omliggende Herrer og Stæder²⁾ var afskaffet, og det derfor kunde befrygtes, at den i Mængde hid ind i Kongens Riger skulde blive „forført, naar den paa andre Steder er afskaffet och intet maa gielde“.

Paa Grund af Slethed gik Mønten altsaa nu mellem Rigerne, idet det ene Land søgte at skubbe den over paa Naboen!

Efter Møntundersøgelsen havde Kredsdagen dernæst taget hele Møntvæsenets sørgelige Tilstand op til Overvejelse. Om Skaden paa offentligt og privat Erhverv, Næring, Indkomster og Haandtering samt den almindelige Commerce var man ganske enig.

I og for sig var de hittidige Rigsanordninger, Edikter og Bestemmelser tilstrækkelige. Skulde der foretages noget nyt, burde det ske ved en Beslutning af en Rigsdag eller almindelig Forsamling af Kredsene. Kunde man imidlertid ikke haabe paa en Rigsdag eller Kredsforamling i den nærmeste Fremtid, maatte man for at bringe Korrespondens til Veje med Naboerne: den øvresachsiske, kurfyrstelig-rhinske og øvrerhinske Kreds, og idet man fastholdt Rigsanordningernes Bestemmelser om den hele Rigsdalers bonitas intrinseca, vedtage en almindelig Valvation.

¹⁾ Secher: l. c. III., p. 264, Nr. 309.

²⁾ Man kommer herved til at tænke paa de i Johan Adolfs Additionalinstruktion af Oktober 1609 omtalte Stænder, med hvilke Kongen og Hertugen havde plejet Raad om Møntvæsenet.

Mønten	Bøhmisk Møntfod		Meissner Møntfod		Lybsk Møntfod	
	Batzen	Fl.—Kreuzer	Groschen—Pf.	Fl.—Gr.—Pf.	Skilling	Fl.—β—Pf.
Guld: Rhinsk Gylden.....	25	1½ — 10	33 — 4	1 — 12 — 4	44½	1—16½—
Dukat.....	34	2 — 16	45 — 4	2 — 3 — 4	60½	2— 4½—
Engellot	49	3 — 16	65 — 4	3 — 2 — 4	87	3— 3 —
Rosenobel	75	5 —	100 —	4 — 16 —	133½	4 — 21½—
Skibsnobel.....	64	4 — 16	85 — 4	4 — 1 — 4	114	4 — 2 —
Solkrone	30	2 —	40 —	1 — 19 —	53½	1—25½—
Pistoletkrone.....	28	1½— 22	37 — 4	1 — 16 — 4	50	1—22 —
Dobb. Krone	60	4 —	80 —	3 — 17 —	106½	3—22½—
Guldreal	24	1½— 6	32 —	1 — 11 —	42½	1—14½—
Sølv: Rigsdaler in specie.....	21	1 — 24	28 —	1 — 7 —	37⅓	37 — 4
Rigsgylden	18	1 — 12	24 —	1 — 3 —	32	32 —
Sølvkrone	24	1½— 6	32 —	1 — 11 —	42½	1—14½—

Samtidig fastsatte man

1 Zahlthaler.....	til 24	Silbergroschen = 32	ß l.
1 Florin.....	- 21	— = 28	—
1 Mark lybsk	- 12	— = 16	—
1 Speciedaler.....	- 28	— = 37 ¹ / ₃	—

Af de valverede Mønter hidsættes p. 104 nogle af de vigtigste, hvis indbyrdes Værdi ikke er uden Interesse for hele Pengevæsenets Historie gennem dette Tidsrum.

Foranstaaende Tabel giver endnu Anledning til følgende Sammenstillinger:

- 1 Batzen = 4 Kreuzer.
- 1 Florin = 15 Batzen = 60 Kreuzer.
- 1 Florin i Kreuzer = 20 Groschen.
- 1 Florin i ß eller Groschen = 21 Groschen.
- 1 Groschen = 3 Kreuzer = ³/₄ Batzen.
- 1 Groschen = 1¹/₃ ß l. = 2²/₃ ß d.
- 1 Skilling lybsk = 2¹/₄ Kreuzer.

Ønskede man at omsætte ß i Daler, maatte man først gøre sig klart, om man ønskede Værdierne angivne i Regningsdalerne à 32 ß l. eller Speciedalere à 37¹/₃ ß l.

Foruden denne ret omfattende Valvation vedtog Kredsdagen, at ingen af Stænderne inden næste Probationsdag maatte slaa mere end 50 cølnske Mark i enkelte og dobbelte, Silbergroschen og Skilling, af Dalergehalt, henholdsvis 234, 116, 360, 153 Stkr. af den 14—14⁴/₁₈ lødige Mark¹⁾. Som det af Valvationen fremgaar, var man nu gaaet til at lovfæste en bestemt Adskillelse mellem paa den ene Side Dalerstykket (Specien) og Gyldenstykket, paa den anden Side Daleren og Florinen. Man beholdt Th(D)alernavnet for et Skillingstal af 32 og Florin(Gylden)navnet for et Skillingstal af 28, uanset at dette Antal Skilling ikke svarede i Sølvindhold til Dalerstykkets eller Gyldenstykkets Finvægt. Forskellen mellem Thaler i Mønt og Thaler i specie blev herefter større og større. Fra først af skyldtes Indførelsen af denne Regningsdaler vel det konservative Ønske om vedblivende at kunne give det gamle Tal af 32 ß Navnet Daler, som Folket oprindeligt var tilvant. Samtidig fastslog man som lovlig en i Befolkningen som Følge af Øpgælden paa Specien mod Smaamønt indført Praksis, hvorefter man vel kaldte 32 ß l. (64 ß d.) en Daler, men samtidig var vant

¹⁾ R. A. l. c. 13, 1609—12, jfr. Hirsch: l. c. III., p. 390—91.

R. A. Tyske Rentekammerkancelli, Varia Rentekammer I+, Møntvæsen.

til at erholde nogle Skilling i Tilgift for et virkeligt Th(D)aler-stykke.

Nogen egentlig Klarhed i Møntsystemet kunde denne Sædvanes Fastslaaen ikke medføre. Forvirringen maatte tiltage, efterhaanden som der endog gik flere Dalere i Mønt paa en Daler in specie.

Efter Kredsbeslutningen skulde der kun gaa 153 lybske Toskillinger = danske Firskillinger paa en $14\frac{2}{9}\%$ lødig cølnsk Mark. Christian IV havde den 9. August 1609 drevet den fine Firskilling helt ned til 172 Stkr. af den $14\frac{2}{9}\%$ lødige Mark. Med slig ringe Mønt vilde det, ganske bortset fra Begivenhederne i Nordtyskland, være umuligt ret længe at holde Daleren i $17 \times 4 \beta$ à 1,209 gr. f. S., naar Daleren indeholdt 25,578 gr. f. S. og Firskillingen ikke kunde betragtes eller blev betragtet som ren Skillemønt, men som en paa Grund af Dalernes Sjældenhed nødvendig Hovedomsætningsmønt. Nu kom Devaluationen i Gardelegen til.

Om denne gav Statholderen Gert Rantzau Kongen Underretning i fornævnte Brev af 15. December 1609. Han fremhæver, at det af Beslutningen vil ses, at Rigsdaleren er sat til $37\frac{1}{3}\beta$ l., medens den hidtil kun var vekslet til allerhøjst 34. Derfor fremsender han „Afskeden“ saa hurtigt som muligt. Og skønt Dalernes saavel til den ene som anden Pris vanskeligt kan skaffes til Veje i disse Lande, siden de ved den hyppigt møntede og i Fyrstendømmerne indførte Smaamønt var gaaet helt tabt og svundet væk, saa man kunde befrygte stort Besvær og Urigtighed til forestaaende Termin (Omslag), saa vilde Hans Majt.s Embedsmænd dog alvorligt tilholde Undersaatterne i de dem betroede Amter at indbringe Dalere, saavidt det overhovedet var muligt. Det var ugørligt til Terminen at træffe nogen anden Bestemmelse end den af Kongl. Majt. givne naadigste Anordning, hvorefter Daleren skulde regnes til 34β l., men han skulde ganske henstille, om der efter Terminen skulde fastsættes noget om Rigsdalere.s Ansættelse til 37β l. i Kongl. Majt.s Hertugdømmer i Overensstemmelse med Kredsagens Beslutning, eller om der skulde gælde en anden Forordning om Daleren i Fyrstendømmet Slesvig. Det var jo dog ikke til at formode, at Daleren skulde forblive i slig høj Værdi til den om et halvt Aar fastsatte Probationsdag.

Statholderen vil øjensynlig gerne atter komme Kongens Ønsker i Møde i Retning af at holde Daleren nede i hvert Fald i Slesvig, hvis Møntforhold ikke direkte var berørt af Kredsagens Beslutninger.

Det var dog umuligt ret længe endnu at holde Stillingen.

I sidste Halvdel af Marts 1610 holdtes Herredag og Raadsmøde i København. Med Raadets Raad udstedte Kongen under 3. April 1610 Forordning om Møntens Forandring over alt Danmarks og Norges Riger og deres underliggende Provinser¹⁾. I Henhold til Forordningens § 1 skal fremtidig en Rigsdaler gælde 74 β d., en Mark 18 $\frac{1}{2}$ β d. og en halv Mark 9 $\frac{1}{4}$ β d. (9 β 3 Pf.).

Saa vel i den neder- som øvresachsiske Kredsers Beslutninger var det fastsat, at der skulde udarbejdes en specificeret, særlig Valuation over en Del fremmed og indenlandsk Mønt, der ikke var optaget i den i selve Kredsbeslutningerne indeholdte Valuation, samt udstedes og trykkes Edikt og Mandat herom²⁾. Særlig tænkte man paa de nederlandske og frislandske Dalere, der vel ikke var slagne i Overensstemmelse med Rigsanordningerne, men dog nok kunde kursere mellem de øvrige Dalere, naar der blot ved offentlig Bekendtgørelse blev sat den rette Kurs paa dem³⁾.

Om disse Mønter udtaler den danske Forordning af 3. April 1610 § 2: „Och eftersom vi udi lige maade herhøes forfare, at paa adskillige sorter udaf daller efter den nidersachsiske kreisis valuation och mønts ordning, som udi nærværendis aar er blefven giort, er slagen mangel, formedelst at de udi skrot och korn icke ere udaf den verd och pris saa goede som andre fuldkommen rixdaller, daa ville vi hermed udi lige maade hafve forordinerit, at enhver sort af fornefnde daller, som hoes trøkt designation omformelder, udi forskrefne vore lande och riger skulle være gangbar for den verd och pris udi kiøb och sal, som her hoes findis specificeret och antegnit och icke for høire eller større verd.“

Herefter er en Række nederlandske Dalere sat til 70 β d., nogle italienske til 51 β d. og den hollandske Løvedaler fra 1606 til 48 β d. m. v. —

I Marts 1611 holdt den nedersachsiske Kreds paa ny Kreds dag i Gardelegen. I den „Afsked“, der sluttede Kredsdagen den 16. Marts, bemærkes bl. a. følgende angaaende Gennemførelsen af de tidligere vedtagne Beslutninger:

Om man en Tid ikke saa helt alvorligt og ivrigt havde eksekveret saadan Møntordning med Konfiskation af de ugyldige Sorter, saa var saadant slet ikke sket i den Mening, at man ikke tænkte at holde derpaa, men meget mere for

¹⁾ Erslev: l. c. I., p. 186.

Secher: l. c. III., p. 272, Nr. 318.

Scharling: l. c. p. 91.

²⁾ Hirsch: l. c. III., p. 390—91 § 3.

³⁾ Hirsch: l. c. III., p. 392 øverst.

at enhver kunde faa saa meget mere Tid til at skaffe sig af med de ugyldige Møntsorter og hytte sig for Skade¹⁾).

Det er unægtelig en temmelig naiv Tilstaaelse, ikke just egnet til at skabe Respekt om Kredsvedtagelserne.

Indtrykket af hele Møntvæsenets Hjælpeløshed, Usikkerhed og Mangel paa Autoritet forstærkes ved samme Afskeds Omtale af, hvorledes netop de Møntmestre, over hvilke der allerede i November 1609 var ført Klage, nemlig Simon Lüdemann i Meklenburg, Hans Lockendries paa Moritzburg ved Hildesheim og Caspar Kohl i Peine, der havde handlet mod Møntordningen, var bleven fængslede, men igen løsladte og, da de lovede Bedring, havde faaet Tilladelse til paany at bruge Møntværket og dertil faaet en Seddel, hvorefter det ikke var Meningen, at Kredsen vilde afvige fra de givne Edikter, men tværtimod dens Agt, om nogen herefter maatte overtræde dem, uanset dette Tilfælde, at gaa frem imod vedkommende med Livs og anden Straff!

Det er visselig en tillidvækkende Retsforfølgning, der giver de tiltalte en Seddel paa, at Eftergivelsen af Straffen ikke maa anses for Præcedens i andre Tilfælde.

Af det passerede har Kong Christians og Hertug Johan Adolfs Gesandt paa nævnte Kreds dag, Johan Møller, givet en ganske illustrerende Skildring i sin Indberetning dateret 30. Marts 1611²⁾:

Møntmester Lockendries blev for sine Forbrydelser belagt med Fængsel og indlagt paa Raadhuset i et Logement, som Byen Gardelegen havde til sine Misdædere. To andre Møntmestre blev for mindre Synder anbragte i borgerligt Fængsel. Lockendries bad for sin Legemssvagheds Skyld om Lindring af Fængslet. De blev saa alle tre for den enes Svagheds Skyld løsladte af Fængslerne og indlagte i Herberger, som de først forlod den 17. Marts. De fik Hammeren tilbage. Man havde tænkt paa en Pengebøde og voteret herfor, men slaaet sig til Ro med Fængslet og Skrækken (de andre Møntmestre var bleven ikke lidt bestyrkede over Fængslingen), da de ikke havde stor Formue, idet man iøvrigt ikke betvivlede, at denne Fængsling vilde være dem og andre en Advarsel.

Ærkebispens af Bremens Afsendning havde bl. a. foreslaaet, om det ikke, da de gode Rigsdalere gik i Diglen eller paa anden Maade blev bortførte, var en Vej interimstvis at lade Rigsdaleren blive noget forringet i Finhed, hvorved Guldsmedene blev betagne Lejligheden til at smelte dem, og Købmændene til at

¹⁾ R. A. T. Kanc. Niedersächs. C. Acta 13, 1609—12.

²⁾ R. A. I. c.

udføre dem. Da Afsendingene imidlertid ikke havde Instrukser herom, blev intet herom vedtaget.

„Wegen der kleinen Münzen sein varia vota gefallen unnd habe krafft habenden befehligs mich dazue gar nicht verstehen wollen, auch dagegen sowohl in votando als auch in sigillando protestirt unnd nicht ehr den Abschiedt versiegeln wollen, es würde dann solche protestatio unnd dissensus von den Craiss Secretarien dem Protocollo einverleibet, wie dann solches auch erfolget. Und als auch andere Stende als Schwerin, Razeburgh und die Stadt Lübeck kleine Münzen zu pregen nicht für gutt angesehen, so haben doch die majora überhand genommen, jedoch dass uff 100 $\frac{1}{2}$ lotigens Geldes es endlich restingirt und es jeden Stände zu thun und zu lassen frey gelassen worden, woebey gleichwohl die Münzere geringen prouit zu gewartten und daher vermutlich nicht alle Stende solche kleine Münze werden verfertigen lassen“. —

Christian IV og Hertugen synes altsaa virkelig paa dette Tidspunkt at have modarbejdet den overhaandtagende Udmøntning af Smaamønt. For Hertugens Vedkommende er det tænkeligt, at Følgerne af den tidligere uheldige Virksomhed har givet ham bedre Indsigt. Hans stærke Fastholden ved Dalerens lavere Skillingstal kunde staa i Forbindelse hermed og med en mulig Stræben efter en Forbedring af Møntvæsenet. Herpaa kunde det ogsaa tyde, at han den 13. Marts 1609 havde indgaaet et Forlig med Hertug Karl af Meklenburg samt Lübeck og Hamburg om gensidig i 6 Aar helt at holde op med Udmøntning af 2 B, 1 B og $\frac{1}{2}$ B eller Sechsling¹⁾. Hvad Kongen angaar, er det sikkert nok, at hans Marker i Egenskab af Ortsdalere saavel som den egentlige Smaamønt ikke opfyldte de af den nedersachsiske Kreds opstillede Fordringer. Han kunde heroverfor gøre gældende, at hans Udmøntning i Danmark ikke kom Tyskland ved. Men i saa Fald er hans „moralske“ Optræden paa Kredsdagen overfor de andre Syndere noget af et Skalkeskjul, idet han da maa antages at have ræsonneret som saa: I Holsten under Kredsen har jeg intet Møntsted. End ikke i Slesvig, som ikke hører under det romersk-tyske Rige, men dog er nært forbundet med Holsten, har jeg nogen Mønt. Følgelig kan der ikke af Kredsdagen forekastes mig nogen fordærvelig Udmøntning af Smaamønt. Det kan ikke skade mig, om jeg arbejder for et Forbud mod en saadan Udmøntning fra anden Side. Tværtimod kan det gavne mig, saavist som jeg slipper for de andres daarlige Smaamønt. Hvad jeg derimod fore-

¹⁾ R. A. Rtk. t. Sekr. Afskrifter af Forordninger vedrørende Hertugdømmerne, 4. Del, 4. Afd.; jfr. det tidligere under Hamburg anførte.

tager mig i Danmark og Norge, kan Kredsagen ikke blande sig i; højst kan den devalvere min danske Mønt. Undersøge mine Møntværksteder, kontrollere mine Mønter ved Generalwardeinen, det kan den ikke.

Naturligere er det dog at antage, at Kongen paa ingen Maade var klar over, at der kunde rejses Indvendinger mod hans Mønt. Ganske vist var den som nævnt ikke tysk anordningsmæssig, men set i Forhold til den Mønt, der faktisk sloges trindt om af saa godt som alle hans Naboer, havde Kongen Grund til at hævde overfor disse, at hans Mønt ikke blot ikke var slettere, men betydelig bedre. Hans Fortjeneste af Mønten i d t i l d a : ca. 5—6 % har sikkert ikke været saa stor som Naboernes. Forsaaavdt kunde han ikke uden Føje træde frem som den, der ønskede det virkelige Samfundsonde, Massen af ringe Smaamønt, hvormed dreves Spekulation og Forretning, indskrænket, saa meget mere som han — hvad tidligere er paavist — fornemlig lod udmønte Mellemorter, Mark og Halvmark, derimod ikke den mindste Skillemønt, paa hvilken hans procentvise Fortjeneste var mindst. —

I denne Periode fortsatte Nik. Schwabe og Hans Flemming deres Virksomhed som Møntmestre i København og Helsingør.

Af et Møntmesterregnskab, hvis Indledning lyder saaledes:

„Afgangenne Hans Fleninck førige och hanns Sønn, Casper Fleningk, nu Myndtemester her Udenn for Kiöbenhaffuen, deres Regennschaff paa Attschillige Sölffuemøndt, som de for Koningl. Mayt: Naadigst haffuer mønttet och forferdiget paa deris egenn Ombkostning, fra dennd 2. Decbr. Ao 1610 och thill dennd 7. April Ao 1615¹⁾,“ fremgaar dels, at Hans Flemming er afgaaet ved Døden, dels at Sønnen Casper Flemming har overtaget Mønten. I selve Regnskabet er en Post ufine Marker opførte som møntede i 1614 af Faderen, medens Sønnen i samme Aar og Aaret derpaa har møntet en Del Skillinger og grove („ufine“) Marker. Dødsfaldet er herefter indtraadt i Løbet af 1614. Dette bekræftes af Rentemesterregnskabet for 1614—15²⁾, hvorefter Hans Flemming selv har afleveret til Rentekammeret en Sum ny Mønt den 14. Maj 1614, Sønnen en anden Sum den 8. Juni efter sin afdøde Fader, der saaledes er død mellem disse to Datoer. Faderen havde allerede mellem Oktober 1610 og Juli 1611³⁾ flyttet Mønten fra Helsingør, idet han i Rentemesterens Regnskaber nu an-

¹⁾ R. A. Møntmestrenes Regnskaber 1602—35.

²⁾ R. A. Siverdt Bechs Regnskab f. 202.

³⁾ R. A. Siverdt Bechs Regnskab 1611—12, f. 278; jfr. 1610—11, f. 255.

føres som boende uden for København. Som Wardein nævnes en kort Tid Mathias Gudenrath (Gutenraade); Guldsmed Markus von der Krempen ses at have foretaget Indbetalinger for Flemming i Rentekammeret, men er død omtrent et Aars Tid forud for Hans Flemming¹⁾.

Den 16. Maj 1615 overtog den tidligere Wardein hos Flemming, Guldsmed Johan Post, Borger i København, Flemmings Virksomhed samt den Beholdning af Sølv, saavel Kongens som Møntmesterens, der fandtes paa Mønten, saaledes som det fremgaar af et Regnskab over Posts Mønt for Tiden fra 16. Maj 1615 til 8. April 1618²⁾. Hans Flemmings Død har vel ført med sig, at Sønnen har ladet Mønten gaa over til Post, Faderens tidligere Wardein, som indgaaende kendte Møntvirksomheden og hele Bedriften. Dette laa saa meget nærmere, som Johan Post maa antages at have været en, for sin Tid, ualmindelig dygtig og energisk Haandværker, der nød Kongens særlige Tillid.

Han omtales i Rentemester Enevold Kruses Regnskab for Tiden fra 1. Maj 1602 til 1. Maj 1603 under 26. Januar 1603³⁾ som Leverandør af Guldsmedearbejde til Kongen, men er ikke særlig fremhævet frem for de mange andre Guldsmede, der saavel i København som i Odense og Kolding forarbejdede Guldskæder, Sølvfade, Spænder, Kander m. v. til Hoffet eller leverede Kontrafeyer af Kongen, Dronningen og Enkedronningen til Uddeling ved festlige Lejligheder. Det varede imidlertid ikke længe, inden han kom til at indtage en Særstilling, idet han allerede i Rentemesterregnskabet for 1604—05⁴⁾ staar opført med en særlig Indtægtskonto over Leverancer, der optages som Indtægt i Regnskabet i Lighed med den fra Nik. Schwabe modtagne Mønt, de fra Kongens Kammer i Rentekammeret indgaaede Summer, Lensindtægter m. v. Han er altsaa bleven en særstillet kgl. Guldsmed og Leverandør. Det var herefter kun naturligt, at han ogsaa greb til Mønthaandværket. Der opstod herved 2 Mønter i København, som begge — ogsaa Schwabes — efter Rentemesterregnskaberne nu dreves efter Forpagtningsystemet.

Der foreligger ikke officielle Nyordninger af Udmøntningsforholdene i dette Tidsrum. I fornævnte Flemmingske Regnskab opføres for Aarene 1612—13 ufine Markstykker,

¹⁾ R. A. Siverdt Bechs Regnskab 1613—14, f. 247.

²⁾ R. A. Møntmestrenes Regnskaber 1602—35: Johan Post, Kongl. Majt.s Myndthemester udi Kiøbenhaffuen, haffuer mønttet fraa thend 16. Maj 1615—8. April 1618 efter Wardeinen, Hanns Godtzellers underskrevne Zedellers liudelse.

³⁾ R. A. anf. Regnskab, f. 480

⁴⁾ R. A. Enevold Kruses Regnskab 1604—05, f. 283 og senere Regnskaber.

der udbragtes til 27 Stkr. af den cølnske Mark, som ifølge et andet Notat for Aaret 1614 var $9\frac{1}{2}$ lødige. Denne Udmøntningsmaade for de grove Marker gentages flere Steder i nævnte Regnskab for Aarene 1614—15 og i Posts efterfølgende Regnskab 1615—18; der er saaledes indtraadt en Forringelse af Vægten, men ikke af Lødigheden for disse Mønter. Hos Scharling¹⁾ angives ogsaa Lødigheden at være forringet til 9. Til Støtte herfor foreligger nogle Optegnelser i de før citerede Efterretninger: Stemaniana, der imidlertid ikke kan komme i Betragtning over for de sikre Angivelser i de Originaldokumenter, fra hvilke Forfatterne af de Ste-mannske Efterretninger alene kan have hentet deres Op-lysninger. Beskrivelsen har imidlertid gentaget denne urig-tige Version²⁾.

Iøvrigt ses ikke af det Flemmingske Regnskab at frem-gaa andre Forringelser eller Forandringer af Udmøntnings-forholdene.

Paa et af Renteskriver Christoffer Dirichtsens affattet Forslag eller Overslag paa 1000 Daler af salig Kong Frederiks enkende danske Markstykker at formønte udi fire Skillinger, hvoraf 104 Stkr. skal veje en Lødemark og holde 7 Lod fint Sølv, findes en af Renteskriveren underskrevet og den 5. Februar 1616 dateret Paategning, hvorefter Stat-holder Breide Rantzau paa Kgl. Majt.s Vegne har gjort Forhandling med Møntmester Johan Post, at han skal levere ind udi Kgl. Majt.s Rentekammer for hvert 1000 Daler af salig Kong Frederiks enkende Markstykker, ham bliver overantvortet at ommønte udi nye danske fire Skilling Styk-ker efter den Korn og Skrot, som forbemeldt er, 1110 Dlr., hver Dlr. til 80 ß d. beregnet, og det paa hans egen Bekost-ning og Mønterløn³⁾.

I selve Overslaget er regnet med Daleren dels til 74 ß, dels til 80 ß, saaledes at Kongens Fortjeneste i første Fald, hvor der kun skulde $18\frac{1}{2}$ Stkr. til at udgøre en Daler, var ud-regnet til 200 Dlr., medens Møntmesteren i sidste Fald, hvor der maatte 20 Stkr. til at udfylde en Daler, efter Renteskrive-rens Beregning kun kunde give Kgl. Majt. i Slagskat 100 Dlr. I den endelige Overenskomst maatte Møntmester Post dog forpligte sig til at give 110 Dlr. paa 1000 Dlr. og 11 % uanset Dalerens eventuelle Stigning til 80 ß. Der har altsaa i egentligste Forstand fundet en „Forhandling“ Sted med Post som Møntforpagter paa egen Bekostning og Mønterløn

¹⁾ Den danske Mønthistorie, p. 31.

²⁾ p. XXIII.

³⁾ R. A. Diverse Rentekammersager ca. 1500—ca. 1660, c 8.; jfr. Siverdt Bechs Rentemesterregnskab 1. Maj 1615—1. Maj 1616.

efter de bedste tyske Forbilleder. Resultatet blev en Forringelse af 4 Skillinger baade i Korn og Skrot.

Det er ejendommeligt at se, med hvor stor Sikkerhed eller rettere Uafvendelighed der regnedes med Dalerens Ansættelse til 80 ß, skønt dette var til Skade for Kongens Fortjeneste paa denne Smaamønt, der tabte i Værd, og tiltrods for at Daleren endnu officielt regnedes til 74 ß.

I Møntmester Posts ovennævnte Regnskab 1615—18 opføres herefter grove 4 Skillinger med 104 Stkr. paa Marken, der et Sted opgives som $7\frac{1}{8}$ lødig, en ringe Forbedring, der kan skyldes ufuldkommen Legering eller dennes velvillige Beregning af en mulig forbunden Wardein, paa samme Maade som de grove Marker et Sted i samme Regnskab opgives $9\frac{11}{18}$ i Stedet for $9\frac{9}{18}$ lødige.

En ny Mønttype fremkom i denne Periode: Guldridderen eller Rosenoblen, der udmøntedes i den Tid 1611—13, Kalmarkrigen varede. Egenhændigt Kongebrev af 10. August 1613¹⁾ jfr. Frdng. af 16. November 1619 § 2²⁾ sætter Rosenoblen til en Værdi af 4 Rigsdaler in specie. Herved kan dog være tænkt alene paa udenlandske Rosenobler. Frdng. 8. Juni 1639³⁾ omtaler imidlertid „danske saa og gammel engelske Rosenobel, slagen udi Elisabetæ og Edvardi Tider“, der sættes til $4\frac{1}{4}$ Dlr. Ved danske Rosenobler kan kun være tænkt paa de her omtalte Guldmønter fra 1611—13 og nogle ganske lignende fra 1627 og 1629. Hos Jacobæus⁴⁾ benævnes Mønten fra 1611: „Rosa nobilis“. I Datidens Rentemesterregnskaber⁵⁾ kaldes Mønten: „Dansk Guldridder“. Navnet er øjensynlig taget fra den under Holland nævnte „Groote Nederlandsche gouden rejder“, der i Henhold til Ordonnans af 21. Marts 1606 var slaaet i nær Overensstemmelse med de engelske Unités, Pounds Sovereigns eller firdobbelte Guldkroner ca. 23 Stkr. paa den 22 Karat fine cølnske Mark, om hvis Udmøntning Christian IV's Svoger Kong Jacob I af England i 1604 havde truffet Bestemmelse. Af Rentemesterregnskaberne fremgaar, at de danske Guldriddere kun holdt 20 Karat og udmøntedes 26 Stkr. af Marken brutto. De var saaledes ikke saa gode som den hollandske Ridder eller engelske Unité (20 sh), men skulde mulig med Navnet vinde særlig Anseelse⁶⁾.

¹⁾ Bricka og Fredericia: l. c. I., p. 77, Nr. 47.

²⁾ Secher: l. c. III., p. 599, Nr. 541.

³⁾ Secher: l. c. V., p. 36, Nr. 31.

⁴⁾ Museum regium, 2. Udg. ved Johannes Laverentzen. Hauniae (1719) P. II. Sect. V. ad Tab. V., Nr. 13, 17.

⁵⁾ R. A. Siverdt Bechs Regnskaber 1611—12, f. 274 ff., 1612—13, f. 205 ff.

⁶⁾ Num. Foren. Medlemsblad I. Nr. 19, p. 101—02.

For denne Periodes Vedkommende vil der herefter kunne anføres følgende nye og ændrede Udmøntningsforhold:

Metal	Lovbestemt Værdi	Jørgens Beskr. Nr.	Stkr. paa 1 $\frac{1}{2}$ c. brutto	Finhed		Stkr. paa 1 $\frac{1}{2}$ c. fin	Den fine c. $\frac{1}{2}$ udbragt til	Brutovægt gr.	Finvægt gr.
				Karat og Lod	Tusinde-dele				
Guld	Dansk Guld- ridder (Rosenobel) = 4 Daler	14—16	26	20	883, ₃₃	31 $\frac{1}{5}$	124 $\frac{4}{5}$ Dlr.	8, ₉₉₄	7, ₄₈₅
Sølv	grov Mark	134—5	27	9 $\frac{1}{2}$	593, ₇₇₅	45 $\frac{9}{19}$	11 $\frac{7}{10}$ —	8, ₆₆₁	5, ₁₄₃
—	— 4 β	202, 213	104	7	437, ₅₀	237 $\frac{5}{7}$	11 Dlr. ¹⁾ 70 $\frac{6}{7}$ β	2, ₂₄₉	0, ₉₈₄

Naar man sammenligner den danske Guldridders Vægt og Finhed med den tidligere omtalte 4 Daler Guldklippings fra 1604 og samtidig tager i Betragtning dels den almindelige Nedgang i Mønternes Udmøntningsforhold, dels Guldets stigende Værdi i Forhold til Sølv gennem de mellemliggende Aar, taler Sandsynligheden i Mangel af positive Udtalelser for, at Guldridderen som nævnt var bestemt til at gaa for 4 Dlr. Sammenholder man derhos Frdng. 8. Juni 1639 med Kongens Erklæring af 10. August 1613 og den ovenfor p. 104 gængsne Valuation, hvorefter Rosenoblen har en Værdi af omtrent 4 Daler, stiger Sandsynligheden for, at den danske Guldridder er udgiven for 4 Dlr. og hurtig har antaget Navnet dansk Rosenobel, til høj Grad af Vished²⁾. Med denne Værdi som Forudsætning steg Forholdstallet mellem Guld og Sølv ved denne Udmøntning til 13,65.

Over de udmøntede Beløbs Størrelse hidsættes p. 115—17 3 Oversigtstabeller.

De p. 115 for Aaret 1611 opførte Summer 2 β og $\frac{1}{2}$ β , ialt 1958 Dlr., der i Rentemesterregnskabet for 1611—12 er specificerede under 31. Maj og 10. Juli 1611, bringer de ovenfor p. 98 omtalte Overslag over Schwabes Mønt til ganske nøje at stemme, idet det ene har en samlet Sum af

¹⁾ Daleren regnet til 80 β .

²⁾ cfr. Beskr. p. XXXIII og LIV.

Nik. Schwabes Mønt i København:

Aar	Guldriddere	grov ₴	4 β	2 β	1 β	1/2 β	Ialt
1611	1,212 Stkr. = 4,848	»	»	1,620	»	338	6,806
1612	1,976 ¹ / ₂ — = 7,906	»	»	»	»	»	7,906
1613	312 — = 1,248	»	»	»	»	»	1,248
1614	»	»	»	»	620	»	620
1615	»	25,200	»	»	»	»	25,200
1616	»	»	5,531	»	»	»	5,531
Ialt	14,002	25,200	5,531	1,620	620	338	47,311

Sølv mønt 150,930 Dlr.
for Tiden: 10. Februar 1602—27. April 1610,
medens det andet for Tiden fra 10. Februar
1602—8. September 1613 har 152,888 —
Differencen udgør 1,958 Dlr.

Der synes altsaa ikke fra Schwabes Mønt at være udgaaet mere Sølv mønt i disse 3¹/₂ Aar end fornævnte Summer i 2 β og 1/2 β, hvad unægtelig synes besynderligt i Forhold til den tidligere forcerede Virksomhed, men dog kan have sin Forklaring i Flemmings konkurrerende Forpagtervirksomhed, som Schwabe mulig endnu ikke har villet eller kunnet efterligne. Hans Virksomhed har hovedsagelig omfattet Guld mønten og en Mængde Guldkontrafeyer, sandsynligvis til Udmærkelser og Belønninger i Kalmarkrigen. Skillingsbeløbet i 1614 er udregnet paa Grundlag af en Tilførsel i Rentemesterregnskabet for 1613—14, hvorefter der under 22. Marts 1614 af Nik. Schwabe er erlagt 25¹/₂ Dlr. 2 β i Slagskat af smaa dansk rund Mønt, han paa egen Bekostning har møntet, og hvoraf der for det Aar netop findes Skillinger med Schwabes Møntmærke: Kløverbladet.

Ved at sammenholde det sidste Overslag over Schwabes Mønt for Tiden fra 10. Februar 1602—8. September 1613 med fornævnte Tilførsel om Slagskat af smaa dansk rund Mønt, indbetalt til Rentekammeret den 22. Marts 1614, erfares, at Schwabe i Tiden mellem September 1613 og Marts 1614 er gaaet ind paa at drive sin Mønt som Forpagtning paa samme Vis som Flemming.

I Mangel af specificeret Møntmesterregnskab for Schwabes Mønt er Tabellen iøvrigt udarbejdet paa Grundlag af Rentemesterregnskaberne. Medens der for Aaret 1610 ikke ifølge Regnskaberne ses at være fremkommet Mønt fra Schwabes Værksted til Indtægt for Rentekammeret, findes i Rentekammerregnskabet for 1610—11 paa Hans Flemmings Konto under 15. Oktober 1610 indført 46 Dlr. 24 β 5 Pf. som Slagskat af 649 ½ 15 Lod enkende Dalere. For Flemmings Mønts Vedkommende begynder Tabellen over Udmøntningen derfor med 1610:

Hans og Casper Flemmings Mønt i Helsingør, fra 1611 udenfor København:				
Aar	Dalere	grov ½	1 β	Ialt
1610.....	5,200	»	»	5,200
1611.....	1,758	»	6,141	7,899
1612.....	»	47,658	2,662	50,320
1613.....	»	36,922	3,753	40,675
1614.....	»	47,276	1,083	48,359
1615.....	»	»	2,446	2,446
Ialt...	6,958	131,856	16,085	154,899

For Aaret 1610 er Tabellens Dalersum som nævnt hentet fra Rentemesterregnskabet 1610—11. De øvrige Poster fremgaar af Hans og Casper Flemmings oftere omtalte Møntmesterregnskab for Tiden 2. December 1610 til 7. April 1615, da Casper Flemmings Møntvirksomhed ophørte. Regnskabet er sammenholdt med vedkommende Rentemesterregnskaber. Ifølge disse ses dog ikkun et Beløb af 116,067 Dlr. Markstykker at være indgaaet i Rentekammeret for Sølv og Daler, Flemmingerne har erholdt til Omsmeltning og Udmøntning i Marker. Resten er møntet af Møntmestrenes eget Sølv. I Rentemesterregnskaberne opgives 63,000 Speciedalere at være gaaede i Smeltediglen. For disse erholdt Kongen 75,600 Dlr. Markstykker. Fortjenesten blev saaledes 20 %, altsaa 5 % højere end oprindelig fastsat. Endvidere er der „for Sølv, Daler m. m.“ — leveret Flemming — atter modtaget Resten af førnævnte 116,067 Dlr. Der maa saaledes antages at være anvendt endnu flere Specier end de udtrykkelig nævnte og specificerede til Omsmeltning.

Ved Posts Mønt er endelig udmøntet følgende Beløb:

Johan Posts Mønt i København:			
Aar	grov $\mathcal{L}$	4 β	Ialt
1615	9,610	»	9,600
1616	500	9,760	10,260
Ialt...	10,100	9,760	19,860

4 β er efter Aftalen med Breide Rantzau beregnet til 80 β paa Daleren, men i Rentemesterregnskabet staar denne Mønt opført efter Daleren til 74 β med 10,550 Dlr. Det samme er Tilfældet med de for Aaret 1616 under Schwabes Mønt opførte 5432 Dlr. 4 β Stykker, som i Regnskabet er udført med 5946 Dlr. Oplysningerne om Udmøntningen er iøvrigt hentede dels fra Johan Posts Møntmesterregnskab for Tiden fra 16. Maj 1615—8. April 1618, dels fra de samtidige Rentemesterregnskaber, hvis Summer nøje stemmer overens.

6. 4. Juli 1616—1. Maj 1618. Rigsdaleren til 80 β d.

Af fornævnte af Renteskriver Christoffer Dirichtsens under 5. Februar 1616 paategnede Overslag fremgaar, at Renteskriveren allerede inden denne Dag havde fundet sig foranlediget til at affatte Overslaget over Fordelen ved Udmøntning af grove 4 β ikke blot med den legale Kurs: Daleren til 74 β , som Grundlag, men ogsaa med den Mulighed for Øje, at Daleren skulde blive sat til 80 β , en Beregning, som ved den endelige Forhandling mellem Statholderen og Post ogsaa blev forudsat som faktisk paa-krævet, uanset at der endnu ikke var udstedt nogen Lovbestemmelse herom.

Den faktiske Tilstand har været den, at der udover de legale 74 β krævedes mindst 4 β i Opgæld for Specien mod mindre Mønt, mulig 6 β mod den mindste Mønt, 4 β mod Marker, hvad der synes forudsat i flere Overslag over, hvorledes der med Fordel paany kunde foretages Udmøntninger af fine 4 β og $\mathcal{L}$. Det har øjensynlig været Kongens og Rentekammerets Bestræbelse under Dalerens stigende Skillingstal og den deraf flydende Forringelse af Smaamøntens Værdi at søge Indtægten af Møntregalet om ikke

just forøget, saa dog bevaret. Renteskriver Dirichtsens har flittigt gjort Overslag over, hvorledes dette kunde gennemføres. Det kunde jo kun ske ved at forringe Smaamøntens Finvægt, saaledes at der til Opvejelse af Smaamøntens mindre Omløbsværdi udmøntedes saa mange flere Stkr. af den fine Mark Sølv, der tilsammentagne kunde udgøre et lignende Beløb, som de færre Stkr. af større Værdi forhen androg.

Der foreligger saaledes tre Overslag over Gevinsten ved at udmønte: 39 Stkr. fine Marker, 160 Stkr. fine 4 β , hvert Stk. til Kurs 5 β $\circ$: $\frac{1}{16}$ Dlr., og 202 Stkr. fine 4 β til paalydende Værdi, alt af den 14 lødige Mark og Daleren beregnet til 80 β ¹⁾. Siden den betydelige Udmøntning af fine Mønter i Aarene 1606—09 havde man opgivet denne Type, sandsynligvis fordi deres mindre Finvægt i Forhold til den grove Mønt var opdaget, og det saaledes faldt vanskeligt at opretholde disse ogsaa i Udseende mindre anseelige Mønters Kurs som $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$ og eventuelt $\frac{1}{16}$ Dalere. Nu paatænkte man altsaa paa Grund af den stadig dalende Smaamøntskurs at genoptage disse Mønttyper med noget nedsat Dalerlødighed: 14²⁾ og enten flere Stykker paa Marken eller Tvangskurs paa 4 Skillingen som 5 β = $\frac{1}{16}$ Dlr.

Hovedmanden og Tillidsmanden ved disse Overslags Udarbejdelse har øjensynlig været Johan Post. Han nævnes som den, der har gjort Overslag og Indberetning, og med hvem der er ført Forhandling. Dog ses disse Forslag i Anledning af Dalerens Stigning til 80 β ikke at være ført ud i Livet. Hverken i Møntregnskaber eller Møntbeskrivelser finder man fin Mønt fra disse Aar. Overslagene vidner kun om den Forlegenhed, Regeringen befandt sig i paa Grund af den stigende Dalerkurs.

De 74 β kunde ikke længere fastholdes. Opretholdelsen af Princippet om Fordel ved Udmøntningen af Smaamønt førte til, at Smaamønten, hver Gang Daleren steg og Smaamønten faldt, yderligere maatte forringes, hvad der atter førte til yderligere Stigning af Daleren og Fald af Smaamønten. Aldrig tænkte man paa at slaa god Mønt, der fyldestgjorde for det, den var „slagen“ for. Kun slet Mønt stempledes til at anses for mere, end den i Skrot eller Korn eller begge Dele virkelig holdt. Saaledes fortsatte Udviklingen sig som en ubrydelig Kæde. Initiativet i Udviklingen maatte dog foreløbig stadig søges sydpaa.

1) R. A. Diverse Rentekammersager ca. 1500—ca. 1660, c. 8.

2) Jfr. herved ovenfor p. 105: Kredsvedtagelsen i Gardelegen 1609, hvorefter en enkelt Skillemønt kunde udmøntes 14 lødig, og p. 108. Ærkebispens af Bremens Forslag om Dalere af nedsat Lødighed.

Vi maa derfor atter vende os til og fortsætte den nedersachsiske Kredsens Mønthistorie. I denne Kreds saavel som i andre tyske Egne skulde Fyrsternes voldsomme Udnyttelse af Møntregalet i særlig paatrængende Grad holde Spørgsmaalet om Dalerens stigende Skillingstal brændende. Den højtidelige forrige Bestemmelse i Gardelegen den 25. November 1609 om Dalerens Fastsættelse til $37\frac{1}{3}$ β l. virkede ikke beroligende i ret mange Aar.

I en Indberetning af 7. April 1614¹⁾ om Forløbet af Kredsagen i Halberstadt i Marts s. A., hvor Raadsherren Martinus von der Meden gav Møde paa Kongens og Hertugens Vegne, skildres, hvorledes der fra brunsvigsk Side var fremsat Forslag om og begært Tilladelse til at slaas Dalere af Korn og Skrot som de kejserlige og Ferdinandsdalere. Det blev imidlertid pure afvist propter summam confusionem & consequentiam, som deraf maatte opstaa! Det var jo endda ikke saa mærkeligt, naar man erindrer, hvorledes de østrigske Forhold i Datiden udviklede sig.

Til Afhjælpning af de sørgelige Mangler ved Møntvæsenet blev det besluttet at nedsætte et Udvalg, som skulde erkundige sig om Møntvæsenet og fremsætte Forslag: „Om end Stænderne vilde trække Kongl. Majt.s og Hs. fyrst. Naades Gesandt med dertil, saa havde v. d. Meden dog undskyldt sig med, at i Fyrstendømmet Holsten vidste man nok uden yderligere Overvejelser Vej i den Sag. Naar blot de andre Stænder sørgede for, at Omslagsterminerne blev berigtigede i Speciedalere, saa havde man ikke saadanne store Disputationer nødig“. Som man ser: en ret haanlig Afvisning.

Denne kommer imidlertid ikke saa overraskende, thi i Kredsafskeden af 26. Marts 1614, hvoraf Afskrift er vedlagt Relationen²⁾, overdrages Sagen til følgende som Udvalg: Hertugerne Christian og Frederik Ulrik af Braunschweig-Lüneburg og Hertug Adolf Frederik af Meklenburg samt Raadet i Lübeck. Ingen af de førstnævnte Fyrster nød eller kunde efter det foran om Tysklands Forhold udvikle nyde nogen kvalificeret Tillid hos Kong Christian og Johan Adolf eller deres Afsending.

Paa den følgende Møntprobationsdag i Lüneburg i Juni 1614 erklærede Møntmestrene sig ude af Stand til at mønte Smaamønt efter Bestemmelsen i Gardelegen 1609, c: med den der indførte Dalerlødighed og Vægt. De mente derhos, som tidligere berørt, at naar de blot slog Smaamønt

¹⁾ R. A. T. Kanc.: Niedersächs. Crays Acta 15, 1614—18, 1. Læg. Crays Tags acta de anno 1614.

²⁾ R. A. l. c., Bilag S. til Relation af 7. April 1614: Kreis Abschied, dat. Halberstadt 26. Marts 1614.

efter den af den øvresachsiske Kreds vedtagne Ordning af Anno 1610, saa maatte vel denne nedersachsiske Kreds være tilfreds. Kredsafsendingene, der kun var mødt i ringe Tal, mente sig dog ikke berettigede til at træffe en Beslutning, der stred mod, hvad der var vedtaget af en almindelig Kreds dag. De klagende Møntmestre maatte henvises til at fremsætte deres Besværinger for en ny Kreds dag¹⁾.

Den Kreds dag i den øvresachsiske Kreds, som der henvistes til, afholdtes i Leipzig i Oktober 1610²⁾. Silber groschen blev sat til 133 Stkr. af den 8 lødige $\frac{1}{8}$ Thlr. til 65 Stkr. af den $14\frac{4}{18}$ lødige $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{2}$ 1 Stk. mere af Marken end strengt tilladeligt, naar Mønten, som det udtrykkelig fastslaas, vedblivende skulde gaa for $\frac{1}{8}$ af en Thaler, hvoraf der gik 8 paa Marken.

Samtidig „steg“ Daleren uafsladelig, eller rettere Smaamønten faldt. Paa Kreds dagen i Gårdelegen var Daleren jo sat til $37\frac{1}{3}$ β l. = 28 Silber groschen og 1 Fl. 24 Kreuzer³⁾. I December 1614 stod Daleren i Hamborg endnu i $37\frac{1}{2}$ β l., men i August 1615 noteredes den i $38\frac{2}{3}$ β l. og i Januar 1616 i 40 β l.⁴⁾. I Sachsen gjaldt Daleren allerede 1609: 1 Thlr. 6 Gr. ($\frac{1}{2}$: 30 Groschen), 1611: 31 Groschen, 1614: 32 Groschen, 1615: 33 Groschen $\frac{1}{2}$: 44 β l.⁵⁾. I Brandenburg omtales 1615 Daleren som = $1\frac{1}{2}$ Gylden $\frac{1}{2}$: 1 Fl. 30 Kreuzer⁶⁾. I Nürnberg ansættes Thaleren af de 3 korresponderende Kredse, Franken, Bayern og Schwaben, ved Møntedikt dateret $11\frac{1}{21}$ Marts 1615 til 1 Fl. 28 Kreuzer, omend man gerne igen vilde have den ned til 1 Fl. 24 Kreuzer⁷⁾. Allerede i Oktober s. A. indrømmer samme tre Kredse, at den desværre alligevel er steget til 1 Fl. 30 Kreuzer⁸⁾.

Den 12. Marts 1616 udstedte Christian IV for Hertugdømmerne en „Constitution wegen Abschaffung der kleinen Münze und des Valor des Geldes“⁹⁾, hvorved Daleren sættes til 40 β l., og Undersaatte og Embedsmænd paalægges at gøre sig „loesz und ohnig“ for al den slette udenlandske Smaamønt, der trængte ind i Hertugdømmerne, og som

¹⁾ R. A. l. c.

²⁾ Hirsch: l. c. III., p. 414 ff., p. 416 § 5.

³⁾ Valvationstabellen p. 104.

⁴⁾ J. P. Langermann: l. c., p. 431—32.

⁵⁾ l. c., p. 432, Anm. 12.

⁶⁾ Hirsch: l. c. IV., p. 35.

⁷⁾ l. c., p. 46—47.

⁸⁾ l. c., p. 61.

⁹⁾ E. Collin: Om Rigsmønt og Courant. Kbhvn. 1855, Bilag 1, aftrykt efter: Sammlung der hauptsächlichsten Schl.-Holst. gemeinschaftl. Verordnungen, Glückstadt 1773.

man der slet ikke var vant til, saasom: Silbergroshen, enkelte og dobbelte Schreckenbergere, Dreyer og Drey Kreuzer m. v. fra Altona, Corfey, Paderborn etc., og som var forbudt paa en Probationsdag i Halberstadt 1615.

Indledningen til denne „Constitution“ giver Kongens officielle Syn paa Tilstanden. Han lader alle i Naade vide: „welcher gestalt Wir bei Uns erwogen, was für ärgerliche hochschädliche Misbräuche ein Zeithero bey dem algemeinen Münzwesen eingerissen, indem durch Verringerung und Überhäuffung der kleinen Münz-Sorten nicht allein die guten vollgeltigen und nach Schrot und Korn des heiligen Römischen Reichs heilsamlich verfaszten Münz-Ordnung gleichförmlich geschlagenen Reichsthaler sich fast verlieren und abhanden gebracht, sondern auch von Jahren zu Jahren dermassen gesteigert werden, dasz auch der Reichsthaler so vorhin zwey oder drey und dreyszig Schilling gegolten, vor wenig Jahren wegen befundener Unwürdigkeit der vielfältigen kleinen Münzsorten, weil derselben nicht nach ihren rechten Gehalt und Valore eines Thalers, sondern an vielen an Schrot und Korn zu geringe geprägt worden, auf 37 β l. gesetzt werden müssen, nunmehr aber ohne jenige Gewisheit, auch jeniger Reichs- oder Kreyses Deliberation und Verabscheidung nur nach des Kauffmanns, und fast eines jeden Gefallen von 37 auf 40 ja umb 41 β l. gesteigert, und also den Unterthanen und iedermänniglichen, welcher zu Entrichtung ihrer Schulden und Pflichten Reichsthälern benöthiget, immer zu aufs ungewisse nicht anders als eine Kauffmanns-Waare in der Handthierung zu kaufen und zu verkaufen aufs Höchste und theureste angeschlagen und gefeilstet werden wollen“. Kongen kalder alt dette en „Confusion und Unrichtigheit des Münz-Wesens“ og fremhæver det deraf følgende store Tab og Ulejlighed i de to Fyrstendømmer, hvor alle Terminer berigtiges i Dalere og ligeledes alle Kongens Indtægter maa regnes deri. Det sidste turde have været det vigtigste for Kongen og har vistnok været afgørende for Kongens Beslutning om at gaa med til Forhøjelsen af Daleren til 40 β l. Thi vel blev Konsekvensen heraf, at hans egen Smaamønt i Danmark, hvis Forhøjelsen bredte sig dertil — hvad der var at forudse — tabte i Værdi, men hvis han heldigt i Tide var kommen af med den, saaledes at han kunde begynde paa en ny endnu slettere Udmøntning, tilsagde hans egen Interesse ham iøvrigt nu at nedsætte Smaamønten,

hvorved hans Undersaatter, hvis de maatte erlægge ham hans Skatter og Afgifter i Smaamønt, kun kunde tilfredsstille en Dalers Afgift med et større Antal Smaamønt, nemlig 40 β l. = 80 β d. i Stedet for 37 β l. = 74 β d. Paa den anden Side opnaaede Kongen ogsaa at stimulere Skatteyderne til at levere Rigsdalere, idet disse, om Afgifterne regnedes i β , fyldestgjorde for et større Antal heraf og bedre svarede til Kursen Mand og Mand imellem end efter den hidtil lovfæstede lavere Kurs. Og Dalere kunde Kongen ikke undvære, om han skulde kunne fortsætte den af ham hidtil drevne eller paabegyndte Møntforretning eller præstere større Betalinger i Ind- og Udland. Til disse Betragtninger svarer den i fornævnte Constitution til Daleransættelsen: 40 β l. knyttede Tilføjelse: „wie andere grobe Münzsorten in den Herrschaftlichen Gefällen anzunehmen sind.“

Med disse Betragtninger og under disse Forhold i Hertugdømmerne er det ikke til at undres over, at Turen snart maatte komme til Kongerigerne. Den 26. Maj 1616 tog en Herredag i København sin Begyndelse¹⁾. Umiddelbart efter dennes Afslutning i Juni Maaned udkom Kongens Forordning om Mønten af 4. Juli 1616, i hvilken det hedder, at den er „gjort til denne almindelige Herredag“, og hvorefter 1 Rigsdaler in specie skal gælde 80 β d, 4 ŷ d. à 20 β d. og 8 halve ŷ d. à 10 β d.²⁾

Markerne og Halvmarkerne (8 β d.) skulde følge Specierne, tiltrods for at de — for at bruge Kongens egne Ord i Indledningen til hans slesvig-holstenske „Constitution“: „nicht nach ihren rechten Gehalt und Valor eines Thalers, sondern . . . an Schrot und Korn zu geringe geprägt worden“. Hans Standpunkt i denne Indledning kan derfor ikke med Urette betegnes som officielt. Kongens virkelige Handlemaade dikteredes af andre Hensyn, som bedst vil indlyse ved Betragtning af de efterfølgende Tabeller over hans Udmøntning. —

I denne Periode varetog ligesom i Slutningen af den foregaaende Nikolai Schwabe og Johan Post Møntmester-virksomheden som Forpagtere; de møntede paa egen Bekostning og Mønterløn enten for Kongen eller Private eller dem selv, i første Fald mod en vis aftalt Avance, i de to sidste Tilfælde mod en Slagskat til Kongen af $2\frac{1}{2}$ Ortdalere af den fine Mark Sølv, dog ikke af Dalere, der slet ikke udmøntedes, fordi det ikke kunde betale sig efter Sølvprisen, der mindst var 12 Fl. for Marken. I „Münz-Edict“

¹⁾ Erslev: l. c. I., p. 222—23.

²⁾ Secher: l. c. III., p. 483 Nr. 433.

Scharling: l. c., p. 91.

af 24. November 1617 fastsætter Kongen, at ingen andre end Møntmestre maa drive Handel med Sølv, og at der ikke maa tages mere end 12 Gylden o: ca. 8 Thaler for 1 Mark Sølv¹⁾. Forudsætningen for denne Bestemmelse kan kun være den, at der i den fri Handel toges betydeligt mere. Følgelig kunde Møntmesteren, alle Omkostninger medtagne, ikke udmønte ca. 9 Dalere af Marken og svare Kongen Afgift desforuden.

Af de af Wardein og Guldsmed i København Hans Goslar foretagne Prøver og det af Post aflagte Regnskab for Tiden fra 16. Maj 1615—8. April 1618²⁾ sammenholdt med to Tilførsler af 8. Maj 1618 i Rentemesterregnskabet 1618—19³⁾ synes at fremgaa, at Marker og 4 β har været 2—3 Gran bedre end oprindelig fastsat; men det er vistnok, som tidligere berørt, meget tvivlsomt, hvor stor Vægt der tør lægges herpaa. Det kan være Wardein og Møntmesters Attest for, at Mønten var „rigtig god“. Der bliver altsaa forsaavidt ingen Anledning til at anføre nye Udmøntningsforhold for denne Periodes Vedkommende. Den eneste Ændring, der virkelig synes at være foretaget, er, at Skiltingerne efter det sidstnævnte Regnskab nu skrodedes 150 Stkr. paa Marken i Stedet for som tidligere 146 Stkr.

De udmøntede Beløbs Størrelse er følgende:

Nikolai Schwabes Mønt i København:					
Aar	℥	4 β	1 β	Hvid	Ialt
1617.....	46,800	5,550	»	»	52,350
1618.....	18,000	2,419	1,170	115	21,704
Ialt...	64,800	7,969	1,170	115	74,054

Beløbene er tagne fra Rentemesterregnskaberne for 1616—17, 1617—18 og 1618—19. Møntmesterregnskaber fra Schwabes Haand findes ikke. Fra 30. April 1616—31. Januar 1617 er ikke indført nogen Indtægt af nymøntede Penge. Der bliver saaledes ikke at opføre nogen Post for

¹⁾ Collin: I. c., Bilag 2.

²⁾ R. A. Møntmestrenes Regnskaber 1602—35.

³⁾ R. A. Siverdt Bech og Chrf. Urnes Regnskab: Indtægten f. 206—07 og f. 207—08. Under Udgiften i Regnskabet 1617—18 f. 428—29; hvor Sølv overlades Møntmestrene til Møntning af Marker og 4β, betinges de ikkun 9½ og 7 lodige.

1616. Den sidste Sum er efter Rentemesterregnskabet 1617—18 indgaaet den 27. Marts 1618.

I Rentemesterregnskabet for 1618—19¹⁾ findes under 8. Maj 1618 i Henhold til et af Schwabe afleveret Register indført en Opgørelse over, hvad han har møntet paa sin egen Bekostning o: som Forpagter fra 12. Marts 1615 til 3. April 1618 o: indtil hele den nye Virksomhed med Udmøntning af Kroner tog sin Begyndelse.

Ifølge denne Opgørelse havde han leveret i:

Marker	90,000 Dlr.
4 B	12,236 —

Sammenlægger man Beløbene efter foranstaaende Tabel:

Marker	64,800 Dlr.
4 B	7,969 Dlr.
med Beløbene efter Tabellen p. 115:	
Marker	25,200 —
4 B	5,531 —
faar man	13,500 Dlr. 90,000 Dlr.

hvad der nøje passer for Markernes Vedkommende, medens der af 4 B fremkommer et Overskud af 1264 Dlr., som udgør et Beløb af 243 7 lødige Mark à 104 Stkr. Firskillingsstykker, hvilken Sum Møntmester Schwabe ifølge fornævnte Opgørelse endnu havde til Rest at gøre Regnskab for. De i de forudgaaende Rentemesterregnskaber specificerede Beløb svarer saaledes nøje til Resumeet i Regnskabet 1618—19 over disse to Perioder.

Regnskaberne udviser, at der til Fremstillingen af de 90,000 Dlr. grove Marker er anvendt en Sum af 75,000 enkende Rigsdalere o: Rigsdaler in specie, hvorpaa Kongens Fortjeneste under Forudsætning af, at de grove Marker i Henhold til Kongens Forordninger af Rentekammeret igen kunde udgives for, anbringes og holdes i Kurs som Ortsdalere for den bogførte Sum af 90,000 Dlr., var 20 %, en ret ublu Avance for den Konge, der samtidig højtideligt proklamerer sin Afsky for al den slette Mønt og de daarlige Udmøntninger, og en ganske uforsvarlig Omgang med og Anvendelse af 75,000 Specier, naar der i Forvejen — som saa ofte fremhævet i Indledningerne til Kongens Møntforordninger, i Gert Rantzaus Indberetninger og i alle Datidens Dokumenter — herskede stor Mangel paa Specier, et Savn, som Kongen ikke gjorde det svageste Forsøg paa at afhjælpe ved at lade saa meget som een eneste dansk

¹⁾ R. A. Siverdt Bech og Chr. Urnes Regnskab f. 206—07.

Rigsdaler slaa. Havde Kongen endda haft den Undskyldning, at han paa Grund af Krig, Pest, Hungersnød eller anden Ulykke og Ruin nødvendigvis maatte søge at skaffe sig flere Indtægter, vilde det have været forstaaeligt, om han gik frem, som han gjorde. Men det forelaa i dette Tidsrum netop ikke. Tværtimod havde han afsluttet Kalmarkrigen bl. a. med en Forpligtelse for Gustav Adolf af Sverige til at indløse Elfsborg i 4 Terminer med ialt 1 Million Specier, som den svenske Konge, efter hvad der tidligere er oplyst, havde stort Besvær med at skaffe til Veje, bl. a. ved Indkøb i Hansestæderne, hvor Kursen paa denne Mønt som Følge heraf yderligere steg. Den 31. Januar 1619 „kom den sidste Termin af Elfsborgs Løsning an, som var 250,000 Dlr.“, skriver Kongen i sin Dagbog¹⁾. Den forrige Indbetaling af 250,000 Dlr. var indsat i Hvælvingen paa Frederiksborg den 17. Februar 1618²⁾. Det synes herefter, som den Omstændighed, at Kongen fik store Summer af Specier mellem Hænder, netop stimulerede hans Møntforretning.

Af de 13,500 Dlr. 4 β Stykker er 11,100 Dlr. ifølge Regnskaberne fremstillet af 10,000 Dlr. Frederik II's Markstykker, paa hvilke Kongen saaledes i Overensstemmelse med den mellem Breide Rantzau og Johan Post trufne Aftale har haft en Fortjeneste af 11 %. Forudsætter man dem indløste og indvekslede med de nye grove Marker, Kongen lod slaa, til pari — og der er formentlig ikke Grund til at antage, at Undersaatterne havde Ret til over for de kgl. Kasser at forlange mere end en ny Mark for en gammel — har Kongens Fortjeneste paa det Beløb Specier, der oprindeligt anvendtes til de 10,000 Daler grove Marker, været 31 %. At der udelukkende prægedes grove Marker, kan noget skyldes Indvekslingen af Kong Frederiks Marker, med hvilke de grove bedre end de fine kunde jævnstilles i Størrelse og Udseende.

Til andre 1136 Dlr. 4 β Stkr. er anvendt dels 448 „Real von Acthen“ (spanske 8 Realer) og 500 Specier, hvoraf Fortjenesten som ved Markstykkerne har været 20 %, idet en spansk 8 Real (Piaster) er regnet lig en Rigsdaler in specie³⁾.

Ligesom for Schwabes Vedkommende er der ikke mellem 30. April 1616 og 31. Januar 1617 af Post leveret

¹⁾ R. Nyerup: Magasin for Rejseiagttagelser IV., Kbhvn. 1825. Kong Chr. IV's egenhændige Optegnelser i hans Skrive- og Rejsekalender, p. 449.

²⁾ l. c., p. 413.

³⁾ Jfr. Frdg. 16. November 1619 § 1. Scharling: l. c., p. 93. I Rente-mesterregnskabet 1615—16 f. 122 er 8 Realerne dog regnet 2 β lavere end Specien, hvad der giver en mindre Difference af ca. 11 Dlr. i 4 β

Johan Posts Mønt i København:

Aar	ƣ	4 Ɓ	1 Ɓ	Ialt
1617.....	45,600	3,330	„	48,930
1618.....	14,444	9,976	1,416	25,836
Ialt ..	60,044	13,306	1,416	74,766

Mønt i Rentekammeret. Aaret 1616 er derfor udeladt, skønt en Del af det i 1617 leverede Beløb vel kan være møntet i 1616.

Iøvrigt er Opgivelserne hentede dels fra Rentemesterregnskaberne, dels fra Johan Posts oftnævnte Møntmesterregnskab for Tiden fra 16. Maj 1615 til 8. April 1618. I Rentemesterregnskabet for 1618—19¹⁾ findes indført en Opgørelse af Mellemværendet med Post under samme Dato og paa samme Maade som for Schwabe. Denne Opgørelse omfatter ganske samme Tidsrum som Møntmesterens eget Regnskab: 16. Maj 1615, til hvilken Tid han efter Kgl. Majt.s egen naadigste Bevilling havde begyndt at mønte, til 8. April 1618, da de nye store Kroneudmøntninger skulde tage deres Begyndelse.

Ifølge Rentekammerets Opgørelse havde han i denne Tid afleveret i:

Marker..... 70,100 Dlr.
4 Ɓ..... 15,908 Dlr.

hvad der nøje stemmer med Møntmesterens eget Regnskab over, hvad der er „leveret udi Kgl. Majt.s Rentekammer“. Sammenlægger man Beløbene efter foranstaaende Tabel:

Marker..... 60,044 Dlr.
4 Ɓ..... 13,306 Dlr.
med Beløbene efter Tabellen p.
117:

Marker..... 10,100 —
4 Ɓ..... 9,760 —

faar man..... 23,066 Dlr. 70,144 Dlr.

Heri er indbefattet 2 Beløb, der ifølge Rentekammerets og Møntmesterens overensstemmende Opgørelser var tilovers 3: ikke ind-

¹⁾ R. A. Siverdt Bechs og Chrf. Urnes Regnskab f. 207—08

Trspt....	23,066 Dlr.	70,144 Dlr.
leverede i Rentekammeret, men hvoraf skulde svares Afgift (Slag- skat): henholdsvis 6½ Lødemark i Markstykker =		44 —
og 1376½ Lødemark i 4 ß = .	7,158 —	
Fradrages disse Beløb, stemmer		
Resten	15,908 Dlr.	70,100 Dlr.
med Afleveringen til Rentekammeret.		

Til Fremstillingen af de 70,100 Dlr. i Markstykker er ifølge Rentemesterregnskaberne ialt anvendt 58,416 Dlr. in specie med den sædvanlige Avance af ca. 20 %.

Den samlede Finansoperation med Speciers Omsmelting i grove Marker stiller sig herefter for Tiden fra 1612, da Hans Flemming begyndte denne Trafik, saaledes:

Møntmester	Specier	Marker
H. og C. Flemming.....	63,000	75,600
N. Schwabe	75,000	90,000
J. Post	58,416	70,100
Ialt...	196,416	235,700

medens den samlede Produktion af grove Marker var 292,000 Dlr., saaledes at Summen 196,416 Stkr. Specier kun er at anse for et Minimum, om hvilket man positivt ved, at det er anvendt paa denne Maade.

Til 3100 Dlr. af Posts 4 ß er anvendt 2584 Specier med 20 % Fordel; til 11,988 Dlr. Firskillingsstykker er anvendt 10,800 Dlr. Frederik II's Marker med 11 % Fordel; til 820 Dlr. Firskillingsstykker er anvendt 6 gamle Sølvkander, som Kongen lod gaa i Mønten¹⁾.

I de seks Aar 1612—18 er der altsaa anvendt et Beløb af ca. 200,000 Specier til Udmøntning af grove Marker som Ortsdalere, uden at disse blot tilnærmelsesvis svarede dertil, og herved indvundet en Fortjeneste for Kongen af ca. 40,000 Dlr.

¹⁾ R. A. Siverdt Bechs og Chrf. Urnes Rentemesterregnskab 1617—18, Indtægtspost f. 204 ff., 30. April 1618, jfr. Møntmesterregnskabet 16. Maj 1615—8. April 1618.

Beregnet efter den Værdi af 4 Kr., hvortil 1 Specie ved Dalermonstens Ophør og Kronemonstens Indførelse den 1. Januar 1875 blev ansat i den nye paa Guld grundede Kronemonst, vilde det betyde, at der var anvendt 800,000 Kr. paa nævnte Vis med en Fordel af 160,000 Kr. Denne Vurdering er imidlertid ganske overfladisk og misvisende. For det første var i 1612—18 Sølvmonst af større Værdi i Forhold til Guld end i 1875. Regner man hermed, maa Værdien forøges. Forøgelsen har man ansat til $2\frac{1}{3}$ Kr. paa Rigsdaleren¹⁾. Denne er saaledes for dette Tidsrum vurderet til ca. $6\frac{1}{3}$ Kr. i Nutidspenge. Speciernes Værdi bliver herefter: 1,266,667 Kr. og Fortjenesten 253,333 Kr. Men heller ikke disse Summer giver et tro Billede af Værdierne, set med Nutidsøjne. Man maa da tillige regne med Pengenes daværende større Købeevne over for alle Ting. Denne er sat til det 4 dobbelte²⁾, hvorved nævnte Beløb stiger til 5,066,668 Kr. og 1,013,333 Kr., hvad der muligt for Danmarks Vedkommende er noget for højt beregnet, hvis der kun tænkes paa Tidsrummet 1600—1875, ikke derimod, om den sidste Menneskealder medregnes i det Tidsrum, hvorover Sammenligningen udstrækkes.

Maalt i Nutidsmonst vil det bedre forstaas, hvor store Beløb det her har drejet sig om. En for vort Emne sikrere Bedømmelse af hele dette Forhold vil dog kunne opnaas ved ikke at lægge Vægt paa, hvor meget de paagældende Summer gennem ret uvisse og usikre Beregninger af Sølvværdien paa Grundlag af Varepriser, Arbejdsløn m. m. kan antages at beløbe sig til, men ved derimod at sammenholde dem med andre Summer i Datiden og med Statens hele Økonomi.

I et „kort Overslag paa alt Rigens Indtægt og Udgift, som er gjort og tilsammendragen den 24. December Anno 1602“³⁾, er al Rigens Indtægt opgjort til 411,002 Dlr., den ordinære Udgift til 246,667 Dlr., saaledes at der blev et Overskud af 164,335 Dlr. Danmarks og Norges samlede aarlige ordinære Statsudgift overstiger i 1602 saaledes ikke synderligt den til Markudmonstningen anvendte Speciemonst. Overført paa Nutidsforhold vil det forstaas, at det ikke

¹⁾ Numismatiska Meddelanden XVIII., Stockholm 1908: Formand i Svenska Numismatiska Föreningen, Major V. E. Lilienberg: Om svenska mynt och myntvärd, Öfversikts-Tabel.

²⁾ l. c. — Ifølge W. Scharling: Handel, Værdi og Penge, Kbhvn. 1909, p. 531. W. Scharling og Falbe Hansen: Danmarks Statistik III., p. 277—78, og V. Falbe Hansen: Hvilke Forandringer i Priserne etc., Kbhvn. 1869, p. 124—25 og 163, kan Købeevnen næppe sættes højere end til 3 Gange saa stor i Datiden som i 1875.

³⁾ Schlegel: Samml. z. dän. Geschichte, Coph. 1773, I. 1., p. 23 ff.

var nogen ringe Udmøntning af ny Mønt, der svarede til saa stort et Beløb som Statens samlede aarlige Pengeudgift i et Aar efter vore Tiders Finanslove.

I fornævnte Opgørelse var ikke medregnet alle de mange ekstraordinære Udgifter, som „udi en Part Aar beløber fast mere end i andre Aar, eftersom Udgiften og Nødtørften det kræver og paaesker, og dog aarlig udi Regnskaber til en stor og mærkelig Udgift sig hedenstrekker“. Af saadanne anføres bl. a. „Bygningen paa Kronborg, som ingen Aar afgang, uden nogle tusinde Dalers Bekostning, Bygningen som nu under Hænder er, paa... Frederichsborg, Koldinghus og paa Tøjhuset for Kjøbenhavn m. m.“ Bygningen paa Kgl. Majt.s Slotte, Gaarde og Huse over alt Riget, der opføres blandt de ordinære Udgifter, regnedes aarlig til 12,000 Dlr.

I Siverdt Bechs og Christoffer Urnes Rentemesterregnskab for Aaret 1. Maj 1617—1. Maj 1618 opgøres den egentlige Pengeindtægt til ca. 13,000 Dlr. i Guldmønt og 533,447 Dlr. i Sølv mønt samt 47½ £ i engelsk Mønt.

Den gennemsnitlige Aarsindtægt af Møntregalet i de 6 Aar til 1. Maj 1618 vil, naar Fordelen ved Udmøntningen af 4 Skillinger medtages, ikke kunne sættes til mindre end ca. 7500 Dlr. Det er saaledes ikke noget betydeligt Beløb, set i Forhold til Landets almindelige Finanshusholdning. Det var ikke som i Østrig Millioner, det drejede sig om, og som maatte skaffes til Veje til Krigsførelsen. Hvad kan da have bevæget Kongen til midt under den dybeste Fred efter Modtagelsen af en betydelig Krigsskadeserstatning som Resultat af Kalmarkrigen og mod sin bedre Erkendelse af Nødvendigheden af at bevare Rigsdalerstykkerne i Landet at anvende en betydelig Sum af disse til at skabe daarlig Mønt, ganske vist med en betydelig procentvis Fordel, men dog en i Forhold til hele Statshusholdningen ikke ret stor Indtægt?

Svaret kan formentlig kun søges i den store Reform- og Bygningsvirksomhed, Kongen efterhaanden var kommen op i under Aarene fra Aarhundredets Begyndelse indtil Indtrædelsen i Trediveaarskrigen. Denne Virksomhed slugte store Summer. Medens det var forstaaeligt, om Rigsraadet stillede sig fuldt ud velvilligt til den Anvendelse af Pengene, der gik ud paa at skabe nye Erhverv og nye Indtægtskilder for Landet, er det ikke utænkeligt, om samme Rigsraad ikke var fuldt saa tjenstagtigt, naar Talen var om at bygge Kongen de skønne Slotte og andre Bygninger, vi nu beundrer. Til disse Luksusudgifter kunde en Indtægt, hvortil ikke krævedes Rigsraadets Bevilling, og som aarlig androg mellem 7000 og 7500 Dlr., i vore Penge 180—190,000 Kr., eller — hvis man tager de mere moderate Be-

regninger — ca. 100,000 Kr.¹⁾), ikke være uden Betydning, naar man betænker, at der i 1602 f. Eks. kun var paaregnet at medgaa et Beløb af 12,000 Dlr. til Vedligeholdelse og Istandsættelse af Kgl. Majt.s Slotte, Gaarde og Huse over alt Riget, eller nogle Tusinde Daler aarlig til Kronborg. Disse Beløb viser bedst, at 7500 Dlr. aarlig ikke var nogen ringe Sum, men kunde spille en Rolle for Kongen.

At Kongen valgte at afholde disse Udgifter til Slotte og Kirker, Børs og Byer, derfor kan Eftertiden takke, idet den glæder sig over de smukke Monumenter, han satte i vort Land. Hans Samtid var næppe saa taknemlig for den Møntforvirring, de idelig skiftende Møntværdier forarsagede, og den Møntforringelse, der midt i en økonomisk gunstig Tidsepoke fulgte i de store Udgifters Spor.

Lad saa være, at en stor Del af Misæren skyldtes de uheldige Forhold i Nabolandene; for en retfærdig Bedømmelse af Kongens Optræden er disse Landes Møntvæsen ikke uden Betydning. Indrømmes maa det, at Forholdene var værre i Udlandet. Paa Baggrund heraf tager Møntvæsenet her i Landet sig — i hvert Fald endnu — ikke ugunstigt ud. Naar Kongen saa, hvorledes hans Samtids Regenter i andre Lande, store som smaa, udnyttede Møntregalet, maatte han finde det urimeligt, om han ikke skulde nyde en lignende Fordel. Men stille sig uden for sin Tid formaade han ikke, og navnlig lod han ikke sine Gerninger svare til sine højtravende Ord om kun at varetage det almene Bedste og at modarbejde den højst skadelige Møntforvirring (Confusion) og Møntforringelse. Tværtimod kan man ikke værge sig imod at bebrejde Kongen et ikke ringe Hykleri.

Han anvendte Øresundstolden, Rigets vigtigste Indkomst, som sin personlige Indtægtskilde og lagde Skadeserstatningen for Kalmarkrigen, der var ført med Rigets Hjelpekilder, ind i sin Hvælving paa Frederiksborg, som kom den ikke Statens Kasse og Rentekammeret ved. Ikke blot brugte han disse Midler til Luksusbygninger og uproduktive Øjemed, men udnyttede endog de herigennem indkomne Speciemønter til Omsmeltning i daarlig Mønt for at skaffe sig et Tillæg til disse Summer og yderligere Midler til Gennemførelse af de Opgaver, der laa hans Hjerter nær, saaledes som det senere vil blive nærmere paavist. Hovedanken bliver da, at han uden tvingende Nødvendighed, der kunde tjene andre Regenter til Undskyldning,

¹⁾ Danmarks Riges Hist. IV., p. 103, Anm. 1. Mønternes Købeevne er her anslaaet til ca. det dobbelte, hvad dog vistnok er meget for lavt, navnlig hvis Sølvets stærke Fald i Slutningen af det 19. og Begyndelsen af det 20. Aarhundrede tages med i Betragtning.

skabte Møntforvirring og paadrog Borgerne Tab, hvorved han svækkede Rigets økonomiske Evne og forringede dets Modstandskraft over for de Modgangstider, der siden op-
randt¹⁾).

Det er godtgjort, at Møntforvirring og Møntforringelse blev skæbnesvangre for Stuarterne i England og for Tysklands og Polens hele Fremtid²⁾. Det samme kan sikkert i nogen Grad anføres for vort Lands Vedkommende. Rosensborg og Frederiksborg blev Danmark skønne, men dyre Slotte³⁾.

1) I hvor høj Grad Sverige kunde lide under Forpligtelsen til at udrede Elfsborgs Løsen, fremgaar af Gustav Adolfs Udtalelse, at den var en tærende Kræft for Landet. Han selv maatte lade sit Bordsølv vandre i Mønten. Norges Historie IV, 2. 1911. p. 109. Sveriges Historia V. 1906. p. 84—85.

2) Shaw: l. c., p. 145—46; Max Kirmis: Handbuch der Polnischen Münzkunde, Posen 1892, p. 105 ff. og det tidligere for Tysklands Vedkommende oplyste.

3) Jfr. Danmarks Riges Hist. IV, p. 93, 122. Til yderligere Sammenligning tilføjes, at Murerarbejdet paa Frederiksborg Slot 1602 androg 15,000 Dlr., aarlig Arbejdsløn 1614—18 c. 20,000 Dlr., Udgiften til hele Slottet med alt Udstyr c. 950,000 Dlr. F. Beckett: Frdborg. Slots Historie. Kbhvn. 1914, p. 34, 93.

IV. KRONEMØNTENS INDFØRELSE.

1. 1. Maj 1618—8. April 1619.

Rigsdaleren til 84 β d.

I.

Af de i det foregaaende saa hyppigt fremhævede Aarsager steg i Tyskland Sølvets Pris og Dalerens Skillingstal ustandseligt. Som tidligere nævnt havde den neder-sachsiske Kreds nedsat et Udvalg til at undersøge hele Mønt-spørgsmaalet. Efter 2 Aars Forløb fremkom dette Udvalg med en statelig Betænkning, dateret 14. Juli 1616¹⁾, hvori om-stændeligt fremsættes alle de gammelkendte Aarsager til Møntforvirringen i 10 Punkter og Remedia imod den i andre 15, uden at der dog i den Anledning indtraadte nogen mærkbar Vending til det bedre. Betænkningen frem-hæver, hvorledes flere Stænder i 50 Aar eller mere ikke har akkommoderet sig efter Møntedikterne, men — naar de ingen Bjergværk havde — bortforpagtet deres Mønt og saaledes misbrugt saadant fornemt Regale, noget samtlige Stænder, derunder Christian IV, meget passende kunde drages til Minde. „Die deputirte allen mit einem worte begriffen über die Reichs und Kreyss Münzedicte und verfassungen nie-mahlen mit gebührenden ernst undt eif-fer gehalten, Sondern man dissfahls von Jharen zu Jharen, ja tagen zu tagen, zuviel connivirt, nachgesehen undt dadurch zu gegenwertigen malo eint-zig undt allein anlass undt Ursach gegeben“. Det kan man unægtelig kalde at gribe i sin egen Barm!

Af de forskellige Remedia fremholdes paany, at Smaa-mønten bør være af Thalerlødighed. Kun ganske ringe Summer af mindrelødig Mønt burde tillades. Skulde Mønt-herren lide Skade herved, „so wehre doch solches nicht zu attentiren, denn dass Münzen als ein vornehm b

¹⁾ R. A. T. Kanc. Niedersächsische Crays Acta 15, 1614—18, Læg 3. Crays Tags acta de anno 1616.

regallstücke, nicht eben eines vorthells halber in-
tulgiret“.

Næst Formaninger fra Prækestolene(!) til Undersaat-
terne om at holde op med „den wegen der undüchtigen
kleinen Münz eingefuhrten hohen Ufschlagk bey vermeidung
ernstlichen einsehens“ foreslaas det, at den Møntherre,
der af Probationsdagen befindes at have
handlet imod Møntanordningerne, skal
tage alle de daarlige Mønter til sig igen
og yde billig Erstatning med god Mønt
„und deswegen der ganzer Creyss Ihnen zum gehorsamb
zu bringen für einen Mann stehen“! Selve denne sidste
Passus viser, hvor lidt Udvalget har troet paa Muligheden
af at gennemføre sine egne Forslag. Netop her har Ud-
valget rørt ved det centrale i Sagen. I Stedet for paa Under-
saaternes Bekostning at devalvere den ringe Mønt og ned-
sætte dens paalydende Værdi til et efter dens Metalindhold
passende Beløb burde de skyldige Møntherrer yde Bor-
gerne Erstatning med god for slet Mønt. Men hvem af
Stænderne tænkte for Alvor paa sligt?

Videre hedder det, at „alle, so in diesem Kreyse Müntzen
liesen, mussten ohne Unterschied der Persohnen undt örter
zue die Probationstägen getzogen werden, dessen un-
geachtet die Müntzherrn hetten Ihre wesentliche resistenz
darin oder nicht“. Men hvem tænkte for Alvor paa at tvinge
Kongen af Danmark til som Hertug af Holsten at give
Møde, om han ikke vilde?

I Nødsfald foreslog man at bruge jus retorsionis (med
slet Mønt!?) over for andre Kredse, som ikke var til at
bringe til Fornuft.

Udvalgets Erklæring resulterer i en Fremhævelse af,
hvor betænkelig Situationen i Virkeligheden er for „alle,
der har noget at opkræve“. Særlig nævnes „Gottes- und
Armenhäuser“, men det er ikke helt udelukket, at der maaske
nok saa meget herved hentydes til Fyrsternes egne In-
teresser i Skatter, Afgifter og andre Oppebørsler. Kun
ved, at denne Interesse sluttelig opvejede Fortjenesten paa
den slette Mønt, kunde man haabe, at Fyrsterne bragtes til
Fornuft og selv satte en Stopper for Uvæsenet. Hertil var
Tiden endnu ikke moden. Dog anføres det, hvorledes den,
der har 100,000 at fordre, først taber $\frac{1}{5}$ ved at være nødt
til at tage den slette Mønt og dernæst atter $\frac{1}{5}$ ved at give
den ud igen; idet dens Købeevne svigter over for alle Varers
Fordyrelse i slet Mønt o: han lider et Tab af 40,000.

En almindelig Kreds dag foreslaas afholdt og nogle
Deputerede meddelt Kreditiv til forinden at forhandle med
den øvresachsiske Kreds. Med den westfalske var det vel
ikke gør ligt paa Grund af den „betrübte“ og „zerrüttete“

Tilstand, hvori den befandt sig! De nærmeste Fyrster af denne Kreds vilde dog forhaabentlig godvilligt slutte sig til: Et fromt Ønske og Haab.

Af denne Betænkning gav Statholderen i Hertugdømmerne Gert Rantzau et Resumé i Skrivelse til Sekretær i Tyske Kancelli Ernst Werckmann, dateret Haderslev den 23. December 1616¹⁾. Han fremsendte samtidig et kejserligt Forslag til Møntedikt, som var af „lignende“ Indhold. Han beder Sagen refereret for Kongen, saaledes at der kan foreligge naadigst Beslutning og Resolution om, at Kongen som Hertug af Holsten for sin Døls Vedkommende i Forening med Hertugen af Gottorp paa den kommende Kreds dag vilde godkende og vedtage Betænkningens Forslag.

Den 24. December 1616²⁾ meddelte de udskrivende Fyrster i den nedersachsiske Kreds Christian IV og Hertug Johan Adolfs Sønner, at de har korresponderet med Hertugen af Sachsen om en samlet Optræden af begge de sachsiske Kredse, og sendte samtidig en Kopi af deres Skrivelse af 14. November 1616 til Hertugen og Kopi af dennes Svarskrivelse af 14. December s. A. I Skrivelsen af 14. November skildrer Fyrsterne, hvorledes de i mange Aar „embsig“ har bedt og anmodet Hans Naade og den øvresachsiske Kreds om Samvirken. Nu havde et Udvalg afgivet vedlagte „ganz vernünftige bedenckung“, der ligesom Kejserens Forslag gaar ud paa ikke at lade de ugyldige Sorter passere. Det mener de udskrivende Fyrster ikke kan lade sig gennemføre „ohne gewisse confusion und ausregten schade“. Der er alt for meget af den Slags Mønt i Cirkulation, „dass ohne Landt und Leut verderbung dieselben nicht zu confisciren oder in Tiegel zu stoezen“. Fyrsterne glemmer helt eller overser, at de paagældende Mønt herrer efter Forslaget skulde yde Erstatning for den slette Mønt! Derimod foreslaar de det gammelkendte, for Under-saatterne højst ufordelagtige Middel, som Udvalget netop ikke havde foreslaaet: at valvere Rigsdaler og Smaamønt mod hinanden, dog med Forpligtelse for Stænderne til ikke at mønte ny Smaamønt, og hvis de alligevel gør det, da i hvert Fald „aus lautern guten Silber in bonitate intrinseca des Thalers“. Reformen skulde altsaa som sædvanlig ske paa Befolkningens Bekostning, ved at Smaamønten nedsattes, en Tanke, der synes at have vakt Bifald i Kancelliet herhjemme, thi hele denne Passus i Afskriften er ganske mod Sædvane indstregt, efter Udseendet at dømme, i Datiden! Daleren foreslaas ligesom i Kejserens Mandat sat til 1 Gylden 30 Kreuzer 3: 40 βl.

¹⁾ R. A. I. c.

²⁾ R. A. I. c.

Kurfyrst Johan Georg af Sachsens Svarskrivelse, dateret Sizerode 14. December 1616¹⁾ er ganske i samme Aand: Valvation i Overensstemmelse med Kejserens Mandat. Udvidedes dette til ligesom de tre korresponderende Kredse, Bayern, Franken og Schwabens Møntmandat, hvoraf Afskrift medfølger, at omfatte en almindelig Valvation, kunde det godt antages uden Sammenkomst eller Overenskomst mellem de to sachsiske Kredse. Man mærker denne saare holdningsløse Fyrstes daarlige Samvirken paa dette som paa saa mange andre Omraader med sine Trosfæller i den nedersachsiske Kreds. Han følger Kejseren og Sydtyskland, ja bryder sig ikke engang om at forhandle med Norden, der i mange Aar paa dette Omraade „embsig“ har søgt ham.

Den nedersachsiske Kreds dag holdtes i Braunschweig i Slutningen af September 1617²⁾. Skønt Daleren i Mellemtiden i Hamburg havde været noteret:

August 1616	til 41	ß l.	„ Pf.
April 1617	- 40	— 6	-
August 1617	- 41	—	„ -
September 1617	- 41	— 6	- ³⁾

vedtog Kreds dagen, da Kejseren, den øvresachsiske Kreds og de tre korresponderende Kredse ikkun havde sat Daleren til 30 Meissnergroschen = 1 Fl. 30 Kr., at sætte Daleren til 40 ß l.

Foruden en Del Straffe- og Truselsbestemmelser fastsattes derhos bl. a., at Dobbeltskillinger (= 4 ß d.) skulde udmøntes 90 Stkr. af den 7½ lødige Mark, Enskillinger (2 ß d.) 160 Stkr. af den 7 lødige Mark, at ingen andre end Møntmestre maatte befatte sig med Sølvkøb, og at 1 Mark Sølv ikke maatte betales højere end med 12 Fl. Der var intet tilbage af Udvalgets Arbejde. Resultatet var kun blevet den almindelige Valvation og de almindelige Formaninger. Man fristes næsten til at tro, at Udvalget, hvis fyrstelige Medlemmer ikke var særlig paalidelige, medens deres delegerede Raader muligvis kunde mene det bedre, kun havde arrangeret en ren Paradeforestilling.

Kong Christian skyndte sig med at udstede det foran omtalte Møntedikt for Hertugdømmerne af 24. November 1617, hvorved Sølvkøbet forbeholdtes Møntmestre, og Sølvets Pris fastsattes til 12 Fl. Marken. Det var noget af

¹⁾ R. A. l. c.

²⁾ R. A. T. Kanc. Niedersächsische Crays Acta 15, 1614—18, Læg 4: Copia des Craisschlusses zu Braunschweig 1617, jfr. Hirsch: l. c. IV., p. 86 ff.

³⁾ J. P. Langermann: l. c., p. 431—32.

Interesse for ham, der endnu ikke havde Sølvbjergværk i Kongsberg.

Hvad Kongerigernes Mønt angaar, fremsatte Kongen paa et Raadsmøde i København, der begyndte den 18. Oktober 1617, den 25. s. M. Proposition, hvis Punkt 4 bl. a. lød paa: „och hvorledis myntens depravation at remedere“. Raadets Svar blev: „dilatum, til mand faar beskeden fra Kredsagen“¹⁾. Det er øjensynlig fornævnte Kredsags Beslutning, der udstedtes 30. September 1617, man ønskede at se, inden man tog nogen Bestemmelse. Det, hvorom man har næret Tvivl, var Dalerens Kurs. Skulde Kongen tabe paa den Smaamønt, han havde paa Lager, eller Børgerne paa den Smaamønt, de havde aftaget? Det var det centrale i Datidens økonomiske Situation. Da man har erfaret, at de tyske Kredse var bleven staaende ved de 40 ß l. (80 ß d.), som man allerede den 4. Juli 1616 var gaaet op til, har man foreløbig slaaet sig til Ro hermed.

Det skulde dog kun vare kort. Statholderen havde i Brevet af 23. December 1616 i et Postscriptum meddelt den tidligere omtalte Oplysning om, hvorledes den svenske Konge maatte betale Dalerne i Hansestæderne med 42 ß l. I Juli 1618 stod Daleren i Hamburg allerede 6 Pf. herover.

Kong Christians Mønt var ikke for god. Vel var den ikke saa slet, at den kunde kaldes Kippermønt, men svarende til Kredsagens Fordringer var den ikke. Hans Marker svarede ikke til Ortsdalere, som de blev udgivne for. Hans 4 Skillinger udmøntedes 104 Stkr. af den 7 lødige Mark, medens Kredsagen havde fastsat dem til 90 Stkr. af den 7½ lødige Mark. Under disse Omstændigheder kunde hans Smaamønt ikke holde Kurs efter Kredsagens Bestemmelser. Dalerens Skillingstal maatte forhøjes, Markens Stilling som ¼ Daler opgives, Smaamønten nedsættes i Forhold til Daleren og Kursen rettes efter Hamburg, hvis Dalerne blot i nogen Tid skulde blive her i Landet.

Den 11.—15. Februar 1618 holdtes Raadsmøde paa Antvorskov, paa hvilket det blev besluttet at forhøje Daleren til 84 ß d.²⁾ Det skete ved Forordning om Forhøjelse af Rigsdalerens Værdi af 1. Maj 1618³⁾, hvis Indledning lyder saaledes:

„Eptersom vi erfarer, hourledis rigsdallers pris och valor tid efter anden gandze høigt uden lands opstiger af den aarsage, at den smaa mynt fast alle vegne udi Tyskland slaes jo ringer och ringer af payement, hourudofver

¹⁾ Erslev: l. c. I., p. 232—33.

²⁾ Erslev: l. c. I., p. 236—37.

³⁾ Secher: l. c. III., p. 541, Nr. 495.

Scharling: l. c., p. 92.

er at befrygte at med mindre rigsdaller her udi rigt icke blifver i lige maader opsat, at de da skulle blifve forført ud af landet, och anden saadan smaamynt udi haabetal igien indført os och vore undersaatte udi længden til merkelig skade, da hafve vi os med vore Danmarkis rigis raad derom beraadslagit saa och for gout anset derom at gjøre denne forordning“. Paa et meget væsentligt Punkt adskiller Forordningen sig fra sine Forgængere, idet den opgiver Markens Værdi som $\frac{1}{4}$ Daler. Efter Fastsættelsen af Dalerens Skillingstal tilføjes nemlig: „dog helle och halfve danske markstycker, som hidindtil slagit er, skal blifve ved den verd som tilforne, nemlig tyfve skilling danske for hver hel och ti skilling danske for hver halfve markstycke“.

At dette har voldt en meget væsentlig Forrykkelse i den almindelige Tankegang om Marken, ja ligefrem rykket Speciedaleren helt ud af sit Leje som Regningsenhed og frembragt en ny, nemlig „Daler i Mønt“, derom vidner Møntforklaringen paa Titelbladet til Rentemesterregnskabet 1618—19: „Enkende Rigsdaler beregnet til 84 β efter Mandat, dateret 1. Maj 1618, Daler i mønt, beregnet til 80 β efter som den i næst forgangne Aar er valveret“. Man har øjensynligt ikke ret kunnet forsone sig med et Markstykke, der ikke tillige var $\frac{1}{4}$ Daler. Da den imidlertid efter sit Metalindhold og nu ogsaa efter Loven ikke kunde gaa som $\frac{1}{4}$ Speciedaler, lavede man en ny Dalerbetegnelse „Daler i Mønt“, der forblev 4 Marker à 20 β = 80 β .

Et Forbillede fandtes i den i Tyskland allerede forlængst indførte Regningsgylden eller Florin = 60 Kreuzer og 28 β l., forskellig fra et Gyldenstykke, der i den til Kredsafskeden i Gardelegen af 25. November 1609 hørende Valuation sættes til 1 Fl. 12 Kr. = 32 β l. I samme Kredsafsked indføres Zahlthaleren = 32 β l., forskellig fra Thaler in specie = 37 β 4 Pf.

En saadan Adskillelse mellem en Speciedaler (Rigsdaler) og Regningsdaler (Daler i Mønt eller Sletdaler) kunde synes indført her i Landet omtrent samtidig med Kredsafskeden af 1609. Medens der f. Eks. i Rigsraad Eske Brochs Dagbog for 1604 kun tales om „daller“ og fl. , er der i samme Rigsraads Dagbog for 1609¹⁾ under 27. April indført „50 daller i fyre β Stöcker, 34 β lybsk i huer daller“. Det fremhæves altsaa, at Daleren bestaar i Smaamønt, men der regnes dog i Overensstemmelse med Forordning 3. Februar 1609 med 68 β d. paa Daleren, det være sig nu en Speciedaler eller Regningsdaler. De har samme Skillingstal. Rigsraaden har kun villet fremhæve, at det

¹⁾ Danske Saml.: 2 R. 2 B., p. 256 ff.

var en Daler i Smaamønt, ikke en Speciedaler, hvorved han vel nok har ment, at den alligevel ikke, skønt han regnede den til Speciens Skillingstal, var saa værdifuld som en Specie $\circ$: han maatte i Handel og Vandel lægge nogle Skilling til udover Forordningens 68 β for at faa den forvandlet til en Specie. Kun ud fra denne Forudsætning har Fremhævelsen og Adskillelsen mellem Daler i Mønt til 68 β og Specien, der ligeledes lovlig var sat til 68 β d., nogen Mening. Senere i Juli og August 1609 omtales „10 Daler slette“, „6 Daler og 6 $\frac{1}{2}$ Mark i mønt“, „rixpenge och slette daller“. Det kan efter det foregaaende næppe forstaas anderledes end som Daler og Mark i Skilling.

Det er tvivlsomt, om der inden 1618 er gjort Forskel i Skillingstallet, eftersom man regnede i Slettedaler eller i Speciedaler. Dog er det muligt, at Handelsstanden, Købmændene, der handlede med Tyskland og derfra modtog Opgørelser i „Zahlthaler“ à 32 β l., ogsaa her brugte Benævnelsen en Sletdaler for 64 β eller 4 Mark à 16 β d. I Rentemesterregnskaberne har en saadan Regningsmaade ikke givet sig Udslag. Her har man regnet Daleren i de lovbestemte Antal Skilling, selvfølgelig dog saaledes, at der i eet Regnskab kunde være Tale om to forskellige Antal før og efter den Dag, da Skillingstallet steg. Paa Titelbladene til disse Statsregnskaber gjordes Rede for, hvorledes Mønten var beregnet. Før „Finansaaret“ 1618—19 er der ikke samtidig regnet med 2 forskellige Slags Dalere. I 1609—10 er Daleren regnet til 4 ¥ = 68 β , nogen Smaamønt dog til 66 β efter den Værd, den i forgangne Aar har haft. I 1610—11 er Mønten beregnet, Daleren til 4 ¥ eller 74 β d., en Del Smaamønt til 66 β d. af næst forgangne Regnskab og nogen Smaamønt i dette Aar til 68 β d. I „Stats“-Regnskabet for Aaret 1. Maj 1616—1. Maj 1617 er Daleren regnet først fra 1. Maj 1616—1. August 1616: 74 β , derefter til 80 β . Som man ser, har Regningsmaaden fulgt Kursforandringerne. Der har ikke været Tale om nogen Regningsdaler til en vis mindre Værd end Speciedaleren. Endda kunde Regnskabet blive indviklet nok.

Først med Regnskabet 1618—19 begynder en Adskillelse i 2 forskellige Slags Daler samtidig. „Daler i Mønt“ blev lovbestemt et mindre Antal Skilling end Speciedaleren, nemlig 80 β eller 4 ¥ à 20 β , medens Specien talte 84 β eller betaltes med 84 β $\circ$: Hovedmønten blev endmere end tilforn en Slags Handelsvare. Det var et uheldigt Skraaplan at komme ind paa: at sondre mellem en Regningsmønt og en virkelig Mønt af samme Navn: Daler. Kongen høstede imidlertid her Frugterne af sin uforsvarlige Udmøntning af daarlige Markstykker. Folk

vilde ikke længere tage hans Marker for Ortsdaler 3: $\frac{1}{4}$ Specier. Den store Forskel mellem Sølvindholdet af 4 grove Marker og 1 Specie maatte tilsidst blive almindelig bekendt. Købmændene vilde ikke tage dem for $\frac{1}{4}$ Speciedalere. De vidste af Erfaring, at de ikke kunde købe Varer i Udlandet for disse Mønter efter denne Værdi. De maatte optage den allerede i Gang værende Sprogbrug: „Daler i Mønt“ 3: Smaamønt, for Daler i Mark og karakterisere en Daler, bestaaende af 4 Markstykker, som saadan.

I Kongens Dagbøger omtales den 4. September 1619 „Slettedaler“, der derefter hyppigt kommer igen. Den 28. og 29. Oktober s. A. omtales Daler i Marker, den 30. og 31. December: Daler i Markstykker, og den 2. Januar 1620: 33 Dl. slette i Mark, ligesaa 3. og 5. s. M.: Dl. slette i Mark, Slettedaler i Mark¹⁾. Paa Titelbladet til Rentemesterregnskabet 1618—19 nævnes en „Crone“ som værende „8 slette $\frac{1}{2}$ “, senere „9 $\frac{1}{2}$ danske slet mønt“.

Naar man sammenligner disse Udtryk, kan man vel ikke tvivle om, at Menigmand allerede flere Aar før 1618 har knyttet Udtrykkene: Sletdaler og slet Mark til en Daler og en Mark i Smaamønt, det være sig nu, fordi denne var slet eller Antallet „lige“ 64 og 16 uden Kursforhøjelse, eller som Synonymer for begge Forstaaelser.

At det maatte gaa saaledes, vil bedst ses af Skemaet p. 140—41.

I dette Skema vil man først lægge Mærke til, at Markstykkets Indhold af fint Sølv allerede fra først af var mindre end $\frac{1}{4}$ af Dalerens, idet det kun udgjorde omtrent 6 Gram, medens Specien da indeholdt ca. 26. Speciedaleren kan i Løbet af de 30 Aar fra 1588—1618 ikke antages at være gaaet længere ned i Finvægt end til godt $25\frac{1}{2}$ Gram, medens Markstykket ved Midten af Perioden 1610—16 kun indeholdt lidt over 5 Gram og senere ikke blev bedre, snarere daarligere. Den svarede altsaa i Sølvindhold i Virkeligheden kun til $\frac{1}{5}$ af Daleren, medens den søgtes opretholdt som lovligt Betalingsmiddel for en Ortsdaler.

Dette vilde kunne have været gennemført, om Markstykket kun havde været at betragte som en ren Skillemønt, Smaamønt til Bestridelse af Smaahandelen, og kun var udmøntet til et efter dette Formaals passende ringe Beløb.

Det var imidlertid saa langt fra Tilfældet og heller ikke Formaålet. Af Skemaet fremgaar, at der til Cirkulation her i Landet i de 30 Aar er udmøntet ca. 36,000 Dlr. Guld-

¹⁾ R. Nyerup: l. c., p. 468, 472, 479 og 480. Schlegels Udg. af Slanges Chr. IV.s Historie: III. p. 135.

Aar	Daler			$\frac{1}{4}$ Dlr.			$\frac{1}{2}$ $\frac{1}{8}$ Dlr.			4 β		
Dansk Sølv mønt	Værdi	Finvægt	Udmøntning	Værdi	Finvægt	Udmøntning	Værdi	Finvægt	Udmøntning	Værdi	Finvægt	Udmøntning
1588—1602....	β 64	26, ₁₀₈₅	100	β 16	5, ₉₈₉	489	β 8	2, ₉₉₄	49	Dlr. $\frac{4}{64}$	>	392
1602....	66	>	>	$16\frac{1}{2}$	5, ₇₈₅	8,600	8	>	>	$\frac{4}{66}$	1, ₃₉₄ 1, ₃₅₈	>
1602—1609....	66	>	>	—	5, ₅₅₄ 5, ₁₄₇₀	107,552	—	2, ₅₆₈	82,034	—	1, ₃₂₄ 1, ₂₉₉	16,964
1609—1610....	68	25, ₆₈₂ 25, ₅₇₈	2,000	17	>	9,347	$8\frac{1}{2}$	>	875	$\frac{4}{68}$	1, ₂₀₉	5,966
1610—1616....	74	>	6,958	$18\frac{1}{2}$	5, ₁₄₃	167,156	$9\frac{1}{4}$	>	>	$\frac{4}{74}$	0, ₉₈₄	15,291
1616—1618....	80	>	>	20	>	124,844	10	>	>	$\frac{4}{80}$	>	21,275
Ialt Sølv mønt 1588—1618....	>	>	9,058	>	>	417,988	>	>	82,958	>	>	59,888
Guld mønt 1588 —1618.....	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
Løvedalere 1608	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>
Ialt Dlr....	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>

mønt og ca. 647,000 Dlr. Sølv mønt. Heraf udgør Markerne ca. 418,000 Dlr., medens der af Speciedalere kun er udmøntet ca. 9000. Store Mængder af disse Markstykker er da ogsaa bevarede til vore Tider og overfylder alle Møntsamlinger.

Naar man erindrer, at al Rigens Indtægt i 1602 er opgjort til ca. 411,000 Dlr., og Pengeindtægten, der bortset fra et mindre Beløb i Guld kun ydedes i Sølv, i 1618 opgjordes til ca. 533,000 Dlr., vil det, som tidligere fremhævet, forstaas, at et saa betydeligt Beløb i Marker maatte oversvømme Markedet og Marken blive en Hovedmønt. Lægger man til Markerne Halvmarkstykkerne, der i hvert Fald i Perioderne 1588—1602 og 1609—18 søgtes opretholdt som Halvordsdalere (γ : $\frac{1}{8}$ Dlr.), bliver det samlede Beløb $\frac{1}{2}$ Million Daler, et stort Beløb efter Datidens Forhold og en betydelig Sum i et Land som Danmark-Norges Omsætning. Man betænke blot, at Sverige tog sig Tid fra Freden i Knærød 1613 til 31. Januar 1619 med at betale Elfsborgs Løsen: 1 Million Daler. Denne Million Dalers

2 β			1 β			1/2 β			Hvid			Blaffert			Ialt
Værdi	Finvægt	Udmøntning	Værdi	Finvægt	Udmøntning	Værdi	Finvægt	Udmøntning	Værdi	Finvægt	Udmøntning	Værdi	Finvægt	Udmøntning	Udmøntning
Dlr.			Dlr.			Dlr.			Dlr.			Dlr.			
2/64	0,731	2,311	1/64	0,332	366	>	>	>	1/192	0,105	>	>	>	>	3,707
2/66	0,642	>	1/66	0,295	>	1/132	0,133	100	1/198	0,070	>	1/396	>	100	8,800
—	0,619	37,019	—	0,275	7,039	—	0,117	2,251	—	0,067	2,281	>	>	>	255,140
2/68	>	716	1/68	>	1,726	1/136	>	1,897	1/204	>	>	1/408	>	>	22,527
2/74	>	1,620	1/74	>	16,705	1/148	>	338	1/222	>	>	1/444	>	>	208,068
2/80	>	>	1/80	0,268	2,586	1/160	>	>	1/240	>	115	1/480	>	>	148,820
>	>	41,666	>	>	28,422	>	>	4,586	>	>	2,396	>	>	100	647,062
>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	36,334
>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	587
>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	>	683,983

Indkøb forvoldte — som vi tidligere har set — en Prisstigning paa Dalere i Byer som de tre Hansestæder.

Det er i det foregaaende oplyst, at mindst $\frac{1}{4}$ Million gode Speciedalere er berøvet Landet ved Indsmeltning og Udmøntning i de daarlige Marker og Halvmarker, medens der til Gengæld kun fremkom ca. 9000 danske Specier. Det kan herefter end mindre betvivles, at Marker og Halvmarker i ikke ringe Grad har maattet erstatte Specier i Omsætningen, selv om der ogsaa her i Landet i høj Grad regnedes med udenlandsk Mønt. Ansætter man Udførslen af Korn og Stude til gennemsnitlig 300,000 Tdr. og 50,000 Stkr.¹⁾ aarlig og Prisen til $1\frac{1}{2}$ Daler pr. Td. og 6 pr. Stk. Kvæg²⁾, bliver det ca. 750,000 Speciedalere, forudsat at Betalingen altid erlagdes heri. Heroverfor kommer til Gengæld den store Indførsel af alle mulige Industripro-

¹⁾ Danmarks Riges Hist IV., p. 305—06. Joh. C. H. R. Steenstrup: Fra Fortid og Nutid, Kbhvn. 1892, p. 22.

²⁾ W. Scharling: Pengenes synkende Værdi, Kbhvn. 1869, p. 250, 272.

dukter, Raamaterialier m. v., der maatte betales i Rigsdalere, hvortil de udenlandske naturligvis særlig vel kunde benyttes. Men selv om man regner med, hvad Fundene synes at udvise, nemlig at der for hver dansk Specie paa daværende Tidspunkt fandtes mindst 4 udenlandske¹⁾. er det indlysende, at $\frac{1}{2}$ Million Dlr. i daarlige Mark- og $\frac{1}{2}$ Markstykker under Tvangskurs af $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{8}$ Dalere maatte blive en væsentlig Byrde for Omsætningen, der ikke kunde anvende dem til udenlandske Betalinger og derfor maatte søge at fordøje dem indenlands. Vel kunde Kongen benytte dem til Betaling over for sine Hofsinder, Embedsmænd, Købmænd og Haandværkere; men for de to sidste Klassers Vedkommende risikerede han, at de satte Priserne op med et Beløb, der svarede til deres Tab paa den daarlige Mønt, ved Indkøb af Raastoffer m. v. her eller navnlig i Udlandet. Overfor Udlandet kunde Kongen slet ikke bruge dem.

Medens Kongen, idet han, som Skemaet udviser, kun slog ca. 137,000 Dlr. egentlig Smaamønt, saaledes afholdt sig fra at følge sine tyske Standsfællers Eksempel og forsaavidt handlede i god Tro, naar han rettede stærke Bebrejdelser mod disse for at oversvømme deres og hans Lande med slet Smaamønt, udsprede han selv over Landet daarlige Orts- og Halvortsdalere og ødelagde til dette Formaaes Opnaaelse et stort Antal Specier, en Fremgangsmaade, som i alle Kredsbeslutninger saa højlig forkastedes, at man kun nødigt og paa Grund af Møntmestrenes idelige Klager gik med til at lade 65 i Stedet for 64 Halvortsdalere — iøvrigt af Dalerlødighed — mønte af Marken.

Overfor denne Modsigelse fristes man til at citere I. A. Fredericias Ord i Danmarks Riges Historie²⁾: „Ulykkeligtvis svarede. . . Kongens egne Gerninger langt fra altid til hans Tanker eller Optræden mod andre“.

Naar Kongen paa saa iøjnefaldende Vis tilsidesatte sine Undersaatters Tarv, var det for Vindings Skyld: den hemmelige Afgift af 20 %, han indvandt. Det maatte derfor blive ham en Skuffelse, da Utilfredsheden med denne Mønt bredte sig og bevirkede, at den ikke toges for den Værdi, den ved Afleveringen fra Mønten bogførtes for i hans eget Kammer eller Rentekammerets Bøger. Den bogførte Værdi kunde lidet nytte, naar Mønten ikke kunde udgives derfor, og det heller ikke senere kunde betale sig at modtage den i Afgifter og Skatter for dens lovbestemte Værd.

At det har voldt Vanskelighed allerede flere Aar før 1618 at holde Markerne oppe og dermed sikre Kongens Fortjeneste, synes at fremgaa af de to Forordninger af 4.

¹⁾ J. Olrik: Drikkehorn og Sølvstøj, Kbhvn. 1909, p. 141—47.

²⁾ IV., p. 112. Yngvar Nielsen, Norges Historie IV. 2. 1911. p. 36 ff.

Juli 1616 og 1. Maj 1618 om Dalerens Forhøjelse. I førstnævnte Lovbestemmelses § 2¹⁾ hedder det nemlig: „Oc eftersom udi lige maade her hos er at befrygte, at nogen fremmede och udlendiske privatpersoner understaar sig at mynte danske markstöcker hele och halfve och siden dennem i landene hid indfører at drifve deris handel och vandel dermed, daa paa det at saadant kunde afskafvis, ville vi det herefter saaledis hafve forordnet, at naar nogen fremmede eller udlendiske kiøbmand hid i landet ankommer, och vore undersaater med hele eller halfve markstöcker acter at betalle for hvis vare, de af dennem bekommet hafver, daa skal vor lensmand eller borgemester och raad der, som sligt sker, examinere dennem, hvor de saadanne mynt hafver bekommet, och dersom de hos dennem kand befinde nogen svig at være paa ferde, da skal de dennem lade anholde....". I Forordningen af 1. Maj 1618 § 2 henvises til denne Bestemmelse.

Det er særlig de ommeldte grove Marker og Halvmarker, det drejer sig om, og som Falsknere skulde have faaet Smag for. Til vor Tid er i Møntkabinettet ikke kommet mere end et eneste falsk Eksemplar fra denne Tid, en Mark fra 1616 med Møntmærke Kløverbladet, hørende til Tykhøjet Fund fra 1859 (Nr. 189). Medens der iøvrigt er bevaret til vor Tid en overordentlig stor Mængde Marker fra denne Periode — et godt Bevis paa, hvor udbredt de har været i Samfundet, og i hvor høj Grad de har kunnet undgaa Smeltediglen som for daarlige —, kan de falske Marker øjensynlig ikke have taget saa meget Overhaand, at de har kunnet efterlade sig stærke Spor til Eftertiden, tiltrods for at de endnu mindre kunde friste Smeltediglen, da de vel maa antages at have været endnu ringere end Kongens. Det i Musæet foreliggende Eksemplar er i hvert Fald et meget lidt sølvholdigt Stykke.

Selvfølgelig kan man ikke bortse fra den Mulighed, at Falskmøntnerne eftergjorde Kongens Mønt i samme Korn og Skrot; de kunde endda have en god Fortjeneste. Det vilde dog være mærkeligt, om man ikke skulde kende dem fra Kongens paa Udførelsen eller paa, at de — som oftest i Datiden — kun var støbte. Det synes ikke at være Tilfældet. Man fristes langt snarere til at tænke paa, at Kongen behøvede nogen at henlede den almindelige Misfornøjelse med de daarlige Marker paa! Hvem egnede sig bedre dertil end Falskmøntnere? De kunde bære Skylden for slet Gehalt, selv om Mønten kom lige fra Kongens egen Mønt!

Eet er vist: de paagældende Mønter kunde ikke længere opretholdes i den hidtidige Kurs, og Kongens hele Mønt-

¹⁾ Secher: l. c. III., p. 484, Nr. 433.

forretning, som den var drevet i den sidste halve Snæs Aar og da særlig i Perioden 1612—18, var med Forordning af 1. Maj 1618 gaaet i Staa.

Hvorledes skulde den atter bringes i Gang? Kongen havde endnu intet Bjergværk, af hvis Sølv han kunde slaa god Mønt, særlig Dalere. I større Omfang at slaa daarlig Smaamønt, 4 β , 2 β , 1 β , $\frac{1}{2}$ β og Hvid, kunde heller ikke lade sig gøre. Dels havde Kongen taget for stærkt Standpunkt herimod i Skrivelserne til Hamburg og Grev Ernst af Holstein-Schauenburg af 18. Februar 1616 samt paa Kredsage, Probationsdage m. v., dels vidste Kongen jo saare vel, hvad sligt medførte. Hans egen Svoger, Hertug Johan Adolf af Slesvig-Holsten-Gottorp, havde erfaret, hvorledes denne slette Smaamønt gav Bagslag i alle Skatter og Afgifter. Desuden — og det var maaske det vigtigste — var Metoden efterhaanden for godt kendt. Den vilde øjeblikkelig vække Mistanke, for ikke at sige blive opdaget. At styrte en Mængde hvidkogt Kobbermønt ud over Landet vilde hævne sig. Man behøver blot at gennemlæse Johan Adolfs Forordninger af 1. Februar 1610, 28. Februar s. A., 2. November 1610 og 8. Maj 1611¹⁾ for at forstaa, hvor store Vanskeligheder Fyrsterne havde med at bevare deres Indkomster ubeskaarne over for Undersaatternes Krav om at maatte „betale dem med deres egen Mønt“.

Den Vej kunde det altsaa næppe nytte noget at befare. Den var for udtraadt og opkørt.

Eet var jo imidlertid paa den anden Side givet. Markudmøntningen maatte man som sagt opgive. Den var bleven for ilde set og gav ikke mere godt Udbytte, nu da Marken ikke længere kunde følge Speciens Kurs. Den hørte op med Udgangen af „Finansaaret“ 1617—18. Ifølge Siverdt Bechs og Christoffer Urnes Rentekammerregnskab for 1. Maj 1617—1. Maj 1618 indleverede Johan Post den 29. April 1618 for 3000 enkende Rigsdaler, han havde faaet, den sidste Sum i Markstykker: 3600 Dlr.

Fra og med den 1. Maj 1618, da det nye Rentekammeraar begyndte og Forordningen om Dalerens Forhøjelse til 84 β d. og Markens fortsatte Beregning til 20 β d. udstedtes, holdt ogsaa en helt ny Mønt sit Indtog, en Mønt, som Folk slet ikke kendte, ikke var forberedt paa og derfor kunde antages, i hvert Fald foreløbig, at ville tage uden Forbehold $\circ$: til den af Konge og Rentekammer ansatte, selvfølgelig for høje Værd. Der skulde jo tjenes paa den.

Hvad havde man da udpønsket i den Tid, da man forudsaa, at Daleren yderligere vilde stige i Skillingsstal og

¹⁾ R. A. Rtk. t. Sekr. Afskrifter af Forordninger vedrørende Hertugdømmerne, 4. Del, 4. Afd.

Markerne ikke kunde følge med? Hvad havde man forberedt til Iværksættelse samtidig med Dalerforordningens Udstedelse og det nye Regnskabsaars Begyndelse?

Til nærmere Forklaring heraf maa vi gaa noget tilbage i Tiden. Medens Nikolai Schwabe var kommen hertil fra Dresden, stammede Møntmestrene Geert van Campen og Hans Flemming efter alt, hvad der foreligger, fra Nederlandene. I vort østlige Naboland synes man ligeledes at have haft en vis Forkærlighed for Nederlænderne. Gillis Coyet den ældre indkom 1569 fra Brabant til Stockholm¹⁾. Sammedes fra kom Anthony Grooth den ældre til Stockholm under Johan III's Regering og blev først Guldsmed. 1599 fulgte han sin Svigerfader Gillis Coyet i Møntmeststillingen²⁾. Her i Danmark har vi set, hvorledes der med Hans Flemming fulgte Forpagtningsystemet, som først flere Aar senere den hittidige Møntmester, Nikolai Schwabe, maatte underkaste sig.

Det er endvidere oplyst, hvorledes der med Flemming og overhovedet i Følge med al den hollandske Paavirkning i Handel, Industri og Haandværk, som Kongen begunstigede paa Hansestædernes og den tyske Indflydelses Bekostning, paa Møntvæsenets Omraade fulgte en saa fremmedartet Mønt som Løvedaleren 1608, om end ganske vist nærmest til Brug i Udlandet. Den sattes dog til en Pris i dansk Mønt: 50^{2/3} B. Senere, i 1624, møntede man Piastre efter hollandsk Lignelse til Brug for den nylig stiftede ostindiske Handel³⁾. Det er endvidere oplyst, hvorledes Kongen under Kalmarkrigen lod slaa „Danske Guldriddere“, hvortil Navnet maa antages hentet fra den hollandske „Groote Nederlandsche gouden rejder“.

Det er derfor ret troligt, at man, naar man skulde finde paa noget nyt at blænde Undersaatterne med, ikke søgte sit Forbillede i det Tyskland, hvis Indflydelse man paa Forhaand ikke var særlig begejstret over, og hvis Møntvæsen befandt sig i en saa haabløs Forvirring. At indføre noget, der selv blot af Navn kunde tage sig ud som en Efterligning af tyske Forbilleder, vilde vække Mistanke og Mistillid. Paa den anden Side rent at bryde med det tyske Dalersystem var paa Grund af den intime Handelsforbindelse, som ingen Konge mægtede eller blot ønskede at opheve, ikke gør ligt. Der maatte udfindes noget, der vel tog sig ud som helt nyt og paalideligt, men dog samtidig kunde forblive i en vis Forbindelse med det gamle System, som Kongen ikke havde Energi til at afskaffe, og uden hvilket

¹⁾ Num. Medd. I., Stockholm 1874, p. 27.

²⁾ l. c. II., Stockh. 1875, p. 2.

³⁾ Numism. Foren. Medlemsblad I., p. 57—59.

han heller ikke vilde kunne afvinde det nye en passende Vinding.

Dette nye, som skulde tilføres eller iblandes det gamle, var det naturligt at søge hos Vestmagterne, Holland og England, hvor Kongens Raader, Sekretærer og Købmænd gentagne Gange var sendt hen lige fra 1607 for at knytte Forbindelser, hente Handelsfolk og Haandværkere, finde Kunstsager og Kunstnere, opdage nye Stilarter, vinde Impulser og i det hele taget søge Indblik i Metoder og Fremgangsmaader, der kunde virke befrugtende paa Livet herhjemme, som Kongen godt nok følte, stagnerede for meget i gamle Former og Vedtægter. Hvis et Møntsystem eller blot Navnet paa et saadant, der indførtes fra Vest, i nogen Grad tillige kunde virke hæmmende paa den daarlige Indflydelse fra Syd og navnlig paa den evindelige Forandring af Dalerens Skillingstal, vilde der jo derved vindes en betydelig Fordel samtidig med, at Kongens Fortjeneste ved Nyordningen bevaredes og muligt endog styrkedes og øgedes.

Vi har set, hvorledes der til vor Tid er bevaret en hel Række Afskrifter af hollandske Formularer til Instrukser for Møntens Embedsmænd, der har været vejledende ved Affattelsen af Bestalling og Instrukser for Hollænderen Hans Flemming og for den hos ham ansatte Wardein, daværende Guldsmed Johan Post. Den aflaaede Æske med Prøver af hvert „Værk“ Mønt, Prøvernes Aflevering i Rentekammeret, deres Probering ved to Guldsmede, Wardeinens Regnskab over Kongens Forpagtningsafgift af Mønten, alt dette var indkommet med Flemming, og Johan Post maa antages at være gaaet godt i Lære hos ham. Som det fremgaar af alt det foregaaende, var det Johan Post, med hvem Statholderen i København Breide Rantzau den 5. Februar 1616 traf Aftale om Udmøntningen af de daarlige grove 4 β af Frederik II's enkende Markstykker mod en Afgift af 11 %. Det var ogsaa med Johan Post og paa Grundlag af dennes Indberetning og Beregninger, at Renteskriveren havde opsat forskellige Overslag over Kongens Gevinst ved en Genoptagelse af Udmøntningen af fine Markstykker, der skulde have været ringere baade af Vægt og Lødighed end de tidligere udmøntede, idet hvert Stykke kun skulde have vejet $\frac{1}{39}$ Mark 14 lødigt Sølv. Som det fremgaar af bemeldte Overslags Beregning af Vekselpengene til 4 β paa hver Daler eller 50 Dlr. af 1000 Dlr., som indsmeltedes, og Slagskatten til $43\frac{31}{35}$ β d. af hver Lødemark fint Sølv, der udkom af de 1000 Dlr. $\circ$: af 109 $\frac{1}{2}$ 6 Lod, eller 60 Dlr., er Daleren regnet til 80 β d. og Beregningen følgelig opsat i Tiden fra 4. Juli 1616 til 1. Maj 1618. Disse Overslag paakalder en Sammenligning

med Overenskomsten om 4 β Stykkerne, der var beregnet udmøntede af 1000 Dlr. Frederik II's Markstykker. Fordelen for Kongen er den samme: 11 %, nemlig 50 Dlr. i Vekselpenge 3: Opgæld paa Speciedaleren mod den Smaamønt, Kongen selv lod fabrikere(1), og 60 Dlr. i Slagskat, ialt 110 Dlr. De nye Overslag adskiller sig dog i een Henseende fra 4 β Forbilledet, idet de „fine“ Markstykker forudsættes udmøntede af „enkende Dalere“. Den hidtil af disse indvundne Fordel: 20 % ved Udmøntning i „grove Marker“ maa man altsaa paa dette Tidspunkt, da man tænkte paa at gaa over til „fine Marker“, have anset for i Længden uigennemførlig. Som Kendsgerningerne udviser, har man dog indset, at det heller ikke var muligt at betræde Vejen med de „fine Marker“, hvorefter ingen udmøntedes. Markstykkerne overhovedet var kommet i Miskredit og kunde allerede dengang forudses ikke ret længe ved Lov at kunne opretholdes eller paabydes tagne for Ortsdalere. Ogsaa fine 4 β har man som tidligere nævnt tænkt paa atter at udmønte: 202 Stkr. af den 14 lødige Mark, med ganske samme Gevinst ved Speciers Indsmeltning til dette Brug som for de fine Markers Vedkommende. Tanken om disse fine 4 β har man ligeledes maattet opgive. Noget helt nyt maatte træde i Stedet.

Det blev Kronerne, som man vilde lade gaa for $1\frac{1}{2}$ Dalere med samme kongelige Avance: 11 % som for de grove 4 β og de paatænkte fine $\frac{1}{2}$ og 4 β , men med endnu lidt ringere Lødlighed end for de sidste anslaaet, nemlig $13\frac{3}{4}$ i Stedet for 14. Uden dette Afslag kunde Møntmestrene formentlig ikke med de stigende Sølvr priser tilsikre Kongen de 11 %.

Navnet til den nye Mønt laa lige for. Gennem alle Rentemesterregnskaber fra de første 30 Aar af Christian IV's Regering gaar som en rød Traad Anvendelsen af Kroneguld, der indkøbtes og anvendtes ved enhver Lejlighed og beregnedes i saa og saa mange Kroner. Rent eksempelvis nævnes, at Nik. Schwabe den 5. August 1602 ses at have afleveret „45 Stkr. Kongl. Majt.s Contrafeyer af Croneguld, vejende 371 Cronner $1\frac{1}{2}$ Ort, som han har aftrykket udi den patron og form, han efter Kongl. Majt.s naadigste Befaling har udskaaren og forfærdiget, og er fornævnte Contrafeyer støbt og aftrykket af de 400 Cronner, han fik den 30. Juni 1602¹⁾.“

Om dette Kroneguld hedder det i en Møntmestererklæring om Guldmonterne og den Gevinst, der kunde have paa dem: „Von eine lödige $\frac{1}{2}$ goldes, so die Kaufleute aus Niederland bringen werden und

¹⁾ Enevold Kruses Rentemesterregnskab 1. Maj 1602—1. Maj 1603, f. 462.

in eine besondere Sorte vermuntzen lassen...., kann der Münztmeister nicht hoher schleglschatz geben als pro libra lödig 14 ß l. Von Golt, welches ihm Königl. Majt. selbst liefern lassen: für eine Cölnische ₰ Cronengolt, die helt 22 caratt 6 gran will der Muntzmeister aus der Muntz bezahlen 103½ thal. Die ₰ Lödig hier für 80 thaler eingekauft, bleibt für gewinn 23½ thal.“¹⁾).

Der er efter hele Aktstykkets Affattelse Grund til at formode, at det stammer fra Flemmings Tid, men selv om Udstederen af Erklæringen er os ukendt, er den tilstrækkeligt oplysende for Spørgsmaalet om, hvorfra Kroneguldet stammede. Det kom fra Nederlandene og holdt 22½ Karat. Det kan være tvivlsomt, om det bestod i hollandske, franske eller spanske Guld kroner; det har ikke større Betydning. Hovedsagen er, at Navnet var godt kendt. Det er ved Undersøgelsen af de nederlandske Forhold oplyst, hvorledes der ved Dekret af 14. August 1614 i Brabant indførtes Udmøntning af 21½ Karat fine Guld kroner, 71³⁵/₄₈ Stkr. paa Troymarken. Da det senere kneb med Guld et, indførtes fra 1. April 1618, jfr. Ordonnans af 4. Juli s. A., en helt ny Sølv mønt, Sølv dukaten (Ducaton), der kan sættes til 7¼ Stkr. af den 14¹⁶/₁₈ lødige cølnske Mark. Men iøvrigt var der jo i Frankrig²⁾ og Spanien i lange Tider udmøntet Mængder af Guld kroner. I England kendtes baade Guld kroner og Sølv kroner, dobbelte, enkelte og halve à 10, 5 og 2½ sh. Alle disse Mønter var i Tyskland Genstand for idelig Valuation. Benævnelsen „Krone“ paatvang sig af sig selv, naar Talen var om at finde et Navn, der kunde danne en Modsætning til de hidtil benyttede³⁾).

Det næste Spørgsmaal bliver, om der i noget af de bestaaende udenlandske Kronesystemer er søgt et Forbillede for vort. Det maa da straks siges, at ingen af disse udenlandske Kroner, hvis Korn og Skrot er gennemgaaet Land for Land i Afsnittet om Forholdene i Europa, stemmer med de danske, hvad der allerede paa Forhaand gør det lidet antageligt, at der var paatænkt nogen egentlig Møntreform paa Grundlag af Erfaringer fra Udlandet. Udover

¹⁾ R. A. T. Kanc. før 1670, VIII.: Møntsager og Møntmesterregnskaber.

²⁾ Jfr. J. H. Schlegels Udgave af Niels Slange: Geschichte Chr. IV., III., Koph. & Leipzig 1771, p. 111.

³⁾ Ogsaa herhjemme var tidligere udmøntet Guld kroner, nemlig en Guldkrone Klipping fra 1564, Beskr. Fr. II Tavle I, Nr. 14, og en Guldkrone fra 1584, Beskr. Fr. II Tavle II Nr. 17. Ingen af disse Mønter kan dog antages at have spillet nogen Rolle i Omsætningen. Udover Navnet har de sikkert ikke i 1618 kunnet have fjerneste Betydning. Den sidste Mønt kendes i Nutiden vistnok kun i et eneste Eksempel, den første i nogle faa.

Navnet og en Sammenstilling af Guldkrone og Sølvkrone i samme Værdi = $1\frac{1}{2}$ Daler ligesom i England: 5 sh. samt for Guldchronens Vedkommende en Efterligning af Forsiden paa de udenlandske Guldkroner: Landets kronede Vaaben (écus d'or, couronnes d'or) uden Fyrstebillede ses der ikke at være taget nogen udenlandsk Kronemønt til Forbillede, navnlig ikke med Hensyn til Finhed og Vægt.

En Gennemgang af de foreliggende Aktstykker herom vil bedst oplyse os om Grunden hertil. Blandt de i Rigsarkivet foreliggende Udregninger og Overslag, der øjensynlig er foretagne i Rentekammeret med det Formaal for Øje at udfinde, hvor stor Fordel Kongen kunde have af Mønten, findes to Overslag over Kronemønten¹⁾.

Det ene er et ganske løseligt, formentlig foreløbigt første Udkast, der lyder saaledes:

Naar Sølfue Cronner, halffue Cronner och Ortzs Cronner schall mönntis och hver lödde ½ schall holde $13\frac{3}{4}$ lod fiin Sölff, saaat $6\frac{1}{3}$ stöcker, hællr $12\frac{2}{3}$ stöcker halffue och $25\frac{1}{3}$ Ort stöcker schal weige eenn Löde ½ eller 16 Lod, Daa kommer 16 Lod fiin Sölff aff mönten for 11 Dr. 4 β $4\frac{4}{11}$ Pf. Saa kommer udaff 1 m Dr. aff mönten 806 Cronner, hver Cronne beregnet for $1\frac{1}{2}$ Dr., som belöffr Dr. 1209 Rdr. Item naar halffue Orter og Quart aff een Ort Sölffuer Cronner schall mönntes och hver löde ½ schall holde $13\frac{3}{4}$ lod fiin Sölff, daa formedelst paa denne smaa mynt will Omkostningerne derpaa belöffue sig höigere saa att 52 halffue Ortter och 104 quart aff een Ort schall weige een Lödemark eller 16 Lod, daa kommer 16 Lod fiin Sölff aff möntten for XI Dr. VII β $7\frac{7}{11}$ Pf. Saa kommer aff 1 m Dr. aff mönten VIII c XXVII $\frac{3}{11}$ Cronner, som belöffr Dr. Im II c XL $\frac{10}{11}$ Rdr.

Ifølge dette Overslag, i hvilket Kronens Beregning til $1\frac{1}{2}$ Daler er det fastslaaet givne, er der beregnet at gaa et noget større Beløb Kroner $6\frac{1}{3}$ Stkr. paa 1 ½ br. og 11 Dr. 4 β $4\frac{4}{11}$ Pf. paa 1 ½ fin, end senere endelig blev fastslaaet.

I det andet Overslag hedder det:

Johann Post, Möntmester, haffuer tilfornne annammidt 1 m Dr. aff salige Konning Frederichs eenkende dannsche markstöcker och deraf mönted nye fiire schillingstöcker, huoraff er kommen aff mönntten 23,773 stöcker, hafr derforr bekommit till Arbejdslönn och Omkostning LXXIX Dr. IIII β d. Medenns naar hand schall mönte 787 Sölffr Cronner, som kommer aff 1 m Dr. och effter stöckwiis schulde beregnis hanns Arbejdslönn emod forn fiire schilling stöcker, daa kannnd hannom icke mehrr tilkomme for forn 787 Cronner at möndte neml. II Dr. XL β. Och effter dennd Leilighed kannnd derom effter stöckwis at be-

¹⁾ R. A. Diverse Rentekammersager ca. 1500—ca. 1660, c. 8.

regnis Inndted sluttis. Dog naar mannd will regne, huor höigt enn Löde ¼ fiin Sölff kommer aff Mönten, som er 10³/₄ Dr. 3 β och Mönntmesteren schall giffue aff 1 m Dr. til Sleschadzs LX Dr., daa beloffuer som möntmesteren kannd giffue til Sleschadzs aff een Lödemarch fin Sölff 1¹/₂ Richsdr. 19 β (overstreget og rettet til: 2¹/₄ Ortsd.). Saa at naar forn Sleschads afftagis, daa bliffuer igien behollendis aff een Löde ¼ fiin Sölff X Dr. V β. Der aff schall Mönntemesteren betalle 1 Löde ¼ fin Sölff, som kommer at stande — IX Dr. LXV β. Bliffuer saa igienn huor aff Mönntemesteren schall betalle Suannenis Arbeidslön med affgang och ald andden omkostning, for huer fiinn lödemarch fin Sölff hannd formönnter 24 β som kannd regnis paa 1 m Dr. — XXX¹/₂ Dr. XVI β. Hvis de andre effterfølginde Sölffue Cronners mönte Sorter sig belanger, kommer effter forbemeldte leilighed lige saa vel, effter huer lödemarch fin Sölff eller eet Tusseend daller at beregne som forskreffuet staar. Dennd Guldemönnt belangendis, haffuer Affgangenne hanns Fleminck giffuet Kon. Ma. aff huer lödemarch Guld som hannd til 23 Carrat VI grænn udi Unngers gyldenn formönndte til Sleschadzs — XXVIII β. Sammetid gick een Richsdr. for 66 β danske, och effer at enn daller nu schall gielde 84 β, daa kannd Mönntmesternne giffue aff huer saadann lödemarch Guld, de for mönter, til Sleschadzs — XXXVI β. Item huis de nye danske 4 β stöcker, 2 β, 1 β, Sösslinger och huider Mönntemesternne will mönte och giffue Konn. M. Sleschadzs aff, sig belanger, derom er Nachsom udi Mönntemesterenns Offuerslaug at forfarre udi hvilcken Offuerslaug er dalleren beregnet til 84 β dannsche.

Dette sidste Aktstykke giver et godt Indblik i Udviklingens Gang. Det er Johan Post, der som sagt er Hovedmanden. For Guldkronernes Vedkommende henvises til Forholdene under Flemming, da denne slog ungerske Guldgylden. Hvad Sølvkronerne angaar, drages en Sammenligning mellem Bekostningen ved Udmøntningen af disse og de grove 4 β, som Post og Breide Rantzau var bleven enige om. Vel maa man i saa Henseende opgive at drage en direkte Konsekvens fra den ene Møntsort til den anden, fra Udstykningen af 1 Mark fint Sølv i en Mængde 4 β Stkr. til Udmøntningen af de betydelig færre Kroner; derimod gaar Renteskriveren, der har affattet Overslaget, ud fra som givet, at der ved Kroneudmøntningen skal opnaas mindst samme Fordelsom paa Firs skillingerne, nemlig en Slagskat af 60 Dlr. af 1000 Dlr. og en Opgæld (Vekselpenge,agio) paa samme 1000 Dlr. af 50 Dlr.,

som er indeholdt i den i Overslaget anførte Pris paa 1 Løde ½ fint Sølv: 9 Dlr. 65 β, idet en Mark fint Sølv antages indeholdt i ca. $9\frac{1}{4}$ Dalerstykker¹⁾, medens ca. 45 β maa anses som godt 5 % Opgæld, som Møntmesteren maatte betale Kongen i Overskud paa de $9\frac{1}{4}$ Speciedalere, skønt de betalt med de nye $1\frac{1}{2}$ Kronedalere!

I Overensstemmelse med de foretagne Udregninger og Overslag udstedtes under 5. April 1618 Instruktion eller Bestalling for hver af Møntmestrene Johan Post og Nikolai Schwabe²⁾. Samtidig udstedtes „Aabent Brev om mønten“³⁾. Det synes ikke at have været kendt, før det offentliggjordes i Sechers Samling af danske Forordninger. Hverken Prætorius eller Kølle omtaler det i Beskrivelsen, ligesaa lidt Sorterup hos Kreber, ikke heller Scharling i sin Mønthistorie.

Udmøntningsforholdene efter denne Bestemmelse er angivne pag. 152.

Det bemærkes, at den Mønt, der nu kaldes Dobbeltkrone, dengang benævntes „Krone“, paa Mønten selv: „corona danica“, medens den nu som Krone i Møntkataloger, Beskrivelser m. v. opførte Mønt dengang hed Halvkrone o. s. v. I Brevets Udregninger af de Beløb, hvortil den fine cølnske Mark udbringes, er indløbet forskellige Smaaafjæl, der dog er uden Betydning.

I Henhold til de angivne Udmøntningsformler er der foretaget følgende Udmøntninger:

Møntmester	Aar	Guld-kr.	$\frac{1}{4}$ Kr.	$\frac{1}{2}$ Kr.	$\frac{1}{4}$ Kr.	4 β	2 β	1 β	Hvid	Ialt
Schwabe	1618	»	21,925	4,175	»	29,650	»	490	»	56,240
	1619	936	11,122	»	»	9,975	»	450	345	22,828
Ialt...		936	33,047	4,175	»	39,625	»	940	345	79,068
Post	1618	»	22,234	5,584	5,584	14,945	6,300	»	»	54,647
	1619	»	11,829	»	»	7,355	»	980	724	20,888
Ialt...		»	34,063	5,584	5,584	22,300	6,300	980	724	75,535
Tilsammen...		936	67,110	9,759	5,584	61,925	6,300	1,920	1,069	154,603

¹⁾ R. A. l. c. Af tidligere nævnte Overslag over Udmøntninger af nye fine Mark- og 4 β-Stkr. fremgaar, at 1000 Dlr. er beregnet at give 109 Mark 6 Lod fint Sølv. Herefter giver $9\frac{1}{7}$ Dlr. 1 Mark f. S.

²⁾ R. A.: Sjæll. Reg. Nr. 16, f. 332—36: Nicolaus Suab og Johan Post finge huer Myntmesters Bestilling. Schlegel: l. c. p. 111.

³⁾ Secher: l. c. III, p. 528—31, Nr. 487.

Metal	Lovbestemt Værdi	Jørgen- sens Beskr. Nr.	Stkr. paa 1 $\frac{1}{2}$ c. brutto	Finhed, Lødighed		Stkr. paa 1 $\frac{1}{2}$ c. fin	Den fine c. $\frac{1}{2}$ udbragt til	Brutto- vægt gr.	Fin- vægt gr.
				Karat, Lod	Tusinde- dele				
Guld	Dobb. Krone = 3 Rdlr.	22, 24	39	22	916, ₈₈	42 ⁴ / ₁₁	127 ¹ / ₂ Dlr. 11 β 1 ⁴ / ₁₁ Hvid	5, ₉₉₈	5, ₄₉₈
—	Enk. — = 1 ¹ / ₂ —	23, 25	78 ² / ₃	—	—	85 ⁹ / ₁₁	128 ¹ / ₂ — 19 - ³ / ₁₁ —	2, ₉₇₃	2, ₇₂₅
—	Halv — = ³ / ₄ —	26	160	—	—	174 ⁴ / ₁₁	130 ³ / ₄ — 13 - 1 ¹ / ₁₁ —	1, ₄₆₁	1, ₃₄₀
Sølv	Krone = 1 ¹ / ₂ —	104	6 ³⁵⁷ / ₁₄₀₀	13 ³ / ₄	859, ₃₇₅	7 ¹⁷¹ / ₈₇₅	10 ³ / ₄ — 3 - 11 ⁹ / ₁₂₅ —	37, ₈₁₉	32, ₅₀₀
—	¹ / ₂ Krone = ³ / ₄ —	105	12 ³²³ / ₇₀₀	—	—	14 ⁴³⁸ / ₈₇₅	10 ⁷ / ₈ — 0 - ⁵⁴ / ₁₂₅ —	18, ₇₆₆	16, ₁₂₇
—	Orts Krone = ³ / ₈	106	25 ¹ / ₇	—	—	29 ⁹ / ₂₅ (⁹ / ₃₅)	11 — 0 - 10 ² / ₂₅ Pf.	9, ₃₀₁	7, ₉₉₃
—	¹ / ₈ Krone = ² / ₁₆ —	107	52	—	—	60 ²⁸ / ₅₅	11 ¹ / ₄ — (8 ¹ / ₄₅) - 0 —	4, ₄₉₇	3, ₈₆₅
—	¹ / ₁₆ — = ³ / ₃₂ —	108	104 ¹ / ₂	—	—	121 ³³ / ₅₅	11 ³ / ₈ — 2 - 1 ¹¹ / ₅₅ —	2, ₂₃₈	1, ₉₂₃
—	4 β	202, 213	106	7	437, ₅₀	242 ² / ₇	11 ¹ / ₂ — 3(1 ¹ / ₇) - 0 —	2, ₂₀₆	0, ₉₆₅
—	2 β	208	150	4 ¹ / ₂	281, ₂₅	533 ¹ / ₃	12 ¹ / ₂ — 16 - 8 —	1, ₅₅₉	0, ₄₃₈
—	1 β	215	196	2 ¹ / ₂	156, ₂₅	1254 ² / ₅	14 ³ / ₄ — 15 - 1 ¹ / ₅ Hvid	1, ₁₉₃	0, ₁₈₆
—	¹ / ₂ β = Søsling	»	300	1 ³ / ₄	109, ₃₇₅	2742 ⁹ / ₇	16 — 27 - (1 ² / ₇) —	0, ₇₈₀	0, ₀₈₅
—	Hvid	188	415	1 ¹ / ₂	93, ₇₅	4426 ² / ₃	17 ¹ / ₂ — 5 - 1(² / ₃) —	0, ₅₈₄	0, ₀₅₃

Summerne i Tabellen p. 151 er fremkomne ved Gennemgang og Sammenligning af følgende i Rigsarkivet opbevarede Kildeskrifter: Rentemesterregnskaberne, Møntmester Johan Posts Regnskaber¹⁾, Møntwardein Hans Goslars Regnskab²⁾; de to sidste Regnskaber med Bilag. Derimod savnes Nik. Schwabes Regnskab fra denne Tid.

Mulig bør der af de hele Kroner overføres et, dog forholdsvis ikke betydeligt, Beløb til halve Kroner og Ortskroner, idet der for enkelte Poster i Regnskaberne kun staar anført „Kroner“ uden nærmere Forklaring eller Specifikation. Ottendedels- og Sekstendedelskroner har ikke kunnet spores i Regnskaberne, men skjuler sig muligt under den ommeldte Betegnelse: „Kroner“. Da der er kommet nogle, dog ikke ret mange, Eksemplarer af disse Mønter ned til vor Tid, maa mindre Beløb jo være udmøntede i disse Sorter. Der er dog den Mærkelighed, at de paa Grund af den for disse mindre Kronemønter nedadgaaende Skala i Udmøntningsforholdene ikke helt og fuldt har kunnet stilles i Udmøntningsklasse med de større Værdier.

Forholdstallet mellem Guld- og Sølvkroner har været 11,92, mellem Guldkroner og Daler 13,96.

Ifølge Siverdt Bechs og Christoffer Urnes Rentemesterregnskaber for 1617—18³⁾ og 1618—19⁴⁾ er der til Fremstilling af 32,000 hele Kroner + Vekselpenge og Slagskat: 11 % i samme Mønt, ialt 53,280 Dlr., indsmeltet 48,000 enkende Rigsdaler, som Møntmestrene efterhaanden har faaet udleveret fra Rentekammeret, og paa hvilke Kongen altsaa har haft en Fortjeneste af 5280 Dlr. 5 % udgør Vekselpenge, 6 % Slagskat⁵⁾.

At Kongen betinger sig Vekselpenge 3: Opgæld paa sine Dalere, viser, hvor lidt Fastsættelsen af Dalerens Skillingstal respekteredes af Lovgiveren selv. I det foreliggende Tilfælde, hvor den nye og ringere Mønt produceres for Møntherren selv, om end gennem hans Møntforpagtere, er al

¹⁾ A. og D. i Pakken: Møntmesterregnskaber 1602—35.

²⁾ smstds.

³⁾ f. 433, 439.

⁴⁾ f. 423, 431 ff.; for Vekselpenge og Slagskats Vedkommende jfr. Bilagene til Posts og Goslars Regnskaber, f. Eks.: Kvitteringer af 23. December 1618 og 30. April 1619 fra Rentemestrene til Goslar og af 22. April 1619 fra Goslar til Post.

⁵⁾ Secher: l. c. III., p. 531. Aabent Brev af 5. April 1618 § 3 in fine. De 5 $\frac{0}{10}$ Vekselpenge 3: 50 Dlr. af 1000 Dlr., skal Møntmesteren sammen med Slagskatten 60 Dlr. indlevere til Rentekammeret eller Wardeinen. Kongen kalder det, at han har „bevilget“ Møntmesteren de 50 Dlr. i, Vekselpenge 3: han er gaaet ind paa at overlade Møntmesteren Specier til Indsmeltning mod denne Opgæld og har ikke forlangt mere!

Tale om Vekselpenge i Virkeligheden stødende. Men særlig uheldigt fremtræder dette Forhold, naar man betænker, at den nye Mønt, Kronerne, skulde fremtræde som fulde $1\frac{1}{2}$ Dalere. I saa Fald var der jo egentlig efter Forudsætningen kun Spørgsmaal om en Omveksling af Dalere in specie med $1\frac{1}{2}$ Dalere in specie.

At det dog i Virkeligheden ikke forholder sig saaledes, fremgaar med al Tydelighed af Tabellen over Udmøntningsforholdene. De nye Kroner indeholdt kun 32,5 gr. f. S., medens $1\frac{1}{2}$ Daler in specie havde en Finvægt af mindst 38,367 gr. Det er saaledes ikke saa mærkeligt, at Kongen i Slutningen af Bestallingerne eller Instrukserne og det aabne Brev af 5. April 1618 § 6 giver hver af Møntmestrene følgende Paalæg:

„For det sidste skal forskrefne vor myntemester denne voris myntordning saa och mynten, dennom det icke bör at vide, ei aabenbare, och i alle maade efter forbemeldte myntordning och hans bestilling troeligen, erligen och vel sig forholde efter, som hand for os vil antsvare och verre bekent“.

Ingen udenforstaaende maatte erfare Indholdet af Møntordningen eller „aabenbares Mønten“. Folk maatte ikke erfare, med hvor liden Ret Kongen udgav disse Sølvkroner for $1\frac{1}{2}$ Dalere. De maatte ikke kende den værmere Sammensætning af Metallet. Om ikke Bruttovægten paa disse Mønter svarede til $1\frac{1}{2}$ Dalere, skulde Borgerne dog gaa ud fra, at de var lavet af „godt Sølv“, saa godt, at Indholdet af fint Sølv nogenlunde svarede til Navneværdien.

I Rentemesterregnskabet for 1619—20¹⁾ hedder det bl. a.:

Den 27. September 1619 har Kgl. Majt. naadigst af Hans Majt.s eget Kammer ved Nic. Schwabe ladet levere ind i Rentekammeret 3440 $\frac{1}{2}$ enkende danske Sølvkroner, hver Krone beregnet til 126 β , som han for Kgl. Majt. har møntet og forfærdiget af hvis enkende Rigsdaler Kgl. Majt. selv naadigst har ladet levere og overantvorte ham af Hs. Majt.s eget Kammer at formønte udi saadanne Sorter danske mønt, som forskrevet staar, hvilken Sum paa Hs. Majt.s Vegne igen skal udgives til Hofsinder i Maanedssold og Kostpenge saa vel som og at betale en Del Köbmænd for, hvis underschedlige Varer af dem til Kgl. Majt. og Rigers Nødtørft og Behov kjøbt og bekommet er og ellers at udgive til adskillige Embedsmænd og Haandværksfolk for Arbejde, de for Kgl. Majt. underdanigst gjort og forfærdiget haver.

Hensigten er tydelig nok angivet. Disse Folk skulde have deres Løn og Vederlag udbetalt i de nye Halvanden-

¹⁾ R. A.: Siverdt Bechs og Christoffer Urnes Regnskab, f. 108

dalere, om hvilke de ikke vidste bedre, end at de virkelig var, hvad de gav sig ud for, og som de ikke kunde vægre sig ved at modtage for det, de blev givet ud for, men paa hvilke Kongen i al Hemmelighed inden Udbetalingen havde taget en god Fortjeneste, og som derfor ikke kunde svare til deres Navn.

Det er af det foregaaende klart, at Instrukserne af 5. April 1618, der ogsaa i Sjællandske Register kun benævnes „Myntmester Bestilling“, ligesaa lidt som den hos Secher anførte Forordning af s. D. i Virkeligheden har været „Aabne Breve“ om Mønten. Saadant udkom først den 12. Juli 1618¹⁾, hvori Kongen vel skulde vogte sig for at omtale Udmøntningsforholdene, om hvilke der kun henvises til den Anordning, der allerede er givet Møntmestrene²⁾. Derimod bestemmer Forordningens § 1 følgende: „och skulle samme danske kroner geilde och gifves enhver saa høigt och for saa mange skillinge, som halfanden rigsdaller in specie ordinarie udgifves fore, som nu belöber hundrede sex och tiufve skilling danske, en half krone for trei rigsort in specie, en ortskrone for halfanden rigsort in specie, och siden halfve ortskroner och andre kronens mindre andelle epter samme verds leilighed“.

Da Kongen jo kunde formode, at Skillingstallet steg, forordnede han derhos i § 2, at „eptersom rigsdaller er udi vore riger och lande geildendis, gangendis och sin pris och verd forandrendis vorder, forbemelte kroner och i lige maader derepter udi forbemelte vore riger, lande och förstendömme geilde och udgifvis skulle for saadan pris och verd hver stycke, som halfanden rigsdaller in specie udgifvis fore, och halfve kroner och de andre kronens andeller epter samme verds leilighed epter, som forberørt er“.

Betragter man nu denne Lovbestemmelse for sig, maa man spørge, hvilket Indtryk den maatte gøre paa Befolkningen. Skulde den tro, det var et helt nyt Møntsystem, der indførtes? Det kan næppe have været Tilfældet, thi der lægges jo Vægt paa, at Daleren er gangbar Mønt i Riget, og Kronerne sættes i fast Forhold til denne Hovedmønt (til Betryggelse af Kongens Fortjeneste!). Befolkningen har sikkert faaet et mærkeligt forvirrende Indtryk af, hvad

¹⁾ Secher: l. c. III., p. 546 Nr. 500. Erslev: l. c. I., p. 237.

²⁾ Den hos Secher: l. c. III., p. 528—31 optagne Bestemmelse har sikkert været Kongens egentlige Møntforordning eller Anordning, der ikke er kundgjort til Landstthingene m. v. eller paa anden Maade, medens de i Sjæll. Tegn. optagne Udfærdigelser er de i Overensstemmelse med Møntanordningen udfærdigede Bestallinger. Først det aabne Brev af 12. Juli 1618 om ny Mønt er trykt og læst til Thinge. Ingen af dem fremtræder som udfærdigede med Rigens Raads Raad.

Meningen med denne pludselige Møntforandring egentlig var, særlig da den i Indledningen indeholdte Begrundelse — i hvert Fald i Nutidsøjne — maa synes alt andet end tydelig. Den lyder nemlig saaledes:

„Os er til kiende gifvet, huorledis fremmede och udlendiske sig hafver understaaet voris danske markstycker at eptermynthe och dennom siden udi hobetald her udi riget indføre den menige køibmand saa vel som andre vore undersaatte udi fremtiden til en ulidelig skade och afbrek, huorfore vi hafver verrit foraarsagit saadan myntens corruption at forekomme danske kroner af gout sølv at lade slae epter dend anordning, voris myntemestre derpaa allerede gifven er“.

For os i Nutiden maa det staa som gaadefuldt, hvorfor Kroner skulde indføres som Middel mod Møntforfalskning. De maatte jo ligesaa godt kunne forfalskes som Marker. Skulde Forklaringen søges i, at Kronerne sloges af „gødt Sølv“? Disse nye Mønter skulde af denne Aarsag ikke saa vel kunne eftergøres. Falskmøntneriet kunde nemlig bestaa i eet af to: enten fuldstændig Forfalskning med ringere Lødighed eller kun Privates Eftergørelse af Kongens Mønt i samme Vægt og Lødighed. Det første hjalp en bedre Lødighed ikke imod. Var derimod den nye Mønt af en Vægt og Lødighed, der bortset fra et ringe Beløb til Møntningsomkostninger svarede til den Værdi, den udgaves for, var sidstnævnte Eftergørelse udelukket. Den medførte ingen Fordel. Men til Imødegaelse af en saadan Eftergørelse maatte man nok spørge, hvorfor det var nødvendigt at indføre en helt ny Mønt = $1\frac{1}{2}$ Daler, naar det unægtelig skulde synes simplere og mere nærliggende at slaa gode Dalere, hele, halve, Orts- og halve Ortsdalere. Ser man imidlertid bort fra denne Indvending, kunde Begrundelsen i sidste Fald dog have nogen Rimelighed paa sig og gav i Virkeligheden et udmærket Billede af Kongens hidtidige Markudmøntning, der saa lidet passede til Betegnelsen: slaaet af gødt Sølv. Ved nærmere Undersøgelse er altsaa den ved første Øjekast uforstaaelige Indledning dog ikke saa helt ubegribelig, naar man ser den paa Baggrund af den forudgaaende Tids Ud-møntninger. Kongen lover Folk en bedre Mønt under et nyt Navn til Afløsning af den i Miskredit komne Mark, som han erkender for let „eftergørlig“, naturligvis paa Grund af dens Slethed¹⁾.

¹⁾ Jfr. hermed de tidligere skildrede Bestræbelser i Tyskland for at gøre Smaa-mønten dalerlødig til Imødegaelse af Falsknerier. Krone- eller $1\frac{1}{2}$ Daler-Systemet skulde da være en Udformning af de i Tyskland hævdede Synspunkter.

Atter heraf forstaar man, i hvor høj Grad det maatte være Kongen magtpaaliggende, at der ikke sivede noget ud om Kronernes virkelige Beskaffenhed. Vidste man, at de ikke var et Fnug bedre end Markerne, og at Kongens Udtalelse i Indledningen til Forordningen af 12. Juli 1618 om, at de nye Kroner var slagne af godt Sølv, mildest talt var usandfærdig, naar Fremhævelsen skete paa Baggrund af Markerne, vilde man øjeblikkelig sætte Kurs paa dem mod Daleren og eventuelt eftergøre dem, — hvis hele denne Kongens Forklaring om den megen Eftergørelse af hans Mønt overhovedet har noget paa sig og ikke, som tidligere berørt, skulde være en Art Undskyldning for ham selv.

At Kronerne var akkurat saa slette som Markerne, viser en kort Beregning. Ved Forordningen af 1. Maj 1618 var Marken sat til 20 β , Daleren til 84 β . Det vil sige, at Kronen som $1\frac{1}{2}$ Daler = 126 β var lig $6\frac{6}{20}$ fl. . Regner man efter det p. 140—41 optagne Skema Marken til 5,143 gr. f. S., bliver Finvægten af $6\frac{3}{10}$ fl. = 32,400 gr., medens Kronen er opgjort til 32,500 gr. Tager man i Betænkning, at Marken efter sit Sølvindhold end ikke Mand og Mand imellem har kunnet opretholdes i en Kurs af $4\frac{1}{20}$ Stkr. paa Daleren, men maa antages at være gaaet ned til 5 Stkr. paa Daleren, vil man kunne forstaa, hvilket Bedrageri det i Virkeligheden var at udgive Kronen for $1\frac{1}{2}$ Daler i n s p e c i e. Thi det var jo ikke Meningen, at Kronen skulde være en Skillemønt — som Marken efter sin Størrelse kunde gaa for, men dog paa Grund af Manglen paa Dalere ikke var. Tværtimod var Kronen efter sin Størrelse og sin Tegning paa Forsiden: Kongen staaende med Kaarde og Scepter, samt Inddeling i Halve Kroner og Ortskroner en fuldt tilsigtet Efterligning af Daleren og som denne udgivet for H o v e d m ø n t. Det var paa en Maade en endnu grovere Forsyndelse mod Møntningens Princip end den i Tyskland grasserende Ophobning af daarlig Smaamønt. Det var at rokke ved selve Hovedmønten paa samme Maade som skildret for Østrigs Vedkommende, hvor de daarlige Thalere og Gylden førte til den store „Münz-Calada“. Saa vidt var det vel ogsaa gaaet her, om ikke Opdagelsen af Kongsberg Sølvminer i Tyverne havde reddet Situationen, standset Kroneudmøntningen — der, som senere skal godtgøres, ikke slog an, men blev opdaget — og paany sat Dalerudmøntningen i Gang i større Stil. Dette Bjergværks Fremkomst velsignede Kongen. Dertil havde han god Grund. I Fredens Dage havde han — for at kunne tilfredsstille sin Trang til at se smukke Bygninger rejse sig, omgive sig med et flot og kostbart Hof og i sin Rastløshed drive paa Reformer baade hist og her — tømt Statskassen og gennem slet Mønt hævet en drøj Skat af sine Under-

saatter samtidig med, at han i sit eget Kammer inddrog det svenske Elfsborgløsen. At dette i høj Grad har forsynet Kongen med Midler til at drive Udmøntningen af Marker, har vi tidligere set. Det gentager sig med Kronerne i umiddelbar Fortsættelse af Markerne.

Efterser man Rentemesterregnskaberne fra den Tid, vil man se, at da Post den 29. April 1618 havde afleveret den sidste Sum Marker til Beløb 3600 Dlr. for leverede 3000 enkende Daler, fortsætter han allerede den 15. Maj s. A. med Indlevering til Rentekammeret af 2000 Kroner for 3000 Specier og Indbetaling til Wardeinen Hans Gösler af 330 Dlr. i Vekselpenge og Slagskat. Saa gaar det videre Slag i Slag paa ganske samme Vis i flere Aar.

At Indsmeltningen ikke indskrænkede sig til de foranmeldte 48,000 Specier, der gik gennem Rentekammeret, faar man en Formodning om, naar man efterser de til Nutiden bevarede Skrivekalendere eller Dagbøger, Kongen har ført. Den 27. Marts 1618 gav Kongen Schwabe og Post hver de første 1500 Dlr. til Udmøntning i hele og halve Kroner¹⁾. Den 29. Maj og 10. November fik Schwabe atter 3000 og 1930 Dlr. i samme Øjemed. Den 15. s. M. gav Kongen ham hertil 2000 Styk von Achten (8 Realer, Piastre), sandsynligvis af de 22,000, han den 2. s. M. havde modtaget i Sundtold af Tolderen i Helsingør²⁾, og som paa samme Maade som Elfsborgs Løsen gik i Hvælvingen paa Frederiksborg, der Nytaarsdag 1618 flød over af Rosenobler og Dalere, og hvor der: „udi det ene Vindve udi Poser og Fjerdinger fandtes 15,600 af de Daler, Kong Gustavus af Sverige haver ladet mønte, og i et Skrin med M tegnet bl. a. opbevaredes 12 Poser, enhver paa 300 Daler af Gustavi Mønt³⁾. Den 25. April 1619 modtog Schwabe af disse Penge atter 11,000 Dlr.⁴⁾“

Da Rentekammeret besørgede Mængder af Udbetalinger til Kongens mange Forehavender: til „Billedstatuer af Venus og Cupido med Postament“⁵⁾, til Malerier, til Billedskærerarbejde og Panelværk udi det store nye Hus udi Hs. Majt.s Lysthave her udenfor Byen (Rosenborg)⁶⁾, til 4 Billeder af „Jupiter med 2 Adeler, Mars, Venuss og Solen, at opsætte i det nye Hus paa Rendebanen ved Frederiksborg“⁷⁾, til de daglige Tjenere paa Frederiksborg Aarsløn

¹⁾ R. Nyerup: Mag. for Rejseiagt. IV., p. 419 ff.

²⁾ l. c., p. 440.

³⁾ l. c., Fortalen VII—VIII.

⁴⁾ l. c., p. 454.

⁵⁾ R. A. Rentemesterregnskabet 1618—19, f. 435 ff.

⁶⁾ l. c., f. 500 ff.

⁷⁾ l. c., f. 507 ff.

og Kostpenge 705 Dlr. 6 β og til Kongens egne Tjenere sammesteds 724 Dlr. 31 $\frac{1}{2}$ β etc. etc., kan det formodes, at Rigsraaderne har ment, at Kongen hertil burde yde Tilskud af sit eget Kammer, navnlig naar han ansaa sig berettiget til at optage heri saa betydelige Poster som Sundtolden og Krigserstatningen fra Kalmarkrigen.

Kongen indbetalte derfor fra Tid til anden Summer fra sit eget Kammer til Rentekammeret. Den 11. November 1619 indeholder Kongens Skrivekalender da ogsaa følgende Passus: Fik jeg (o: gav jeg) Rentemestrene 60,000 Dlr., som de til adskillig Udgift skulle bruge, saa og lade efterhaanden deraf mynte¹⁾, hvortil svarer følgende Post i Rentemestrenes Regnskab²⁾: Den 12. November 1619 har Kgl. Majt. naadigst af Hs. Majt.s eget Kammer ladet levere her ind udi Hs. Majt.s Rentekammer 60,000 enkende Dlr., af hvilken forskrevne Summa Penge skal paa højbemeldte Kgl. Majt.s Vegne igen tilstilles og overantvordes Niklaus Swabe og Johan Post 30,000 enkende Dlr. at formønte for Hs. Majt.

Om den hele Møntforretnings Art kan der efter det udviklede næppe rejses begrundet Tvivl. En Gevinst af 5280 Dlr. alene af de 48,000 Dlr., som med fuld Sikkerhed kan godtgøres at være indsmeltede til Kroner, var, som det fremgaar af foranstaaende Oplysninger, ikke at foragte. Naar man ser, at Frederiksborgs Tjenere og Kongens egne Tjenere sammesteds kunde tilfredsstilles i et Aar med Kostpenge og Løn for ialt ca. 1400 Dlr., vil det forstaaes, hvor betydelig en Sum de 5280 Dlr. i Virkeligheden var, og hvortil den kunde strække.

At Kongen selv har følt det betænkelige ved sin Handlemaade, er sikkert nok. Derom vidner Kravet om Hemmeligholdelse. Han har forsaavidt ingen Undskyldning. I Instrukserne af 5. April 1618 kan der muligt søges endnu et Vidnesbyrd herom, idet det hørte til de Forpligtelser, Møntmestrene eller Forpagterne maatte paatage sig: at udmønte hver 4000 Rigsdaler in specie aarlig med Kongens „contrafei, vaben och nafn paa saa guode af korn, vegt och skrot, som de til Lübek och Hamborg gængs ere, och derfor ingen arbejdsløn opberge, och ellers dersom vi ere begerendis, hvis mynt hand kand hafve formyntet os for anden guod giengbar mynt at tilvegxle, daa skal det vere os frit fore“.

Kongen har villet lade nogen Dalermønt — om hvilken Regnskaberne iøvrigt ikke bærer mindste Vidne — udgaa som Modvægt mod al den daarlige Kronemønt. En Del

¹⁾ Nyerup: l. c., p. 473.

²⁾ R. A. 1619—20, f. 109.

Eksemplarer, om end ikke mange, er kommet ned til vor Tid¹⁾; paa enkelte kan det endnu ses, at de er slagne umiddelbart paa sachsiske Dalere, hvis Præg paa nogle Steder ikke er udslettet af det danske²⁾: et Vidnesbyrd om, at disse Mønter ikke med Fordel kunde udmøntes, og at Møntmestrene søgte at formindske Omkostningerne ved at undgaa Indsmeltning og foretage Prægning paa selve de fremmede Dalere, der erhvervedes. Med denne Fremgangsmaade, og da ingen Afgift naturligvis betaltes, er det naturligt, at disse Specier ikke fremtræder i Regnskaberne.

De 8000 Dalere aarlig maatte være en Draabe i Havet ligeoverfor Kongens store Indsmeltninger af Specier. Det er derfor ligesaa tænkeligt, at Bestemmelsen i § 5 kun er indsat som en Forfængelighedssag: nogle Dalere skulde udmøntes under Kongens Navn og Vaaben og med hans Billede paa Forsiden i Lighed med Kronernes Forside, mulig ogsaa til Støtte for Kronernes Omsætning som $1\frac{1}{2}$ Dalere, idet de to Slags Mønt kunde gaa Side om Side, Kronen som den større Udgave af Daleren. Bestemmelsen hjemlede endog en vis Udsigt til yderligere Fordel ved Indveksling med den selvsamme Kronemønt, der var bragt i Gang! Een Ting er i hvert Fald sikker, Bestemmelsen vidner ikke til Fordel for den Tanke, at der søgtes indført et egentligt nyt Møntsystem eller gennemført en virkelig Møntreform. Hermed staar Bestemmelsen i ubetinget Strid.

Men heller ikke de øvrige Bestemmelser i Instrukserne af 5. April 1618 staar i Samklang med saadan Tanke eller Formaål. De bekræfter tværtimod det Resultat, vi er kommet til: Kongens egennyttige Motiver til Krone-møntens Indførelse. For det første er Princippet om Smaa-møntens lige Lødighed med Hovedmønten brudt. 4 β , 2 β , 1 β og $\frac{1}{2}$ β er af aftagende Lødighed, 4 β f. Eks. kun 7 lødig, tilmed ringere af Vægt, 106 Stkr. af Marken brutto, end tidligere: 104 Stkr. Skulde Kronerne af mindre Dalerlødighed: $13\frac{3}{4}$ være nogen Reform, burde til Gengæld i hvert Fald hele Møntsystemet genoprettes ved Forbedring af Smaa-mønten. I modsat Fald var Forringelsen af de store Mønter, rent bortset fra alle andre Oplysninger om Udmøntningernes Størrelse m. v., uforsvarlig.

Men dernæst var ikke engang Kronerne og deres Underafdelinger svarende til hinanden. 16 kvart Ørtskroner udgjorde ikke samme Sølvindhold som en hel Krones, men et mindre. Marken udbragtes i disse de mindste Afdelinger af Kronen til $11\frac{3}{8}$ Dlr. 2 β $1\frac{11}{55}$ Pf., medens de hele Kroner

¹⁾ Jørgensen: l. c., p. 67 Nr. 56.

²⁾ Et saadant Eksempel, præget af Schwabe, forefindes i Forfatterens Samling.

kun udbragte $10\frac{3}{4}$ Dlr. 3 β $11\frac{9}{12}$ Hvid. Det er ingen stor Fordel eller Forskel, som maaske kun dækkede de forøgede Omkostninger ved den højere Udstykning af Marken i flere Mønter, men det Tab, der herved kunde opstaa, burde jo have været dækket af Fortjenesten paa Kronerne, hvis denne overhovedet skulde have kunnet forsvares.

Det er karakteristisk, at, skønt man havde ladet de mindre Mønter selv bære deres øgede Møntomkostninger, har der ikke været noget særligt Ønske om at fremme deres Udmøntning. De kendes ikke efter Regnskaberne, men findes dog i faa Eksemplarer bevarede til vor Tid. Heller ikke Guldkronerne har der været stærkt Bud efter. Der var Fortjenesten kun $2\frac{1}{4}$ Ortsdaler af 1 p fint Guld c : $127\frac{1}{2}$ Dlr. 11 β $1\frac{4}{11}$ Hvid. De kunde ikke give Procenter af tilnærmelsesvis samme Størrelse som Sølvkronerne.

Man fristes næsten til at betragte alle de andre Krone-mønter som Statister om de hele og halve Kroner. Af Betydning for Kongen var kun de større Kroner og daarlige 4 β , hvoraf man i Regnskabsaaret 1618—19 har udmøntet henholdsvis ca. 77,000 Dlr. og ca. 62,000 Dlr. af en Udmøntning paa ialt ca. 154,000 Dlr.

Mærkeligt nok er der særlig udmøntet 4 β ved Siden af de større Kroner. Om Midlerne til denne Udmøntning og dens Størrelse findes ingen Oplysninger i Rentemesterregnskabet for 1618—19; ikke heller er der ført nogen Slagskat heraf til Indtægt. Denne Udmøntning er altsaa ikke som Kronerne gaaet gennem Rentekammeret. Summen er uddragen af Wardein- og Møntmesterregnskaber. Der opstaar herigennem en Formodning om, at Kongens Kammer, fra hvilket Midlerne til Udmøntningen hovedsagelig maa være stillet til Disposition for Møntmestrene, har oppebaaret som hidtil en Gevinst af 20 %, uanset Bestemmelsen i Instrukserne af 5. April 1618 § 3 in fine¹⁾. Firskillingen var jo tilmed nu af mindre Finvægt (0,965 gr.) end dengang, der blev truffet Aftale mellem Post og Breide Rantzau om denne Mønts Udmøntning (0,984 gr.).

Hvorledes dette end maatte forholde sig, var Udmøntningen i 1618—19 kun en fuldstændig Fortsættelse af de foregaaende Aars Trafik med grove Marker og 4 β , intet andet; kun er den hele Forretning — i hvert Fald for Kronernes Vedkommende — nu søgt tilsløret eller udpyntet med et tilsyneladende nyt Møntsystems Forsiring.

¹⁾ Det er et Spørgsmaal, om denne Bestemmelse i Virkeligheden gælder andet end de store Sølvkroner.

2. 8. April 1619—16. November 1619.

Rigsdaleren til 84 β d.

II.

I det foregaaende er skildret de grove Markers Forvandling til Kroner. Nu kom Turen til de slette Firskillinger.

I den nedersachsiske Møntprobationsdags Afsked, dateret Braunschweig den 30. September 1617, var denne Mønts Udmøntningsforhold fastsat til 90 Stkr. paa den $7\frac{1}{2}$ lødige Mark¹⁾. I Instrukserne af 5. April 1618 var 4 β d. (2 β l.) kommet helt ned paa 106 Stkr. af den 7 lødige Mark. Den danske Mønt fyldestgjorde paa langt nær den nedersachsiske Kredsens Krav. Følgen heraf kunde ikke udeblive. Mønten blev forbudt i Hansestæderne. Ved Mandat af 12. December 1618 § 5 forbydes alle efter den brunsvigske Kredsbeslutning for ringe udenlandske 4 β (samt 2 β og 1 β)²⁾. Dette Forbud gentoges og opretholdtes i en mellem Adolf Frederik og Hans Albrecht af Meklenburg samt Stæderne Bremen, Lübeck og Hamburg oprettet Forening af 23. April 1620, der henviser til forrige Mandat (af 1618) og i § 4 udtrykkelig nævner de danske 4 β og 2 β (2 og 1 β l.) som Genstand for dette Forbud „als welche wider des Reiches Korn gemünzt“³⁾.

I Aarene 1616—18 var der møntet ialt ca. 36,000 Dlr. i denne Mønt. I Aaret 1618—19 var der i disse 4 β efter deres yderligere Forringelse i Henhold til Instrukserne af 5. April 1618 møntet ca. 62,000 Dlr. af en samlet Udmøntning paa ca. 154,000 Dlr. Det var ikke underligt, om denne Mønt, der var saa betydelig ringere, end det i Braunschweig 1617 var vedtaget, og nu var udmøntet paa et Aar i et Beløb, der var fra 10 til 30 Gange saa stort som Beløbene af de ikke heller for gode 2 β og 1 β , maatte vække en lidet smigrende Opmærksomhed i Udlandet og følgelig ogsaa i Indlandet. Man gætter næppe fejl, naar man som foran nævnt formoder, at Kongens eget Kammer i dette sidste Aar tog den Avance paa denne Mønt, som tidligere gik i Rentekammeret, jfr. dettes ældre Regnskaber, men helt mangler i dets Regnskaber for 1618—19.

Overfor den almindelige Opinion maatte disse 4 β gaa samme Vej som Markerne: opgives og forvandles til Krone-

¹⁾ Hirsch: l. c. IV, p. 87.

²⁾ Langermann: l. c., p. 456.

³⁾ l. c., p. 462.

R. A. T. Kanc. Nieder-Sächs. Crays Acta 16. 1619—21, Læg 3: Hert. af Meklenburgs trykte Neue Valvation af 10. Juni 1620.

mønt. Man maatte forsøge at lade Kronemøntsystemet gaa igennem helt ned til Skillingen, i hvert Fald paa Papiret, og derved samtidig støtte Kronemøntens almindelige Omdømme. Idet man gik over til den i det foregaaende saa ofte omtalte, konsekvente Udstykning af en større Mønt i dens mindre Dele af samme Lødighed, saaledes at de mindre Dele tilsammentagne udgjorde den samme Finvægt i Sølv som den større Mønt, kunde det nye „System“ faa Skær af en virkelig Reform. Man optog den af Ærkebispens af Bremens Afsending paa en nedersachsisk Kreds-dag fremsatte Tanke¹⁾: at lade Rigsdaleren blive ringere af Lødighed, hvad der ogsaa kunde udtrykkes saaledes: at man skulde slaa Thalerne som de kejserlige og Ferdinands-thalerne²⁾, som „Sachsen (Lauenburg) nomine Braunschweig“ havde foreslaaet paa Kreds-dagen i Halberstadt 1614. Til Gengæld skulde saa hele Mønttrækken være af samme ringere Thalerlødighed³⁾.

I Henhold til slige Betragtninger maa Instrukserne af 5. April 1618 antages ændrede ved nye Instrukser⁴⁾ af 4.—5. April 1619, hvorefter Udmøntningsforholdene blev følgende (se Tavlen p. 164.)

Daleren skulde efter Instrukserne af 5. April 1619 ligesom efter Instrukserne af 5. April 1618 udmøntes saa gode af Korn og Skrot som i Hamburg og Lübeck, hvad der efter det tidligere oplyste maa antages at betyde $14\frac{4}{18}$ lødige ÷ Remedium 1 Gran = $14\frac{3}{18}$ lødige, 8 Stkr. af Marken brutto⁵⁾.

Løvrigt er Princippet om den lige Lødighed og ensartede Udmøntning gennemført i alle Enkeltheder og klart udtrykt i Instruksen:

Alle diese Müntze ist also gerechnet, dass alle diese silberne Müntze entweder seinem Wehrt nach, als 2 halbe

¹⁾ R. A. T. Kanc. Niedersäch. C. Acta 13, 1609—12: Gesandten Johan Möllers Relation af 30. Marts 1611.

²⁾ R. A. T. Kanc. Niedersäch. C. Acta 15, 1614—18, Læg 1: Martinus von der Medens Relation af 7. April 1614.

³⁾ I. c., Læg 3, 1616: Brev af 14. November 1616 fra de udskrivende Fyrster i den nedersachsiske Kreds til Kurfyrsten af Sachsen.

⁴⁾ R. A. T. Kanc. før 1670 VIII.: Møntsager og Møntmesterregnskaber, hvori en Kopi af Instruks med Møntmesternavn in blanco, dateret København den 5. April 1619, skrevet paa Tysk og indeholdende alle de nye Udregninger, jfr. R. A.: Møntmestrenes Regnskaber 1602—35, Johan Posts Regnskab D. 5. April 1618—18. Januar 1622, hvor Instruksens Dato er angiven som 4. April 1619.

⁵⁾ R. A. T. Kanc. Nieder Sächs. Crays Acta 16 a, 1621—23, Læg 2: Kredsa-fsked, dateret Braunschweig 13. Juni 1622.

Metal	Lovbestemt Værdi	Jørg. Beskr. Nr.	Stkr. paa 1 $\frac{1}{2}$ c. brutto	Finhed og Lødighed		Stkr. paa 1 $\frac{1}{2}$ c. fin	Den fine c. $\frac{1}{2}$ udbragt til	Bruttovægt gr.	Finnvægt gr.
				Karat og Lød	Tu- sinde- dele				
Guld	Dobb. Krone = 3 Dlr.	22, 24	39	22	916 ₁₆₆	42 ⁴ / ₁₁	127 ¹ / ₂ Dlr. 11 β 1 ⁴ / ₁₁ Hvid	5 ₉₉₆	5 ₄₉₆
Sølv	Rigsdaler in specie	56	8	14 ³ / ₁₈	885 ₄₂	9 ³ / ₈₅	9 ³ / ₈₅ Dlr.	29 ₂₃₂	25 ₈₆₂
—	Krone = 1 ¹ / ₂ Dlr. = 96 β	104	6 ²⁵⁷ / ₁₄₀₀	13 ³ / ₄	859 ₃₇₅	7 ¹⁸⁸¹ / ₉₆₂₅	10 ³ / ₄ Dlr. 27 ³²⁶ / ₉₆₂₅ β	37 ₈₁₉	32 ₅₀₀
—	$\frac{1}{2}$ Krone = $\frac{3}{4}$ Dlr. = 48 β	105	12 ²⁵⁷ / ₇₀₀	—	—	14 ³⁷⁶² / ₉₆₂₅	—	18 ₉₀₉	16 ₂₅₀
—	$\frac{1}{4}$ (Orts) Krone = $\frac{3}{8}$ Dlr. = 24 β	106	24 ²⁵⁷ / ₃₅₀	—	—	28 ⁷⁵²⁴ / ₉₆₂₅	—	9 ₄₅₅	8 ₁₂₅
—	$\frac{1}{8}$ Dlr. = $\frac{1}{12}$ Krone = 8 β	115, 118	74 ¹ / ₄	—	—	86 ²² / ₅₅	10 ³ / ₄ Dlr. 3 ¹¹ / ₅₅ β	3 ₁₅₀	2 ₇₀₇
—	4 Kr β = $\frac{1}{16}$ Dlr. = $\frac{1}{24}$ Kr.	116, 119 120	148 ¹ / ₂	—	—	172 ⁴⁴ / ₅₅	—	1 ₅₇₅	1 ₃₅₄
—	2 — - = $\frac{1}{32}$ — = $\frac{1}{48}$ —	117, 121	297	—	—	345 ³³ / ₅₅	—	0 ₇₈₇	0 ₆₇₇
—	1 — - = $\frac{1}{64}$ — = $\frac{1}{96}$ —	127—8	594	—	—	691 ¹¹ / ₅₅	—	0 ₃₉₄	0 ₃₃₈
Kobber	$\frac{1}{3}$ Kron β = 1 Hvid	159	40	0	0	›	(13 ¹ / ₃ β)	5 ₈₄₆	0
—	$\frac{1}{6}$ Kr. β = $\frac{1}{2}$ Hvid = 1 Blaffert	›	80	0	0	›	—	2 ₉₂₃	0

Cronen, Vier ordt Cronen, 12 halbe Ordzt Rthal., 24 Vierschillinge, 48 Zweyschillinge, 96 Schillinge sollen gleich wegen mit eine gantze Crone oder $1\frac{1}{2}$ Reichsthaler in specie, Und sollen alle vorbemelte sorten und Muntze von gleichguten paiement sein, nemblich dergestalt, dass eine Lödige mark $13\frac{3}{4}$ lodt fein silber halte.

Medens Udtalelsen passer for Kronens Vedkommende, er den jo ganske urigtig med Hensyn til Daleren. Krone-mønten passer hverken i stort eller smaat til $1\frac{1}{2}$ Daler. Paa den anden Side maatte det staa de paagældende Af-fattere af Instruksen klart, at 1 Kronskilling, hvis den skulde have svaret til en Dalerskilling, 84 Stkr. paa Da-leren, 126 Stkr. paa Kronen og i Finvægt til $13\frac{3}{4}$ Lødighed udgøre $\frac{1}{126}$ af Kronen, maatte blive en saare liden Mønt, næsten ubrugelig i det daglige Liv. Man valgte da at gaa tilbage til den gamle Inddeling af Daleren i 64 β , 4 $\frac{1}{2}$ β $\frac{1}{2}$ β , Kronen følgelig i 96 β , hvorved Skillingen fik en Finvægt af 0,338 gr., der ganske godt stemte med 1 Skilling fra Tiden før 12. Maj 1602, da den havde en Finvægt af 0,332 gr. Paa tilsvarende Maade stiller Forholdet sig ved en Sammen-ligning af 8, 4 og 2 Kron β med de tilsvarende Mønter fra Tiden før 1602, da Daleren gjaldt 64 β . Idet man tilstræbte denne Reduktion af Dalerens Skillingstal, hvorved den kunde bringes i Overensstemmelse med „Zahlthaleren“ à 32 β l., der her vel antog Navn af Sletdaler, en Tilbage-venden til tidligere Tilstande, som mange i Tyskland stræbte efter, og hvoraf de haabede en Prisnedgang paa Varerne, kunde det hele tage sig ret net ud og gaa og gælde for en egentlig Reform.

Imidlertid maa det jo erindres, at selv med denne Fin-vægt vil 64 β ikke indeholde den samme Mængde fint Sølv som en Daler in specie, hvad ganske vist ikke heller be-høvedes, om Smaamønten holdtes inden for snævre Grænser til Brug som Skillemønt i Smaahandelen. Men naar denne Skillemønts Lødighed og Undervægt førtes op til de store Mønter, der skulde tjene som Hovedmønt og Valuta i Omsætningen og i ikke ringe Omfang afløse Daleren i denne dens Funktion, maatte Systemet svigte, idet den Fortjeneste, Kongen tog paa denne Kronehovedmønt, nødvendigvis maatte gøre den til en uvederhæftig Valuta over for Da-leren, der vedblev at være den egentlige Værdimaaler. Man kan derfor — selv med de nu foretagne Ændringer — ikke let se den hele „Reform“ og Bevægelse inden for Møntvæsenet i noget andet Lys end hidtil. Kongen vilde for enhver Pris fortsætte den ved Hollænderen Flemmings Ankomst til Landet paabegyndte og siden udvidede Mønt-forretning, først med Marker, saa med Marker og 4 β , der-næst med Kroner og 4 β og endelig med Kroner alene, nu

ikklædte en tilsyneladende fuldstændig Møntreforms ret forbløffende Klædebon.

At Reformen ikke var ærlig ment, fremgaar foruden af Kronernes Undervægt i Sammenligning med $1\frac{1}{2}$ Daler af mange andre Ting. Paa de mindre Mønter fra Halvortsdaleren nedefter anbragtes vel i en lille Ring det Tal, der angiver Møntens Del af Kronen: $\frac{1}{12}$, $\frac{1}{24}$, $\frac{1}{48}$ og $\frac{1}{96}$, men samtidig sættes som egentlig Værdibetegnelse med stor Skrift VIII, IIII, II og I Skilling $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{16}$, $\frac{1}{32}$ og $\frac{1}{64}$ Daler. Ogsaa i Smaamønten bibeholdes Daler- og Skillings-systemet, som ingen tænker paa at afskaffe. I alle Regnskaber regnes hermed; ingen tænker paa at føre Bøger i Kronemønt. Der er ikke efterladt til vor Tid Optegnelser om en bevidst tilstøttet Inddragning af al den ældre daarlige Mønt: Marker og 4 β , for at skaffe bedre Møntforhold til Veje. De valveres efter den gamle Receipt paa Menigmands Bekostning og gaar først i Smeltediglen — som Tilfældet senere blev med 4 β —, naar disse ligefrem forbydes i Nabolandene og derigennem synker saa lavt i Værd, at Indsmeltning kan svare Regning.

Man tænke sig en „Reform“, der giver sig Udslag i, at der samtidig skal regnes med:

- en Møntdaler à 4 grove $\mathbb{P}$ à 20 β = 80 β ,
- en Sletdaler (Zahlthaler) à 4 $\mathbb{P}$ à 16 β = 64 β ,
- en Speciedaler à 84 gamle Dalerskillings,
- en Speciedaler à 64 nye Kronskillings,
- en Krone à 96 Kronskillings,
- en Krone à 126 gamle Dalerskillings,

dette endda at forstaa saaledes, at det ikke er paa Papiret alene, men ude i selve Livet, i den daglige Handel og Vandel, at alt dette skal trives og drives Side om Side. En Kone paa Torvet maa saaledes være klar over, at 8, 4, 2 og 1 Kronskillings, som hun nu pludselig i Aaret 1619 blev stillet overfor, er værd $10\frac{1}{2}$, $5\frac{1}{4}$, $2\frac{5}{8}$ og $1\frac{5}{16}$ Dalerskillings, og samtidig være forberedt paa, at de kort Tid efter faar en helt anden Værd. I Stedet for at rydde hele det gamle vaklende, usikre Skillingsystem til Side lod Kongen det blive staaende og stillede kun en ny Inddeling op. Ofre noget paa en Forbedring ved Indkaldelse af sin tidligere slette Mønt tænkte han ikke paa. Øge Forvirringen betænkte han sig derimod ikke paa, naar blot hans Fortjeneste bevaredes.

Det tager sig derfor næsten ud som blodig Ironi, naar Kongen indleder den offentlige Forordning af 8. April

1619¹⁾, der fulgte efter de hemmelige Instrukser (Bestal-
linger?) til Møntmestrene, med følgende:

„Eftersom daglig forfarenhed noksom gifver til kiende, hvorledis mønten udi atskillige lande och provincier formedelst formengelse af kaaber och anden materie meget corrumperis och jo miere och miere forveris, saa mand neppeligen efter des visse verd och valor med nogen sikkerhed sig kand vide at rette, hvilket mienige kiöbmands trafic, handel och næring til störste skade och forderf udi lengden gerader, daa paa det mönten udi vore riger och lande al tid kand blifve udi en statu och ved en visse verd och pris, hafve vi til saadant udi verk at stille och effectuere denne efterskrefne möntordinantie herefter udi vore riger och lande at anstille os at foretage for got anset....“.

Herefter følger i §§ 1 og 2 den Værdsætning af Kronen og dens Undersorter, der foran er angivet. I Forordningen er dog $\frac{1}{2}$ Krone sat lig 3 Rigsmark in specie, $\frac{1}{4}$ Krone = $1\frac{1}{2}$ Rigsmark in specie, hvad der kunde tyde paa et Forsøg paa enten paany at hæve de grove Marker op til $\frac{1}{4}$ Specier eller at hævde Specien som vedblivende delt i 80 β med Opgæld 4 β = 84 β , saaledes at kun Speciedaleren forudsættes at kunne gøre Krav paa en saadan Opgæld, medens $\frac{1}{2}$ Kronen ikke menes i Stand hertil. I saa Fald blev $\frac{1}{2}$ Kronen og Kronens øvrige Undersorter regnede noget mindre værd end den hele Krone, der udtrykkelig skal gælde $1\frac{1}{2}$ Rigsdaler in specie, hvad ikke passer til hele det ved Instrukserne og Forordningen tilsigtede System: Kronens og dens Undersorters Ligestilling. Tilbage staar da kun den første Forklaring: Forsøget paa at rejse Rigsmarken (o: den grove Mark, andre Markstykker in specie fandtes jo ikke) til $\frac{1}{4}$ Speciedaler, saaledes at $\frac{1}{2}$ Krone blev lig 3 Marker à 16 Kronskilling = $\frac{3}{4}$ Specie, $\frac{1}{4}$ Krone = $1\frac{1}{2}$ Mark = $\frac{3}{8}$ Specie, medmindre „tre rigsmark in specie“ og „halfanden rigsmark in specie“ kan fortolkes som henholdsvis 6 og 3 af de nye Halvortsdalere à 8 Kronskilling.

I denne Forordning af 8. April 1619 saalidt som i Forordningen af 12. Juli 1618, der fulgte Instrukserne af 5. April 1618, omtales Kronemøntens Udmøntningsforhold. Det vilde jo have røbet hele Sammenhængen. I grelt Forhold hertil staar den paafaldende Omhv, der i § 3 ved Omtalen af Blafferter og Kobberhvide udvises for at gøre det klart for Menigmand, at der i disse findes netop det Kvantum godt Kobber, som kan købes for $\frac{1}{6}$ og $\frac{1}{3}$ Kronskilling. Hertil føjes en ikke i Instrukserne omtalt Hvid af

¹⁾ Secher: l. c. III., p. 572, Nr. 523.

Scharling: l. c., p. 92.

paiement 3: sølvblandet Kobber, der skal gælde $\frac{1}{4}$ Kronskilling. Denne maa omtrent jævnstilles de hidtidige Hvide = $\frac{1}{3}$ Dalerskilling ($\frac{21}{64}$), hvad iøvrigt ikke skulde mindske den forvirrende Sammenblanding af Daler- og Kronemønt.

Iøvrigt gentager Instrukserne af 4.—5. April 1619 i mangt og meget næsten ordret Instrukserne af 5. April 1618. I Forhold til disse er der dog endnu et Par Ændringer at fremhæve, foruden hvad alt er nævnt.

Der omtales dobbelte, men ikke enkelte og halve Guld-kroner, ej heller halve Ortskroner og Kvarter af Ort, som heller ikke nævnes i Forordningen af 8. April 1619. Halvorts-dalere dukker derimod pludselig op midt i Kroneordningen. Endvidere — og det maa anses for en af de væsentligste Ændringer i de nye Instrukser og Følger af Krone-systemets videre Udformning — Slagskatten har maattet forandres. Medens Møntmesteren vel vedblivende kunde svare $2\frac{1}{4}$ Rigsort af 1 $\frac{1}{2}$ Guld eller Sølv i Dobbeltguld-kroner og Sølvkroner, har han ikke set sig i Stand til at svare mere end 2 Rigsort af 1 $\frac{1}{2}$ og $\frac{1}{4}$ Kroner, $\frac{1}{8}$ Dalere og 4 β Stykker. Af 2 og 1 β har han slet ikke kunnet svare Slagskat. Udstykningen af Marken i de mange fine Smaamønter forhøjede Lønnen for det betydeligt forøgede Arbejde, saaledes at der ingen Afgift kunde udredes til Kongen. Et lignende Forhold har vel ogsaa medført Opgivelsen af $\frac{1}{1}$ og $\frac{1}{2}$ Guld-kroner.

Udmøntningen har andraget følgende Beløb:

Møntmester	Guld-kroner	$\frac{1}{2}$ Kroner	$\frac{1}{4}$ Kroner	$\frac{1}{6}$ Dlr. = 8 β	4 β	2 β	1 β	Ialt
Schwabe	„	33,971	„	„	3,150	„	„	37,121
Post	2,457	35,522	1,386	1,386	1,021	3,101	5,350	50,223
Ialt...	2,457	69,493	1,386	1,386	4,171	3,101	5,350	87,344

Et Beløb $\frac{1}{4}$ Kroner maa antages indeholdt i den for Schwabe opgivne Sum $\frac{1}{2}$ Kroner, uden at selv et Minimum heraf har kunnet oplyses. Noget større Beløb i Forhold til $\frac{1}{2}$ Kronerne kan der næppe være Tale om, idet der ikke tilnærmelsesvis er bevaret saa stort et Antal $\frac{1}{4}$ Kroner som $\frac{1}{2}$ Kroner. Hvor mange Dalere der af Møntmestrene efter deres Instruktors Paabydende er udmøntet, vides ikke.

Udmøntningernes indbyrdes Forhold bekræfter det Resultat, man i Forvejen var kommen til. Der har ikke

været Tale om Reformen, kun om Fortjeneste. Da der ikke længere var nogen særlig Gevinst at tjene paa 4 β eller overhovedet nogen Fordel at indvinde paa den anden Smaamønt, udmøntes den kun i ringe Omfang; ikke som tidligere ca. 62,000 Dlr. 4 β Stykker paa 1 Aar, men kun 4171 Dlr. Dette ringe Beløb kunde selvfølgelig ingen Betydning have, hvis det var Meningen at modarbejde og inddrage den tidligere slette Mønt og afløse den med ny bedre.

Derimod er der udmøntet ca. 69,500 Dlr. i Halvkroner. I Regnskaberne omtales nu som Regel kun Kroner, uden at der sondres mellem de forskellige Sorter, og navnlig uden at det, som før, fremhæves at være Helkroner. Da Slagskatten er beregnet til 2 Ort af Marken, og der til vor Tid er bevaret et saa overvældende Antal Halvkroner fra denne Tid, maa man formode, at de hele Kroner fra 1619, der er overleverede Nutiden, og hvorafr beregnedes $2\frac{1}{4}$ Ort i Slagskat, er udmøntede i forrige Tidsafsnit, medens det store Gros af Halvkroner falder paa det heromhandlede Tidsrum. Møntmestrene har valgt at udmønte denne Mønt, hvorafr de skulde svare $\frac{1}{4}$ Ort mindre af Marken i Slagskat end af de hele Kroner, og hvis Udstykning voldte mindre Arbejde end $\frac{1}{4}$ Kroner, $\frac{1}{8}$ Dalere og 4 β , medens Kongen er gaaet ind herpaa, skønt han fik 4 Kron β mindre pr. Mark Sølv i Afgift end hidtil.

Af Rentemesterregnskabet for 1619—20 fremgaar, at der til Fremstilling af Kronemønt er anvendt 45,000 Speciedalere. Reformens Hovedresultat var altsaa vedblivende at forvandle gode Specier til daarlig Mønt, nu grove 3 Markstykker ($\frac{1}{2}$ Kroner) i Stedet for tidligere grove 1 Markstykker, men stadig med saa stor Gevinst for Kongen, som Møntmestrene overhovedet var i Stand til at yde.—

At Fortjenesten paa Mønten har været Kongens eneste Tanke og Bestræbelse, derpaa tyder en samtidig Begivenhed paa en helt anden Kant.

I Møntkabinetet og private Samlinger opbevares en mærkelig liden Mønt, kaldet Dønning eller Denning¹⁾, dels med tysk, dels med russisk Indskrift. Om den sidste er anført, at den var bestemt til Handelen paa Finmarken. I et af Wardein Hans Goslar affattet Slagskatregnskab²⁾ er der under 29. Maj 1619 opført en Sum af 172 r Sølv, formøntet i „nye rydske Denninger“.

Jacobæus, Laverentzen og Prætorius, anfører i Overensstemmelse med et Missive til Post³⁾, at han under 5. April

¹⁾ Jørgensen: l. c., Nr. 225—26.

²⁾ R. A.: Møntmesterregnskaber 1602—35.

³⁾ R. A. Sjøll. Tegnelser XXI. 1613—21. f. 389 jfr. Schlegel l. c. p. 136.

1619 — samme Dag, som fornævnte tyske Instruks om Kronemønt udstedtes —, fik Ordre til at mønte et Beløb af 1500 Dlr. i slige Denninger, 48 Stkr. paa Daleren — vel fornævnte 172 ½ Sølv — af Materie og Prøve som de russiske „saa de lige ved rydske Slags kunde udgives og være gangbare“¹⁾).

Men Denningen med tysk Indskrift, hvorfor og hvorfra dukker nu pludselig denne Nyskabning frem? Derom faar vi Oplysning gennem nogle Breve fra den oftere omtalte Albert Dionis (Denis) eller Albertus Diony(i)sus²⁾).

Da vi sidst forlod denne Portugiserjøde, havde han gjort sig umulig i Altona hos Grev Ernst af Holstein-Schaumburg efter kort Tid forinden at være forjagen fra Hamburg paa Grund af sine Møntforfalskninger i Grevens Tjeneste. Det maa have været i Efteraaret 1619, at han efter allerede i Forvejen at have ført Forhandlinger med Christian IV flyttede til den af Kongen faa Aar i Forvejen anlagte Fæstning Glückstadt ved Elbens Munding neden for Hamburg.

I det ene af de ommeldte Breve, dateret Altona den 9. Oktober 1619, fremhæver han først, hvor mange Omkostninger og Rejser, hvor megen Møje og Besvær han har gjort sig i omtrent et Aar i Anledning af den ham naadigst betroede Opgave: Oprettelsen af en ny Mønt. Det har været hans Hensigt efter naadig Consens, Confirmation, Privilegier „undt darzu behöri gen königliche Indulten“ at gribe Møntværket an med begge Hænder og lade det gaa med fuldt Sving(!), men desværre var der indtraadt den allerede tidligere berørte kedelige Kalamitet, at Hamburgs Raad havde sat hans Svoger Cordosa de Milan med Tjener Gabriel Gomez fast, hvorved ikke alene hans Kredit i Almindelighed havde lidt stor Skade, men han ogsaa særlig var kommen i en „nederdrægtig“ Miskredit hos flere af de fornemste portugisiske Købmænd, der skulde hjælpe ham med Møntværket og være hans Forlæggere hertil 5: forsyne ham med Sølv og Dalere til Smeltning. Nu skulde han vel takke Kgl. Majt. for dennes Intervention hos Hamburgs Raad, men da Raadet ikke syntes at ville tage Interventionen til Følge, saa var det hans underdanigste, mest ydmyge og flittige Bøn, at Kongen vilde „springe“ ham til Hjælp med Raad og Daad for at faa den ganske uskyldige Svoger løs, saa han i al Fredelighed kunde fortsætte det begyndte Møntværk, og de andre Portugisere hjælpe ham dermed, og ikke blive „perturbiert, abgeschrecht und alienirt“. Han vilde da med Guds Hjælp efter velfuldendt Rejse til Bücke-

¹⁾ Beskr. XXVI., jfr. Jacobæus: l. c., Nr. 214.

²⁾ R. A.: Danske Samlinger, Myntvæsen, Nr. 581 c. 23.

burg og ydet Satisfaktion til den grevelige Naade af Holstein-Schauenburg (vel i Anledning af de tidligere skildrede Spektakler i Altona) fæste Bo i Glückstadt og fortsætte det lykkeligt begyndte Værk.

Mønten i Glückstadt er altsaa ikke — som hidtil almindelig antaget — først begyndt i 1623 med Udmøntningen af Speciemønt fra dette Aar, men allerede i 1619 eller endog allerede i 1618, inden Dionis endnu havde taget Bopæl sammesteds¹⁾.

I det andet Brev af samme Dato bønfaller han Kongen om at intervenere hos Ærkebisen af Bremen i Anledning af en Inkassation af et Tilgodehavende hos dennes Møntmester Hans Rügke (Rücke) i Bremervörde. Virkelig afsendte Kongen ogsaa et Brev herom til Ærkebisen allerede den 14. s. M.²⁾, hvori han beder denne sørge for, at Dionis faar sine Penge.

Hvad var nu det for Mønt, Dionis skulde forfærdige i Glückstadt, og for hvis Skyld Kongen var ham saa hjælpsom og bevaagen? Herom faar man Underretning gennem et Privilegium, dateret Itzehoe den 7. Juli 1619³⁾. Ved dette bemyndigedes Dionisius til at slaa Denninge, hvor paa den ene Side skulde findes Kongens Billede „wan wir im Kuriss ritten“, paa den anden Side Ordene: „Christian der vierdte von Gottes gnaden König zu Dennemarken“; de skulde holde 14 Lod 4 Gran, 2 Gran over eller under (3: Remedium), 30 Stkr. paa Loddet, 10 Stkr. mere eller mindre (3: paa Marken). Dionisius maatte ogsaa slaa nogle „grosse Denninge“, der ligeledes skulde holde 14 Lod 4 Gran, 14 Stkr. paa hvert Lod, 232 Stkr. paa Marken. Paa en Sletdaler skulde gaa 38 Stkr. Denninge, og 16 Stkr. „von den grossen Denningen“. Til Gengæld skulde Dionisius yde Kongen aarlig, hvad enten han møntede eller ej, for de smaa eller „einfache Denninge“ 2000 Dlr., for de dobbelte 1000 Dlr. à 2 ½ l.⁴⁾.

¹⁾ *Jahrbücher für die Landeskunde der Herzogthümer Schleswig-Holst. und Lauenburg*, VII., Kiel 1864, p. 28; jfr. A. C. Lucht: Glückstadt, Kiel 1854, p. 32.

²⁾ R. A. Ausl. Reg. Nr. 125, 1617—19, f. 477.

³⁾ Schleswig Staats-Archiv. Fasc. A. III., Nr. 457.

⁴⁾ Jfr. R. A. T. Kanc.: Patenten-Index de Annis 1619, 20 u. 21, hvoraf fremgaar, at Albertus Dionisius har faaet Privilegium paa at mønte Denninger i Glückstadt (108), at der er afsluttet Contract med Alberto Dionisio om Møntning af en Sum Penge (263), og at der er udstedt Erlass auff Albertum Dionys, zur Glückstadt wegen der vier-schl. Lb. oder zweydoppelter Denning münzungh, (264) og Indult wegen prolongation 3 jahr lang Müntze zu schlagen auf Albertum Dionys (296).

Slutningsbestemmelsen er i høj Grad betegnende. Den stiller Kongen ganske i Klasse med Grev Ernst som en Møntherre, der modtager fast Pension (Afgift) af Forpagteren af Møntregalet.

I et senere Brev til Kongens Sekretær, Martin von der Meden, dateret Glückstadt den 14. Maj 1621¹⁾, beklager Dionis (Dionisius) sig over, at han kun har haft Tab af den hele Forretning, væsentligst paa Grund af Dalernes Stigning. De stod i 48 B l., Otterealere i 46 B l., dengang den forrige Kontrakt med Kongen blev oprettet; nu derimod var Rigsdalereh oppe i 3 ½ 4 B l. Sekretæren havde lovet, at Dalereh ikke skulde stige højere; men nu maatte han for at forekomme sin fuldstændige Ruin bede om en ny Kontrakt, som han tillod sig at sende Udkast til, saa han kunde blive i Stand til at slaa Dobbelttenninge i Overensstemmelse med Dalerens Op- og Nedgang.

Medens Udkastet til den nye Kontrakt mangler, er der vedlagt Brevet en „Memorial“ i 9 Punkter, hvoraf bl. a. fremgaar, at der ugentlig skulde leveres Dionis i Glückstadt 2 à 3000 Rigsdaler at mønte i Smaamønt, hvortil i Marginen er føjet: har sin Rigtighed. Endvidere hedder det i Punkt 3, at Inventionen at præge Denninger af Dobbeltskillings Værd har Albertus Dionisius med stor Bekostning bragt Kgl. Majt. og derfor opgivet sin anden Handel. Men nu havde en letfærdig Fugl ved Navn David Neifelt lært ham Kunsten af og bevirket hos Hans fyrstelige Naade i Sønderborg, at en Møntmester i Reinenfelde²⁾ lavede ganske lignende Denninger, hvorved Otterealereh var stegne meget i Pris, idet han tilvekslede sig dem. Nu vilde Dionysius derfor bede Kongen udvirke, at der ikke i Reinenfelde præges Denninger, men andre gode Møntsorter. Herudfor er i Marginen skrevet: Om dette Punkt skal der skrives til Hertug Johan, at Mønterne maa gives en anden Tegning end Denningens, for at al „Confusion“ kan blive undgaaet. I Punkt 4 søges gennemført et Paabud om, at ingen Realer maa veksles hos andre end Albertus Dionysius sub poena confiscationis, hvortil er resolveret: hat seine Richtigkeit³⁾. Punkt 5 gaar ud paa, at David Neifelt „als ein shetlicher gast, der allein darmit umgehet die leute zu beschweren(!)“ maa forbydes Kongens Lande, hvad der har affødt samme Resolution som forrige Punkt. Paa samme Maade har man

¹⁾ R. A. Danske Saml.: I. c.

²⁾ Chr. Lange: I. c. II., p. 322. David Samuel var Møntfaktor og Christoph Mittelbach Møntmester.

³⁾ jfr. Collin: I. c. Bil. 2: Münz-Edict af 24. November 1617 om Møntmestres Eneret paa Sølvkøb.

resolveret til Punkt 6 om Afskaffelsen af den landsfordærlige Smaamønt (som ikke var Hr. Dionysii egen, jfr. Punkt 7).

Det er altsaa ganske klart, at Albert Dionis, hvis Kvalifikationer som Møntforpagter eller Møntmester tilstrækkeligt fremgaar af alt, hvad der er oplyst om hans Virksomhed hos Grev Ernst af Holstein-Schaumburg, har foreslaaet Kongen en indbringende Møntforretning med Udmøntning af Denninger = 1 β l.¹⁾ og Døbbeltdenninger = 2 β l.²⁾, og at Kongen tiltrods for sine forudgaaende Truselsbreve til Grev Ernst og Byen Hamburg i Anledning af den der prægede slette Mønt selv ikke et Øjeblik har taget i Betænkning — i hvert Fald i Hertugdømmerne — at lade slaa slet Smaamønt, naar det kunde bringe ham Fordel.

At det var slet Mønt, derom vidner de efterfølgende Begivenheder. De paagældende Mønter, til hvilke senere kom en firdobbeltd Denning = 4 β l., kan efter den i Privilegiet af 7. Juli 1619 givne Beskrivelse ikke være andre end de, som senere kaldes Rytterpenge og Neldeblade. Kongens havde som nævnt paa Forsiden en Rytter til højre, paa Bagsiden Skrift i flere Rader ganske som den russiske Denning³⁾. Hertug Johan (Hans den yngre) af Slesvig-Holsten-Sønderborg lod først sine Denninger paa samme Maade bære Rytter paa Forsiden⁴⁾, senere — vel efter Henstillingen fra Kongen — et stort Neldeblad⁵⁾, de første uden Aar (ca. 1619—20), de sidste med Aarstal.

De omtales i Forordning af 16. August 1622⁶⁾ om de forskellige Mønters Værdi, § 1 under Navnet: „Fireskillinger, stemplet med rytterne eller nelleblad“, og nedsættes til $3\frac{1}{2}$ β , Otteskillingerne af samme Slags til 7 β . Ved Forordning af 22. Januar 1625⁷⁾ reduceres de yderligere til 3 og 6 β . Bønderne i Koldinghus og Ribe Amter vilde ikke tage dem. Ifølge senere Mønt- og Rentemesterregnskaber ses de i Mængde at være inddragne og omsmeltede. —

At indlade sig med en berygtet, fuldendt Møntsvindler som Albert Dionis omtrent samtidig eller i hvert Fald kun faa Aar efter, at Kongen selv i sine Breve til Hamburg og Grev Ernst havde fældet den skarpeste Dom over disse

¹⁾ Jørgensen: l. c., Nr. 225.

²⁾ Jørgensen: l. c., Nr. 224.

³⁾ Jørgensen: l. c., Nr. 223—26.

L. Chr. Petersen: Møntkatalog II., Odense 1914, Tavle IV., Nr. 715. 723.

⁴⁾ Chr. Lange: l. c. II., Tavle 34, Nr. 539, 540 b.

⁵⁾ l. c., Nr. 541, 542 a, 548 b.

⁶⁾ Secher: l. c. IV., p. 21, Nr. 20.

⁷⁾ Secher: l. c. IV., p. 193, Nr. 138.

Stænders Udmøntning af daarlig Smaamønt, giver et sørgeligt Billede af Christian IV's Stilling til Møntvæsenet og det derpaa grundede økonomiske Liv. Det synes af de citerede Dokumenter at fremgaa, at de nye Penge skulde anvendes til Lønning af Arbejderne ved de store Foretagender ved Bredsted og Glückstadt i Hertugdømmerne, Foretagender, der ganske vist ikke kunde kaldes formaalsløse, om end de ikke medførte de Resultater, Kongen havde tænkt sig. Men de var under alle Omstændigheder dyrt betalte, naar Befolkningen skulde lide de Tab, der uvægerligt fulgte af den slette Mønt og dens paafølgende Valvation.

Kongens Handlemaade i Hertugdømmerne kaster Lys over hans Bevæggrunde til Indførelsen af Kronemønten i Kongeriget, saa vist som der ikke er Grund til at formode, at han har betragtet Møntvæsenet paa vidt forskellig Vis de to Steder. Hvis det ikke af det om Kronemønten fremdragne allerede var tilstrækkeligt indlysende, at Hensigten kun var at opnaa egen Fordel, vilde det i hvert Fald staa klart gennem de foreliggende Oplysninger om hans samtidige Indkaldelse af en Mand som Dionis. En saadan Adfærd lader ingen Tvivl mulig. Kong Christian søgte det ene Sted at tjene paa Smaamønten, det andet Sted paa Stormønten.

3. 16. November 1619—14. Februar 1624.

Rigsdaleren til 96 β d.

I Tyskland steg Rigsdaleren stadig. Aarsagen var den samme som hidtil. I Sachsen stod Daleren i 1618 i 36 Meissnergroschen, 1619, Januar og Februar: 37 Groschen, Marts: 40 Groschen, April—August: 42 Groschen, hvad der svarer til over 100 β d.¹⁾ I Hamburg noteredes den i Oktober 1618 til 44 β l., Maj 1619: 44 β l., September s. A.: 46½ β l., og Oktober s. A.: 48 β l.²⁾ I en Skrivelse fra den nedersachsiske Kredses Generalwardein Andreas Laffert til de fyrstelige magdeburgske Afsendinge, dateret Poppell den 15. September 1619³⁾, angives Rigsdaleren at være drevet op i 48 af de nuværende lettere Apfelgroschen. Forholdene var saa forvirrede, at Hamburg — som tidligere skildret — den 28.—29. Januar 1619 besluttede at oprette sin Depositobank, der traadte i Virksomhed den 2. Marts s. A.

¹⁾ Langermann: l. c., p. 432, Anm. 12.

²⁾ l. c., p. 431—32.

³⁾ T. Kanc. Nied. Sächs. Crays Acta 16, 1619—21, Læg 1.

Den 16. Juni 1619 holdtes en „Communicationsdag“ i Lüneburg af Stænderne i Kredsen, uden at man kom til Enighed. Hamburg, Lübeck og Bremen samt Meklenburg indgik da i Schwerin den 25 Juni en „Eventualafsked“, hvorved man søgte at reducere Rigsdaleren til 40 ß¹⁾.

Den 27. og 28. Juli tilskrev Christian IV Hertug Frederik af Slesvig-Holsten-Gottorp et Brev angaaende denne Aftale og fik Svar fra Hertugen den 30. s. M. med vedlagt Kopi af en Skr. af 22. fra Hertugen til Hertug Adolf Frederik af Meklenburg²⁾. Hertug Frederik anerkender heri Modtagelsen af en Meddelelse fra Hertug Adolf Frederik om Aftalen i Schwerin og dennes Opfordring til at bringe den til Udførelse i Slesvig-Holsten. Hertug Frederik nærer dog Betænkeligheder ved at reducere Daleren til 40 ß l. og ved at foretage en Generalvaluation af Smaamønten saaledes som foreslaaet. For det første vilde Almuen lide stor Skade herved. Den kendte ikke Mønternes Vægt og Finhed eller blot Præget og kunde heller ikke give sig Tid til at undersøge disse Forhold. For det andet gik de store Mønter til Byerne eller Hansestæderne, medens al den ringe Mønt til Gengæld førtes ind i Landet. Saalænge Møntningen af Smaamønt ikke helt blev indstillet og forbudt, kunde det hele Misforhold ikke afhjælpes.

At Hertugen ikke havde helt Uret i den sidste Betragtning, er vel rimeligt nok. Stæderne vilde have Rigsdalere for deres Varer, og naar de købte Naboernes, søgte de at blive af med den daarlige Mønt. At Bønderne vilde lide Tab ved en almindelig Nedsættelse af Smaamønten, hvoraf de laa inde med Mængder, og hvis latinske Indskrifter m. m. de ikke engang kunde læse, saa de kunde skelne dem fra hinanden — særlig de daarligere fra de bedre i Henhold til en Valvations Beskrivelse —, er ligeledes klart nok. Men i saa Henseende havde Hertugen saalidt som Kongen og Hertugen af Sønderborg den bedste Samvittighed. Hertug Frederik havde nemlig fulgt disse sine Standsfællers Eksempel og begyndt at lade slaa slette Denninger (Rytter- og Neldebladspenge)³⁾. At han ogsaa paa anden Vis drev Forretning med daarlig Mønt, derom

¹⁾ I. c.: Skr. fra Hertug Frederik af Slesvig-Holsten til Adolf Frederik af Meklenburg af 22. Juli 1619. Hertugerne af Meklenburgs nye Valuation af 10. Juni 1620.

C. F. Evers: Mecklenburgische Münz-Verfassung I. Schwerin 1798, p. 76—77, hvor det første Møntforlig mellem de meklenburgske Hertuger og Stæderne Lübeck og Hamburg angives at være afsluttet den 18. Juni 1619 paa en Communicationsdag i Lüneburg.

²⁾ R. A. I. c.

³⁾ Chr. Lange: I. c. I., p. 243, Tafel 21, Nr. 359, jfr. p. 150.

vidner tillige et højst nærgaaende Brev fra Adolf Frederik af Meklenburg af 31. August 1619, hvori fremsættes stærke Klager over den ringe Mønt, der udgik fra et Værksted paa Femern, og henvises til, at der nu paa Kredsdagen i Braunschweig i September skulde raades Bod paa slige Unoder¹⁾.

Skulde Daleren nedsættes til 40 β l., maatte jo al Smaamønten — ogsaa Fyrstens egen — nedsættes betydeligt for nogenlunde at kunne svare i Metalindhold til den større Værdi, hver β l. maatte faa, naar den skulde udgøre $\frac{1}{40}$ Dlr. i Stedet for $\frac{1}{42}$ eller — efter Handel og Vandels Taksation — vel indtil $\frac{1}{48}$. Det vilde ikke være til Fordel for de paagældende Fyrsters Forretning i Smaamønt, der forudsatte, at de daarlige Penge kunde udgives for Navneværdien. Skulde de ordentlig undersøges og devalveres, risikerede de, at hele Forretningen gik i Stykker.

Paa den anden Side maatte Fyrsterne efterhaanden blive klare over det uheldige Tilbageslag, Forretningen medførte. Som allerede tidligere flere Gange berørt, bestemtes Fyrsternes Møntpolitik i Datiden af 2 Hensyn: Fortjenesten ved Udsendelsen af og Betalingen med daarlig Mønt og Tabet ved Modtagelsen i Skatter og Afgifter, Renter og Leje, Erstatninger og Bøder af samme Mønt til den udgivne forfalskede Navneværdi. Eftersom det sidste Forhold tog Overhaand og Hensynet hertil vandt Overtaget, maatte Fyrsterne være betænkte paa at raade Bod paa den Misère, det første Forhold havde ført med sig.

Det synes særligt at have været Byen Hamburg, der har vist Iver for at faa Daleren ned igen til 40 β l. som et Stadium paa Vejen helt ned til 32 β l.²⁾, som Daleren i de oprindelige Rigsanordninger var sat til, og som mange i Tyskland saa hen til som Maalet for alle Reformere paa Møntvæsenets Omraade. Man havde herved den Bagtanke, at alle Varer, hvis Pris som Følge af det stigende Skillingstal og Smaamøntens ringe Værd var drevet ublu

¹⁾ R. A. Gottorfer Archiv Camera IV., 240. Fragmente von gottorfischen Kammersachen und Münzsachen, jfr. Chr. Lange: l. c. I., p. 242. — Ogsaa en anden Gottorper, Ærkebisp Johan Frederik af Bremen, Biskop af Lübeck, tog Denningerne til Forbillede og lod 1620 slaa 4 og 2 β i disses Lignelse, jfr. Chr. Lange: l. c. I., p. 251, Tafel 26, Nr. 503, 504 og 504 A. — Christian IV kunde være stolt af Dionis „Invention“. Den vandt en smuk Udbredelse hos hans ligesindede Standsfæller og førte til ganske samme Resultat: Reduktion paa Indbyggernes Bekostning.

²⁾ Jfr. hermed Dalerens nye Inddeling i 64 Kron β . O. C. Gaedechens: l. c., p. 192—93, hvor tillige oplyses, at Daleren var kommen op paa 54 β l.

i Vejret, herved atter kunde bringes ned — om ikke til det forrige Prisniveau — saa dog til rimelige Priser, et Forhold, som heller ikke Fyrsterne kunde være blinde for, naar de med deres ikke blot slette, men tillige afslørede Mønt skulde betale for Leverancer til Hof og Stat. —

Hertug Frederik havde i sit Brev til Hertugen af Meklenburg henvist denne til at afvente, hvad der blev afgjort paa den kommende Kredsday i Lüneburg den 4. August 1619.

Den 30. Juli meddelte Kong Christian og Hertug Frederik deres Afsendinge paa denne Kredsday den fornødne Instruktion. I dennes Punkt 5 fremsættes først nogle Bemærkninger om den Skade, der lides ved, at Rigsdaleren Dag for Dag stiger, og alle Varer som Følge heraf fordyres. Saavidt Kongen og Hertugen kunde forstaa, burde der derfor sættes en Grænse for Udmøntningen af Smaamønt (o: andres, ikke deres egen!) eller denne helt indstilles. Dernæst kunde al den udgivne Smaamønt sættes til en bestemt Værdi, som f. Eks. til 44 ß l. (paa Daleren), eller som man per majora kunde forenes „ohne ienige Valvation dardurch der gemeine Mann nur mehr ir gemacht und ie mehr vnnd mehr betrogen vnd beschweret wirdt....“. Alle udenlandske Mønter, som ikke er i almindelig Brug, særlig de westfalske og lign., bør forbydes og være „in den Tiegel verdammet“. Og omend Rigskonstitutionerne tillader alle Stænder at mønte de Landsmønter, som fra Alderstid er brugte, saa bør enhver holde Maade dermed og kun mønte, hvad der er fornødent til daglig Brug. Disse Mønter skal holdes paa hver sit Omraade og ikke besvære andre ved Indførsel. Hvor der bruges Groschen, skal bruges Groschen, og hvor der bruges lybsk Mønt, skal bruges lybsk Mønt.

Som det ses, vilde man ikke give Afkald paa at bedrage sine egne Undersaatter med Denningerne, blot man kunde holde sig fri for de andres! —

Hvad de øvrige Mangler angik som „Hecken- und Pachtmünzen, Zerbrechen guter und grober Reichstaler, Aufwechseln, Auskippen etc....“, skulde Gesandterne i Henhold til Instruksen stemme efter de hidtidige Rigs- og Kredsafskeder¹⁾.

Naar man læser alt dette, skulde man jo unægtelig være tilbøjelig til at fatte den bedste Mening om Kong Christians gode Hensigter. Men alt, hvad han søger afskaffet og forbedret hos andre, gør han selv: fylde sine Lande med ufine 4 ß og undervægtige Rytterpenge, uduelige

¹⁾ R. A. T. Kanc. Niedersächsische Crays Acta, 17, 1613—14, 1619—24, Læg 2.

Marker og falske $1\frac{1}{2}$ Specier, alt under „Zerbrechen guter Reichsthaler“ i Masse og med Drift af Pachtmünzen baade i København (tilsidst 3) og i Glückstadt. Man fristes til at tro, at han foretrak at være ene om Forretningen i sine Lande og derfor ønskede de andre Stænders Synder udryddede og deres slette Mønt udelukket fra sine Riger for selv at kunne synde der i saa meget større Ro og Mag og med saa meget større og sikrere Fordell!

Det er øjensynligt, at der ikke kom noget Resultat ud af Forhandlingerne paa Kredsagen, der i September 1619 prorogeredes og forlagdes til Braunschweig. I Afskeden hedder det kun, at Revisionen af den i 1617 trufne Ordning udsattes til næste Kredsdag¹⁾.

Var Forholdene forvirrede i Tyskland i en saadan Grad, at Hansestæderne under den almindelige Raadvildhed maatte gøre sig de yderste Anstrengelser for at holde deres økonomiske Liv og Fremgang fri af Kipper- og Wipper-tidens store Katastrofe, var de jo ikke heller gode i Danmark, takket være Kongens Møntpolitik. Kongen kunde ikke opretholde de af ham i Mængde slagne grove Marker i en Pris af 20 β paa en Daler à 84 β . Det var at hævde den som $\frac{1}{4}$ Daler med et Tillæg af 4 β , naar 4 ø skulde veksles til et Dalerstykke. Denne Opgæld, der indførtes den 1. Maj 1618, var en første Indrømmelse til den almindelige Opinion, men den var ganske utilstrækkelig, idet vi har set, at Marken i Virkeligheden kun havde en Metalværdi, der svarede til lidt over $\frac{1}{3}$ Daler. Paa samme Maade forholdt det sig med de daarlige 4 β , Kongen i Mængde havde udspreddt. Han kunde ikke længere fortsætte dermed i Kongeriget. Saa begyndte han som paavist i Glückstadt.

Han kunde nu være gaaet den Vej at nedsætte Markerne til 16 à 17 β . Det forbød sig imidlertid af den Grund, at al Smaamønten var for ringe. Man maatte da gaa til at forhøje Dalerens Skillingstal, hvad ogsaa bedst var i Overensstemmelse med Situationen i Tyskland. Forhøjede man Daleren her som der til 96 β og lod Marken blive staaende ved de 20 β , kom denne Mønt omtrent i det rette Forhold til Daleren.

Hvad Firskillingen angaar, blev denne Mønt ved Dalerens stigende Skillingstal paa samme Maade nedsat. Dens Anseelse var imidlertid saa daarlig, at den maatte blive Genstand for en særlig Nedsættelse.

Hertil bidrog de daarlige Kipper og Wipper Dobbelt-schilling, som i Mængde strømmede ind i Landet sydfra

¹⁾ R. A. T. Kanc. Nieder Sächs. Creys Acta 16, 1619—21, Læg 2: Kurzes Memorial so bei den gegen Braunschweig gelegten und prorogirten Creys-tag, Punkt 11.

gennem Hertugdømmerne. Mod denne Mønt udstedtes allerede den 8. Januar 1619 en Forordning om den Værdi, til hvilken forskellige Firskillingsstykker skulde antages¹⁾. I Indledningen til denne Forordning²⁾ henvises til, at en Mængde 4 β i Tyskland er nedsat i Værdi, og at det kan befrygtes, at de, naar de ikke længere kan gaa for deres Navneværdi i Hjemlandet, vil blive søgt udgivne for denne her i Landet til Skade for Rigets Indvaanere. En Del 4 β (2 β l.) fra Brandenburg, Lüneburg, Meklenburg, Sachsen, Bremen, Stade, Braunschweig, Hamburg, Rostock, Pommern og Wismar nedsættes derfor til $3\frac{1}{3}$ β , andre 4 β fra Meklenburg, Bremen og Schauenburg til $3\frac{1}{6}$ β og atter andre fra Holsten m. v. til 3 β d.

Efter Forordningens Udstedelse udgik der 12. Januar³⁾ Brev til Raaderne, at de „iligen ved Dag og Nat“ skulde erklære sig om samme Forordning, paa det den kunde udgaa i Tide (o: forkyndes til Landstthingene m. v.). Der indløb Betænkninger fra 9 Raader, hvis Udtalelser belyser Datidens fortvivlede Pengeforhold.

Albret Skel udtaler den 21. Januar, at hvis de 4 β skulde gælde her, men ikke der (o: hvor de er forbudte eller nedsatte), vilde man faa alle de Skarns Mønter her ind i Landet, men — følger han mistrøstig til — det hjælper vist ikke stort, thi inden 1 Aar slaar de dem værre eller bedre, saa man straks faar Forandring igen.

Jørgen Lunge er enig heri.

Manderup Parsberg oplyser i sin Erklæring af 27. Januar, at s a m m e 4 β n u e r m e g e t g a n g b a r h e r i R i g e t. Han synes, at hvis der sker Forandring med saa mange Slags 4 β , vil det blive Undersaatterne her i Riget til stor Skade. Det vil endog ikke være muligt for de gemene Undersaatter i alle Maader at efterkomme sligt Mandat om saa mange 4 β . Han synes tilmed, at det vil give s t o r t B e s v æ r i K ø b m a n d s s k a b, s o m s k e r m e d d e n S l a g s M ø n t. Han anser det ikke for raadeligt, at denne Forandring paa saa mange Slags 4 β sker i Riget.

Det er tydeligt, at denne Raads herre særligt tager Hensyn til det Tab, der ved Nedsættelsen paadrages Menigmand.

Oluf Rosensparre anser Forbudet for tilraadeligt, men henviser dog til, at en Part (Indbyggere) allerede har tilforhandlet sig disse 4 β til stor Forhindring og Skade. Meningen med denne Tilføjelse kan kun være den samme

¹⁾ Jfr. for Hertugdømmerne Constitution gegen die ausländischen kleinen Münzen vom 2ten Octbr. 1619. Collin: l. c., Bilag 3.

²⁾ Secher: l. c. III., p. 556—59, Nr. 512

³⁾ Erslev: l. c. I., p. 254—58

som Manderup Parsbergs, nemlig at Indbyggerne forlængst er bleven belemrede med disse Mønter og derfor vil lide Tab paa dem ved Nedsættelsen.

Eske Brok befrygter, at der i Tyskernes Nedsættelse af Mønten kunde ligge en Finte fra disses Side, idet de havde nedsat Mønten for at faa den billigere her fra Landet og atter vilde opsætte den, saaledes som det før var sket. — Det viser en smuk Tillid til Naboerne i Møntsager!

Enevold Kruse, Iver Jul og Kristian Holk slutter sig til Kongens Forslag, de to sidste dog med Tilføjelser om, at det vil falde Almuen besværligt, eller at det i Førstningen vil falde besværligt.

Anders Bille indleder sin Erklæring af 16. Januar 1619 med en Forudsætning om, at Kongen ikke alene som en lovlig Konge for sit Fædrelands Skyld, men endog som en Fader for sine Børns og sit Folks Gavn i Forvejen flittig og vel har betænkt dette vigtige Punkt, hvad for en for-dærlig stor Skade Hs. Majt. selv som disse Landes Indbyggere kan deraf vederfares, dersom denne Mønt skal nedsættes. For det første er den største Part Penge, som er udi Hs. Majt.s Lande, saadanne 4 β . Nedsættelsen vil foraarsage Undersaatterne, der har dem og dermed driver deres største Haandtering, stor Forlisning og Tab, thi paa nogle tabes $\frac{1}{6}$, paa andre næsten $\frac{1}{5}$ og paa somme $\frac{1}{4}$. For det andet har den gemene Mand stort Besvær med at gøre Forskel paa dem. For det tredje vil Naboerne ikke optage det vel og ved Lejlighed kunne gøre Gengæld(!). Han henviser til, at intet er et Lands Indbyggere saa skadeligt i deres Handel og Vandel som slem skadelig Mønt, saa den, som i Dag formener at have 4000, i Morgen formedelst Møntens Forandring kun har 3000. Vor egen Mønt kan ikke tilrække, saa vi er nødsaget til at have og bruge fremmed Mønt, dog for dens Værd. Han kan derfor slutte sig til Kongens Forordning.

Anders Billes Erklæring er betegnende for Tiden: 4 β er den mest kurserende Mønt i Landet, og Rigets egen Mønt kan ikke slaa til. Begge Dele belyser Kongens Møntpolitik: at gøre Landet fattigt paa Rigsdalere ved deres Indsmeltning og udmønte daarlige 4 β i Stedet, som om der ikke var daarlige udenlandske nok i Forvejen. Billes Henvisning til, at Naboerne ved Lejlighed kunde gøre Gengæld — hvad der dog er udtrykt i noget forblommende Vendinger — forudsætter ikke heller just de mest idylliske Mønttilstande hjemme. Endelig synes Indledningen om Kongens Velbetænkende ikke helt uden Brod. —

Den 23. Maj 1619 begyndte en Herredag paa Antvor-

skov¹⁾, hvor Møntforholdene har været Genstand for Forhandling. Der synes at have været paatænkt et Forbud mod Udførsel af Mønt fra Landet, men Rigsraadet fandt det besværligt for Kieler Omslags Skyld og ansaa det tilige for at være en stor Frihed, at vor Mønt gjaldt uden Landet, som er at agte af forskellige fælles Privilegier mellem Danske, Hansestæder og Svenske.

Den 13.—17. September 1619 førtes Forhandlinger paa et Raadsmøde i Kolding²⁾, og den 16. November³⁾ udstedte Kongen med Raadets Raad og Samtykke en ny Forordning om Mønten. Indledningen, der hentyder til Forholdene i Tyskland, lyder saaledes:

„Eftersom den mangfoldig mynten af formengt malm och payment hoes dette rigis naboer stoer uordning forarsager, synderlig at rixdaller och sølfmynten saa høit paa prisen hoes vore naboer udi Tyskland mod samme ringe mynt forsettis, annammis och udgifvis, at, med mindre vi saadant udi tide forekom, det var at befrychte den gouede mynt epterhaanden af vore riger skulde udföeris och de deremod med ringe och und mynt vore kiere trov undersaatte, indbyggerne, til uforvindelig skade forfyldis, da hafver vi saadant at afvende des leillighed veret forarsagid at ofverveit och med vor rigens raads raad och samtykke derom hermed udi vore riger Danne-mark, Norge och des underliggendis lande at forordne som efterfølger“. Hovedbestemmelsen indeholdes i § 1, hvor Daleren sættes til 96 β, dens Underafdelinger i Forhold hertil. Efter § 3 skal Kronen gælde $1\frac{1}{2}$ Daler in specie ligesom hidtil, i β altsaa 144 β, og Halvkronen følgelig 72 β. Den i Perioden 8. April 1619—16. November 1619 udmøntede mindre Kronemønt: $\frac{1}{8}$ Dlr. = 8 Kronβ, 4 Kronβ, 2 Kronβ og 1 Kronβ kom herefter til at svare til Daler-skillings efter Forholdet 1 Kronβ = $1\frac{1}{2}$ Dalerβ i Stedet for som hidtil $1\frac{5}{16}$ Dalerβ. Ifølge § 4 vedblev Marken at gælde 20 β, Halvmarken 10 β. Alle 4 β af „Formengd og Payment“ sættes ifølge § 5 til $3\frac{1}{2}$ β d. Sølv 4 β og 4 β fra Hamburg og Lübeck efter disse Byers nuværende Korn og Skrot skulde dog vedblivende gælde 4 β. Der er herefter vel ikke Tvivl om, at Kongens egne 4 β i Modsætning til Stædernes er blandt de nedsatte⁴⁾. De daarlige uden-

¹⁾ Erslev: l. c. I., p. 251—53.

²⁾ l. c., p. 254

³⁾ Secher: l. c. III., p. 598 ff., Nr. 541.

Scharling: l. c., p. 93.

Collin: l. c., Bilag 4.

⁴⁾ Jfr. herved senere Frdg. af 20. Februar 1621, 2. Stk., hvor de yderligere nedsættes til 3 β d.

landske var jo alt nedsatte. Skulde Bestemmelsen have noget Indhold, maatte den først og fremmest ramme Kongens 4 β af „Formengd og Payment“. Det har dog knebet for Kongen udtrykkeligt at indrømme dette. I Stedet for — som oprindelig efter Aftalen mellem Breide Rantzau og Johan Post fastsat — at gælde $\frac{4}{80}$ Dlr., senere efter Frdg. 1. Maj 1618: $\frac{4}{84}$ Dlr. gik Mønten nu ned til en Værdi af $\frac{3}{4}$ Dlr. At dette, naar 4 β var den mest kurserende Mønt i Landet, maatte blive et betydeligt Tab for Indbyggerne, siger sig selv.

2 β nedsættes efter samme $\S$ til $1\frac{3}{4}$ β , medens 1 β , Søsling ($\frac{1}{2}$ β), Hvid ($\frac{1}{3}$ β) og Blaffert ($\frac{1}{6}$ β) skulde have den Værdi, de efter en særlig, ikke bevaret Anordning til Møntmestrene skulde gaa for og stemples til $\circ$: deres Navneværdi.

Der er i denne Forordning ikke nævnt noget om Udmøntningsforholdene. Disse har været indeholdte i Anordningen til Møntmestrene paa samme Maade, som der gik hemmelige Møntmesterinstrukser forud for Forordningerne af 12. Juli 1618 og 8. April 1619.

Af $\S$ 3 i Forordning af 16. November 1619 fremgaar, at de andre Kronens Undersorter eller smaa Sølv mønt skal efter lige Værd, hver efter sin Andel og eftersom paa dem findes stemplet og benævnt, udgives og antages. Af de fra denne Tid bevarede Møntregnskaber ses, at $\frac{1}{4}$ Kronen ikke gav Anledning til særlige Udmøntningsforhold. Den gik som hidtil i Klasse med $\frac{1}{2}$ Kronen og Kronen¹⁾.

Hvad den øvrige Kronemønt angaar, udelukkede denne Bestemmelse i og for sig ikke, at der fortsattes med Udmøntning af Kronskelemønt efter Forordning af 8. April 1619, kun var den $1\frac{1}{2}$ Gang saa meget værd som de kurserende Dalerskillinger. At dette — der i og for sig ikke var nogen naturlig Ordning — dog ikke heller var Meningen, ses af de til vor Tid overleverede Eksemplarer af Kronemønt fra Tiden efter 16. November 1619. Kron 8 β bærer nemlig i Stedet for 12 i en Ring — som Tilfældet var, da de efter Forordningen af 8. April 1619 gjaldt $\frac{1}{12}$ Krone — nu Tallet 18 i en Ring for at betegne, at de kun udgør $\frac{1}{18}$ Krone, saaledes at $18 \times 8 \beta$ var lig 144 β : Kronens Skillingstal. Kron 4 β bærer i Ringen Tallet 36 i Stedet for tidligere 24, Kron 2 β Tallet 72 i Stedet for 48²⁾. Det er herefter klart, at Forskellen mellem Kronskeilling og Dalerskeilling er ophævet. Men det er da ogsaa givet, at disse Kronskeilling maatte udmøntes efter et andet Forhold end

¹⁾ R. A. Møntmestrenes Regnskaber 1602—35, Posts Regnskab C. 11. Maj 1619—17. December 1621.

²⁾ Jørgensen: Beskr. p. 73, Nr. 122—25 sammenholdt med Nr. 115—21.

Kronskillemønten efter Forordning af 8. April 1619. Skønt fornævnte Anordning, der ledsagede Forordning af 16. November 1619, er gaaet tabt, er vi dog i Stand til at oplyse Udmøntningsforholdene efter de til vor Tid bevarede Møntmester- og Wardeinregnskaber, samt Schwabes Bestalling.

Hvad særlig 1 β angaar, bærer den ikke noget Tal, der angiver den som $\frac{1}{144}$ af Kronen¹⁾. Dette kunde allerede tyde paa, at den stod noget for sig selv i Systemet γ : at den ikke kunde sammenstilles i 144 Stkr. til samme Metalindhold som en hel Krone saaledes som efter Forordning af 8. April 1619: 96 Kron-1 β til en Krone γ : at den nye Skilling maa formodes ikke at være af samme Lødighed som den øvrige Kronemønt og ikke i Finvægt at udgøre $\frac{1}{144}$ af en Krone. Dette finder ogsaa Støtte i Forordning af 16. November 1619 § 5, sidste Stk., hvor enlige Skillinger sammenstilles med Søslinger, Hvider og saadan smaa Mønt af Formengd og Payement eller Kobber, og bekræftes af forskellige Attestationer i fornævnte Regnskaber, hvorefter disse Mønter kun var 5 lødige, samt af nævnte Bestalling.

Denne Mønts saavel som Sølvs, Hvids og 4 β s Udmøntningsforhold fremgaar af et af Johan Post for Tiden fra 5. April 1618—18. Januar 1622 affattet Regnskab, hvor den til Forordningen hørende Møntmesteranordnings Dato opgives som 20. November 1619²⁾.

8 β s Udmøntningsforhold er under 5. Maj 1620 opført i samme Møntmesters Regnskab for Tiden 11. Maj 1619—17. December 1621³⁾.

Ifølge et af Wardein Hans Goslar affattet Regnskab er der den 28. Oktober 1619 vejet 119 p nye danske 2 β = 102 p $4\frac{1}{2}$ Lod fint Sølv. Heraf ses, at denne Mønt har været $13\frac{3}{4}$ lødig. Iøvrigt har der ikke været lagt Vægt paa at angive denne Mønts Udmøntningsforhold, idet der ikke udrededes Slagskat af den. Dette var derimod nu Tilfældet med 1 β , der efter at være nedsat fra den i Anordningerne af 4./5. April 1619 hjemlede $13\frac{3}{4}$ Lødighed til 5 Lødighed atter var i Stand til at yde denne Afgift. 2 β s Vægt er anført i Overensstemmelse med Schwabes Bestalling af 20. November 1619⁴⁾. 4 β s Vægt er dobbelt saa stor, hvad ganske vist ikke stemmer med Bestallingen, som imidlertid er ret mangelfuldt affattet. Muligt er denne

¹⁾ Beskr. Tavle XV., Nr. 17; jfr. derimod Nr. 16, der bærer Tallet 96, men ganske vist ikke har Krone paa Forsiden.

²⁾ R. A. Møntmestrenes Regnskaber 1602—35, Litra D.; jfr. Hans Goslar's Kvittering af 24. Marts 1620 til Posts Regnskab Litra B. og sammes Kvittering af 24. December 1620 til Posts Regnskab Litra C.

³⁾ l. c., Litra C.

⁴⁾ R. A. Sjøll. Register Nr. 16 f. 450—54.

identisk med fornævnte Anordning. Secher har dog ikke optaget den i sin Samling.

Udmøntningsforholdene ændres herefter paa følgende Maade for efternævnte Sorters Vedkommende:

Metal	Lov- bestemt Værdi	Jørg. Beskr. Nr.	Stkr. paa 1 % c. brutto	Lødighed		Stkr. paa 1 % c. fin	Den fine c. % ud- bragt til	Bruttovægt gr.	Finnvægt gr.
				Lod	Tusinde- dele				
Sølv	8 Kron β	122	111 ²¹³ / ₇₀₀	13 ³ / ₄	859, ₃₇₅	129 ⁴⁵³ / ₈₇₅	10 ⁶⁹⁴ / ₈₇₅ Dlr.	2, ₁₀₁	1, ₈₀₆
—	4 — —	123	222 ²¹³ / ₃₅₀	—	—	259 ³¹ / ₈₇₅	—	1, ₀₅₁	0, ₉₀₃
—	2 — —	124-6	445 ³⁸ / ₁₇₅	—	—	518 ⁶² / ₈₇₅	—	0, ₅₂₅	0, ₄₅₁
—	1 β	157	447 ³ / ₁₆	5	312, ₅₀	1,431	14 ⁸⁷ / ₈₆	0, ₅₂₃	0, ₁₆₃
—	Søsling	163	390	2	125, ₀₀	3,120	16 ¹ / ₄	0, ₆₀₀	0, ₀₇₅
—	Hvid	188	474	1 ¹ / ₂	93, ₇₅	5,056	17 ⁵ / ₉	0, ₄₉₃	0, ₁₄₆

Ved Forordningen af 16. November 1619 § 8 bibeholdtes den ved Forordning af 1. Maj 1618 fremkomne Møntdaler, jfr. Rentemesterregnskabet 1618-19, under Navnet Current Mønt eller Currentdaler à 4 Markstykker à 20 β d. = 80 β d., hvori al Handel, Køb og Salg skulde finde Sted, dog saaledes, at den, der havde forpligtet sig til at betale i Speciedaler, skulde opfylde sin Forpligtelse hertil. Bestemmelsen maa læses i Forbindelse med de to foregaaende Paragraffer. Idet de indledes med de betegnende Ord: „Och efterdi den forskrefne myntis urichtighed dagelligen tager til, saa ingen ende lettelligen er derpaa at forvente“, forbyder Kongen Indførsel af Markstykker, 4 β, 2 β og 1β, Søslinger og Hvider af Formengd og Payment, som efter Aar 1619's Udgang eller uden Aar er møntet uden Riget, „indtil saa lenge noegen vis forordning smaamynten anlangende i det rommerske rige bliver forfattet och holdet, dog skulle herunder forskrefne lybsk och Hamborg fierskillingstycker icke vere ment“. I § 8 fortsættes: „For det siste, paa det och udi handel, vexel, Kiøb och sal saadan aarlig myntis forandring icke skal foraarsage noegen vitløftighed och irring mellum de handlende, meden at di maa vide och hafve en vis current mynt och kiøbmandspendinge, hvorefter de sig udi kiøb och sal kunde hafve at rette“, paabydes al Handel foretaget i Skillinger, danske Markstykker eller og i Daler, beregnet til 4 % eller 80 β d.

Tanken er klar nok. Alle de mange Forhøjelser af Dalerens Skillingstal ved tæt paa hinanden følgende For-

ordninger maatte nødvendigvis medføre den største Forvirring i Handel og Vandel. Man søgte at frigøre sig herfor ved at indføre en fast Regningsenhed. Midlet var dog ganske illusorisk. Uden et fast Møntsystem eller et Metalfond som Depotet i Hamburgs Bank kunde naturligvis heller ingen fast Regningsenhed tilvejebringes. Den sidste maatte nødvendigvis bero paa det første. Hvad vilde det sige at regne med Dalere à 80 β , naar disse 80 β til de forskellige Tider var af forskellig Værdi i Forhold til den egentlige, gennem Tidens Storme dog nogenlunde stabile Hovedomsætningsmønt, Daleren, hvis Finvægt, ca. 25 gr., var og forblev den virkelige Værdimaaler for alle Ting, ogsaa Smaaamønt? Naar de 80 β i Forhold til de 25 gr. fint Sølv stadig blev ringere, maatte Regningsdaleren ligeledes blive en rent udflydende og uberegnelig Størrelse. Dens Fasthed γ : Fastsættelsen til 80 β var rent udvortes og fiktativ. Efter Forordning af 1. Maj 1618 udgjorde den $\frac{80}{84}$ Speciedaler γ : $\frac{80}{84}$ af 25 gr. f. S. Saa blev den da nu $\frac{80}{96}$ Speciedaler og kunde hurtigt skifte Værdi igen.

Men til dette reelle Forhold kom derhos et formelt. Tænkte man sig Købmandsbøger ført efter Regnings- eller Currentdalere, maatte al Mønt reduceres og omsættes i denne Mønt. Nogen større Fordel herved fremfor at sammentælle hver Slags Mønt for sig er ikke let paaviselig. Det sidste gav egentlig et nok saa godt Indblik i Status. At sammenregne Datidens Mønt i Zahlthalere kunde visselig nok give Anledning til Hovedbrud, naar man tager i Betænkning, hvor mange Møntsystemer der gennem de sidste Møntforordninger var fremkommet alene i Danmark, idet man kan gaa ud fra, at Kron β efter Frdg. af 8. April 1619 ikke er indløst eller indkaldt. At antage dette vilde stride mod hele Datidens uordnede Mønttilstande, hvor de forskellige Udmøntningers Mønter gik mellem hverandre, og det var overladt Menigmand bedst muligt at finde ud af dem efter Navneværdi, Metalværdi og Valuationsværdi. At indfri eller indløse daarlig Mønt tænkte man ikke paa. Kun god Mønt indsmeltede man, eller daarlig Mønt, naar den efterhaanden var nedsat saameget, at det kunde betale sig at indsmelte den til endnu daarligere Mønts Udmøntning. Det er muligt, at det ret hurtigt er gaaet de fine Kron β paa denne Maade. Foreløbig har vi Lov til at medtage dem ved Opstillingen af følgende Beregningsmaader:

1 Krone = 96 fine Kron β .

1 — = 144 nye Kron β og ældre Daler β .

1 Speciedaler = 64 fine Kron β .

1 — = 96 nye Kron β eller ældre Daler β , 6 slette $\frac{1}{2}$ à 16 β .

1 Currentdaler = 4 gamle ŷ à 20 nye eller ældre ŷ^1 .

1 Zahlthaler (Sletdaler) = 64 nye Kron ŷ eller ældre Daler ŷ (32 ŷ l.) og 4 Sletmark à 16 ŷ .

Hertil kom endelig, at der Mand og Mand imellem beregnedes en Opgæld paa Specier mod Smaamønt af mindst 4 ŷ udover det lovbestedte Antal, og at der i Landet cirkulerede en Hoben udenlandsk Mønt, som maa for Omsættningens Skyld ikke kunde undvære, men hvis Værdi man stedse med stort Besvær maatte skaffe sig Rede paa.

Naar Kongen i sine Forordninger taler om at skabe Sikkerhed og bortrydde Irring i Møntvæsenet, synes det næsten at være en Haan mod Borgerskabet, navnlig naar man kender de Motiver, der maa formodes at have ligget til Grund for Kronemøntens Indførelse og den deraf flydende Belemring af Møntvæsenet med helt nye Mønttyper. —

Ved Forordning af 16. November 1619 § 6 forbød Kongen som ovenfor nævnt Indførsel af Smaamønt saalænge, indtil der om denne i det romerske Rige blev forfattet nogen vis Forordning, som blev overholdt. Hermed havde det lange Udsigter. De nordtyske Lande og Stæder paa „Søkanten“ maatte selv se, hvorledes de kunde enes om en Ordning og overholde den.

Efter Mødet i Schwerin den 25. Juni 1619 og den resultatløse Kreds dag i Efteraaret 1619 i Lüneburg-Braunschweig holdt Lübeck, Hamburg, Bremen og Meklenburg Møde i Wismar i Januar 1620, hvor Aftalen fra Schwerin paany blev gennemgaaet. Der vedtoges en Interims Valuation, som bekendtgjordes i Lübeck den 6. April, i Hamburg den 23. s. M. og i Meklenburg den 10. Juni 1620²). Efter denne Overenskomst skulde Rigsdaleren sættes til 3 ŷ l., en 8 Real til 2 ŷ 14 ŷ l., en Rigsgylden til 2 ŷ 10 ŷ l. Al Aager og „Finanseri“ med grove Møntsorter til Frankfurt og Leipziger Messe blev forbudt. Smaamønten skulde modtages efter Vægt i Overensstemmelse med en Forordningerne vedhæftet Skala. Danske 4 og 2 ŷ (2 og 1 ŷ l.) blev helt forbudte. Der fastsattes en bestemt Pris for Sølvet:

¹) Det maa bero paa en Skrivefejl, naar Scharling i sin Mønthistorie p. 34 opfører Speciedaleren som inddelt i 4 Rigsmark à 20 ŷ . Det var Currentdaleren, der inddeltes saaledes.

²) R. A. T. Kanc. Nieder Sächs. Creys Acta 16, 1619—21, Læg 3: De to meklenburgske Hertugers neue Valuation und Müntzordnung. — Langermann: l. c., p. 460 ff.

Evers: l. c., p. 76—87: 1ste Forlig mellem Hansestæderne og Meklenburg af 18. Juni 1619 i Lüneburg satte Rigsdaleren til 40 ŷ l., 2det Forlig af 19. Januar 1620 i Wismar til 42 ŷ l., 3dje Forlig af 6. April s. A. i Lübeck, publiceret 10. Juni, til 48 ŷ l., 4de Forlig af 2. August s. A. i Boizenburg ligeledes til 48 ŷ l.

1 ½ f. S. à 16 Lod skulde koste 25 ½ l., altsaa 25 β for Loddet,
 1 ½ Værksølv à 14 Lod skulde koste 22 ½ l., altsaa 22 β
 for Loddet,
 1 ½ forgyldt Værksølv skulde koste 24 ½ l., altsaa 24 β for
 Loddet.

Denne Sammenslutning af Meklenburg og Hansestæderne havde saa stor Betydning, at Christian IV meget hurtig maatte følge efter og i Hertugdømmerne indføre Smaamøntens Modtagelse efter Vægt.

Efter at Kongen den 2. Oktober 1619 havde udstedt en Constitution for Hertugdømmerne mod den udenlandske Smaamønt¹⁾, maatte han 3 Fjerdingaar efter paa Grund af den store Confusion i det højst skadelige og landsfordærvelige Møntvæsen af landsfyrstelig og faderlig Omsorg for sine tro Undersaatter i Hertugdømmerne den 20. Juli 1620²⁾ udstede et nyt Møntedikt mod Dobbeltskillingerne (4 β d.), da hele Ondet havde sit Udspring fra dem, en Motivering, der højst træffende kunde anvendes paa Kongens egne Rytterpenge og Firskillinger. Kongen byder „gantz ernstlich“, at disse Dobbeltskillinger, naar det ikke er gamle og stemplede Stykker, der skal tages for fuld Værdi, iøvrigt kun bør modtages efter Vægt, som angivet i en tilføjet Specifikation, og at Daleren ikke maa udgives og modtages for mere end 3 ½ 4 β l. c: 104 β d. „Das meinen wir ernstlich“!

Den 16. August 1620 begyndte et Raadsmøde i Odense³⁾. Kongens Proposition, dateret Dagen forud, indeholdt i Punkt 8 ogsaa nogle Bemærkninger om Møntvæsenet: „Vil om mynten videre betenkis, hvorledis den store ulejlighed, som thid efter anden jo mere och mere thilvoxer af myntens uryctighed, ved dens forandring och ellers, kunde forekommiss“.

Raadet har i den Anledning indhentet Erklæring hos Sagkyndige: Raadmand i Odense Otto Knudsen⁴⁾ og hollandsk Købmand Johan de Willem⁵⁾. Deres Betænkning, som er dateret Odense den 20. August 1620⁶⁾, gaar ud paa følgende:

Eftersom det er af Vores gunstige Herre og Rigens Raad paalagt Vores Mening at give tilkende, anlangende

¹⁾ Collin: l. c., Bilag 3.

²⁾ l. c., Bilag 5.

³⁾ Erslev: l. c. I., p. 276 og 279.

⁴⁾ R. A. Rentemesterregnskab 1619—20, Indtægt, f. 153.

⁵⁾ l. c., Udgift, f. 25: Johan de Willum, Borger og Indvaaner i København, jfr. Danmarks Riges Hist. IV., p. 103.

⁶⁾ R. A. Indkomne Breve og Indlæg til Danske Kancelli.

Mønten, saa er dette Vor enfoldige Erklæring. Hvis belanger de Rigsdalere her udi Riget at beholde, er fornøden at efterfølge omliggende Stæder og Lande, hvor Rigsdalere gælder:

Til Amsterdam 51 Styver = $6\frac{1}{2}$ slette Ɔ d. Til Kølñ, Mynster og andre Steder i Westfalen 45 Styver. Til Bremen 6 slette Ɔ d. Til Hamburg for kortest siden 6 Ɔ 12 β d. Mens nu er de kommen i Banken paa $6\frac{1}{2}$ Ɔ d. Derimod have de til Lybæk og Hamburg sat, at alle 4 β Stkr. skal berammes efter Vægten, saa at Pundet skal veje til 13 slette Dlr., Dlr. til 64 β d., saa regnes og byttes en Rigsdaler kun paa 6 slette Ɔ d. Til Lybæk og Hamburg, der haver vores danske Ɔ Stkr. gjellet $5\frac{1}{2}$ slette Ɔ d. og de stiger op efter de Rigsdalere. Udi Holland, Preussen og andre Pladser, der gjelder de fast mere....dog ikke saa gangbare....

....Efter vores Tykke, og som vi det forstaaer, dersom vores gunstige Herre vil have Næring, Haandtering og Penge her udi Riget, da er fornøden at eftertragte med Mønten omliggende Lande og Stæder, og efterdi ikke Mangfoldighed kan findes af indenlandsk smaa Mønt her udi Riget at være møntede, som Menigheden med kan være bevæbnet, mens herimod Markstykker saavel som store Sølvkroner fast udføres og derfor findes stedse Gebrek paa Mønten her udi Riget, er derfor fornøden, at vi holder deres Værd og samme Værdi, hvis som de gøre.

Udi lige Maade, hvis udenlandske 4 β er anlangendis, gøres vel fornøden her udi Riget at være gangbare, dog for sit Værd og Paiement efter Vægten, ligesom Rigsdalere nu bliver sat.

Men Rigsdalere altid at blive ved eet Værdt, det er ikke lettelig efter Vores Forstand, førend de tyske Fyrster, Lande og Stæder om Smaamønten at mønte bliver samdrægtig. —

Det er altsaa kommet saa vidt med 4 β , at de foreslaas modtagne efter Vægt, saaledes som allerede fastsat i Kongens fornævnte Edikt for Hertugdømmerne af 20. Juli. Iøvrigt afgiver Erklæringen et godt Bevis paa de tyske Forholds Indflydelse paa de danske og Amsterdams Betydning. Af denne danske Erklæring synes at fremgaa, hvor stor en Rolle Holland har spillet. Dette Land har været en Storbankier i Mønt og Møntvaluta, hvis Stigen og Falden bestemtes ved dets „Plakkaats“. I Amsterdam er Daleren paa dette Tidspunkt steget til 51 Styver = 104 β d. I Hamburg har den en Tid staaet højere, nemlig i 108 β d. for senere i den nyoprettede Bank at modtages for 104 β d. Med en Kurs af 108 β d. maatte de danske Markstykker som ca. $\frac{1}{5}$ Dalere komme paa 21—22 β d.,

idet de efter sluttelig at være kommet i rette Værdiforhold til Daleren — som Erklæringen udtrykker sig — maa stige med denne. Dette stemmer med Erklæringens Beregning af Markernes Værdi til $5\frac{1}{2}$ slette $\frac{1}{2}$ d. = 88 β , idet der regnedes med 4 Markstykker paa en Currentdaler. Et Pund 4 β Stykker regnes til 13 slette Dalere à 64 β d. Dette viser, at der i Handel og Vandel toges Hensyn til den tidligere omtalte tyske Fastsættelse af en Zahlthaler til 2 $\frac{1}{2}$ l. à 16 β eller 32 β l. = 64 β d. En „slette“ Mark regnes da til 16 β d. i Mønt i Modsætning til en Mark in specie: Rigs-mark, jfr. Rigsdaler, eller et af Kongens grove Markstykker, der i Forordning af 16. November 1619 er sat til 20 β d.

Hovedsummen af de to Sagkyndiges Erfaring indeholdes i Slutningsbemærkningen: Uden en samdrægtig Beslutning mellem de tyske Fyrster, Lande og Stæder om Smaamønten α : om hele Kipper- og Wipperuvæsenet, kan der ikke blive nogen Fasthed og „et Værdt“ paa Rigsdaleren.

Raadets Betænkning af 28. August 1620¹⁾ kom i alt væsentligt til at slutte sig hertil:

„Thil det ottende (Punkt i Kongens Proposition), den store och skadlige urichtighedt medt mynten her udi disse riger at remedere, befinde vi endnu paa denne tidt ingen anden middel, end for det første, efterdi denne urichtighedt alsammen daglig dag tiltager af den lætte och ulige mynt, som allevegne udi det romske rige blifver slagen, saa ere vi underdanigst begierendis, at hans ko. ma. naadigst vilde forene sig medt herrerne och stederne udi det romske rige, som lade dubbelt Lubschskillinger och enlig L. skillinger, saa och L. søslinger mynte, at der icke efter denne dag blifver myntet nogen mynt af de sorter uden alene af sølf. Och naar der om noget endeligt var beraadslaget och forafskedet, at der da siden kunde berammis en visse tidt och maade, den lætte mynt alsammen indtil sin rette værdt at degradere. Men saa frembt de tyske herrers sig til saadan forening icke sambtlig ville forstaa, siunis det raadeligt, at medt de tre steder, Lybeck, Hamborg och Bremen, om saadan myntis lignelse blef forhandlet.

Midler tidt at icke den lætte och uværde mynt her udi riget saa haabvis skal vorde indført, eracte vi underdanigst raadeligt, at alle dubbelt L. skillinger, som ere af paviment, icke gielde her udi riget uden 3 danske skillinger, alle tu skillingstycker ickon $1\frac{1}{2}$ danske β , och alle enlig skilling stycker gielde 1 β . Och efterdi enckende richs

¹⁾ Erslev: l. c. I., p. 283.

daler her medt mærckelig blifve forhøyet, siunis os underdanigst raadeligt at vere, at en enckende richs daler her udi riget icke beregnis høyere end tilforn, som er for 6 ¾ eller half-fembtesindstifve och sex danske skilling. Men danske marckstycker, efterdi de uden riget fast høyere opsettis, at gielde her inde tiufve och en ½ danske.

Herhos, efter at icke andet er at formode, end de tydske mynt af adtskillige sorter skillinge jo her af riget skal vorde udført, eftersom de nu her inde ere afsette, ere vi underdanigst begierendis, hans ko. ma. naadigst vilde lade anordne, at her udi landet flere mynter kunde indkomme, som riget medt nødturftig smaa mynt kunde berifve“.

Der kom dog dengang ikke straks en Forordning ud af Overvejelserne. Kongen afventede eller indhentede nærmere Oplysninger fra Tyskland om Begivenhedernes Gang for om muligt at faa en saadan Overenskomst bragt i Stand, som de Sagkyndige og Raadet foreslog.

Den 28. September 1620¹⁾ meddelte Hertugerne Adolf Frederik og Hans Albrecht af Meklenburg Kongen, hvad der var passeret i Møntsagen, idet de samtidig sendte ham et Eksempplar af deres nye trykte Valvation og Møntforordning af 10. Juni 1620. Med mange smukke og smigrende Ord opfordrede de Kongen og Hertug Frederik af Slesvig-Holsten-Gottorp til at tiltræde Møntforbundet med Stæderne, som senest havde faaet Tilslutning fra Hertug Philip Julius af Pommern og Hertug August af Sachsen-Lauenburg. Kongen erholdt herigennem en officiel Underretning om Forhandlingerne og Aftalerne.

Imidlertid var der en ivrig Brevveksling i Gang mellem Kongen og Hertug Frederik samt den kgl. Statholder Gert Rantzau om Møntforvirringen i Hertugdømmerne. Dels klagede man over hinanden, dels opfordrede man hinanden til stift at overholde det seneste Edikt af 20. Juli 1620, dels udstedte man Truselsbreve til Undersaatter, der ikke efterlevede dette, f. Eks. den 2. Januar 1621 til Borgmester og Raad i Lütke(j)enburg²⁾. Det maatte falde dem vanskeligt. Papirforordninger med idelige Forandringer af Mønten regnede ned over dem med halve Aars eller Maaneders

¹⁾ R. A. T. Kanc. Nieder Sächs. Crays Acta 16, 1619—21, Læg 3.

²⁾ R. A., Gottorfer Archiv Camera IV. 240. Fragmente von gottorfischen Kammersachen und Münzsachen: Breve fra Hertug Frederik (III) til Kongen 11. Oktober 1619, fra Kongen til Hertug Frederik 24. Juni 1620, fra Gert Rantzau til Hertug Frederik 19. Oktober 1620, fra Kongen til Hertug Frederik 11. November 1620, fra Hertug Frederik til den kgl. Statholder 28. November 1620, fra Gert Rantzau til Hertug Frederik 18. December, 1620.

Mellemrum. Lige daarlige Resultater kom der ud af det altsammen.

I egenhändig Skrivelse til Rigsraadet af 27. Januar 1621 § 3¹⁾ klager Kongen over de uheldige Forhold: „Den Seeniste affsked om Mynthen (af 16. November 1619) siiniss icke salediss att uerre giord, saatt riigerne dermed erre tiendt, Menss dageligenss aff myntens wrichtighed foraarsagiss Stor wleilighed, huorfor sligdt uyll haffues y acht och y tyde Remedieris“.

Til dette Punkt 3 i Kongens Proposition udtaler Raadet paa det efterfølgende Raadsmøde i København i Februar i sin Betænkning af 9. s. M.²⁾: „For det thridie, hvad mønten er anlangende, erachte vi paa denne thid raadeligst, at thil en enkinde rigsdaller blifver beregnet udi voris danske och den lyckstadische solfmønt (3: Dionis's Rytterpenge), saa vel och udi voris danske enlig krone schiellinger, sex marck danske eller halffembtesindstyfve och sex schielling, men udi al fremmede som ochsaa voris danske pagimentdt fire schiellinger och thov schiellinger beregnis paa en enckende rigs daller halfsyfvende marck eller hundrede och fire schiellinger; danske marckstycker at gielde udi sølf mynt eller och udi danske enlig kronschiellinger en och thifve schiellinger. Hves fire schiellinger, som her efter udgifves under en slet daler, schal icke antagis høire end threi danske schiellinger, men hves for en slet daller och der ofver udgifves, schal thagis med vegt och beregnis thil hver pund thretten slette daller, hvor efter vechten paa hves ringere end en hel pund udgifves, schal beschickes och forordnes, ind til saa lenge at vechten emod dalleren anderledis udi Thyskland blifver lignet och forandrit.

Hvercken bønderne eller nogen anden schal nødis thil at betalle med andre smaa pendinge end hannum beleyligt er, medmindre hand sig der til sielf med bref och segel eller anden nøyachtig kundschaß forplichthet hafver. Alle hves pendinge, som bønderne udgifve for deres landgild udi payementdt, saa frembt som alle samme landgildts persiller kand beløbe til sammen beregnet til en slet daller och derofver, schulle schrifverene paa k. m. huse saaledis sambtlig beregnet thage med vegten, som forschrevit staar, men hves det thil sammen icke kand beløbe til en slet daller, da saafremt at bønderne vil det udgifve udi payement mønt, schal hver fir schielling ickon thagis for threi schielling, och hver thov schielling for halfanden, och thil en enckinde rigs daler beregnis af alle for^{ne} payment half sifvende slette marck; dog alle enlig schiellinger ickon

¹⁾ Bricka og Fredericia: l. c. I., p. 189, Nr. 157.

²⁾ Erslev: l. c. I., p. 308, 313.

beregnis til en enckinde rigsdaller sex slette marck. Och efterdi udi kiøb och sal hidindtil ingen synderlig profit formerckis af currant daller, at da en hver frit thilladis at handle och slutte kiøb enten udi slette eller enckind rigs daller, eftersom mand bedst kand der om paa begge sider forenis“.

Det er her særlig Kongens og Adelens Krav over for de afgiftspligtige, der varetages. Som alt ovenfor gentagne Gange berørt, maatte Kongen i Afgifterne føle Følgerne af sin slette Mønt. Vel er der ingen Forpligtelse for Bønderne til at svare Afgift i Specier, naar de ikke udtrykkeligt havde paataget sig det. Men paa den anden Side foreslaas Smaamønten nedsat, for at den afgiftsberettigede ikke skulde lide Tab paa den slette Mønt. Dette vilde i første Række komme Kongen til gode. Bønderne, der i sin Tid havde maattet tage hans slette Mønt til fuld Navneværdi, paa-byrdede Kongen nu, da han skulde tage den igen i Afgift, et betydeligt Tab ved at forpligte dem til at tilsvare saa meget mere Mønt, som denne var under det Metalindhold, Mønten efter sit Paalydende burde have indeholdt. Lad være, at Forholdene i Tyskland tvang til at behandle alle 4 ß og 2 ß, inden- og udenlandske, paa samme Maade : efter den af Hansestæderne indførte Vejningsmetode, samt underkaste dem Forbud og Nedsættelse, det maatte dog være Kongen i høj Grad pinligt at nedsætte sin egen daarlige Mønt af Hensyn til sine Skatters og Afgifters ukrænkede Optrævelse i fuldeste Omfang.

At dette var Hensigten, fremgaar med al Klarhed af Raadets Betænkning. Der nævnes udtrykkeligt „voris danske pagimendt fire schiellinger“.

I Overensstemmelse med Raadets Betænkning udstedte Kongen den 20. Februar 1621¹⁾ en Forordning om Mønten, i hvis Indledning han bemærker: „Endog vi atskillige forordninger myntens urictighed at faarekomme hafver ladit befatte oc udgaa, saa befindis dog icke desmindre, at saadan landskade tid efter anden tiltager formedelst den fremmede oc udlendiske myntis forringelse voris kiære, tro undersaatte oc synderlig de handlende til en merkelig oc uforvindelig affrek. . .“. Som sædvanlig skydes Skylden paa Udlandet, medens de kære Undersaatters Interesse herhjemme varetages paa det bedste!

I denne nye Møntordning fastholdes Speciedalerens Ansættelse til 96 ß d. At forhøje den yderligere har man opgivet. Kronen vedbliver at gælde 1½ Rigsdaler in specie; et dansk Markstykke forhøjes i Overensstemmelse med

¹⁾ Secher: l. c. III., p. 641 ff., Nr. 581.

Scharling: l. c., p. 94.

Otto Knudsens og Johan de Willums Erklæring af 20. August 1620 til 21 β , 4 β og 2 β af Pagament, saavel Kongens egen som fremmed Mønt, skal regnes til 3 og $1\frac{1}{2}$ β , naar det drejer sig om Beløb af under en slet Daler eller 64 β d. Andrager Summen mere, tages disse Mønter efter Vægt, Pundet til 13 slette Daler. En Specie regnes i saadan Mønt til 6 slette Mark og 8 β eller 104 β . Currantdaleren afskaffes.

I denne Forordning omtales første Gang i Lovsprog en slet Daler, der i Overensstemmelse med Knudsens og Willums Erklæring udgør $4 \times 16 \beta$ d. = 64 β , svarende til den tyske Zahlthaler à 32 β l.

Herefter fremkommer følgende Regningsenheder:

- 1 Specie = 96 β i Mønt.
- 1 Specie = 104 β i Pundpendinge.
- 1 Krone = 144 β i Mønt.
- 1 Krone = 156 β i Pundpendinge.
- 1 Sletdaler = 64 β (Daler i Mønt).
- 1 Rigsmark = 21 β (Mark in specie).
- 1 Sletmark = 16 β (Mark i Mønt).

Det maa erkendes at være en højst overraskende indviklet Reform. Topmaalet vilde være naaet, om Currantdaler à 4 Rigsmark = 80 eller 84 β ikke var bortfaldet. Specien, inddelt i 64 Kron β fra 1619, og Kronen i 96 Kron β fra 1619 maa antages at have tabt deres Betydning, idet disse tidligere Kron β ikke kan formodes at være udmøntede i saa stort Omfang, at de i længere Tid har kunnet spille nogen Rolle eller undgaa Diglen.

For nærmere at bedømme den hele Ordning vil det for 4 β , hvis Nedsættelse er Forordningens Hovedmaal, være nødvendigt nøjere at undersøge, hvad Nedsættelsen til 3 β i Betalinger under 64 β og Regning efter Vægt ved Summer paa 64 β og derover egentlig betyder. Det maa da have i Minde, at den danske 4 β , hvorom Talen bl. a. er, og hvis Udmøntning i store Mængder forarsagede Møntens Mis-kredit, er den i Tabellen p. 114 optagne, hvoraf 104 Stkr. udmøntedes af den 7 lødige Mark, altsaa 208 Stkr. af 1 π . For Pundet skal der efter Forordningen betales 13 Sletdaler à 64 β = 832 β , der atter er det samme som 208 Stkr. 4 β . Pundet er altsaa beregnet i Værd netop efter 4 β 's Navneværdi. En anden Sag er, at der gik flere Stkr. paa Pundet, hvis Mønterne var slidte eller undervægtige, men dette vilde ikke være ubilligt, hvis det netop skulde være 1 π 7 lødigt Sølv, hvorfor der betaltes.

1 Rigsdaler in specie regnedes til 104 β i Sletdaler af Pagament $\circ$: i Pundpendinge, hvoriblandt disse 4 β , for

hvilke betaltes 13 Sletdaler à 64 β , der efter Specien til 104 β udgør 8 Specier for 1 $\mathcal{R}$. Dette stemmer ganske med den tidligere fremhævede Beregning, hvorefter man ved Overslag over Udmøntning af Smaamønt af indsmeltede Specier regnede 8 Specier paa den 14 lødige Mark. Dette maatte give en Betaling af 8 Specier for 1 $\mathcal{R}$ 7 lødigt Sølv à 2 Vægt- $\mathcal{L}$. Bortset fra Slitage kan man da regne en 4 β efter Navneværdi over for denne Fastsættelse af Specien til 104 β . Herefter gaar der 26 Stkr. paa 1 Rigsdaler in specie. Da en 4 β efter fornævnte Tabel har en Finvægt af 0,984 gr., medens Daleren kan sættes til 25,578 à 25,882 gr. fint Sølv, vil det ses, at Nedsættelsen af 4 β fra $\frac{4}{80}$ til $\frac{4}{104}$ Dlr. som Følge af Forhøjelsen af Rigsdalerens Skillingstal til 104 β fra 80 β , hvori den var delt, dengang 4 β første Gang udkom efter dette Udmøntningsforhold, nøje er afpasset efter Finvægten, idet $26 \times 0,984$ gr. udgør 25,584 gr. f. S.

Kun forsaavidt 4 β er nedsat til 3 β $\circ$: $\frac{3}{96}$ ($\frac{3}{104}$) Specie i Betalinger under 64 β , kan det siges, at Nedsættelsen er overdreven, idet 32×4 β 's Finvægt overstiger Speciens, men den er jo ogsaa kun fastsat for Smaabetalinger, maaske ikke uden Henblik paa Kongens og Godsejernes Interesser i en sikret Indtægt af Landgilden i god Mønt, eventuelt til Indsmeltning, og af Hensyn til slidte og undervægtige eller underlødige Mønter, heriblandt mange tyske.

Det er herefter forstaaeligt, naar der i Forordningens § 3 gives Bønderne Adgang dels til at slaa alle deres Afgifter sammen, dels at betale flere med hinanden, idet det maatte være fordelagtigere for dem at faa Betalingen op til de 64 β og betale efter Vægt end efter 4 β = 3 β . Baade i § 3 og i § 4 lægges der derhos Vægt paa, at Bønderne maa svare deres Afgifter i den Mønt, de selv vil. Alt tilsammen taget vidner ikke om den bedste Samvittighed over for disse Bønder, der i sin Tid havde taget de undervægtige og underlødige Mønter for fuld Navneværdi.

Skulde Rigsdaleren imidlertid gaa endnu højere op: i 108, 110 og flere β , er det efter det udviklede klart, at der maatte komme det Tidspunkt, da selv Kongens slette 4 β — og Markstykker, hvis de blev staaende i 21 β — samt eventuelt ogsaa andre Mønter dog tilsidst blev for gode. Der kom til at gaa for mange Stkr. paa Specien i Forhold til Finvægten. Kunde dette være en Fordel ved Indløsningen, vilde det være et ubetinget Tab ved Udbetalinger. De maatte da indsmeltes i Mængde og udbringes i ny Mønt af ringere Finvægt.

Dette kommer frem paa det følgende Raadsmøde i København, der tog sin Begyndelse omkring den 21. Maj 1621¹⁾. I Raadets Betænkning af 8. Juli hedder det:

¹⁾ Erslev: l. c. I., p. 315, 317, 324.

„....myntens ulighedt och urichtigkeit ahnlangende; eftherthi thet schinbarlig(!) befindes, at hans kong. mait.s sølf mynt icke uden største schade kandt blifve udi brug, medt mindre indt dallers verdt schal blifve bestaaende paa sex marck, at hans kong. mait. tha naadigst ville giøre forhandling medt the holsteinische herrer och medt stederne Hamborg och Lybeck, at dalleren motte blifve staaende paa sex marck, och pundet ther emodt beregnis paa tholf daller, eftherthi thet efther alle mynte mesterne theris samptlig ofverslag och kundtschab, medt theris hender attesterit, befindes, at udi en pundt fire schillinger, som ther udi mynthes, er lige saa meget fiendt sølf som udi øtte ricks daller in specie, hvilcke tha emodt same pundt fire schillinger for uden schade kunde udgifves“.

Dette er rigtigt, thi ligesom 8 Rigsdaler à 104 ß i Pundpendinge efter Frd. af 20. Februar 1621 udgør det samme som 13 Sletdaler à 64 ß for Pundet, nemlig 832 ß, udgør 8 Rigsdaler à 96 ß det samme som 12 Sletdaler à 64 ß, nemlig 768 ß. I begge Tilfælde jævnstilles 8 Specier med 1 R 7 lødigt Sølv i 4 ß. Naar der betales i Sletdaler, er der derimod en Forskel, idet der da kun skulde erlægges 768 ß i Marker og Smaamønt. Det nye Forslag vilde altsaa betyde en Højnelse af den øvrige Smaamønts Værdi over for 4 ß af Pagament; men dette var ogsaa Rigsraadets Hensigt; thi satte man Smaamønten over for 1 Rigsdaler in specie til 96 ß, var det inkonsekvent at lade 104 ß gaa paa Rigsdaleren over for Pundpendinge, naar disse, som paavist efter den stedfundne Beregning og Nedsættelse indeholdt omtrent lige saa meget f. S. paa 1 Pund som 8 Rigsdaler. Med andre Ord: for 8 Rdlr. kunde man faa 8×96 ß i den øvrige Smaamønt; for 1 R 4 ß kunde man faa 8×104 ß af samme Smaamønter, skønt 8 Rdlr. og 1 R 4 ß havde samme Finvægt, 1 R 4 ß snarest noget mindre. Da man beregnede 1 R 4 ß's Værdi til 8 Dlr. = 832 ß i Stedet for 768 ß, har man ikke tilstrækkeligt tænkt paa Virkningen over for den øvrige Smaamønt.

I Henhold til Rigsraadets gentagne Indstilling lod Kongen allerede den 14. Juli Skrivelser afgaa til Hamborg og Lübeck om en Ordning af Møntforholdene. Han henviste til de ulykkelige Tilstande her og i Nabolandene og foreslog ved fælles Overenskomst fastslaaet, at Rigsdaleren ikke maatte udbringes højere eller lavere end 3 R 4 ß l. s: 104 ß d. Herpaa svarede Hamburg den 22. s. M., at Ulempen ikke kunde afhjælpes, medmindre der tilvejebragtes en saadan Conformitet og Lighed mellem Rigsdaleren og 2 ß l. (4 ß d.), at det blev de vindesyge Mønthandlere og Møntmestre umuligt uden mærkbar Skade for dem selv at smelte og

ompræge de grove Mønter¹⁾). At et saadant Forhold tilvejebragtes ved den af Hansestæderne indførte Beregning af 8 Specier for 1 æ 4 ß , er tilstrækkeligt paavist i det foregaaende. En anden Sag er, at Hansestæderne maatte have Sikkerhed for, at de 4 ß , der i Fremtiden blev udgivne, var bedre end de gamle og svarende til Navnet og Daleren.

Samtidig med Skrivelserne til Hansestæderne har Kongen rettet Henvendelse til en Række nordtyske Fyrster, fra hvilke der i Løbet af Efteraaret 1621 indløb en Række gennemgaaende ret intetsigende Svar²⁾).

Fra Hertug Frederik af Slesvig-Holsten-Gottorp fremkom derimod i en Skrivelse til den kgl. Statholder, dateret Gottorp den 23. Juli 1621, positivt Forslag om ikke at nøjes med en Fastslaaen af „Conformiteten“ med Stæderne gennem Skrivelser alene, men tillige efter det nylig afholdte Kredsømøde i Lüneburg lade afholde en „Communication“ af Wardeiner³⁾).

Paa Kredsømødet i Lüneburg April—Maj 1621 var der nedsat et Udvalg af Meklenburg-Schwerin, Lüneburg og Lübeck for at overveje og hurtigst muligt indsende et „Directorium“, saa man kunde finde en „convenientem medicinam“(4) og — om ogsaa Viljen var tilstede — virkelig faa den bragt til Anvendelse⁴⁾).

Medens Kredsen arbejdede, synes det af Hertug Frederik fremsatte Forslag at være bragt til Udførelse. Af en Indberetning fra Kongens Statholder i Fyrstendømmerne, dateret 4. November 1621⁵⁾), fremgaar, at der i Kiel har været afholdt et Møde mellem Kongens og Hertugens Raader samt Deputerede for Stæderne Lübeck og Hamburg, paa hvilke man under Forbehold af fornøden Ratification forligtes om 12 Punkter, Møntvæsenet vedrørende. De vigtigste Bestemmelser gik ud paa, at Rigsdaleren skulde sættes til 3 æ 1., at Dobbeltskillinger skulde være af godt Rigsdalersølv, medens $\frac{1}{2}$ ß kunde være af blandet Metal (Paiement, Formengd), $\frac{1}{3}$ ß og Pf. af rent Kobber og 1 ß slet ikke skulde udmøntes, at 2 ß af Hensyn til Omkostningerne maatte udbringes til 25 æ 1. c : 8 $\frac{1}{3}$ Dlr., altsaa $\frac{1}{3}$ Dlr. over

¹⁾ R. A., Fyrstelig Gottorpsk Archiv, Møntsager 1704—05: Et Referat: Das Münzwesen tempore Regis Christiani IVti betreffend.

²⁾ R. A., T. K.: Møntsager og Møntmesterregnskaber. Danske Samlinger Nr. 581, c. 15.

³⁾ R. A., Gottorfer Archiv Camera IV, 240: Fragmente von gottorfischen Kammersachen und Münzsachen.

⁴⁾ R. A., T. Kanc. Niedersächs. Crays Acta 17, 1613—14, 1619—24, Læg. 2.

⁵⁾ R. A., T. K.: Møntsager og Møntmesterregnskaber, Danske Samlinger, Nr. 581, c. 15.

Dalerfod, af Marken brutto, a t der kun maatte udmøntes et vist Antal Smaamønter efter nærmere Vedtagelse, a t al fremmed Smaamønt skulde forbydes, dog maatte den modtages efter Vægt til 24 $\frac{1}{2}$ (3: 12 slette Daler eller 8 Rigsdaler) for Pundet mellem Borgere og Fremmede i Stæderne, men ikke over for Kongens og Hertugens Undersaatter, a t Varepriserne skulde nedsættes efter den skete Ansættelse af Daleren til 3 $\frac{1}{2}$ l., a t gensidig Prøvelse af Mønter skulde iværksættes og 2 aarlige Probationsdage afholdes, a t denne Overenskomst skulde bekendtgøres 2. Februar 1622 og træde i Kraft den 11. Marts derefter, samt a t der skulde foretages en almindelig Valuation af grove Guld- og Sølv-mønter.

Denne Overenskomst synes at have været ment som en virkelig gennemgribende Reform og vilde sikkert have kunnet medføre Forbedringer, om den havde kunnet gennemføres i sin Helhed.

Den forelagdes paa et Raadmøde, der tog sin Begyndelse i København den 23. November 1621¹⁾. I Raadets Betænkning Punkt 8 hedder det: „Om mynten at regulere: Eftersom befindis, at forslag om mynten at verre giort til Kil nerverendis aar, da er raadens underdanigste mening, at samme forslag er got oc kand bevilgis, saa at en ricksdaller settis for 2 eller 3 mark lubsk, efter som derom kand forenis, nahr mand kommer sammen, oc at al pave-ment blifver slet afskaffet, saavel udi stederne, iblandt kiøbmend oc borgerskab, som paa landet (undertaget søslinger), som for^{re} forslag om formelder. Oc at al anden sølfmynt, saa vel kongl. mt.s eigen som fremmedt, maa settis oc reguleris efter myntens forordning. N: At kongl. mt. ingen skade kand hafve paa hvis sølfmynt hertil mynted er, ahnseendis at saadan mynt allerede er udgifven oc distraherit“.

Dette „Notabene“ viser til fulde de adelige Raaders Indsigt i Sagen. Havde Kongen faaet afsat sin Mønt som en Kræmmer sine Varer, kunde det ikke skade, om de bagefter faldt i Pris, ja plat forbødes. Tværtimod kunde han maaske da faa dem ind igen med Fordel.

Det virker overraskende at se Rigsraadet udsætte Spørgsmaalet om Rigsdalerens Fastsættelse til 2 eller 3 $\frac{1}{2}$ l., naar Forliget i Kiel saa bestemt gaar ud fra, at den skulde sættes til 3 $\frac{1}{2}$ l. eller 96 β d. Forklaringen herpaa maa søges i de Forhandling, der paa dette Tidspunkt fandt Sted mellem Stænderne i den nedersachsiske Kreds.

I September 1621 holdtes Kredsag i Braunschweig, hvor Møntvæsenets Tilstand indgaaende blev behandlet.

¹⁾ Erslev: l. c. I., p. 326, 329—30.

Afskeden, dateret Braunschweig 21. September 1621¹⁾, indledes med en hel Del Betragtninger af den sædvanlige Art: Møntvæsenet bringer større Ulykker end Krig, haarde Belejringer, Hærtog m. v. Det medfører almindelig Fordyrelse af alle Varer. Statsdomænerne lider Tab af over Halvdelen af Indtægterne, idet Herskabsafgifterne for største Deelen erlægges i Smaa mønt (jfr. ovenfor om Bøndernes Landgilde, der erlagdes i Pundpendinge). Skal nogen svare en Sum i Specier, gaar han lige i „Sumpen“! Bønderne løber fra Gaardene. Andre, der lever af deres Løn, kommer i Nød og Kummer. — Majoriteten holdt for, at Daleren skulde sættes til 32 β l. og den mindre Mønt, halve, Orts- og halve Ortsdaler, 1 β og Mariengroschen møntes af Dalersølv, saa 16 Dobbeltskilling og 32 Enkeltskilling, 24 gute Groschen og 36 Mariengroschen vejede det samme som 1 Dlr., nemlig 2 Lod. Regningsdaleren skulde afskaffes, idet Speciedalerens Skillingstal blev det samme som „Zahlthalerens“. Et Mindretal, Afsendinge fra Stænderne Magdeburg og Braunschweig, vilde have Daleren sat til 3 „Thaler“ (3: Zahlthaler), saa Smaamønten vedblivende kunde møntes af ringere Lødighed, idet Naboernes slette Mønt stadig gjorde det vanskeligt at slaa Smaamønt af Rigsdalerlødighed. Fuld „Conformitet“ i Lødighed, som Flertallet holdt paa, ansaa de det ikke muligt med eet Slag at faa gennemført. Flertallet stod dog stift paa sin Mening og vilde henvise den daarlige Mønt til de Steder, hvor man ikke vilde føje sig efter den rette Mening.

Christian, Biskop af Minden, havde allerede 14. September 1621 fra Fæstningen Zelle udstedt en Møntordning ud fra de af Flertallet hævdede Synspunkter. Hertug Frederik Ulrik af Braunschweig-Wolfenbüttel udstedte den 28. Januar 1622 et lignende Møntedikt, hvori han dog tilføjede, at da man ikke var mægtig straks og „in so geschwinder Eil“ at skaffe en tilstrækkelig Mængde god Rigmønt til Veje, skulde Schreckenbergerne uvægerlig tages til en Værdi af 6 Pf. i alle Betalinger²⁾.

Christian IV's og Hertug Frederiks Afsendinge synes i September 1621 at have rettet sig efter Flertallet og ikke rejst nogen Indvending mod Dalerens Fastsættelse til 32 β l.

Efter Mødet i Kiel har Kongen — muligvis under

¹⁾ R. A., T. Kanc.: Møntsager og Møntmesterregnskaber, Danske Samlinger, Møntvæsen 581, c. 16: Extract aus der deputirten auff dem Kreisstage bedencken das Munzwesendt belangend; c. 17: Müntz Punct auss dem Creiss Abschiede zu Braunschweig den 21. Septbr. Ao 1621; begge Aktstykker i alt væsentligt overensstemmende.

²⁾ Hirsch: l. c. IV., p. 136—39 og 147—49.

Trykket af den mellem Vedtagelserne i Braunschweig og i Kiel herskende Divergens mellem Dalerens Fastsættelse til 32 ß og til 48 ß l. — ved en Skrivelse til Stæderne af 27. December 1621 ladet indkalde til et Møde i Hamburg den 11. Marts 1622, den Dag, paa hvilken Forliget i Kiel skulde være traadt i Kraft¹⁾. At det er Kongen af Danmark, der — i Overensstemmelse med Rigsraadets Henstillinger — har taget Initiativet, fremgaar med al Klarhed af Hertug Philip Julius af Pommerns Møntordning af 10. Maj 1622, hvorved han bekendtgør den i Hamburg trufne Overenskomst af 14. Marts 1622²⁾. Det er Kongen, som „aus treueifrigen und vorsorglichen Gemüthe gegen das gemeine Beste und Vaterland“ efter moden Overvejelse og indgaaende Betragtninger over, hvorledes dette Uvæsen — indtil der blev truffet en almindelig Rigs- eller Kredsordning — kunde bekæmpes, har indkaldt nogle Stænder af den øvre- og nedersachsiske Kreds samt Bremen og Hamburg til Møde i sidstnævnte By paa ommeldte Dag. Efter hamburgske Kilder var Afsendinge til Stede fra Kongen som Hertug af Holsten, Hertugerne af Pommern, Meklenburg, Holsten og Sachsen-Lauenburg samt fra Hamburg, Lübeck og Bremen.

Efter Mødet udstedte Hamburg under 8. April 1622³⁾ et Møntedikt, hvorefter Ordningen skulde træde i Kraft den 6. Maj 1622. Fra denne Dag og til Gregorii Dag 1623 skulde Dalaren gælde 3 $\frac{1}{2}$ l., derefter 2 $\frac{1}{2}$ 8 ß l. uden nogen Opgæld. Mødet i Hamburg synes saaledes delvis at være kommet Stænderne i den nedersachsiske Kreds i Møde og at have indtaget et Mellemstandpunkt mellem den oprindelige Vedtagelse i Kiel og Kredsafskeden i Braunschweig. 2 ß l. (4 ß d.), hvorfra hele Ondet stammede, skulde kunne tages efter Vægt til 23 $\frac{1}{2}$ 4 ß l. for 1 $\frac{1}{2}$. Til yderligere Befæstelse af Overenskomsten vilde Kongen indkalde til en Communicationsdag i Lübeck den 17. Juni 1622⁴⁾.

Kongen udstedte for Hertugdømmerne et foreløbigt Møntedikt af 13. April 1622⁵⁾, hvori dog kun omtales Da-

¹⁾ R. A., Fyrstelig Gottorpsk Arkiv, Møntsager 1704—05. Fornævnte Referat om Møntvæsenet paa Christian IV's Tid.

²⁾ J. C. Dähnert: *Sammlung gemeiner und besonderer Pommerscher und Rügischer Landes Urkunden III.*, Stralsund 1769, XXIV. Abtheilung: Münz-Edicte, p. 656, 661.

R. A., l. c.

Evers: l. c., p. 92—93.

³⁾ Langemann: l. c., p. 463 ff. Kgl. Bibl. Gl. kgl. Saml. 1955. Lübeck Münz-Ordnung: Dom. Judic. Anno 1622.

⁴⁾ Dähnert: l. c.

⁵⁾ Collin: l. c., Bilag 6.

lerens Fastsættelse til 3 $\frac{1}{2}$ l., og hvorefter ingen fra den 6. Maj at regne var pligtig at tage mere end 6 $\frac{1}{2}$ l. i Smaamønt. Debitor skal iøvrigt betale med gode gangbare hele, halve, Orts og halve Orts Dalere, hvoraf Kongen vilde lade slaa de fornødne. I Henhold hertil fremkom den senere omhandlede Glückstadter Speciemønt. 4 og 2 $\frac{1}{2}$ l. skulde slaas af Dalersølv; anden Smaamønt skulde kun gælde i Hertugdømmerne.

Christian IV havde bl. a. ogsaa indbudt Biskop Christian af Minden til Mødet i Hamburg, men Bispens svarede i et Brev af 6. Februar 1622¹⁾, at han vel ikke havde Betænkeligheder ved at sende sine Afsendinge derhen, men Christian Wilhelm af Magdeburg og Frederik Ulrik af Braunschweig-Wolfenbüttel havde besøgt ham i hans „Hoflager“, og omend de ikke mindre end han nu var enige om at mønte Smaamønt af Dalersølv og igen sætte Daleren til 32 $\frac{1}{2}$ l., vilde de dog udskrive en ny Kreditsdag til Braunschweig den 11. Marts (samme Dag som Mødet i Hamburg); derfor vilde han henstille til Christian IV, om det ikke var bedre ved en saadan Lejlighed at faa en almindelig Kreditsordning i Stand.

Samme Dag afgik Brev fra de udskrivende Fyrster i den nedersachsiske Kreds til Christian IV, hvori udskrives en Kreditsdag til 11. (rettet til 13.) Marts i Braunschweig. De tilføjer, at de havde fornummet, at ikke alle Fyrster og Stænder for Tiden tiltraadte den tidligere Beslutning om Dalerens Fastsættelse til 32 $\frac{1}{2}$ l., men indbyrdes havde oprettet særlige Møntordninger for at værges sig mod den dybtindgribende „Confusion“. Da de imidlertid maatte anse det for paatrængende nødvendigt atter at bringe Møntvæsenet paa den gamle Fod og tilvejebringe Ensartethed i Kredsen, haabede de, at det ikke maatte være Kongen imod, at dette Punkt optoges til Drøftelse i Kredsraadet. Iøvrigt bad Fyrsterne Kongen undskylde, at de atter ulejligede ham med Udsendelse af Gesandter i dette slette Vejr, og at Indkaldelsen fremkom noget sent.

Kongen benyttede ifølge Skrivelse af 27. Marts dette som Paaskud til helt at udeblive. Hertug Frederik af Slesvig-Holsten-Gottorp sendte derfor med Skrivelse af 15. April 1622 Kongen en Afskrift af Kredsafskeden, dateret Braunschweig 29. Marts 1622. I Punkt 13, Møntvæsenet vedrørende, berettes, hvorledes der paa Kreditsdagen i Lüneburg 1621 var fremlagt en Betænkning af nogle dertil deputerede Stænder, der „mit vielen fürtrefflichen rationibus“ ndstillede at lade Møntvæsenet vende tilbage „ad primæ-

¹⁾ R. A., T. Kanc. Nieder Sächs. Crays Acta 16 a, 1621—23, Læg 2, hvor ogsaa de efterfølgende Aktstykker forefindes.

rum statum“, hvad der ogsaa paa den seneste Kreds-
dag var vedtaget af Flertallet. Nogle Fyrster havde bekendt-
gjort denne Vedtagelse som Møntordning i deres Lande;
der stod kun tilbage at udstede et almindeligt Kredsedik-
t. Men nu var der derimod sket det, at den kgl. Majestæt af
Danmark havde ladet afholde et særligt „Convent“ om
Møntvæsenet i Hamburg og derom tilskrevet forskellige
Fyrster og Stæder. Man havde vedtaget at sætte Rigs-
daleren til 3 fl. i et Aar, derefter til $2\frac{1}{2}$ fl. De paa-
gældende Stænders Afsendinge havde undskyldt sig med en
udtrykkelig Befaling om ikke her at indlade sig paa noget.
Man havde derfor udsat denne Sag til Behandling paa en
ny Kreds- dag i Lüneburg i Juni.

At det er gaaet hedt til, viser en Skrivelse fra den hol-
stenske Kansler samt Raaderne paa Gottorp til den kgl. Stat-
holder af 9. Maj 1622: „Und soviel anfangs den Müntz-
punct betrifft, hat es letzmahl zu Braunschweig derenthalben
ejn hart disputat abgeben“. Skønt man havde fremhævet,
at Hamburgbeslutningen ikke vilde blive fraveget, at det
var ugørligt med eet Slag at drage Daleren helt ned til
2 fl. , samt at selve Gennemførelsen af Hamburgbeslut-
ningen om Dalerens Fastsættelse til 3 fl. havde været
svær nok, vilde Stænderne Magdeburg, Lüneburg og Braun-
schweig nu ikke opgive Haabet om at faa den nedsat til 2
 fl. og havde derfor faaet gennemført Indkaldelsen af den
nye Kreds- dag til Juni.

Den 13. Juni 1622 afgaves Beslutning af denne Kreds-
dag. I denne findes en kort Udredning af Grundene, hvorfor
nogle saa stift holdt paa Daleren til 24 Groschen = 32 B. l.
(64 B. d.), andre paa Daleren til 48 B. l. (96 B. d.), efter 1 Aar
40 B. l. . Kongen af Danmark og andre Fyrster, Stænder og
Stæder hinsides O : nord for Elben mente, at det af Hensyn til
Handelen med de udenlandske Kongeriger og Lande var
umuligt at bringe Daleren saa langt og saa pludselig ned som
til 32 B. l. , ligesom det heller ikke lod sig gøre saa hurtigt at
faa Varepriserne nedsat i Forhold til en Ansættelse af Daleren
til nævnte Skillingstal. De andre Stænder fremhævede, at An-
sættelsen af Daleren til 48 (40 B.) var disreputerlig for Kredsen
og dens Medlemmer og til Hindring og Skade for Handelen
„propter inæqualitatem in preciiis rerum“ samt medførte
et Tab af $\frac{1}{3}$ af Indtægten til Herskaber, Kirker, Hospi-
taler og Fattighuse. Det sidste er Kærnepunktet i Sagen.
De bedrageriske Møntherrer havde høstet, som de havde
saaet. De fik den slette Mønt igen i Afgifter og Betalinger.
Deraf opstod nu endelig den store og hede Iver for at faa
Møntvæsenet forbedret. De fleste Afgifter var — som tid-
ligere berørt — ikke større, end at de af hver Jordlod,
Hus m. v. beregnedes i fl. og B. . Kunde den engang til et

vist Antal $\frac{1}{2}$ og $\frac{1}{2}$ fastsatte Skat, Afgift, Landgilde, Leje m. v. erlægges i de ringere $\frac{1}{2}$, hvori Daleren nu regnedes til et større Antal, er det klart, at Herskabet i Virkeligheden ikke fik det Beløb, der i sin Tid var fastsat i mere værdifulde $\frac{1}{2}$, hvoraf der udkrævedes et mindre Antal til at opveje en Daler¹⁾. Herskabet led Tab ved Udgivelsen af den dårlige Mønt, i hvilken alle Varer steg til høje Priser. Kunde man igen faa Daleren ned til de 32 $\frac{1}{2}$ l., turde man haabe eller ventede i hvert Fald en Nedgang i Varepriserne, som man maaske i det indre Tyskland endog mistænkte Hansestæderne og Handelsbyerne ved Kysten for med Forsæt at ville holde oppe ved Hjælp af den højere Dalerdeling. Selv bortset fra denne Mistanke ligger Motivet til Fyrsternes Ønsker om atter at faa det gamle Møntsystem tilbage med værdifuldere udmøntede $\frac{1}{2}$ og Daleren til 32 $\frac{1}{2}$ l. klart for Dagen. Afgifternes Beregning og Opkrævning afgav tilstrækkelig Grund hertil.

Det er paa den anden Side givet, at Hansestæderne og Landene langs Østersøen nord for Elben ikke ensidigt kunde se paa denne Side af Sagen, men maatte tage Hensyn til Handelen med Danmark, Polen, Sverige og Finland m. v. og i nogen Maade rette sig efter Forholdene i disse Lande, hvor man var bleven vant til at regne Rigsdaleren højere og ikke paatænkte en saa stor og pludselig Nedsættelse af denne, som de tyske Indlandsfyrster forlangte, og navnlig ikke drømte om med stor Bekostning at hidføre en tilsvarende Forbedring af Smaamønten, der var beregnet efter et større Antal $\frac{1}{2}$ paa Daleren. Ikke heller kunde de handelsdriftige Søstæder i Virkeligheden være i samme Grad interesserede i Vareprisernes Fald, som Indlandsbyerne, hvis Handel var mindre, og som indførte meget over Kystlandet. „Søkantene“ og „Indlandet“ havde saaledes ikke ubetinget fælles Interesser.

Magdeburgerne, Braunschweigerne og Lüneburgerne vilde dog ikke opgive Haabet om sluttelig at faa Hansestæderne, Holstenerne og Meklenburgerne omstemte. Paa Kredsagen vedtoges det at tilstille Kongen af Danmark som de sidstes Fører en Skrivelse, hvori man „ganz beweglich“ skulde søge at formaa Kongen og hans Fæller til efter Gregorii Dag 1623 at nedsætte Daleren yderligere fra $2\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$ l. til de af Indlandet saa varmt attraaede 2 $\frac{1}{2}$ l.

¹⁾ Herom findes instruktive Forordninger af Hertug Johan Adolf af Slesvig-Holsten-Gottorp, f. Eks. „Fürstl. Constitution, wie bey Verringerung der kleinen Münzen in Herren Gefällen der Abgang auf jeden 1. 2 Pf. cour. Geld mehr zu nehmen“, dat. Gottorp den 28. Februar 1610. R. A. Rtk. t. Sekr. Afskrifter af Forordninger vedr. Hertugdømmerne, 4. Del, 4. Afd.

Denne Skrivelse afgik allerede den 5. Juni 1622 og var efter sit Indhold virkelig saare bevæget. Efter at have fremhævet, hvorledes et større Antal Stænder paa det af Kongen til Hamburg udskevne Convent havde skilt sig ud fra Majoriteten paa Kredsagen i Braunschweig i Efteraaret 1621, beder de paagældende Raader og Gesandter fra Magdeburg, Lüneburg, Braunschweig, Halberstadt, Schwerin og Ratzeburg Kongen betænke, hvor disreputabelt det vilde være for Kredsen, og hvorledes det vilde „allerhandt censuras causiren“, om den hidtidige Enighed i Kredsen skulde opløses, hvor svært det vilde blive dem, der holdt paa det rette Fundament, at sætte det i Værk, hvorledes alle commercia vilde standse, hvorledes denne Tvedragt vilde gøre den gemene Mand „irre“ og Forskellen mellem den nugældende lette og fremtidige sværere Mønt blive mindre haandgribelig, naar Nedsættelsen skete „gradatim“ i Stedet for pludselig. Vel var denne Overgang, hvor den allerede var sat i Værk, ikke sket uden Vanskeligheder. Man havde dog Erfaring for, at den gemene Mand (hvor har man dog Interesse for ham!) meget hellere vilde lide Tabet, selv om det var større, paa een Gang end daglig taale det og ligesom blive stikkende i saadan Confusion og Uvisshed „in infinitum“. Imidlertid var alle, ved forrige „Unordning“ fuldstændig bortfaldne, commercia for en god Del tagne op igen, alle befrygtede Opstande og andre „inconvenientien durch Gottes segen verhütet“ og altsaa denne Vej i Virkeligheden praktikabel. De vilde ikke nære Tvivl om, at naar denne Kredses Stænder blot holdt sammen og fattede „eine dapfere resolution“, vilde man „vormitels Göttlicher vorleihung“ nok finde Midler til at sætte den i Kraft og derved opnaa udødelig Berømmelse og stor Reputation saavel i som uden for Riget. Vel var det heroverfor gjort gældende, at paa Kongens Side var res. ikke længere integra, idet den hamburgske Beslutning var publiceret. De vilde dog henstille til Kongen efter Kommunikation med det fyrstelige Hus Meklenburg og de andre Stænder, der havde bivaanet den hamburgske Tractation, at søge udvirket, at Daleren efter Gregorii Dag 1623 nedsattes til 2 $\frac{1}{2}$ l.

Kongen ses ikke at have taget noget Hensyn til denne Henvendelse; tværtimod blev Daleren staaende paa 3 $\frac{1}{2}$ l. Men paa den anden Side er det forklarligt, om det danske Rigsraad i November 1621 kunde være i Uvisshed om, hvorvidt Resultatet blev, at Daleren skulde sættes til 2 eller til 3 $\frac{1}{2}$ l., og at Hamburgermødet i Marts 1622 i nogen Grad fraveg Beslutningen i Kiel i Efteraaret 1621 om Fastsættelsen til 3 $\frac{1}{2}$ l. ved at vedtage en Overgang til 2 $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$ l.

Det er et Spørgsmaal, om denne sidste „Valor“ nogen-
sinde eller nogetsteds kom til Udførelse i Landene paa
„Søkanten“. Kong Christian udstedte for Hertugdømmerne
et Mandat wegen der kleinen Münzen af 25. Oktober 1622
og et Münz-Edict af 28. Februar 1623, der fastsætter Da-
leren til 3 fl l.¹⁾ Hertug Philip Julius af Stettin-Pommern
udstedte den 1. Marts 1623 et Edict „wegen der Münz
Valvation, und Waaren Taxe“, hvori det hedder: „Ob nun
wohl in gedachter zu Hamburg gemachter Vereinigung un-
ter andern auch für gut geachtet. . . . dass auf bevorstehenden
Gregorii dieses laufenden 1623 Jahres der Valor des Reichs-
thalers ferner herunter gesetzt und auf. . . . 2½ fl l. ohne fer-
nere Anordnung solle reducirt werden. So haben sich doch
obgemeldte corresp. Stände aus bewegenden Ursachen aufs
neue vereinbaret und dahin geschlossen, dass der Reichsthaler,
nach des heiligen Römischen Reichs Schrot und Korn
gemünzet, bey den Valor der dreyen fl l. hinferner
gelassen werden soll“²⁾. I Hamburg fandtes Inddelingen i
3 fl à 16 ß = 48 ß l. mest bekvem og bibeholdtes³⁾.

I Danmark satte den hele Strid sig ikke heller Spor.
Daleren vedblev at være delt i 96 ß d. Til 16. Juni 1622
var udskrevet en Herredag til København⁴⁾. Der for-
handlede ikkun om Rytterpenges Ansættelse til 3½ fl d.,
Neldeblade til 3 fl d. Herefter udkom Forordning om de
forskellige Mønters Værdi af 16. August 1622⁵⁾, der af
Forandringer kun hjemler Nedsættelsen af Rytterpenge og
Neldeblade (4 fl d.) til 3½ fl d., 8 fl af samme Slags til 7 fl d.
og Pundpendinge til 12 slette Daler Pundet, medens Daleren
og Kronen forblev inddelt i henholdsvis 6 og 9 fl à 16 ß d.
Næst Fastsættelsen af Værdien paa nogle udenlandske

¹⁾ Collin: l. c., Bilag Nr. 7 og 8.

R. A., T. Kanc. Nieders. Crays Acta 19, 1625, Vol. I., Læg 1, Nr. 1:
Generalkredswardein Lafferts Indberetning af 14. Marts 1625.

²⁾ Dähnert: l. c. III., p. 672—73.

Evers: l. c., p. 96, jfr. p. 284—86 og p. 391: Efter denne Forfatter var
det Christian, IV, der nærede Betæneligheder ved at bringe Nedsæt-
telsen til Gregorii Dag 1623 til Udførelse. Rigsdalerens Fastsættelse
til 3 fl l. forblev da gældende. Kongens Betæneligheder var mulig
ikke uden Forbindelse med den af ham paabegyndte, senere omtalte
Overtagelse af Møntvirksomheden for egen Regning og Udmøntning
af slet Mønt paa Frederiksborg.

³⁾ Gaedecheus: l. c. II., p. 193.

Langemann: l. c., p. 470.

⁴⁾ Erslev: l. c. I., p. 334, 338.

⁵⁾ Secher: l. c. IV., p. 20 ff., Nr. 20.

Scharling: l. c., p. 94.

Paus: l. c., p. 614—15.

Mønter bestemtes det derhos, at ingen skulde vægre sig ved at tage Kongens Mønt til den foreskrevne Værdi, men havde nogen ved sit Gælds-brev forpligtet sig til at betale i Speciedalere, skulde han ikke kunne fri sig for denne Forpligtelse ved Henvisning til denne Forordning.

I Oktober Maaned traf Kongen derhos forskellige Bestemmelser til Beskyttelse af sine Riger mod dårlig fremmed Mønt. Der er allerede omtalt Mandatet for Hertugdømmerne af 25. Oktober 1622, hvorved de i Nabolandene møntede ringe Sorter blev forbudte og de af Kongen efter en Rigsdalerværdi af 3 $\frac{1}{2}$ 6 $\frac{1}{2}$ l. slagne 2 og 4 $\frac{1}{2}$ (de fornævnte Rytterpenge) nedsattes efter den paa Rigsdaleren nu satte Værdi af 3 $\frac{1}{2}$ l.

Den 15. Oktober 1622 udstedte han for Kongerigerne et lignende Forbud mod slette udenlandske 4, 2 og 1 $\frac{1}{2}$ Stkr.¹⁾.

Den 24. Oktober 1622 udgik en Valuation af fremmede Dalere²⁾, hvorved bl. a. Carl IX's og Gustav Adolfs IIII Mark svensk fra 1604, 1608 og 1612 sættes til 59 $\frac{1}{2}$, skønt de som $\frac{2}{3}$ Dalere skulde være 64 $\frac{1}{2}$ værd. —

I denne Periode optoges Johan Engelbrecht, Indvaaner i København, blandt Kongens Forpagtere af Møntvæsenet. Han omtales i Siverdt Bechs og Christoffer Urnes Rentemesterregnskab for 1620—21 første Gang den 25. Oktober 1620³⁾, idet han bemeldte Dag indbetalte Vekselpenge (Opgæld) for 700 enkende Rigsdaler, han samme Dag havde indvekslet og til sig annammet af Kgl. Majt.s Rentekammer for andre adskillige Sorter ny dansk Mønt. I Hans Goslars Regnskab over Mønt, han har vejet og prøberet⁴⁾, staar Johan Engelbrecht under 30. September 1620 opført med et Beløb af 304 Rdlr. i Slagskat af 4500 Rdlr. 8 $\frac{1}{2}$, 700 Rdlr. 4 $\frac{1}{2}$ og 1000 Rdlr. 1 $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$: ca. 5 %. Han har altsaa omkring denne Dato møntet disse Beløb. Den 25. Oktober 1620 indløste han Speciedalere med de 700 Dlr. 4 $\frac{1}{2}$ mod Indbetaling af Opgæld: 35 Dlr. à 96 $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{2}$: andre 5 %. Senere ses han ifølge Rentemesterregnskabet ogsaa at have indløst Specier med Resten af den nye Mønt.

Ifølge den efter Goslars Død antagne Wardein Mathias Clausens Regnskab og Besked paa, hvis Mønt han af trede Hans Majt.s Møntmestre her udi Kjøbenhavn har beregnet m. v.⁵⁾, har Engelbrecht formøntet ny Mønt og betalt Slagskat heraf i Tiden fra 10. Marts 1621 til 11. Januar 1622.

¹⁾ Secher: l. c. IV., p. 34, Nr. 33.

Scharling: l. c., p. 95.

²⁾ Secher: l. c. IV., p. 35—37, Nr. 36.

³⁾ R. A., f. 192, 195. jfr. Sjæll. Reg. 17. f. 220.

⁴⁾ R. A.: Møntmestrenes Regnskaber 1602—35.

⁵⁾ l. c.

Samme Regnskab slutter for Posts og Schwabes Vedkommende henholdsvis den 18. og 20. Januar s. A. Med Januar Maaned 1622 synes saaledes Forpagtningsmøntværkstederne at have standset deres Virksomhed. Naar Wardeinen ikke har opført Møntninger for nogen af de tre Møntmestre efter Januar, har man nogen Ret til at gaa ud fra, at dermed deres Arbejde er ophørt, idet der intet foreligger om Antagelsen af en ny Wardein til at føre Regnskab over Slagskat af senere udmøntede Penge. Samtidig er der indtraadt en Standsning i Udmøntningen af Kroner. Fra 1622 foreligger en halv Krone¹⁾, der imidlertid kun kendes i det i Møntkabinettet opbevarede Eksemplar. I 1623 er ikke udmøntet Kroner. Først 1624 møntes atter Kroner, men af en fra de tidligere afvigende Type: Kongen bærer Kommandostav i Stedet for Scepter; de udmøntes hovedsagelig som Klumpkroner. Ogsaa denne Standsning tyder paa en Omvæltning i hele Møntvirksomheden.

Forklaringen herpaa kan søges i forskellige Forhold. Kongen vilde mulig prøve at høste hurtigere og større Fordel af Møntvæsenet ved atter at overtage det for kgl. Regning. Muligvis har Møntmestrene med de stigende Sølvr priser heller ikke i Længden været tilbøjelige til at svare de betingede Afgifter. At Engelbrecht en Overgang antoges til Forpagter, kunde muligt ogsaa staa i Forbindelse med, at de gamle Møntmestre, Schwabe og Post, ikke længere følte Lyst til at fortsætte²⁾.

Det er i hvert Fald sikkert, at Kongen indrettede en Mønt paa Frederiksborg Slot³⁾ — hvor hans Skatkammer

¹⁾ Beskr. Nr. 579. Jørgensen Nr. 105.

²⁾ Jfr. det nedenfor citerede Brev af 21. Oktober 1623, hvorefter heller ikke Engelbrecht synes at have næret noget varmt Ønske om at arbejde videre paa den forrige Maner.

³⁾ J. P. Rasbech: Frederiksborg Slots Beskrivelse, Kbhvn. 1832, p. 79, 81, 83 og 183. Det er efter denne Forfatter tvivlsomt, hvor Mønten paa Frederiksborg var indrettet, ved den nordlige Del af den vestlige Sidefløj, som omfatter den ydre Slotsgaard, og hvor Amtmandsboligen nu findes, eller i Audienshuset, der ved en Korridor, hvilende paa Kvaderstensbuer, over Slotsgraven er sat i Forbindelse med Slottets nordvestlige Hjørnetaarn, Mønttaarnet, i hvis Kælder Kongens Skatkammer var indrettet, jfr. Trap: Danmark, 3. Udg. II., Kbhvn. 1898, p. 120, 124. Ifølge F. R. Friis: Saml. til Dansk Bygnings- og Kunsthistorie, Kbhvn. 1872—78, p. 253-54, synes der dog ikke at kunne være Tvivl om, at Mønten i 1622 blev indrettet i Møntporten eller Audienshusets Stueetage ved Indkørslen nordfra ad Kongevejen; om Skatkammeret og Mønterhuset ved Frederiksborg, se endvidere F. Beckett: Frederiksborgs Historie, Kbhvn. 1914, p. 72 og 168-73 jfr. p. 140.

var —, ikke længere fjernet fra Kongens Sengekammer, end at han kunde „høre hvert Slag, naar det var stille“¹⁾.

Til at forestaa denne Mønt har Traditionen udpeget Johan Engelbrecht og endog ladet ham blive henrettet for Bedrageri²⁾. Dette sidste er upaalideligt. Vel synes han ikke at have vundet Kongens Bifald. Herpaa tyder Kongens Brev til Kansler Christian Friis af 21. Oktober 1623³⁾: „... Denne myndtmeister, ted første hand kam hiidyege, daa Spurthe hand sig for, om hand skulle arbeide Paa den forrige maahner. Der hannem bleff af Pouell Maaler y myn fraauerelsse Suaarid, hannem icke andit att haffue forstaaed, Daa sagde hand, att hand icke begerthe saa lenger att arbeyde. Hand skall ochsaa Strax faa syn affskeen, thed første denne Smeldtning Er ferdig Haffde ieg uerrid heer, daa skulle hand inted haffue kommid till att Smelthe. Ted hand kand, ted uyll ieg leere En anden y tree daage. Ted er ganske inted raadeligdt, atty Smelther Paa derriss Eygenhand“. Saaledes vilde Kongen næppe have talt om sine gamle Kendinge gennem mange Aar: Post og Schwabe⁴⁾. Det er sandsynligt, at Talen netop er om Engelbrecht, som derefter har faaet sin Afsked.

Herved stemmer de opbevarede Regnskaber, hvorefter Møntningen paa Frederiksborg er ophørt den 30. Oktober 1623, kun faa Dage efter Kongens Brev til Kansleren. Men at Engelbrecht skulde have mistet sin Stilling paa Grund af Underslæb, end sige lidt Straf herfor, derom findes ikke den mindste Antydning i disse Regnskaber. Tværtimod afsluttes Regnskabet for Tiden 4. December 1622 til 30. Oktober 1623 med en Paategning af Revisionen i Rentekammeret om, at Udgiften beløber sig højere og mere, end Indtægten kunde forstrække. Da der under Indtægten er opført alt det Sølv og Specier, som Møntskriver og Mønt-

¹⁾ Bricka og Fredericia: l. c. I., p. 348, Nr. 243. Egenhændigt Brev til Kansler Christian Friis af 24. Oktober 1623, jfr. Brev til samme af 15. Oktober 1622, l. c., p. 248, Nr. 193.

²⁾ Fortegnelse over G. F. Timms Mynt og Medaillesamling, Kbhvn. 1831 I., p. 176. jfr. R. A. Sjøll. Reg. 17. f. 220. Kreber: l. c., p. 144.

Jørgensens Manuskript, Indl., p. 84: I 1836 har Forfatteren i en af Slottets Taarnkældere ladet sig forevise en Hjerneskal, der sagdes at være den halshuggede Møntmesters!

³⁾ Bricka og Fredericia: l. c. I., p. 332—34, Nr. 241.

⁴⁾ Paa forskellig Vis havde Kongen vist disse to Velvilje. Begge havde han laant Penge. Post havde han givet Eneret paa Salthandel. Schwabe havde han ved Gavebrev af 1. Marts 1622 skænket en Grund paa Christianshavn samt 1603 og 1605 Privilegium paa at trykke Biblen. Kbhvn.s Diplomatarium, V., p. 50, Nr. 92, p. 92—93, Nr. 176 II., p. 670—71, Nr. 752. Kanc. Brevbøger 1603—08, p. 101, 334.

mester har overtaget og modtaget fra Kongen og Rente-kammeret, og under Udgiften al den Mønt, som igen er afleveret eller udbetalt, kan et Underskud ikke let have foreligget. I Regnskabet findes hyppige Notater af samme Revision om, at Summerne stemmer, ligesom der af Anders Friis paa Forsiden er givet Regnskabet Paategninger om dels at være rigtigt beregnet og sammenlagt, dels at være kvitteret den 21. Marts 1624. Endelig findes under 3. November 1623 indført en Post: „Johan Engelbrecht bekommet Besoldning“ med en Notits om, „at han herefter er fornøjet 1 Aars Besoldning, der er 400 slette Dlr., som han haver tilkommet“. Men det vilde dog være lidet rimeligt, om han havde faaet Løn udbetalt, hvis hans Virksomhed 4 Dage forud var standset paa Grund af Ulovligheder.

Sagnet om hans Straf kan være en Reminiscens af Fortællinger fra Slottet om Kongens Misfornøjelse med Møntmesteren og Møntningerne¹⁾ og et Minde om nogen Mistænksomhed fra Kongens Side eller mulige Udbrud om, at noget galt var paa færde. Paa saadan Mistillid tyder forskellige Udtryk i fornævnte Skrivelse af 21. Oktober 1623.

Af Akterne fremgaar derimod med al mulig Nøgternhed, at Engelbrecht er afskediget, har faaet sin Løn og aflagt behørigt Regnskab²⁾.

Møntregnskaberne er for Tiden fra 24. Marts 1622—28. Oktober 1622 ført af Kongens Kammertjener Hans Pedersen. Da han skulde følge Kongen paa dennes Rejser og saaledes hyppigt maatte forlade Frederiksborg, kunde han ikke føre tilbørligt og stadigt Tilsyn med Møntningerne³⁾. Regn-

¹⁾ Hele Krøniken synes at skyldes J. P. Rasbech, der i sin Frederiksborg Slots Beskrivelse p. 183 efter Sagn og mundtlig Beretning fortæller, hvorledes Møntmesteren til Straf for Falsknerier straks og uden videre Proces skal være kastet ud over Altanen fra et af Gemakkerne i Slottets tredje Etage, hvor Middagstaflet holdtes, og øjeblikkelig have slaaet sig tildøde, hvorefter hans Pandeskal var henlagt i Skatkammerhvelvingen til Advarsel for andre!

Han erkender dog det hele for blot løs Tradition og tilføjer: „da dog manglende historisk Hjemmel og frugtesløs Efterforskning(?) af ældre, endnu tilværende Møntberetninger efterlade saa meget desto større Trivl om Sandheden heraf, som Factum vel i det Hele synes at burde henregnes blandt dem, der i Folkemunde, skjøndt bygget paa en eller anden virkelig Begivenhed, efterhaanden findes udsmykket indtil det Eventyrlige....“.

²⁾ R. A. Møntskriverens Regnskaber 1622—1623, 30. Oktober. 1624, 6. Februar—1625, 30. Juli: Opvarter paa Frederiksborg Poul Rumlbers Regnskab fra 4. December 1622—30. Oktober 1623.

³⁾ Fornævnte Brev af 23. Oktober 1623.

skabet og Tilsynet blev derfor overdraget Maler (Kontrafeyer) og Opvarter paa Frederiksborg Poul Rum(b)ler, der førte det fra 4. December 1622 til 30. Oktober 1623¹⁾.

Af Regnskaberne erfares, at Johan Engelbrecht i de paagældende Tidsrum var beskæftiget med Prægning af 12 og 8 β Stkr. Om disses Gehalt og Vægt findes ingen Oplysninger udover, hvad der kan udledes af et Par Koncepter til Overslag og Beregning over, hvad 1000 Rigsdaler kan udbringes til i Kroner, Halvkroner, 12 β og 8 β Stkr.²⁾. Idet man efter Sammenstillingen med Kroner formentlig maa have Ret til at gaa ud fra, at al Smeltningen er gjort til „Kronegut“ $\therefore$ 13 $\frac{3}{4}$ Lødighed, er Vægtene iøvrigt beregnede enten efter en Fortjeneste af 184 $\frac{1}{2}$ Dlr. paa 1000 Specier $\therefore$ ca. 1 $\frac{1}{2}$ 2 β Opgæld paa Speciedaleren eller efter en Fortjeneste af 166 $\frac{1}{2}$ Dlr. 16 β $\therefore$ en Opgæld af 1 $\frac{1}{2}$ paa Specien mod Daleren, beregnet til 96 β i mindre lødig Mønt: Kroner, Halvkroner, 12 β og 8 β Stkr., hvad der — bortset fra Udgifter til Mønten — vilde give Kongen en Fortjeneste af 182 $\frac{7}{5}$ eller 163 $\frac{3}{5}$ %. I første Fald, „hvor det er beregnet paa det højeste, som Kgl. Maj. kunde have af Mønten paa Frederiksborg til Fordel“, gaar der efter de ommeldte Overslag 77 $\frac{41}{61}$ Stkr. 12 β og 116 $\frac{31}{61}$ Stkr. 8 β , i sidste Fald 76 $\frac{92}{183}$ Stkr. 12 β og 114 $\frac{46}{61}$ Stkr. 8 β paa Marken brutto.

I begge Fald er Fortjenesten større end efter Forpagtningerne, hvor den kun var 11 %, og samtidig Mønten slættede end hidtil — idet der efter den seneste Forordning af 16. November 1619 med tilhørende Anordning skulde gaa 111 $\frac{213}{700}$ Stkr. 8 β paa Marken brutto, — skønt Dalerens Skillingstal ikke i Mellemtiden var forhøjet.

Ser man hen til disse Forhold, maa det erkendes, at de højst „moraliske“ Forestillinger og Forhandlinger, der fra Christian IV's Side var indledet med de nordtyske Stænder, — som sædvanlig — ikke har givet sig Udtryk i Kongens Handlinger, i hvert Fald for hans Kongerigers Vedkommende.

Derimod synes han virkelig i Hertugdømmerne at have gjort Forsøg paa at imødekomme de i Forliget med Hansestæderne stillede Krav om Udmøntning af Dalere, halve, Orts og halve Orts Dalere af Specielødighed og Rigensskrot, idet der fra og med 1623 paa Mønten i Glückstadt er udmøntet saadan Mønt, som det maa antages, i ikke ringe Mængde, idet mange Eksemplarer og Varianter er

¹⁾ R. A. Møntmestrenes Regnskaber 1602—35. Om Poul Rumler, se Bricka og Fredericia: I. c., p. 332 ff.

²⁾ I. c.

komne ned til vor Tid¹⁾. Han opfyldte hermed de Løfter, han havde givet Befolkningen i Hertugdømmerne ved Mønt-Edikterne af 13. April 1622 og 28. Februar 1623²⁾. Navnlig det sidste giver indgaaende Regler for disse nye Daleres Bevaring for Landet. Kongen udtaler her bl. a.: „So haben wir Unsers Obrigkeitlichen Amts erachtet, auf Mittel und Wege zu gedenken, wie diesem Unheil, ehe daszelbe weiter um sich fresze, gesteuert und fürgebauet werden mögte, und derowegen entschlossen, harte vollgeltende Reichsthaler, die eben so gut seyen, als des H. Römischen Reichs und des Niedersächsischen Münz-Edicten und Ordnungen in sich halten, in guter Anzahl schlagen und ausfertigen zu laszen“. Han forbyder derefter enhver „Exportieren“ af disse Dalere og paabyder, at alle Kontrakter om Udførsel af Korn skal lyde paa dem, naturligvis for at de, som dog er slupne ud, skal komme hjem igen, eller Køberne være nødte til at levere Sølv paa Mønten i Glückstadt til Prægning af disse Rigsdalere. I Forbindelse hermed fastsætter han, at der i alle Kystbyer skal være Forraad af disse Dalere til Brug for Købmændene, der dog skal være pligtige at indløse dem med Rusølv efter Gehalt eller med fuldvægtige spanske Realer, som rimeligt er, naar de vil udføre af Landet til andre Steder Varer, for hvilke de der kan faa god Mønt. De paagældende Dalere maa dog ikke drives op over de 3 $\frac{1}{2}$ l. ved nogen Art af „Finanzerey“, men kun tjene den lovlige Handel. Ingen skal være pligtig at tage mere end 6 β l. i Smaamønt. Ved større Betalinger og navnlig for Korn til Udførsel skal ingen heller kunne paa- tvinges de af Kongen udmøntede hele og halve Ortsdalere, men der skal kræves Rigsdaler in specie, for Korn alene Kongens Dalere.

Det er øjensynligt til dette Edikt, at Statholderen i Hertugdømmerne Gert Rantzau under 18. September 1622 indgav Forslag til Kongen. I dette indberetter han, at han har forhandlet med Raaderne (de slesvig-holstenske) om Mønten. De mente, at det var det bedste ved Prægningen af hele, halve, Orts og halve Orts Dalere at forholde sig efter Hambur- geraftalen. Ved Siden af kunde der slaas nogle Skil- linger og Søslinger som „Scheide Pfennige“, ikke i for store Mængder og kun i vist Forhold. Ingen skulde være pligtig at modtage i denne Mønt mere end et ringe Beløb paa een Gang. Kun de regerende Herrer, Kongen og Hertugen (altsaa ikke Hertugen paa Sønderborg), maatte slaa saadan Mønt, for at Landet ikke skulde blive overfyldt dermed.

¹⁾ Beskr. Nr. 585, 607; Jørgensens Beskr.: p. 68—69, Nr. 72—75 og 80—81.

²⁾ Collin: l. c., Bilag Nr. 6 og 8.

Han fremsendte Prøver paa Hertugens nyeste Mønt og vil senere sende Kopier af Hertugens Kontrakt med hans Møntmester og den paa Grundlag heraf udstedte Ordinans. Han har forhandlet med Borgmester Hieronymus Voegler i Hamburg om nogle nedsatte Dalere. Nedsættelsen maatte fastholdes, ellers vilde „Kipperne“ igen begynde deres Handel med Rigsdalerne¹⁾.

Glückstadterdalerne maa efter det foreliggende antages at have tilfredsstillet de af den nedersachsiske Kreds opstillede Krav til disse Mønters Korn og Skrot $\circ$: de er udmøntede 8 Dlr. af den $14\frac{4}{18}$ lødige $\frac{1}{2}$. Dette stemmer med de af Kredens Generalwardeiner Andreas Laffert og Jost Braun afgivne Indberetninger af 14. Marts 1625 og 30. September 1624, hvori de erklærer at have gennemgaaet og visiteret Møntstæderne hinsides ($\circ$: nord for) Elben og paa Søkantene og befundet Thaler, $\frac{1}{2}$ Thaler, Ort og $\frac{1}{2}$ Ort udmøntede efter fornævnte Formel, eventuelt med Remedium²⁾. Ganske i Samklang hermed oplyser Møntforvalteren i Glückstadt i en Skrivelse til Statholderen af 14. Juli 1623, at Rigsdalerne udmøntedes i Skrot og Korn efter det hellige romerske Riges Møntedikter og Afskeder. Videre skriver Forvalteren, Albert Dionis, vor gamle Kending, at Daleren regnedes til en Værdi af 3 $\frac{1}{2}$ l., en Mark f. S. til 26 $\frac{1}{2}$ l. og 1 $\frac{1}{2}$ lybske 2 β til 23 $\frac{1}{2}$ 4 β l.³⁾.

Foruden fornævnte Speciemønt og Guldafslag af Specien fra 1623⁴⁾, der dog var egentlig Mønt, gangbar som Portugaløser⁵⁾, udmøntedes endvidere i Glückstadt 6 β d. (3 β l.) = $\frac{1}{16}$ Rigsdaler og 1 Søsling lybsk samt senere, 1625, 6 β l. = 12 β d., den første og sidste af Dalerlødighed⁶⁾.

Albert Dionis vilde lidet have lignet sig selv, om han uden videre havde fulgt de i Hamburg trufne Bestemmelser til Møntvæsenets Genoprejsning. Han gjorde det ikke heller. Af fornævnte Edikter af 13. April 1622 og 28. Februar 1623 saavel som af Dionis's Skrivelse af 14. Juli 1623 og Gert Rantzaus Indberetning af 18. September 1622 fremgaar, at ingen var pligtig at modtage mere end et ganske ringe Beløb: 6 β l. i 2 og 4 β l. samt mindre Mønt. Debitor var

¹⁾ R. A. Indkomne Breve og Indlæg til Danske Kancelli. — Med den sidste Udtalelse i Statholderens Brev passer Udstedelsen af Valvationsforordningen af 24. Oktober 1622 angaaende fremmede Dalere, der er omtalt ovenfor. — Lange: l. c. I. p. 243.

²⁾ R. A., T. Kanc. Niedersächsische Crays Acta 19, 1625, Vol. 1.

³⁾ R. A., Fyrstelig Gottorpsk Arkiv, Møntsager 1704—05, oftnævnte Referat om Møntvæsenet paa Christian IV's Tid.

⁴⁾ Jørgensen: Beskr. p. 69, Nr. 74 g.

⁵⁾ Num. Foren. Medblad I., p. 208—09.

⁶⁾ Beskr. Nr. 613—17; Jørgensen: Beskr. p. 77, Nr. 168—69 og 171.

forpligtet til at præstere Betaling „mit harten gangbaaren ganzen, halben, Oerther und halben Oerther Reichsthlr.“ Med denne Bestemmelse kunde der ikke drives Fortjeneste af Møntregalet. 1 Mark Sølv kostede som nævnt mindst 26 $\frac{1}{2}$ l. Af denne kunde højst udbringes 28 $\frac{1}{2}$ l. i Rigsdaler-mønt. Der blev saaledes kun ringe eller ingen Fortjeneste paa Dalerne, særlig ikke paa deres Underafdelinger, hvis Udstykning af Marken kostede større Arbejds løn. 2 og 4 β l. saavelsom mindre Mønt kunde det ikke nytte at mønte, thi dem var Folk ikke forpligtede til at tage i større Beløb paa een Gang end 6 β l.

Dionis var dog ikke raadvild. Han slog 3 β l. = $\frac{1}{4}$ Ortsdaler eller Dütken ($\frac{1}{16}$ Dlr.) som ovennævnt. Denne Mønt faldt ikke ind under Ordene i Hamburgerforliget. I dette taltes kun om 1, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{8}$ Thlr. af Dalerlødighed. Følgelig behøvede $\frac{1}{16}$ Thlr. ikke saa nøje at være af Dalerskrot og Korn¹⁾. Da de paa den anden Side ikke faldt ind under 4 β , 2 β og anden Skillemønt, kunde Folk ikke vægre sig ved at modtage dem i større Beløb end 6 β l., naar der da ikke efter Ediktet af 28. Februar 1623 var Tale om meget store Betalinger for Sæd og lign.

Det varede dog ikke længe, før Hamburgerne klagede over denne Mønt og meddelte Kongen, at de helt havde forbudt fremmed Smaamønt, da den var befunden for ringe. Herover fremsætter Dionis i sin Skrivelse af 14. Juli sine Gravamina, idet han hævder, at hans 3 β Stkr., som Hamburgerne ikke vil tage, ikke hører til den i 1622 gangbare Smaamønt af Kobber, „indem die 3 β Stück das feinste und beste Geld ist, so ein Potentat kann schlagen lassen“, medens Hamburgerne slaar $\frac{1}{2}$ β og 2 β af meget slet Gehalt; men Dionis glemmer at tilføje, at denne Mønt sikkert ikke udgaves for andet end Landsmønt, medens hans Dütken søgtes opretholdt som Speciemønt.

Den 16. Juli 1624 fortsætter Dionis imidlertid sine Klagemaal. Han anfører, at Aftalen i Hamburg kun har ført til, at Hertugdømmernes Smaamønt maa forblive i Møntherrenes egen Jurisdiktion, medens Hamburgerne vægrer sig ved at modtage den, uagtet den er meget bedre end deres, som „die Negocianten in diesem Ducatu wohnend nolens . . . volens nehmen müssen“²⁾.

¹⁾ Beskr. p. LXI. Ved Prøve har de vist sig ca. 14 $\frac{1}{4}$ lødige, 160 Stkr. af Marken brutto, følgelig ca. 11 $\frac{1}{4}$ Dlr. af Marken fin, medens Dalerlødighed og Vægt vilde give ca. 9 $\frac{1}{4}$ Dlr., altsaa en Forskel og Fortjeneste af ca. 2 Dlr. paa Marken fin.

²⁾ R. A., Fyrstelig Gottorpsk Arkiv 1704—05, l. c. Som Rytter- og Neldebladspengene straks blev efterlignede i Hertugdømmerne og andet-

Vi har set, hvor lidet Kongens Handlinger i Kongerigerne svarede til hans Ord. Selv her i Holsten umiddelbart op ad de Lande, med hvilke han paa eget Initiativ har sluttet Møntforlig, kan han ikke ærligt, redeligt og konsekvent gennemføre, hvad han selv har lovet, naar en Møntforvalter af Dionis's Kaliber søger at afholde ham derfra.

Naar Udmøntningernes Størrelse for dette Tidsrum skal opgøres, maa det straks erkendes, at det ikke for Tiden er muligt at oplyse Størrelsen af Specieudmøntningen i Glückstadt. Portugaløseren kan kun opføres med 237 Stkr.¹⁾, der i Mangel af anden positiv Bestemmelse regnes til 17 Dlr. Stykket. Schwabes, Posts og Engelbrechts Udmøntning som Forpagtere maa udledes af Posts og Wardeinerne Goslars og Clausens Regnskaber²⁾. Udmøntningerne paa Frederiksborg fremgaar dels af nogle Overslag³⁾, dels af Kammertjener Hans Pedersens og Opvarter Poul Rumlers Regnskaber⁴⁾.

De kendte Udmøntningssummer er opgjorte p. 214.

Forsaavidt der i Wardeinernes Regnskaber nævnes Kroneudmøntninger uden nærmere Specifikation, er disse fordelt paa Kronens Undersorter, idet der ikke kendes Kroner fra Aarene 1620—23, og i Tiden fra 16. November 1619 Aaret ud efter alt, hvad tidligere er udviklet om Kroneudmøntningen, ikke kan antages udmøntet saadan Mønt.

Denninger er sikkert udmøntede allerede i 1619, men Beløbenes Størrelse har ikke kunnet oplyses. Der var jo, som tidligere berørt, allerede under 7. Juli 1619 meddelt Dionis's Privilegium paa at udmønte enkelte og dobbelte Denninger. Den 19. April 1620⁵⁾ sluttedes Kontrakt med Albert Dionis om i 6 Maaneder fra Dato at formønte 10,000 Rthlr., som Kongen vilde tilstille ham og forstrække ham med hver Maaned, og 2 à 3000 Rthlr. maanedlig, som han skulde modtage fra Amtet Steinburg⁶⁾. Betalingen for Dalerne skulde erlægges i dobbelte Schillinger eller Denninger. Reg-

steds, saaledes gik Gottorperne og andre ogsaa straks i Gang med at efterligne Dionis's seneste Invention: Dütkenen, se Lange: l. c. I., T. 21, Nr. 340 a.

¹⁾ Num. Foren. Medlblad I., p. 208—09.

²⁾ R. A., Møntmestrenes Regnskaber 1602—35.

³⁾ l. c.

⁴⁾ R. A., Møntskrivers Regnskaber 1622—23, 1624—25.

⁵⁾ Schleswig Staats Archiv. Fasc. A. III., Nr. 457.

⁶⁾ Jfr. den med Albert Dionis's Brev af 14. Maj 1621 fulgte Memorial § 1, hvorefter han ugentlig skulde mønte „2 oder 3^m R.thal an kleinen gelldr.“. — R. A. Danske Samlinger, Møntvæsen, Nr. 581, c. 23.

Møntværksted	Aar	Portu- ga- løser	Guld- kroner	1/2 Kr.	1/4 Kr.	8 β	4 β	2 β	1 β	Ses- ling	Hvid	Ialt
Schwabes	1619	»	»	9,450	»	»	»	»	225	»	»	9,675
	1620	»	»	44,750	»	13,200	9,000	»	13,680	»	»	80,680
	1621	»	»	17,860	15,850	»	330	»	22,735	»	»	56,775
	1622	»	»	280	280	»	»	»	980	»	»	1,490
Tilsammen...		»	»	72,340	16,130	13,200	9,330	»	37,570	»	»	148,570
Posts	1619	»	»	»	»	3,000	»	1,100	»	»	»	4,100
	1620	»	»	58,710	785	10,205	6,765	3,905	10,200	»	»	90,570
	1621	»	1,579	19,470	19,470	3,095	5,300	1,845	4,980	»	»	55,739
	1622	»	»	475	»	1,190	2,190	»	275	205	85	4,420
Tilsammen...		»	1,579	78,655	20,255	17,490	14,255	6,850	15,455	205	85	154,829
Engelbrechts	1620	»	»	»	»	4,500	700	»	500	»	»	5,700
	1621	»	»	»	»	9,355	1,005	»	4,965	»	»	15,325
	1622	»	»	»	»	»	»	»	470	»	»	470
Tilsammen...		»	»	»	»	13,855	1,705	»	5,935	»	»	21,495
Frederiksborg	1622	»	»	»	»	8 + 12 β	»	»	»	»	»	131,000
	1623	»	»	»	»	131,000	»	»	»	»	»	159,000
Tilsammen...		»	»	»	»	290,000	»	»	»	»	»	290,000
Glückstadt	1620	»	»	»	»	8 + 4 β	»	»	»	»	»	88,450
	1623	4,029	»	»	»	88,450	»	»	»	»	»	4,029
Tilsammen...		4,029	»	»	»	88,450	»	»	»	»	»	92,479
Ialt...		4,029	1,579	150,995	36,385	448,285	6,850	58,960	205	85		707,373

ner man 1000 Dlr. til 122 z $14\frac{4}{18}$ lødigt Sølv¹⁾, vil der udkomme det i Tabellen anførte Beløb. Den 20. April 1620 udstedtes en „Zulass“ for Albert Dionis til at mønte 4 β l. eller „zwey gedoppelte Denningen“, hvad vi vilde kalde 4-dobbelte Denninge. De skulde skrodes 116 Stkr. paa den $14\frac{4}{18}$ lødige Mark²⁾ med 2 Gran Remedium paa Lødigheden. Udmøntningsforholdene for 1, 2 og 4 Denninge = 1, 2 og 4 β l. bliver efter denne sidste Bestemmelse og Privilegiet af 7. Juli 1619 følgende:

Metal	Lovbestemt Værdi	Jørg. Beskr. Nr.	Stkr. paa 1 z c. brutto	Lødighed		Stkr. paa 1 z c. fin	Bruttovægt gr.	Finvægt gr.
				Lod	Tusinde- dele			
Sølv	4 Denning = 4 β l = 8 β d	223	116	$14\frac{4}{18}$	888 ₈₈	$130\frac{1}{2}$	2 ₀₁₆	1 ₇₉₂
—	2 — = 2 — = 4 —	224	232	»	»	261	1 ₀₀₈	0 ₈₉₆
—	1 — = 1 — = 2 —	225	480	»	»	540	0 ₄₈₇	0 ₄₃₂

Som det vil ses ved en Sammenligning med Tabellen p. 184 over Udmøntningsforholdene efter Forordning af 16. November 1619, er disse Mønter ringere end de efter denne Forordning hjemlede. Som $\frac{1}{12}$, $\frac{1}{24}$ og $\frac{1}{48}$ eller $\frac{1}{13}$, $\frac{1}{27}$ og $\frac{1}{54}$ Dalere, jfr. Møntmandat af 25. Oktober 1622, var disse Mønters Finvægt i hvert Fald alt for liden, navnlig da man tør gaa ud fra, at en saa dreven Møntforpagter som Dionis har udnyttet det tilladte Remedium paa Korn og Skrot til det yderste, saaledes at den lovbestemte Lødighed og Vægt sikkert nærmest har været et Paradenummer. Det kan ikke undre, at disse Mønter senere led samme Skæbne som de paa Frederiksborg møntede, saaledes at 4 Denningen og den frederiksborgske 8 β d. sattes i samme Kurs, nemlig 6 β 2 Hvid³⁾.

Til denne ringe Mønt fra Glückstadt maa der efter de anførte Aktstykker antages anvendt en Sum af 75,000 Speciedalere, for hvilke Kongen til sine Udbetalinger fik 88,450 Dlr. i Denninger, Daleren til 96 β . Man kan vel formode, at han betalte Daler for Daler i denne Mønt og saaledes — foruden Pensionen — f. Eks. paa 100 Dlr.s Lønning indvandt en Fortjeneste af 18 Dlr. ved ikke at betale i god Mønt.

¹⁾ R. A., Møntmestrenes Regnskaber 1602—35, Overslag over Udmøntningsforholdene for de paa Frederiksborg møntede 12 og 8 β .

²⁾ Schleswig Staats Archiv: l. c.

³⁾ Frdg. 4. Maj 1625, se nedenfor.

Ganske det samme Syn møder os paa Frederiksborg og i København. Efter de forannævnte Regnskaber over den frederiksborgske Mønt er der indsmeltet 242,000 Specier, hvorfor er indvundet 290,000 Dlr. i 8 og 12 ß.

I begge Tilfælde udgør Fortjenesten 18—19 %, hvad der stemmer med den tidligere paa Grundlag af de frederiksborgske 12 og 8 ßs Udmøntningsforhold opstillede Beregning.

Foruden fornævnte Summer er der ifølge Rentemesterregnskaberne for dette Tidsrum af Schwabe, Post og Engelbrecht indsmeltet ca. 258,000 Speciedalere. Naar henses til, hvad de har udmøntet, kan der næppe være forskaffet dem synderlig mere Sølv andetsteds fra end fra Rentekammeret. Efter Tabellen p. 214 har de udmøntet ca. 323,000 Dlr. i Sølv mønt, hvad der med Kongens solide Avance in mente ikke giver Anledning til at formode, at der er anvendt væsentlig andet Sølv end fornævnte Sum Speciedalere, mulig nogle mindre Beløb Specier fra Kongens eget Kammer. I saa Henseende kan anføres, at Kongen ifølge sin Dagbog for 1620¹⁾ under 9. Oktober leverede Schwabe 9000 Dlr. in specie til Formøntning og den 14. December Post 4000 Dlr. in specie, som han skulde formønte i 8 og 4 ß, uden at disse Beløb ifølge Rentemesterregnskaberne omkring disse Datoer ses at være passerede Rentekammeret.

Det var en af Fordelene for Kongen ved Møntens Overflytning til Frederiksborg, at Dalerne ukontrolleret af de adelige Raader og Renteskriverne kunde gaa fra Kongens Kælder til Mønteriet og tilbage igen.

Alt i alt har „Veksleriet“ krævet den for Datiden enorme Sum af ca. 588,000 Dlr. in specie indsmeltede i Løbet af ca. 4 Aar til slet Mønt med en Avance, der — naar man regner Gevinsten af de sidstnævnte Summer til 10 à 11 % — ikke kan sættes under 80,000 Dlr. eller ca. 20,000 Dlr. aarlig, selv om man tager Udgifterne til Mønten paa Frederiksborg Slot med i Beregningen. Hertil kommer den Sum Specier, der er indsmeltet i Glückstadt de første Aar, men hvis Størrelse man foreløbig ikke kender. Med de Beregninger, der tidligere gentagne Gange er opstillede over disse Summers Værdi i Nutidspenge og deres Købeevne i Datiden, vil det forstaas, hvor betydelig en Virksomhed det har været, og hvor stor en Rolle Fortjenesten har kunnet spille for Kongen.

De „fine“ Kronemønter og Denninger har givet Kongens Møntforretning en smuk Udvidelse. I ingen Henseende har de staaet tilbage for de „grove“ Marker og 4 ß.

¹⁾ Nyerup: l. c., p. 500, 506.

4. 14. Februar 1624—4. Maj 1625.

Rigsdaleren til 100 β d.

Christoffer Urnes og Aksel Ahrnfeldts Rentemesterregnskab for 1623—24¹⁾ indledes med en Forklaring af Møntberegningen i Regnskabet. Efter denne er den enkende Rigsdaler og en Rigsdaler i Mønt i Overensstemmelse med den bestaaende Retstilstand sat til 96 β , 1 Dlr. current til 80 β . Sletdaler til 64 β omtales ikke, omend den i det daglige Liv sikkert har været benyttet, hvad ogsaa det foran ommeldte Privilegium for Dionis af 7. Juli 1619, — der ganske vist nærmest vedrører Holsten under det tyske Rige — tyder paa.

Derimod gør Rentemesterregnskabet Rede for, at hvor der er annammet Mønt for enkende Rigsdaler og derpaa er givet „Opgæld“, eller hvorsomhelst en „Speciedaler“ er højere udgiven end 96 β , Kongl. Majt. til Fordel, er dette taget i Betragtning ved Indtægten og Udgiften i hvert enkelt Tilfælde.

Vedtagelserne i Kiel og Hamburg om Rigsdalerens Fastsættelse til 96 β d. (48 β l.) har altsaa ikke forhindret Rigsdalerens Stigning ved Betaling af Opgæld paa samme udover de 96 β i Mønt.

Det er tidligere paavist, hvor lidt den store Kronemønt svarede til Speciedalere. Som Aarene gik og dens Anseelse faldt i det almindelige Omdømme, maatte den nødvendigvis efter sit Indhold paadrage sig Opgæld mod Specier, saaledes at der f. Eks. for 3 Specier mod 2 Kroner maatte gives et Tillæg til disse sidste af saamange Skilling, at Finvægten tilsammen nogenlunde kom til at svare til de 3 Speciers.

Opgælden Mand og Mand imellem gav sig sluttelig Udslag i Lovgivningen. Ved Møntordning for Mønten i København af 14. Februar 1624²⁾ godkendtes en Opgæld for Specien af 4 β ³⁾, saaledes at den beregnedes til 100 β d, medens Kronen vedblivende gjaldt $1\frac{1}{2} \times 96 \beta = 144 \beta$ d. og saaledes blev mindre værd end $1\frac{1}{2}$ Specie.

Udmøntningsforholdene efter nævnte Møntordning var følgende:

¹⁾ R. A. f. 1. jfr. de følgende Regnskaber 1624—25 og Aksel Ahrnfeldts Regnskab 1. Maj 1625—1. Januar 1626 f. 1.

²⁾ Secher: l. c. IV., p. 144—45, Nr. 107.

Scharling: l. c., p. 95.

³⁾ R. A., Rentemesterregnskabet 1623—24. Indtægt, f. 132. 24. Marts 1624 »Opgæld 4 β paa hver Daler efter Kgl. Majt.s Møntordning«.

Metal	Lovbestemt Værdi	Jørg. Beskr. Nr.	Stkr. paa 1 $\frac{1}{2}$ c. brutto	Lødighed		Stkr. paa 1 $\frac{1}{2}$ c. fin	Den fine c. $\frac{1}{2}$ udbragt til	Brutto- vægt gr.	Fin- vægt gr.
				Lod	Tusinde- dele				
Sølv	Krone = 144 β	111	6 ²⁵⁷ / ₁₄₀₀	13 ³ / ₄	859 _{,375}	7 ¹⁷¹ / ₈₇₅	10 Dlr. 34 β	37 _{,819}	32 _{,500}
—	$\frac{1}{2}$ Krone	112	12 ²⁵⁷ / ₇₀₀	—	—	14 ³⁴² / ₈₇₅	—	18 _{,909}	16 _{,250}
—	$\frac{1}{4}$ —	114	24 ²⁵⁷ / ₃₅₀	—	—	28 ⁶⁸⁴ / ₈₇₅	—	9 _{,455}	8 _{,125}
—	12 β	160	76	—	—	88 ²⁴ / ₅₅	10 ¹ / ₂ Dlr. 11 ¹³ / ₅₅ β	3 _{,077}	2 _{,644}
—	8 -	161	115	—	—	133 ⁹ / ₁₁	10 ¹ / ₂ — 20 ⁶ / ₁₁ β	2 _{,034}	1 _{,748}
—	2 -	204	180	4 ¹ / ₂	281 _{,25}	640	12 ¹ / ₂ — 30 β	1 _{,299}	0 _{,365}
—	1 -	216	254	2 ¹ / ₂	156 _{,25}	1625 ³ / ₄	16 — 25 ³ / ₅ β	0 _{,921}	0 _{,144}
Kobber	Søsling = $\frac{1}{2}$ β	155	150	0	0	150	$\frac{1}{2}$ — 25 β	1 _{,559}	0
—	Hvid = $\frac{1}{3}$ β	186	231	0	0	231	$\frac{1}{2}$ — 27 -	1 _{,012}	0

$7^{17\frac{1}{8}}/_{875}$ Kroner af Marken fin er det samme Stykketal som efter Instruksen af 5. April 1618 (Tabellen p. 152) og Instruksen af 4./5. April 1619 (Tabellen p. 164: $7^{1881}/_{9625}$) hjemlet. Udmøntningsforholdene for Kroner, $\frac{1}{2}$ og $\frac{1}{4}$ Kroner er saaledes uforandrede. Det i Anordningen af 14. Februar 1624 angivne Beløb 10 Dlr. 34 β , hvortil den fine Mark er udbragt i Kroner, er iøvrigt lige saa lidt rigtigt og nøjagtigt beregnet som i tidligere Tilfælde. Med Kronen beregnet til 144 β og Daleren til 100 β vilde Beløbet i Virkeligheden andrage 10 Dlr. $36^{124}/_{875}$ β . Men at Kronen kun er regnet til 1 Dlr. og 44 β , er herefter i hvert Fald givet nok. Afgivelsen i Værdi fremlyser ogsaa ved Sammenligning med Tabellen p. 164 efter Instruksen 4./5. April 1619. Enkelte andre Smaafejl er rettede. Samtidig med Udstedelsen af denne Anordning af 1624 flyttede Kongen Mønten til København. Han havde jo ikke været tilfreds med Kontrollen paa Frederiksborg. Det før citerede Brev af 21. Oktober 1623 indeholder i saa Henseende følgende: „Jeg Skreff systegang Renthemeysterne tiill, atty skulle forordne En aff Renterhiet tilatt giffue achtpaa Mynthen, ty kammertierenen derpaa icke kan uare, naar hand med mig Reysser, Andre dertill att bruge Er inted raadeligdt. Kunde man haffue mynthen strax ued Renterhiet, saatt renthemeisterne ydeligenss kunde sehe dertiill, daa uar ted best, Ochatt icke altyd En Skriffuer haffde ted wnder hender, menss sommetid En, sommetid En anden, ty naar disse Skriffuer och Mynthemesteren faar wenskab med huerandre, Daa gaar ted uyst vd offuer den trydie....“.

Højest karakteristisk for Kongen er denne Skrivemaade. Nogen særlig Tillid til Møntskrivere og Møntmestre vidner den ikke om. Derimod beviser den Kongens store og stadige Interesse for denne Institution.

Kongen lod Mønten „for“ Københavns Slot bestyre af sin gamle Møntmester Nikolai Schwabe¹⁾ med Hans Søffrensen som Møntskriver o: Regnskabsfører²⁾. Først tænkte han paa at anlægge den i selve Renteriet. Da dette dog vilde volde for megen Støj³⁾, anbragtes Mønten paa den anden Side den ydre Slotsgrav i en Bygning ved Holmens Kirke, hvor der tidligere havde været Smedie, derefter Toldbod, og som senere blev Kirkens Kor⁴⁾. Møntordnin-

¹⁾ R. A., Rentemesterregnskabet 1623—24, Udgift, f. 35: givet Nic. Schwaabe til Møntens Behov paa Københavns Slot 441½ Dlr. 16 β .

²⁾ l. c., Indtægt, f. 132, Udgift, f. 81. jfr. Sjæll. Reg. 17. f. 537—39.

³⁾ Bricka og Fredericia: l. c. I., p. 348—49: Egh. Brev af 24. Oktober 1623.

⁴⁾ l. c., p. 332—33, Anm. 8.

gen af 14. Februar 1624 indledes i Overensstemmelse med de forandrede Forhold da ogsaa med, at den vedrører: „en del sorter danske sølfve- och kobbermønt, som her for vort slot Kiøbenhavn skal møntis och forfærdigis“.

Mønten blev nu dreven for kgl. Regning. Der udstedtes under 21. August 1624 en ny Bestalling for Nikolai Schwabe¹⁾. Ifølge denne bevilgede Kongen ham, hans Svende, Dreng og alt Folk til Maanedspenge og Aarsløn som følger: For det første skulde Møntmester og Møntskriver have Maanedspenge 20 Courantdaler. Dernæst skulde Møntmesteren have om Aaret 300 Rigsdaler og en Hofklædning, Møntskriveren 50 Courantdaler. Kongen tilstod Mønten frit Kul, Jern, Staal, Vinsten, Salt og Træ samt Lys. Svendene skulde have i Løn af: 100 Lødemark ganske Rigsdalere 5 Rdlr., 100 Lødemark hele, halve og orts Kroner, smaa og tykke, eftersom de nu nylig anvist er, eller bredere eller efter den forrige Maner, saa og specichalve og Orts Daler 6 Rdlr. Endvidere skulde beregnes i Løn af 100 Lødemark 12 $\frac{1}{2}$ 6 Rdlr., 100 Lødemark 8 $\frac{1}{2}$ 8 Rdlr., 100 Lødemark 1 $\frac{1}{2}$ 18 Rdlr., 100 Lødemark Søslinger 9 Rdlr. og 100 Lødemark Hvider 10 Rdlr. Smedemesteren eller „Rigsgesellers Mestersvend“ skulde altid være den første og sidste paa Mønten og paase Mønternes rette Vægt m. m. Herfor skulde han have 40 Courantdaler. Isensnideren, som skulde skære alle Stemplerne, fik 200 Courantdaler aarlig. Møntskriveren skulde udi Gittkammeret ved Digelen, før og efter der er smeltet, flittig holde Opsyn med, hvad der blev spildt, at det blev opsamlet. Møntmesteren skulde selv være i Møntwardeinens Sted og flittig føre Opsyn med Mønternes Beskikkelse. Han skulde som tilforn være pligtig at støbe Contrafeyer og probere Guld- og Sølvarbejder, der udførtes for Kongen. Der skulde være en Proberbøsse eller Kiste paa Rentekammeret, hvori Rentemesteren i Overværelse af Møntmesteren skulde nedlægge 2 Stkr. af hver Møntning, indsvøbt i Papir, hvorpaa var angivet Møntens Finhed og Udmøntningens Størrelse, saaledes at Kongen til enhver Tid kunde lade Mønten probere. Den ene Nøgle opbevarede af Rentemesteren, den anden af Møntmesteren, saa ingen uden den andens Nøgle kunde oplade Kisten. Møntmesteren skulde ingen Slags Mønt, stor eller liden, udgive, som ikke tilforn udi Rentekammeret var indleveret. Ingen Smeltning maatte foretages, forinden Rentemesteren derom var advaret. Møntmesteren fik frit Værelse paa Mønten samt Skattefrihed. Han skulde føre Regnskab. Bestallingen regnedes fra 10. Januar 1624.

¹⁾ R. A. 2. Afd. 1607—1740: Kopier af Møntanordninger. Sj. Reg. I. c.

Den 21. April 1624 havde Møntmesteren udarbejdet Overslag over, med hvilken Fordel Mønten nu kunde drives for kgl. Regning paa Grundlag af Møntordningen af 14. Februar s. A. Han udregner bl. a. Kongens Fordel af 100 Mk. brutto hele, halve og Orts Krøner, hvortil Sølvets kostede 805 Dlr. 3 ß 6 Pf., til 77 Rdlr. 23 ß 6 Pf. Selve Møntningsomkostningerne er ikke medregnede¹⁾).

Kongens Fortjeneste er saaledes betydelig ringere end af Forpagtningsmønten, naar der da ikke som paa Frederiksborg udelukkende skulde slaas daarlig Mønt. Der er herefter meget, der taler for, at Forpagterne — som det saa hyppigt var Tilfældet i Tyskland — til Slut ikke længere kunde præstere de stiplede Afgifter. Under den nye Driftsform var Wardeinen ikke længere af Betydning. Nogen saadan ansættes derfor ikke. Derimod indførtes en Møntskriver, hvis første Regnskab aflagdes for Tiden fra 6. Februar 1624—1. Januar 1625²⁾). Ifølge dette leveredes udi Mønten ca. 232,700 enkende Rigsdalere til Smeltning. Heraf hidrørte 71,067 Dlr. fra Kongens eget Kammer, 136,000 Dlr. fra Rentekammeret. Resten var „paa Vexel“, d. s. hovedsagelig modtagen fra Private mod ny Mønt. Gamle Markstykker, Rytterpenge og Neldeblade samt 3737 „hispanische Realler“ var dernæst anvendte til Smeltning. Men endvidere findes opført 1039 ½ 4 Lod „Ertzsølv“ fra Bjergværket udi Norge, „annammet udi Kgl. Majt.s Cammer“. Herunder skjuler sig den for vort Møntvæsen epokegørende Begivenhed: Opdagelsen af Sølvlejerne i Numedal, det senere Kongsberg³⁾). Naar der atter og atter i Kredsvedtagelserne i Tyskland gøres en skarp Sondring mellem de Stænder, der selv har Bjergværk, og dem, der ikke har, er Forklaringen herpaa nærliggende. De sidste kunde der med Rette næres større Mistillid til end til de første, der selv kunde skaffe sig Sølv af Jorden, medens de bjergværksløse Stænder var fristede til at „bryde Dalere“ og tjene ved disses Indsmeltning, en Mistillid, som Christian IV i rigt Maal havde gjort sig fortjent til.

Opdagelsen skete 1623. Det „var en Bondesøn, Jacob Christophersen Grosvold af Sandsverd, der ved Omvankning i Sættermarkerne paa Fjeldet prøvede med sin Hammer det nøgne Berg, for om han ikke ogsaa, ligesom de i Omegnen arbejdende Bergfolk, kunde opspore noget Metal eller Erts“⁴⁾). Han fandt virkelig Sølv, som Faderen og en Nabo begyndte at drive Handel med, saa det røbedes,

¹⁾ Jørgensens Manuskript, Kildeuddrag, p. 406.

²⁾ R. A., Møntskrivers Regnskaber 1622—23, 1624—25.

³⁾ M. T. Brünnich: Kongsberg Sølvbergverk i Norge, Kbhvn. 1826.

⁴⁾ l. c., p. 48, jfr. Jacobæus. Mus. reg. 2 edit. Part. I, Sect. VII, 8.

Aar	Guld- gylden	Specier	Piastre	Kroner	$\frac{1}{2}$ Kroner	$\frac{1}{4}$ Kroner	24 β	16 β	12 β	8 β	2 β	1 β	Søss- ling	Hvid	Ialt
1624	36,506	9,598	19,670	4,792	83,621	22,592	3,655	25,288	39,518	70,663	14,307	10,710	266	197	341,383
1625	»	8,021	»	»	32,340	2,473	»	5,744	13,562	16,834	9,422	»	»	»	88,396
Ialt	36,506	17,619	19,670	4,792	115,961	25,065	3,655	31,032	53,080	87,497	23,729	10,710	266	197	429,779

hvorefter der holdtes Forhør og gjordes Indberetning til Kongen, som udstedte Befaling mod dette „Sølvtyveri“¹⁾. Der beordredes anlagt et Sølvværk paa Stedet. Kongen paabød en Taksigelse til Gud for Opdagelsen og drog 1624 til Norge, hvor han selv skal have paavist Grunden, hvor Kongsberg blev anlagt. De da aabnede Gruber fik Navn efter Kongen og hans Sønner.

Stor var øjensynlig Kongens Glæde over og Forhaabning til den nye Bjergværksdrift. Hans hidtidige Møntpolitik havde været baseret paa den uheldige Indsmeltning af Specier. Nu kunde han gøre sig Forventning om at erholde Midler til at forbedre det forfaldne Møntvæsen med eget Sølv uden Ødelæggelse af god grov Mønt.

Selvsagt kunde den skete Opdagelse dog ikke foreløbig øve større Virkning. Der maatte først gaa nogen Tid, inden Driften kunde antage et Omfang, der fik virkelig Betydning for Møntvæsenet. Foreløbig anvendtes, som nævnt, endnu store Mængder af Specier til Omsmelting.

Af det indvundne Sølv og indvekslede Guld samt Kobber udmøntedes i Tiden fra 6. Februar 1624 til 30. Juli 1625, da Hans Søffrensen afgik ved Døden, de pag. 222 opgjorte Beløb:

Guldgylden regnedes ifølge Forordning af 16. August 1622²⁾ til $7\frac{1}{2}$ ŷ c : $1\frac{1}{4}$ Dlr. Det er følgende klart, at der i denne Forordning ikke kan være tænkt paa den i Forordning af 8. September 1602³⁾ ommeldte ungerske Gylden til $1\frac{5}{8}$ Dlr., der paa Grund af Guldets stigende Tendens i Forhold til Sølv ikke kunde være falden i Værdi; de i foranstaaende Tabel ommeldte Gylden maa saaledes være ringere Gylden c : rhinske Gylden. I Rhinlandene slog man, som tidligere omtalt, Gylden en betydelig ringere end andetsteds. Disse rhinske Gylden kurserede stærkt i Tyskland, og Kongen lod som Forberedelse til sin Deltagelse i Trediveaarskrigen i Aaret 1625 slaa 29,205 Stkr., hvoraf 15,189 leveredes i Kongens eget Kammer⁴⁾, medens Resten, 14,016 Guldgylden, udbetaltes Generalmønsterskriver Reinholdt Hansen til Mønstring af Krigsfolk⁵⁾. I Kongens Skrive-

¹⁾ Bricka og Fredericia: l. c. I., p. 355—56, Nr. 251, Kongebrev 21. December 1623 (efter Brünnich 2. December).

²⁾ Secher: l. c. IV., p. 21.

³⁾ Scharling: l. c., p. 90.

⁴⁾ R. A., Møntskriverens Regnskaber 1622—23, 1624—25. Hans Søffrensens Regnskab 1. Januar 1625—30. Juli 1625 og Kongens Skrivekalender for 1625. Nyerup: l. c., p. 531, 1. Juni: 15,000 Goldtgylden; p. 549, 18. December: 189 Goldtgylden.

⁵⁾ R. A., Bilag 12 til forn. Hans Søffrensens Regnskab, Kvitt. af 19. Aug. 1625.

kalender eller Dagbog for 1625¹⁾ findes under 6. April indført en Post: 1300 Goldtgylden + 875 = 2500 Dlr. in spec., hvad der giver en Værdi for hver Gylden af $1\frac{1}{4}$ Dlr. Efter denne Værdi er Gylden udregnet til Dlr. i foranstaaende Tabel. — Værdierne 24 og 16 β er ikke omtalte i Møntordningen af 14. Februar 1624, men maa antages udmøntede som dobbelte 12 og 8 β .

Til Speciesummen 17,619 Dlr. burde egentlig lægges mindst 4 β Opgæld pr. Dlr. Paa den anden Side er Piastren regnet til 1 Dlr., skønt den efter Forordning af 16. August 1622 § 1 kun er sat til 5 $\frac{1}{2}$ 14 β d. som „Et stycke van achten“.

For Specierne og Piastrene saalidt som for de rhinske Gylden findes Udmøntningsforholdene fastslaaede ved nogen offentliggjort Forordning: For Guldgyldens Vedkommende fremgaar de dog med fuld Klarhed af Møntregnskaberne. Under 18. Værk (3: Smeltning)²⁾ er som Indtægt bl. a. den 4. Oktober 1624 opført en Indbetaling fra Møntmesteren til Møntskriveren, stor 189 rhinske Gylden af 2 $\frac{1}{2}$ 10 Lod, hvad der giver 72 Stkr. paa Marken brutto, hvilket svarer til den rhinske Gyldens Vægt³⁾, og som Udgift opført en Udbetaling fra Møntskriveren til Møntmesteren af rhinsk Guld af Finhed 18 Karat 3 Gran, hvad der er noget ringere end den almindelige Gyldens, der opføres med 18 Karat 6 Gran⁴⁾.

Hvad Specierne angaar, er der ingen Tvivl om, at de udmøntedes som 2 Lods Dalere. I 23. Værk, Møntskriverens Regnskab for 1624, Indtægten, udkommer der den 10. August 1624 af 2 $\frac{1}{2}$ 8 Lod Sølv 20 Dlr. Derimod opgives Lødigheden noget forskellig. I 5. Værk, Udgiften, opgives Dalergut beskikket til 14 Lod 3 Gran af Ertssølv, de fleste andre Steder kun til 14 Lod; en enkelt Gang, 17. Værk 1625, opføres Dalergut til en Lødighed af 14 Lod $1\frac{1}{2}$ Gran. Med Sikkerhed kan saaledes kun siges, at Lødigheden ikke har været under 14 og ikke over $14\frac{3}{18}$.

Først for nylig er det af Forfatteren godtgjort, at der i 1624 er slaaet en dansk Piaster til Brug for det nystiftede dansk-ostindiske Kompagni⁵⁾. Dens Lødighed er oplyst at være $14\frac{12}{18}$. Af 2287 $\frac{1}{2}$ 13 $\frac{1}{2}$ Lod Sølv af nævnte Ge-

¹⁾ Nyerup: l. c., p. 522.

²⁾ R. A., Møntskriverens Regnskaber, l. c. Hans Søffrensens Regnskab 1. Januar 1625—30. Juli 1625.

³⁾ J. H. Gerhardt: l. c., p. 16—17.

⁴⁾ Shaw: l. c., p. 390—91.

⁵⁾ Num. Foren. Medlemsblad I, Nr. 12, p. 57—59.

Beskr.: Chr. IV, Nr. 625, Tavle XVII, Nr. 14.

Jørgensen: l. c., p. 70, Nr. 89.

halt er udkommet det i Udmøntningstabellen opførte Antal 19,670 Stkr. + 6 mislykkede, ialt 19,676 Stkr.

Der fremkommer herefter følgende nye Udmøntningsforhold:

Metal	Lovbestemt Værdi	Jørg. Beskr. Nr.	Stkr. paa 1 $\frac{1}{2}$ c. brutto	Finhed		Stkr. paa 1 $\frac{1}{2}$ c. fin	Den fine c. $\frac{1}{2}$ udbragt til	Bruttovægt gr.	Finnvægt gr.
				Karat Lod	Tusinde- dele				
Guld	Rhinsk Gylden	33	72	18 $\frac{3}{12}$	760 $_{,42}$	94 $\frac{50}{73}$	118 $\frac{20}{73}$ Dlr.	3 $_{,240}$	2 $_{,470}$
Sølv	Piaster = 1 Dlr.	89	8 $\frac{3}{5}$	14 $\frac{12}{18}$	916 $_{,66}$	9 $_{,382}$	9 $_{,382}$ —	27 $_{,191}$	24 $_{,935}$

Af Tabellen p. 222 ses, hvor ringe Specieudmøntningen endnu var i Forhold til al den anden Mønt. Den svarer temmelig nøje til den Mængde Sølv, der nedbragtes hertil fra Sølvværket i Norge, omend det af Regnskaberne erfares, at ogsaa en mindre Del andet Sølv anvendtes hertil.

Endnu var dog hele Bedriften væsentligst baseret paa Indsmeltning af Mønt. Af Regnskabet for Tiden fra 1. Januar til 30. Juli 1625 fremgaar, at der fra Rentekammeret var leveret 21,722 Specier samt 39,721 Dlr. i Rytterpenge og Neldeblade til Smeltning. At disse sidste nu fremkommer i saa stor Mængde til Smeltning, staar i Forbindelse med, at de ved Forordning af 22. Januar 1625 var nedsatte yderligere til 6 og 3 β d. fra St. Hansdag at regne¹⁾, hvad der maatte bevirke, at de i Mængde strømmede ind til de kgl. Kasser til Veksling inden nævnte Frist. I Indledningen til nævnte Forordning henvises til, at Kongen er kommen i Forfaring, at 7 og 3 $\frac{1}{2}$ β d., de som med Ryttere, Neldeblad og Nøgle er tegnede, uden Riget er afsatte, og at det er at befrygte, at samme Mønt i Mængde vil blive indført, Undersaatterne til Skade. Nu er det vel rigtigt, at de i Lübeck, Hamburg og Rostock var nedsatte til 3 og 1 $\frac{1}{2}$ β l.²⁾, thi kun herved bragtes de op til Dalerfod, ja, hvis Dionis havde udmøntet dem nøje efter Bestemmelsen, endog en Del over Dalerfod, hvis Daleren regnedes til 96 β , nemlig 16 Stkr. 4 dobbelte Denninger. Da man imidlertid kan gaa ud fra, at dette

¹⁾ Secher: l. c. IV., p. 193—95, Nr. 138. Scharling: l. c., p. 96. R. A. Sjøll. Tegn. XXIII. Brev til Rentemest. af 2. s. M.: „os til Fordel.“

²⁾ Jørgensens Manuskript, Kildeuddrag, p. 405: Erklæring af Schwabe, dateret 27. November 1624, hvori 4 β l. nærmest forudsættes udmøntet 120 Stkr. af den knapt 14 lødige Mark, og i hvilken der anstilles Beregninger over Rytterpengene og Neldebladenes Sølvindhold, netop med den i Forordning af 22. Januar 1625 fastsatte Nedsættelse for Øje.

ikke var Tilfældet, men at Remediet var udnyttet til det yderste, og at de holstenske og bremenske Neldeblade og Nøglepenge var end slettere, var Hansestædernes Forholdsregel ikke uforsvarlig, særlig naar Hensyn tages til, at det ikke var deres egen, men fremmed Mønt, der indførtes i Stæderne.

Derimod fristes man til at spørge, hvorledes det kunde ske, at Kongen — som der staar i Forordningen af 22. Januar 1625 § 1 — tilbød til sin Skade, „paa det vore kiere troe undersaatte deraf ringeste afbrek kunde bekomme“, at indløse disse Mønter paa Rentekammeret inden St. Hansdag med 7 og $3\frac{1}{2}$ ß d. Der opstaar med alt det tidligere passerende for Øje straks en Formodning om, at han har kunnet se sin Fordel herved. Heri tager man heller ikke fejl. Kongen havde nemlig Kronefoden at falde tilbage paa. Kroner paa 144 ß d. med 32,5 gr. Finvægt kunde udmærket taale denne Indløsning. $20\frac{4}{7}$ Stkr. 4 dobbelte Denninger (4 ß l.) til Kurs 7 ß d. i Stedet for 8 vilde til rettelig Korn og Skrot give 36,864 gr. f. S. Selv med Dionis's Udmøntningsmanøvrer tagne i Betragtning var Kongen paa den sikre Side, ja kunde endog gøre Regning paa nogen Fortjeneste, iøvrigt en smuk Fortjeneste, indvunden ved Nedsættelse af sin egen daarlige Mønt paa Almuens Bekostning. Men det var jo et fortræffeligt Middel: at stille en yderligere Nedsættelse i Udsigt til St. Hans — en lang Frist fra 22. Januar, hvis Nedsættelsen var nødvendig og ærlig ment — for derved at lokke eller drive disse Mønter og dette Sølv ind i Statskassen til Udmøntning af endnu slettere Mønt, medens Kongen tilegnede sit eget Kammer Sølv fra Kongsberg.

Indsmeltningen af Specier og Rytterpenge maatte blive bestemmende for Udmøntningens Bestanddele. Medens Ertssølv et tillod Udmøntning af Dalere, saavidt det strakte, maatte Resten blive Kroner og Smaamønt. Dalerne gik hovedsagelig i Kongens Kammer, den anden Mønt i Rentekammeret.

Forordningen af 22. Januar 1625 indeholder i de resterende tre §§ 2—4 et særlig kraftigt Forbud mod Indførsel af forfalskede $\frac{1}{2}$ Kroner, 12 og 8 ß Stkr. og Paabud til Lensmænd, Fogeder og andre Embedsmænd om at paase, at slig Indførsel ikke finder Sted. Man kan ikke undgaa at drage en Sammenligning med de ganske tilsvarende Bestemmelser, der udkom, dengang de grove Markers Sletted var afsløret og deres Nedsættelse forestod. Om falske Specier tales der ikke. Det er, som den tiltagende Forfalskning af Kongens Mønt og Opdagelsen af dens indre Mangler nødvendigvis maatte følges ad. Det var nu Kronerne, der stod for Tur.

V. DEN ENDELIGE FASTSÆTTELSE AF DALEREN
TIL 96 β D. OG HALV-KRONEN (KRONE,
SLETDALER, FIREMARK, ZWEIDRITTEL)
TIL $\frac{2}{3}$ DALER (64 β D.)

Det er i det foregaaende paavist, hvorledes Kgl. Majt. først tjente paa de grove Marker, men lidt efter lidt maatte fravige disses Ansættelse som Ortsdalere, indtil de sluttelig skiltes fra Daleren i saa høj Grad, at de kom ned til den Værdi, ca. $\frac{1}{5}$ Dlr., der svarede til deres virkelige Finvægt. Paa samme Maade gik det Kongens daarlige 4 Skillinger og Rytterpengene fra Glückstadt. Først indvandttes der en god Fortjeneste ved deres Udmøntning og Udgivelse for Navneværdi, der ikke passede til deres Finvægt, naar de paa Grund af Manglen paa Dalere maatte tjene som Midler for den større Omsætning i betydeligere Betalinger. Saa vendte Bladet sig. Kongen maatte modtage Mønten igen i sine Kasser til Paalydende, hvad der atter fik Fortjenesten til at gaa til Spilde, dels fordi de ikke paany kunde omsmeltes med Fordel, dels fordi de heller ikke — naar der var gaaet nogen Tid og deres rette Indhold i større Kredse var opdaget — kunde anvendes i Udbetalinger, da Folk ikke vilde tage dem for deres Navneværdi eller — for ikke direkte at handle mod Kongens Paabud om at tage dem til rette Værd — valgte at skrue Priserne paa alle Varer og Arbejder i Vejret og derved indvinde et større Beløb af den ringere Mønt, der kunde svare til, hvad de tidligere erholdt i den bedre. Tilsidst maatte ogsaa disse 4 β og Rytterpenge nedsættes og denne Fortjeneste opgives.

Nu stod Kongens største „Invention“: Kronerne tilbage. I ca. 7 Aar havde han søgt at holde dem oppe efter Værdien: Helkrone = $1\frac{1}{2}$ Rigsdaler in specie, Halvkrone = $\frac{3}{4}$ Rigsdaler in specie. Ved Møntordningen af 14. Februar 1624 var der gjort det første Indhug i Kronens Stilning, idet Helkronen sattes til 144 β , Daleren til 100 β , under den ydre Form, at der lovliggjordes en Opgæld for Dalere mod Kroner af 4 β pr. Daler, saaledes at Kronen formelt vedblivende kunde regnes lig $1\frac{1}{2}$ Daler, Daleren t

96 β beregnet, men ikke mere betragtedes som $1\frac{1}{2}$ Daler in specie. Dette var jo efter Kronens Finvægt $32\frac{1}{2}$ gr. mod Dalerens ca. $25\frac{1}{2}$ gr. dog altfor liden en Nedsættelse af Kronen.

Det, der atter for Kongen maatte blive det afgørende Hensyn, var Kronernes Tilbagevenden i alle Skatter og Afgifter som $1\frac{1}{2}$ Dalere, uden at de i Virkeligheden var Valuta herfor eller kunde udgøre Smelttemateriale herefter.

Dette træder ganske utilsløret frem i Rigsraadets Betænkning om Mønten af 15. Februar 1625, afgivet paa Mødet i København, der begyndte den 2. s. M.¹⁾:

„Efterdi kongl. mt. naadigste hafver for got anset voris underdanigste betenckende at vide belangendis mynten her udi rigit, saa efterdi udi alle vel ordinerede regeringer myntens gode ordinants er som et fundament til al trafficq oc handel, hvoraf en stor del kongl. mt.s rettighed dog kommer med told, contribution oc anden indkomst, som af byerne kommer oc anden byernis formufve; — dernæst efterdi alle, hvosomhelst det oc verre kand, deraf lider skade. nahr mynten er let; — for det tredie oc ofver alt, efterdi kongl. mt. sig naadigste icke kand veigre sin eigen rettighed af undersaatterne udi sine eigen mynt at lade erlegge oc betalle, da er hans kongl. mt. høyest interessit, som den største indkomst hafver oc aarligen paa saadan let mynt lider skade, hvilken paa det sidste vilde ofverhaabis oc forblifve here udi landet, oc den gode mynt, besynderlig daller, udføris, efterdi alle, som handle, ville endeligen verre forpligtede at udførre daller af den aarsag, hans kongl. mt.s mynt ingensteds gielder oc dermed icke med fremmede kand handlis.

Som (til exempel) nu kongl. mt. skal hafve 200,000 rigsdaller, som hans kongl. mt. skulle erleggis udi hans kongl. mt.s eigen mynt, da skal hans mt. tage skade oc tab icke langt fra 40,000 daller, paa undersked imellom richsdallers godhed oc myntens, hvilcken meste delen paa myntemester, skrifver oc svenne er opgangen, oc den ringiste fordel er blefven hans kongl. mt. deraf; lige det samme er at agte paa al anden kongl. mt.s indkomst, som paa nogle faa aar til en megtig stor summa penge kunde beløbe.

Derforuden er dalleren ofver denne mynt for deris opvexel, som dennom til kiøb oc sal endeligen behøfver, opstiget VIII β , som di høyere udgifvis end smaa mynten, oc kand icke vel forbiutis, at di, som sig daller ville til-

¹⁾ Erslev: l. c. I., p. 439—40, 445—47.

forhandle, jo faar derfor at gifve, som den vil hafve, som denom hafver. Oc nahr myntens omkostning derfra tagis, da kand hans kongl. mt. icke møgit mere fordel deraf hafve paa hver daller, nahr den er om mynted, end den kand udgifves for, førend den bliver ommynted, uanset enda, at saadan let mynt kand mange gange komme udi hans kongl. mt. s rente cammer oc altid hafve skade derpaa. Hvorpaa oc fast alle regeringer udi fremmede nationer, som al den fordel søger, som søgis kand, giører dog deris yderste flid mynten god oc vigtig at hafve, efterdi di imod en ringe fordel nocksom eragter sig større skade at hafve, oc dersom der kunde verre nogen fordel hos, lode di den icke gaa forbi.

Hvorfore er voris underdanigste betenckende oc mening, at saa fremt mynten nogen tid udi nogen god tilstand komme skal, at dermed maa forholdis efter det romerske rigis afsked oc forordning udi schrot oc korn, oc aldelis ingen smaa mynt myntis¹⁾, uden hvis tilscheidepenge giøris fornøden, oc di at myntis uden al fordel af stuck van achte, med mindre af bergvercket med tiden nogit der til kand hafvis, oc det vilde saa verre fornøden, at halve crøner afsettis for en slet daller, 12 β for 10 β eller 11 β , 8 for 7 β eller $6\frac{1}{2}$ β , eftersom di af wardeinen verd befindis, skilling for $2\frac{1}{2}$ hvide oc andet all'advenant; dog saa framt udi framtiden mynten af samme schrot oc korn skulle giøris, var det bedre den at lade forblifve uafsatte, end undersaatterne med saadan idelig afsettelse ulide-

¹⁾ Jfr. hermed de gottorpske Raaders Indstilling af 22. November 1624, Punkt 3. Bricka og Fredericia: l. c. I., p. 392, Nr. 278. De foreslaar i nogen Tid at holde op med Prægning af 3 β l. (Dionis's undervægtige Dütken fra Glückstadt) og Sechslinger og, om man igen skulde være nødt til at begynde dermed, at holde Ensartethed i alle Sorter (∴: slaa denne Dütken som virkelig $\frac{1}{16}$ Dlr.). De tilføjer noget mere forsigtigt end deres danske Kolleger: der vortheil, so bisshero der Müntzkosten halber(!) indulgirt etwas eingezogen. Christian IV resolverer den 23. November kun i al Almindelighed: Es ist billich, dass man mit dem myndtzen guthe acht gegeben werden. Hermed var Gottorperne ikke tilfredse, men forlangte en nøjere Forklaring. Kongen resolverede saa den 25. s. M., at der skulde holdes inde med Prægningen af 3 β og Sechslinger. Gottorperne henviste til det tidligere nævnte Edikt af 28. Febr. 1623, hvori kun egentlig Speciemønt, ikke den af Dionis opfundne Dütken var hjemlet.

lig skade skulle tilføyes. Datum Køpenhafn den 15. febr. anno 1625. Eders kong. mayestis underdanigste raadt Christenn Friis. Christian Holck. Jacob Wiffeldt. Albret Skiell. Mogens Kaas. Thage Thott O.“

Det er Rigsraadets Gravskrift over Kongens Møntpolitik i alle de forløbne Aar, skreven med bitre Ord.

Det udtales rent ud, at Kongen maa tage sin egen slette Mønt igen og lide Tab i Indtægter derved, at hans Kroner ikke kan benyttes i Betalinger til Udlandet, at man i Udlandet længst har opdaget, at det hævner sig at slaa daarlig Mønt, og at Fordelen derved ikke kan opveje den Skade, der senere følger paa. Rigsraadet indstiller, at der nu kun slaas Mønt efter det romerske Riges Korn og Skrot 3: efter Dalerfod og — hvis der overhovedet skal møntes Smaapenge — da uden nogen Fordel, en hvas Kritik af det forudgangne. Som Følge heraf maatte Kronerne nedsættes, men skulde det alligevel være Kongens Agt at fortfare med den slette Møntning, ja, da maa Raaderne fraraade en saadan Nedsættelse, for saa var det kun at paaføre Underaatterne Skade uden at opnaa nogen varig Forbedring.

Tydeligere, for ikke at sige grovere, kunde der ikke tales af Kongens Raad til Kongen. Kun forsaavidt har man taget et vist Hensyn, at man har ladet Møntmester, Skriver og Svende bære Skylden for at have taget meste Delen af Fortjenesten. Der klinger gennem Betænkningen en stærk Utaalmodighed over den idelige Forvirring i og Forværring af Mønten, som Raadet ingenlunde lægger Skjul paa skyldes Kongen. I saa Henseende havde Raadet ikke Uret. Det er i det foregaaende paavist, hvorledes Kongen Gang paa Gang stillede sig op som Revser af andres Unoder paa dette Felt og dog i samme Øjeblik selv begik dem værre. Vel var Tilstanden i Tyskland og andre Lande højst ulykkelig. Men Danmarks Stilling var paa det givne Tidspunkt i økonomisk Henseende ikke uheldig. Ved Kalmarkrigen var opnaaet en klækkelig Erstatning i Speciedalere, som Kongen imidlertid strøg i sin egen Kasse og smeltede til slet Mønt. Gennem Sundtolden strømmede en Mængde god Mønt ind i Landet, som Kongen ogsaa lod gaa i sit eget Kammer for af og til, naar det passede ham, at lade Summer gaa over i Rentekammeret. Hovedsagen var, at Kongen paa et Tidspunkt, hvor det havde været ønskeligt, om Landet var blevet økonomisk konsolideret til at møde de senere vanskelige Tider, udtømte Rigets Midler til Bygning af Slotte og Havne, Byer og Kirker samt til alle mulige mere eller mindre heldige Reformers, Kompagnier, Handels- og Industriprojekter m. v. Af alt dette staar kun Bygningerne tilbage, hvorover vi endnu den Dag i Dag glæder os. Men et stort Spørgsmaal er det dog, om det ikke var

Samtiden som Eftertiden dyre Minder om og Mindesmærker over den rastløse Konge.

Kongen var kørt fast med sin seneste Opfindelse paa Montvæsenets Omraade: Kronerne. Ogsaa det fremgaar tydeligt nok af Rigsraadets Erklæring. Han modtog dem i Afgifterne. Skulde han benytte dem til Betaling til fremmede eller andetsteds, hvor Dalere skulde benyttes, og han vilde ommønte dem, led han Tab, som Raadet opgør til 20 %. Det er rigtigt. Sammenligner man $1\frac{1}{2}$ Dalers Finvægt: ca. 38,5 gr. med 1 Krones: 32,5 gr., er Tabet ved Modtagelsen af den sidste for den første ca. 16 %. Kommer hertil Omkostninger ved Ommøntningen: Tab i Smeltning, Mønterløn, Redskaber m. v., er 20 % sikkert ikke for højt anslaaet.

Der maatte nu gøres rent Bord med alt det tidligere. Et ringe Haab lader Rigsraadet skinne igennem: Forventningerne til Kongsberg Sølvværk. Det er mulig ikke uden Forbindelse hermed, at Kongen paa de Dalere, der fra 1624 møntedes af Kongsberg Sølv, satte den Indskrift: BENEDICTIO. DOMINI. DIVITES. FACIT. Det Sølv blev ham noget af en Redningsplanke, omend det først ret kom til Udfoldelse og Anvendelse, da Mønten i Kristiania anlagdes, hvor store Summer i Specier formøntedes i Aarene fra 1628—48, ialt ca. 728,000 Dlr., medens der i København i Aarene fra 1624—34 kun møntedes ialt ca. 97,000 Dlr., hvorefter Møntningen her indstilledes i længere Tid.

I Henhold til Rigsraadets Indstilling ophørte Udmøntningen af Kronemønt med Sommeren 1625, og samtidig udstedtes Forordning om Mønten af 4. Maj 1625¹⁾, i hvis Indledning det hedder: „Med voris Danmarkis rigisraads raad oc efter deris begeringe²⁾ hafve vi bevilget oc anordnet herefter udi vore riger oc lande at myntis oc slagis saadanne mynt, som kand være lige gode udi valuation med andre angrensende lande oc vore naaboer deris mynt oc derfor forarsagis den mynt, som allerede myntet oc her udi rigt gangbar er, at afsætte efter, som den paa skrot oc korn kand være verd....“.

¹⁾ Secher: l. c. IV., p. 229—30, Nr. 158.

Collin: l. c., Bilag 9.

Scharling: l. c., p. 96.

²⁾ Ved denne for Rigets Beboere saa indgribende, for ikke at sige sørgelige. Forordnings Udstedelse, hvorved mange led Tab, og Staven blev brudt over Kongens Kroner, synes Kongen at have haft stærk Brug for at stille Raadets Initiativ i Spidsen, som om det bar Skylden; men Ordet Begæring synes tillige at hentyde til bestemte Fordringer fra Rigsraadets Side, hvad godt nok stemmer med dets Erklæring af 15. Februar.

Hvad Reformen kostede, maatte altsaa de uheldige Indhavere af Mønten betale. Det maa dog antages, at mange alt forinden kun har modtaget den til Kurs.

Ved Forordningen bestemtes en Rigsdaler til 6 slette Mark danske (5: 96 β d.) og ikke mere.

Naar Kronerne nedsattes til deres virkelige Værd, var det ikke længere nødvendigt at tale om Daleren til 100 β , som i Forordning af 14. Februar 1624 fastsat, hvor Formaalet var at stille $1\frac{1}{2}$ Daler in specie 6 β bedre end Kronen. At indføre det simplere Decimalsystem, som syntes at ligge lige for, var der ingen, der tænkte paa.

Kronen nedsattes til to slette Daler eller otte Mark danske (5: 128 β). Halvkronen skulde gælde en Sletdaler eller fire Mark à 16 β d. = 64 β (32 β l.). En Ortskrone blev følgelig lig $\frac{1}{2}$ Sletdaler, en halv Ortskrone en Sletmark eller 16 β d. Kronemønten blev saaledes paa naturlig Maade indordnet som et Led i Daler- og Marksystemet. Da Helkroner ikke senere udmøntedes, men derimod Halvkroner, antog disse Navnet Kroner¹⁾, der ogsaa kaldtes Sletdalere eller „IIII Mark danske“, medens de ældre Helkroner fik Navn af Dobbeltkroner. Enkeltkronerne, der svarede til den tidligere omtalte „svenske Daler“ eller „IIII svenske Markr“²⁾, vandt efterhaanden Yndest og Indgang uden for Landets Grænser, hvor de efterlignedes og sloges som „Zwey-Dritler“³⁾, senere hen Gylden, der udgjorde $\frac{2}{3}$ Thaler. Ikke uden Betydning for hele Møntvæsenets Indretning og Udvikling i Ind- som Udland blev saaledes Christian IV's Kroner, væsentligst dog ikke for det gode, men af Mangel paa Lyst hos Regeringerne til at slaa gode fuldvægtige Dalere. Selve Kronenavnet fik Norden igen i 1875, efter at man i Tyskland 1870 havde givet 10 og 20 Markstykkerne Navn af Guldkroner og Dobbeltguldkroner.

„Afsættelsen“ i Forordning af 4. Maj 1625 blev ikke staaende ved Kronerne alene. Den ganske nye Mønt efter Forordning af 14. Februar 1624 saavel som anden tidligere Mønt maatte følge med:

24 β	nedsattes til 20 β d.
21 β eller en gammel Mark.....	— - 20 —
16 β eller en ny Mark.....	— - $13\frac{1}{3}$ —
12 β	— - 10 —

¹⁾ De sidste udmøntedes til Christian VII's Fødselsdag den 29. Januar 1771. Jørgensen: l. c., p. 138. Nr. 32—33.

²⁾ L. E. Bruun: Auktionskatalog Frankf. a./M. 1914. Tavle XXVII, Nr. 802, 803 m. fl. St.

³⁾ Axel Nielsen: l. c., p. 37.

8 B	nedsattes til $6\frac{2}{3}$ β d.
6 B	— - 5 —
4 B	— - $3\frac{1}{3}$ —

medens Rytterpengenes, Neldebladenes og Nøglernes Nedsættelse til 6 og 3 β d. fra St. Hansdag 1625 at regne ophævedes. De sattes til $6\frac{2}{3}$ og $3\frac{1}{3}$ β d., hvorved de kom til at gaa i Klasse med de danske 8 og 4 β Stkr. Ophævelsen af den overdrevne Nedsættelse inden dens Ikrafttræden viser bedst Nedsættelsens sande Karakter og Hensigt.

Selv med den forangivne Nedsættelse af Dobbeltkronen fra $1\frac{1}{2}$ Dlr. til $1\frac{1}{3}$ forblev Sølvindholdet større i den sidste end i den første, nemlig ca. 34,4 gr. f. S. mod 32,5 gr. Forskellen var dog ikke saa grov som hidtil, omend den naturligvis ikke var mindre, end at den kunde give Anledning til Disagio mod Specier.

Det er naturligt at betragte Forordningen af 4. Maj 1625 som Afslutning paa en Udvikling, et Afsnit af Christian IV's Mønthistorie. Hidtil havde Kongen, da han absolut vilde tjene paa Mønten, været henvist til at smelte Specier, eventuelt anden bedre ældre Mønt. Efterfølgende Oversigt over Indsmeltningen giver et godt Billede af Kongens Virksomhed:

1612—18	ca. 200,000 Specier.
1618—19	- 48,000 —
1619	- 45,000 —
1619—24	- 588,000 —
1624	- 232,700 —
1625	- 21,700 —
	1,135,400 Specier.

Dette er endda kun det Minimum, om hvilket man positivt ved, at det er anvendt paa denne Maade. Man overdriver ikke, naar man gaar ud fra, at der i Aarene fra 1612—25 af Hovedmønt er berøvet Landet 1,200,000 Rigsdaler in specie, mere end hele Krigsskadeserstatningen fra Kalmarkrigen og langt mere end hele Rigsdalerudmøntningen 1624—48.

Til Vurdering af Indsmeltningernes Betydning for hele Samfundet hidsættes en Oversigt over Statens Indtægter af Dalere¹⁾:

¹⁾ I Rentekammerindtægterne er fradraget de fra Kongens eget Kammer hidrørende Summer, der væsentligst hidrører fra Indtægterne af Sundtolden, ligesom der er taget Hensyn til den ifølge hvert Aars Regnskab tilstedeværende Beholdning fra foregaaende Aar. Saadanne Beholdninger fandtes ikke i Toldkassen.

Aar	Sundtolden	Rentekammeret	Tilsammen
1601	120,415	194,375	314,790
1602	94,742	245,541	340,283
1603	109,560	206,263	315,823
1604	95,751	198,288	294,039
1605	105,971	163,294	269,265
1606	107,396	196,762	304,158
1607	132,552	248,760	381,312
1608	143,443	226,802	370,245
1609	128,614	190,074	318,688
1610	102,211	244,272	346,483
1611	163,143	355,464	518,607
1612	189,668	594,723	784,391
1613	120,050	610,988	731,038
1614	122,657	358,045	480,702
1615	105,056	325,415	430,471
1616	93,157	275,284	368,441
1617	102,891	452,000	554,891
1618	179,931	313,046	492,977
1619	190,689	210,129	400,818
1620	176,303	425,423	601,726
1621	158,703	342,262	500,965
1622	145,612	463,036	608,648
1623	203,130	412,198	615,328
1624	167,957	570,802	738,759
1625	142,196	173,455	315,651
Ialt...	3,401,798	7,996,701	11,398,499
Gennemsnit.....	136,071	319,868	455,939

Medens det efter Sundtoldregnskaberne synes givet, at Sundtolden er oppebaaret i Speciedalere¹⁾, tør man efter Rentemesterregnskaberne næppe gaa ud fra, at mere end Halvdelen af de opførte Summer er „Enkende Rigsdalere“. Resten er Krone-, Mark- og Skillingsmønt²⁾.

Et Gennemsnit af ca. 300,000 Specier er Statshusholdningens hele aarlige Indtægt af denne Mønt i denne Periode. Indsmeltningerne andrager altsaa lige saa meget som ca. 4 Aars Indtægter.

Endnu grellere fremtræder Indsmeltningen ved en Sammenligning med Udmøntningen i Tidsrummet 1588—1625, saaledes som denne er opgjort i omstaaende Skema:

¹⁾ Jfr. f. Eks. Sundtoldregnskabet fra 1622, Indtægten.

²⁾ Rentemesterregnskabet 1. Maj 1625—1. Januar 1626 fører til Indtægt »Enkende Dalere« med 100,770 Stkr., »Daler til 96 ß« med 101,402 Dlr., medens Regnskaberne 1620—21, 1621—22, 1622—23, 1623—24 fører til Indtægt »Enkende Dalere« og »Daler til 96 ß« under eet med de angivne Be'øb.

Aar	Daler	ƒ	8 β	4 β	2 β	1 β	1/2 β	Hvid	Blaffert	¹ / ₁ Krone	¹ / ₂ Krone	¹ / ₄ Krone	24 β	12 β	Ialt
1588—1618	9,058	417,988	82,958	59,888	41,666	28,422	4,586	2,396	100	„	„	„	„	„	647,062
1618—25	17,619	31,032	322,653	135,611	39,980	76,940	471	1,351	„	71,902	346,208	68,420	3,655	198,080	1,313,922
Tilsammen	26,677	449,020	405,611	195,499	81,646	105,362	5,057	3,747	100	71,902	346,208	68,420	3,655	198,080	1,960,984

Aar	Guld-mønt	Løve-dalere	Piastre	Ialt
1588—1618	36,334	587	„	36,921
1618—25	45,507	„	19,670	65,177
Tilsammen	81,841	587	19,670	102,098
Ialt...				2,063,082

Aar	β -Tal	Specier	grov γ	fin γ	grov 8 β	fin 8 β	grov 4 β	fin 4 β	2 β	1 β	Krone
1588—1602	64	26,085	23,956	•	23,952	•	•	•	23,392	21,248	
1602	66	•	23,140	•	•	•	23,001 22,407	•	21,186	19,470	
1602—1609	66	•	22,216	21,880	•	21,433	21,846	21,433	20,427	18,150	
1609—1610	68	25,578	22,216	21,880	•	20,784	22,508	20,553	21,046	18,700	
1610—1616	74	•	20,572	•	•	20,784	18,204				
1616—1618	80	•	20,572	21,880	•	20,784	19,680	•	•	21,440	
1618—1619	84	•	21,600	•	•	21,823	20,265	•	18,396	15,624	21,666
1619	84	25,882	21,600	•	•	21,823	20,265	•	18,396	15,624	21,666
1619—1624	96	25,882	24,686 23,511	•	•	24,940	26,468 30,880	•	24,027 28,032	15,648	21,666
1624—1625	100	•	24,490	•	•	•	•	•	18,250	14,400	22,569
1625	96	•	24,686	•	•	•	•	•	17,520	13,824	24,375

Af Indsmeltningernes Forhold til Statshusholdningen og til Udmøntningerne fremgaar klart nok Arten af Kongens Møntpolitik, som den foran er skildret.

Dens Resultater ses af ovenstaaende Tabel over Dalerens Indhold af fint Sølv, angivet i Gram, dels i de forskellige Aar, dels i de forskellige Møntsorter.

Med den tiltagende Indsmeltning- og Udmøntningsvirksomhed fulgte her som i Tyskland Tilbagegang i Møntdalerens Finvægt i Sammenligning med Speciedalerens. Med Mellemlrum ses Finvægten at stige, naar der, som i det foregaaende nærmere udviklet, er reageret stærkt nok mod Nedgangen og gjort et kraftigt Greb for at standse Tilbagegangen, saaledes i 1609—10, 1618—19 og 1619—24 over for γ , 4 β , 2 β og 1 β , indtil man tilsidst 1625 ogsaa maa gaa til Kronemøntens Nedsættelse.

Ovenstaaende Tabel angiver den ved Lov fastsatte Finvægt. At Menigmand ikke har nøjedes hermed, men ved Opgæld Mand og Mand imellem har søgt at forhøje Møntdalerens Finvægt, er uden for al Tvivl og oftere berørt. Den private „ulovlige“ Opgæld har sikkert stadig fore-

$\frac{1}{2}$ Krone	$\frac{1}{4}$ Krone	$\frac{1}{8}$ Krone	$\frac{1}{16}$ Krone	$\frac{1}{6}$ Daler	Kron 12β	Kron 8β	Kron 4β	Kron 2β	Kron 1β	4 Den. 8β	2 Den. 4β	1 Den. 2β
21,502	21,314	20,613	20,512									
21,666	21,666	•	•	21,656	•	•	21,656	21,656	21,656	21,504	21,504	20,784
21,666	21,666	•	•	•	•	21,672	21,672	21,672	•	24,576	24,576	23,753
22,569	22,569	•	•	•	22,033	21,850	•	•	•	28,672	28,672	•
24,375 24,190	24,375 23,979	23,190	23,076	•	25,382	25,171	•	•	•	25,804	25,804	•

grebet og overskredet den officielle Nedsættelse af Mønten, der senere mere eller mindre nødtvungent fulgte paa. I hvor høj Grad dette er gaaet i Svang, unddrager sig Erkendelsen, idet Regnskaberne fra disse Tider ikkun føres i de lovbestemte Beregninger af Mønten¹⁾).

Imidlertid skal dog nævnes nogle enkelte Eksempler paa ulovlig Opgæld til Supplering af foranstaaende Tabel over den gennem stigende Skillingstal og Nedsættelse af Mønten lovliggjorte Opgæld.

I København vilde Slagtere, Bagere, Kroersker og andre efter Udstedelsen af Forordning af 4. Maj 1625 ikke tage 2 og 1 β for deres fulde Værd. De vilde sætte privat, ulovbestemt Opgæld paa denne Smaamønt. De mente, at den var glemt i den almindelige Nedsættelse. Den udvalgte Prins, Christian den Femte, udstedte den 29. Juni 1625 fra Antvorskov Brev mod denne de Handlendes Adfærd²⁾.

¹⁾ Saaledes f. Eks. Københavns og Kallundborgs Lensregnskaber.

²⁾ Kbhvns. Diplomatarium V., p. 85—88, Nr. 160 og p. 312.

Hans Fader havde ikke befalet nogen Nedsættelse af denne Mønt — der vel betragtedes som ren Skillemønt —, og en saadan var heller ikke paatænkt.

Et andet Eksempel frembyder Sundtoldregnskaberne 1621—24. Ifølge disse er der beregnet en Opgæld af $1\frac{1}{2}$ Daler paa 100 Speciedalere. Efter Sundtoldregnskabet for 1621 synes Rentekammeret at have rejst Indvendinger herimod, men Tolderne gjorde her overfor gældende, at de havde Kongens Billigelse. Da det af Regnskaberne flere Steder fremgaar, at Daleren i Overensstemmelse med den da gældende Lovgivning regnedes til 96 β i Mønt, maa Meningen være den, at man regnede Specien til ca. $97\frac{1}{2}$ β . Hvor det gjaldt Kongens Privatindtægter — og hertil regnede han jo Sundtolden — tog han altsaa selv en ulovbestemt Opgæld, — forud for Fastsættelsen i 1624 af Specien til 100 β — hvad han iøvrigt fortsatte med ifølge Regnskabet for 1625. Sligt stod godt i Samklang med de uordnede Mønttilstande, Kongen havde hidført.

Med Opdagelsen af Sølvlejerne ved Kongsberg var der givet Kongen Midler i Hænde til at slaa ind paa en bedre Møntpolitik end den hidtil fulgte. At dette var Regeringens Agt, fremgaar af Indledningen til Forordningen af 4. Maj 1625 og af Rigsraadets Betænkning. Kongens Deltagelse i Trediveaarskrigen og dens uheldige Følger blev et andet og modvirkende Moment. Disse to Forholds Vekselvirkning bliver afgørende for Møntvæsenets Udvikling i den følgende Periode.

Med den svundne Tid var Kroneudmøntningens Saga foreløbig ude. Kronens Indordning i Dalersystemet var for Eftertiden endelig fastslaaet. Paa samme Maade var Dalerens Skillingstal for al Fremtid fastsat til 96 β d., omend det i Tidens Løb kunde stille sig forskelligt, hvor meget der i Mønt betaltes for en Speciedaler. Det maatte bero paa, hvor god eller slet den mindre Mønt var. Daleren til 96 β d. undgik derfor ikke til Tider at være en Regningsdaler.

Tilbage staar det Spørgsmaal, hvilket Indtryk den forløbne Tids Møntforvirring havde efterladt i Samtiden.

Hos Menigmand mærkedes Uvæsenet, forsaavidt som han Dag for Dag udsattes for Tab paa den Mønt, han havde modtaget. Men han ejede næppe Forudsætningerne for at bedømme, hvor Skylden laa. Han tog vel Kongens højtravende Indledninger til Møntlovene — hvis han læste eller kunde læse dem — for gode Varer og troede paa Kongens fagre Ord om hans store Omsorg for det gemene Bedste og hans Afsky for Udlandets slette Mønt, der forvoldte den hele „Confusion“ og Ulykke.

Købmændene kunde vel ikke undgaa at faa et Indblik i, med hvilke Motiver man handlede. Naar de Gang paa Gang

belærtes om Nødvendigheden af at veje og prøve den nye Mønt, Kongen udsendte, for ikke senere at lide Tab, og naar de indsaa, at de maatte gaa ud fra som en fastslaaet Regel, at ny Mønt skulde mødes med Skepsis, som altid ved nøjere Undersøgelse viste sig berettiget, kunde det ikke undgaas, at de fattede Mistanke om, at Sletheden af Kongens egen Mønt ikke kunde skyldes Udlandets. Altid maatte de valvere Mønten, ikke blot den fremmede, men ogsaa Kongens, eller forlange højere Priser i den nye Mønt. Sikkert har det været en nok saa indviklet Sejlads, en Datidens Købmand maatte styre for blot at undgaa Møntens Skær.

Tilbage bliver da de Klasser, der bar Datidens Kultur, og som havde rigest Adgang til at vinde Kendskab til Statens Anliggender: Adel og Rigsraad. At Adelen i Almindelighed skulde have haft mere Indsigt i disse Forhold end Købmandsstanden, er tvivlsomt. En anden Sag er, at der fra Rigsraaderne kan være sivet et og andet ud. At nemlig disse maa have været fuldt paa det rene med Kongens Mønttrafik, turde være uden for enhver Tvivl. Rentemestrene har i Rentekammeret haft daglig Anledning til at se, hvorledes Rigsdalerne udleveredes til Mønten, og den daarlige Mønt kom tilbage. Vi har set, hvorledes det udtrykkeligt i Rentemesterregnskaberne er anført, at denne nye Mønt skulde anvendes til Betaling af Hoffolks og Arbejderes Løn, for Varer m. m. Rentemestrene er bleven delagtige i denne Mønthandel, ganske vist paa Kongens Vegne, idet de Udgifter, der krævede de øgede Indtægter, for en meget væsentlig Del var Kongens, ikke Statens. Det var meget andet end Statens Interesser, som Pengene anvendtes til.

Hvor stort et Ansvar der herfor kan lægges paa Rentemestre og Rigsraad, er det ikke dette Arbejdes Opgave at udrede. Kun skulde det synes rimeligt at gaa ud fra, at det næppe er efter Raadernes Initiativ, at alle disse Ekstraudgifter er afholdte. Man tager vel paa Forhaand ikke helt fejl, naar man gaar ud fra, at mange eller de fleste af disse kostbare Foretagender er indledede af Kongen og mere eller mindre vel modtagne af Raaderne eller blot stiltiende godkendte eller ikke modsagte af disse. At de da med stigende Misfornøjelse har maattet se Møntvæsenet og hele det derpaa grundede økonomiske Liv undgælde herfor, kan ikke betvivles. Det er i saa Henseende betegnende, at Rigsraad og Adel i Frederik III's Haandfæstning fik indført en Bestemmelse, der ikke fandtes i Christian IV's, nemlig at Kongen ikke uden Rigsraadets Samtykke maatte gøre Forandringer i Mønten¹⁾. Var det efter det foran oplyste

¹⁾ Danmarks Riges Historie IV., p. 291.

uberettiget? Havde Kongen ikke uden Rigsraadets Vidende og Vilje indført en hidtil aldeles ukendt Mønt: Kronen og i al Hemmelighed forberedt denne ved Forordningen. Bestallingen eller Instruksen af 5. April 1618 med efterfølgende Forordning af 12. Juli s. A., hvori ikke findes mindste Antydning af, at Udstedelsen skete med Rigens Raads Raad? Viste det sig ikke, at alt dette kun var sat i Scene til Fordel for Kongen og Skade for Landet? Og blev Tilstanden bedre i de følgende Aar, navnlig i Korfits Ulfeldts Tid? Men selv om man kun tager Hensyn til Møntvæsenets Ordning i det skildrede Tidsrum, vil en ret afgørende Dom være fældet. Naar man vil dele Sol og Vind lige mellem de to Regeringsmagter, kan det ikke forsvares — som man forhen var tilbøjelig til — ensidig at beskyldte Adel og Rigsraad for uden Grund at have huset Vrangvilje mod Kongen og alle hans Foretagender. Næredes en saadan mod Christian IV, var det for Møntvæsenets Vedkommende ikke uforskyldt. Thi det gamle Rim har ikke Uret, der siger:

„Das gerecht und gute Geld
Wohlfeil alle Ding erhält;
Müntzt man Geld gering an fein,
Leiden Schaden Grosz und Klein“¹⁾.

¹⁾ Kgl. Bibl. Ny kgl. Saml. 4° 252—53, dog i 3. Linie: „macht“. L. W. Hoffmann, Fränck. Cräijses Gen.-Müntz Wardein: Alter und Neuer Müntz-Schlüssel, Nürnberg 1715. Titelkobberet.
